

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

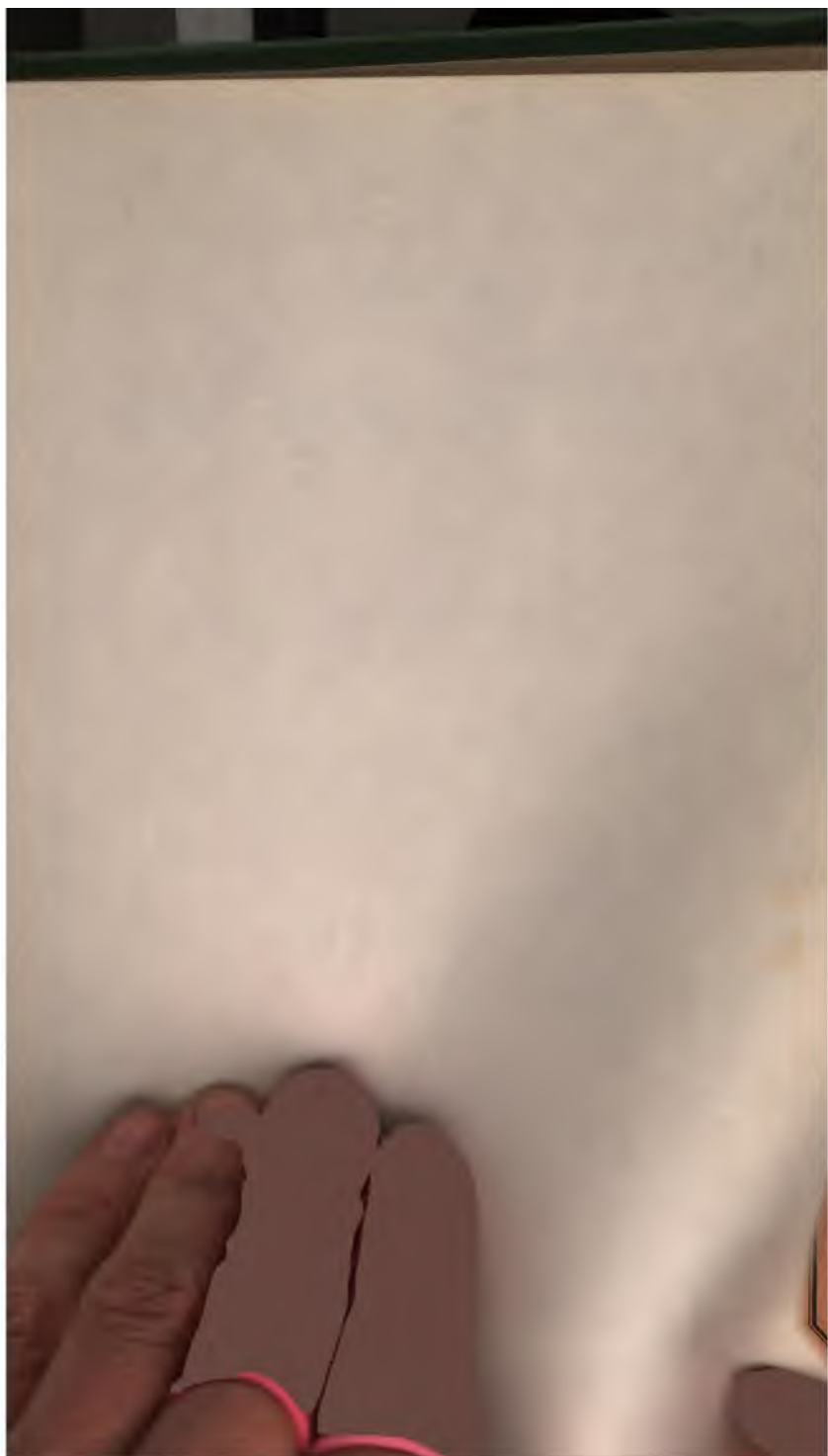
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

34

ПУТОПИС

ДЕЛА ПРАВЕ-СТАРЕ-СРБИЈЕ.

од

М. С. Милојевића

ДЕЛО ЈЕ ПОМОГЛО СРП. УЧ. ДРУШТВО,

и издала главна срп. књижара.

Јована Д. Лазаревића

У БЕОГРАДУ,

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ.

1871.

DR312

M5

V.1

ПУТОПИС

дела „Праве Србије“, од многих сада тако зване
„Старе Србије“.

Пре саме ствари, неће бити сувишно, ако ово, што иде, напоменемо:

1. Да нас је високо-учена и поштовања достојна старина, претседник Српског ученог друштва, г. Јанко Шафарик, садањи члан државног савета, понудио: „да одемо у Дибарску нахију старе, или као што рекосмо „Праве Србије“ и тамо да опшмемо обичаје, и препишемо песме, нарочито сватовске, племена тако званог „Мије“ или „Мијаџи“, које се од свију српских и славенских племена, како у обичајима, а нарочито сватовским, тако исто и у језику, разликују“. Ову понуду ми смо у два маха одбијали, из узрока: што смо већ две књиге: „Збор песама и обичаја укупног народа српског, I обредних, а II сватовских“ издали, добивши доста грађе из истог племена „Мијака“; што смо желели да још кô на овом пољу поради, а нарочито од способних и ученијих људи; што смо имали започетих других послова и што смо хтели да се ова ствар строжије и са већим силама, и по знању и лицима, изврши. Али, кад нас исти господин извести: „Да се нико не прима тако опасног посла, па ни од млађијих наших људи“; ми смо га се радо и свесрдо примили обгрљивши га, тако рећи, оберучке. Ми смо и сами, још пре неколико година, сагоревајућом љубављу, ово желели и више пута молили наше владе: да нам допусте, о сопственом трошку, обићи *свете земље српске*; но да не губимо права чиновничка. Али високе владе наше, имајуће и сувише разлога, а нарочито: „да ће овакав пут пасти у очи и тумачити се не с тачке научне, но с тачке политичке“, одбијале

су нас; те ми тако, и с тога, не могосмо жељи нашој за доста учинити.

2. За овај пут одређена је била сума од 80. дук. ц. По примљеној суми ваљало нам је се одма кренути, како би о Петровудну били у Галичнику поменуће нахије, у ком је тада било 7. свадби. У путу разабравши: да ће на Петровдан у Галичнику бити само 7 свадби, а 8. на св. Илију, и да ће у Лазаропољу на св. Илију бити 32; ми нисмо хитали, нити смо право ишли у Галичник, као што ће се из путђписа видети; него смо, ради могућих, свестраних описа, светих српских крајева, о једном трошку, а већој муци, гледали: да што више видимо, опишемо, разаберемо, познамо, прегледамо, изследимо, прибележимо и т. д. Према овоме дакле, а и по дужности наводимо:

3. Да ће читаоци овог дела наћи само чисту, овејану и сваковрсну грађу — у колико је ова сабрана, прегледана, описана и изслеђена — наше народности садање и прошле; наћиће остатке књижевности наше прибележене онако, какве су се нашле; имаће чисте и јасне преписе ове и осталог онакве какве су нађене, сачуване и т. д. без да је се нигде што: *додало, променуло, одузело, изменило и т. д.* А за овакав свој путђписни зборник држи: да му и није нужда, а и немогуће је по готову, све ове разноврсне грађе поделити и сваку у своје врсте, по значајима, ставити и уврстити. С тога ће дакле сборник овај обухватати сваковрсну и различиту грађу, без икаква обзира на њену несложеност и неодносност једне према другој. Једино што ће у њему бити досљедности, то је: што ће прођени простор тачно и сљедствено, један за другим, по времену и месту, у ком је прођен, обележити се.

4. Како смо идући у „Праву Србију“ и враћајући се из ове, пролазећи кроз данашњу нашу „Кнежевину Србију“ а пре неколико десетина година само „Пашалик београдски“, и у овој којешто и којегде прибележавали понешто, што је или непознато или као познато, али непотпуно: или другчије схваћено: то ћемо и ове прибелешке, у овај исти зборник, као неразднојно цело, уврстити, и то пре прибележака у „Правој Србији“ учињених. Ове прибелешке слажу се са првима, што се уређења тиче у свему, изузевши само време и прођене просторе. Време је прекидано путо-

вањем кроз „Праву Србију“ као и прођена места. Али, да неби чекајући и дуже прибелешке из „Праве Србије“, још више дангубили, решили смо се: да прибелешке из Кнежевине, пре одласка у Праву Србију, и после повратка из ове, ставимо напред, пред прибелешкама из „праве Србије“. Ово једино чинимо с тога: што су све прибелешке учињене у Кнежевини, у овој и остале, код извесних власти и пријатеља; што су нам, по повратку нашем, одма и послате, те су се могле прво и урадити.

Од добивене попутине у 80 дук. ц. које за 2. коња, самаре, одело и т. д. потрошено је 33 дук. ц. те нам је остало само 47 дук. ц. за пут. Ова је, као и бивша цела од од 80. дук. ц. сума била врло мала, за овако огроман пут и трошкове; али нас је сагоревајућа љубав, спрам свега оног што је некада било српско, приморала, да учинимо намишљено. Ми смо се кренули, са челичном и надљудском вољом: или скупо, и што може бити скупље, дати главу, или видети некадашњу славу и величину српску, са њеним светињама и узвишеностима, а садању црну и чемерну гробницу, јадне, непрежалиме, неоцениме и несплатиме урвине, некадашње силе и моћи, светих, дивних и непостижних, краљева, царева и владоца српских, са старим већ умрлим српским народом? Покрај поменутих 47 дук. ц. коња са самаром, — јер је други са свом ормом уступљен пратиоцу и вођи нашем — и осталом ормом; беше у нас још једна једина потпора, телесна, узданица, и осветница, шестометна пушчица — револвер — са сестром дугом, и кратком запојасницом. Да ће, ове дивне и тако рећи свемоћне узданце, не би; остале би многе ствари невиђене и непреписане. Уздајући се у њу, ми преписивасмо и онда, кад се дивљаци ватаху за кундаке своих пиштоља и кад ове и запињаху. Осим ових телесних помоћница и узданица, беху у нас још и две духовне и то једна за Кнежевину, а друга за ову и бившу царевину и краљевину српску. Па кад напоменусмо све што имасмо и са чим пођосмо, држимо, да неби било лепо, кад и те две духовне помоћнице неби напоменули и казали. Ово нарочито велимо, да неби било лепо за рад наших будућих путника, ако се ти крајеви наши, и те силне земље наше, за грехе наше и ваших старих, по нашој несрећи, боже сачувај и сахрани, неби што скорије и брже присајединили да: Кнежевина

са овом саставили, под влашћу и династиом нашом, једно велико цело царство или бар краљевство српско. Никоме на свету, па и највећим непријатељима и душманима нашим, не желимо овакво путовање, са овим осећањима под овом влашћу наше рођене браће и сопствене земље; али ако се то, по највећој несрећи нашој, мора, онда нам је једина и највећа жеља: да се наши научењаци, а нарочито млађији, не само, као што то у нас по несрећи бива, увећају десетинама; но у стотинама разуђу по свима нашим земљама, ове изгледе и опишу у сваком погледу. Ово је једино и највеће средство, ван сајединења, да се боље сдружимо и познамо, да се једном бар духовно обратимо и сљубимо, кад није среће да је то телесно и државно. Овим ће се јединим разирсити све сплетке и интриге, којима су нас сви народи европски непријатељски и пријатељски, са свима својим лажним научењацима, као паук мушицу, обавили и упледи. Добле год ово неузрадно, ми ћемо по речима Далина и Стринколма шведских, а скоро тако исто и Вебера општег историка: „по своје сопственом незнању и глупости, нарочито своих учених, вечно своје сопствено држати за туђе, а туђе за своје сопствено и једино; те тиме и показивати своје сопствено грдно и највеће незнање. —

Помињате духовне две помоћнице ове су, и то:

I. „Објава.

Којом препоручујемо дотичним властима да г. Н. Н. који полази ради истраживања старина српских по Србији, не само никакве сметње у том путу не чине, но да му колико могу и на руци буду.

№ 2057

2. Јануара 18... год.

Министар просв.
и црк. дела.

Д. Матић.

II. „Објавленије.

Г. Н. Н. — полази на пут за време одмора, да као научен списатељ по поруци нашој посети старинске цркве и манастире по свима крајевима нашега народа и опише ове задужбине и богомоље народне у сваком обзиру ради историје наше православне цркве.

Зато препоручујемо настојатељима манастирским, свештеницима и благочестивим христијанима, да овога путника примају и показују му све што се тиче цркве и манастира, и ако се гди налазе старинске књиге да му их покажу, те да их он види и опише, као старине ради научног, испитивања ученог света.

Надајући се на побожно свештенство у Србији и изван границе њене и христијане по свима крајевима, где живи наш православни народ, да ће учинити могућу услугу овоме путнику, призивљемо на све њих благослов Господа Бога и Спаситеља нашега Исуса Христа.

3. Јунија 18 ... год.
у Београду

Архијепископ београдски и
митрополит српски
„Михаил“.

Ово су дакле те две духовне наше узданице и помоћнице! Као год што без ове прве телесне шестометне и друге две, писмо могли много чинити; тако без ове последње, не би учинили ни $\frac{1}{2}$ онога што смо учинили. Хвала наша, нашег несретног и угњетеног народа и потомства, — ако смо му икакву услугу овим учинили — остаје г. председнику друштва, а нарочито преосвећеном г. митрополиту, што нам даде ову препоруку.

Ово околико држали смо, да је нужно било казати, као и то: да је сва и сваковрсна грађа, у овом сборнику на најбржу руку, са многих неодолвих узрока, урађена; с тога нека нам се извине многе и огромне погрешке.

I. ГЛАВА.

Полазак, шут до Смедерева, туђи поданици у кнежевини, криумчарење на вишњичкој скали, Београд и његове старине.

Јуна 10. 18.. год. беше јутро, - дана тога-одвећ пасмурно, натмурено, туровно, и одвећ мочарно. Још при расвитању своје показиваше, да су се обманули они, кои очекиваху, благи, топли, прозрачни и весели осмех његов, на овај божији бели свет. Сам рођај, прекрасног и јасног сунашца, показиваше: чезњу, страх зебњу, трепетање и лебдење неко, у страховитим грчевним потресима, кои се осењаваху на мочарној и влажној црној земљици, у последњим крајцима београдске паданке — вароши — Ова његова узнемиреност, страховање и потајна дрхтавица, и није била тек онако узалуд, беспослено и неосновано замишљена; јер га са свију страна опкољаваху густе и скоро непрозрачни загасито прикасти облаци. Тек би га једни обкољавали, пролазили грозећи му, својим сплинама и снагама, својом влагом и потмудом тморном помрчином, а други би већ наступали и тако исто само са већом жестином и срдњом пролазили. На све ове нисам се толико ни обазирао са моја 3. друга у колима и кочијашем четвртим. Али ме је највише занимао сјеверни, вечно смешећи се и обкољавајући сунце облак, кои се овоме продаваше под именом, братства, љубави, сродства и т. д., а овамо га све више и више упетљаваше у своје црне и грабљиве, срце парајуђе, вукте. Он изгледаше пред тужним и плачним сунашцем, у његовој борби и муци противу таме, злобе, јада, чемера, робства, туге и сваке несреће, као најуслужнији пријатељ, најрођенији братац, највећији заштитник и покровитељ, бранич, и обдржилац; а овамо му све више и више, под најлепшим и сладоречивијим изговорима, најсроднијим и пријатељскијим облицима, одузимаше снаге и моћи;

ПУТОПИС

ДЕЛА ПРАВЕ-СТАРЕ-СРБИЈЕ.

од

М. С. Милојевића

Дело је помогло СРП. УЧ. ДРУШТВО,

и издала главни срп. књижевн.

Јована Д. Лазаревића

У БЕОГРАДУ,

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ.

1871.

DR312

M5

V.1

ПУТОПИС

дела „Праве Србије“, од многих сада тако зване
„Старе Србије“.

Пре саме ствари, неће бити сувишно, ако ово, што иде,
напоменемо:

1. Да нас је високо-учена и поштовања достојна старина, претседник Српског ученог друштва, г. Јанко Шафарик, садањи члан државног савета, понудио: „да одемо у Дибарску пахију старе, или као што рекосмо „Праве Србије“ и тамо да опишемо обичаје, и препишемо песме, нарочито сватовске, племена тако званог „Мије“ или „Мијаци“, које се од свију српских и славенских племена, како у обичајима, а нарочито сватовским, тако исто и у језику, разликују“. Ову понуду ми смо у два маха одбијали, из узрока: што смо већ две књиге: „Збор песама и обичаја укупног народа српског, I обредних, а II сватовских“ издали, добивши доста грађе из истог племена „Мијака“; што смо желели да још ко на овом пољу поради, а нарочито од способних и ученијих људи; што смо имали започетих других послова и што смо хтели да се ова ствар строжије и са већим силама, и по знању и лицма, изврши. Али, кад нас исти господин извести: „Да се нико не прима тако опасног посла, па ни од млађијих наших људи“; ми смо га се радо и свесрдо примили обгрљивши га, тако рећи, оберучке. Ми смо и сами, још пре неколико година, сагоревајућом љубављу, ово желели и више пута молили наше владе: да нам допусте, о сопственом трошку, обићи *свете земље српске*; но да не губимо права чиновничка. Али високе владе наше, имајуће и сувише разлога, а нарочито: „да ће овакав пут пасти у очи и тумачити се не с тачке научне, но с тачке политичке“, одбијале

вредног, Милевића. „Путничка писма с разних страна Србије, Србији, Београд 1868 год“ налазимо на једну наредбу пок. кнеза Милоша још од 1827 год. 5. Фебр. о овој истој ствари; по којој би наше писмено било од мање важности, као доцније о једном и истом. Ово се овако чини, али доле идуће истине увериће нас противном. Ево самог тог писмена, ког смо такође у хартијама пок., поменутог, Петра Лазаревића у ориџиналу, нашли.

„№ 1124.

Објавленије.

Сматрајући на злоупотребленија и непоредак, који је до сада међу житељима вароши и предградија Београдски, по свима частима чињен, и рад свему томе учинити конач; постављам кнеза Петра Лазаревића, кнезом варошким у вароши Београдској и њој овој принадежећим предградима Сава Махали и Пали дули. Њему је препоручено да у свему нужни полицајски поредак заведе и настојателно чува, сврх чега и пространа Наставленија Моја има. Познавајући способности његове, надам се, да ће он достатично дужностима званија његовог саотвјествовати: а кнезовима и кметовима, трговцима и еснафима и свима житељима Београдским и к Београду принадежећих предградија: острешме налажем, да предименоватог кнеза Петра, за кнеза и старјешину свога признају, да се заповестима и наредбама његовим повинују и да му у име Моје пристојну почест одају. Из числа њихвог невзузимају се ни страни, у Београду находећи се, подајници, кои су такође дужни, као што је и у свим прочим државама, обично живећи овде, владати се по конституцији и обичним уредбама ово — земаљским: а ком би се између њих ова уредба неснасна учинила, премда к взајмном поредку, безбједнју, следователно и общем добру служи, и ниучему није противна њихним подајническим дужностима, — ономе на вољи стоји не сједити у Београду.

Дано у Пожаревцу
29. Јула 1828. љета

Милош Обреновић
књаз српски“.

Код имена, као и у прве објаве, стои печат кнежев у црвеном воску, али излизан скоро сав ван једног дела грба и ово писмена:

жавъ сербскійъ.* И једна и друга објава написана је прекарсно
 и глатко-жутој великој хартији. Из поменутог писмена у књизи,
 Милићевића шта се види, које ову читао зна; а из овог види
 се да се и странци подвргавају под општи српски закон и називају
 још и подајници. Питање је сада: да ли су дакле ови одиста
 отпадали под српску јурисдикцију, и да ли су се сматрали
 као српски поданици, тедећи са осталима све државне терете
 и уживајући сва законска благодеања, као и сви остали? На ово
 питање, гледајући још и на дан данашње стање ствари, чини се
 као да је одговор јасан и чист и то такав каквог га и данас ви-
 димо, т. ј.: да страни поданици ни онда, као и данас, нису подпа-
 дали под српску јурисдикцију и уравњавали се са Србима из
 кнежевине. У ствари овако није било. Од 1818. па све до 1835.
 год. страни поданици свију држава, по причању старих и па-
 метних људи из дан. Београда, потпуно су се изједначавали са
 српским суграђанима, изузевши оне, који се нису хтели под-
 врћи српској власти; те су с тога, а нарочито од доба основаног
 аустриског конзулата у 1830. год., морали свако вече преда-
 вати у Земун и тамо ноћивати, а дању се враћати у Београд и
 сва својих послова предајивати у овоме. Сами Енглези, са својим
 конзулцима на поташама, и остали, признавали су у свему власт
 српску. Ово је све дотле трајало, докле нису установљени кон-
 зулати, а нарочито до заговора великаша српских противу бла-
 женопочившег кнеза Милоша. Находећи се у вечним смутњама,
 подстакнутим и разпаљиваним, преко конзулата, и страних
 агентстава, страних интриганата, пок. кнез Милош, већ је се
 више морао старати о свом одржању; по о страним поданицима.
 кад су унутрашње сплетке дошле биле до свог врхунца, ау-
 стриски конзул дошао је био дотле, да је не само аустриске
 поданике подпуно од сваких обвеза, спрема земље у којој су, раз-
 решивао; него је шта више, хтео и једног српског чиновника,
 али рођеног у аустриској Србији, несматрајући што је већ био
 природен грађанин кнежевине; што је као такав био већ и чи-
 новник српски у високом звању, и што му је као владин иза-
 сланик послан; — да окује и окована у Аустрију да пошље.
 Овога је — а он је још у животу и у звању великом —
 спасло једино знање латинског језика и зуче конзуласко,

koje je na њ nasकोचило; te se његова конзулско-агентска лост, мало одобрила. Да није било латинских изрека: do exelentissimaе, clarissimaе и т. д. оде српски чиновник у вима у Аустрију.!? Овог покора није пре ни било, ни смело бити; док нису српске издаице и изроди, теглећи за себичним користима, у сваког туђина, душманина и врага земљице, помоћи тражили. Благодарећи дакле српским, глупацима по некима тако званим Вашингтонима и другима, ми смо се ли до данашњег дана свог рођеног права. А да су страни податке све до поменутог 1835. год. потпуно били под нашим законима и властима, јасно сведоче многи догађаји, а нарочито о подизању звона на звонару бивше тада дрвене, а саборне, и при толико година оборене цркве, у дворишту богословском. Иако се пашалуџ београдски, а садања кнежевина, ослободила из власти османске; опет стањујући грађани османске царевине војска у граду београдском, чинила је сувише сметње при подизању звона. Пошто је кнез Милош видео да ће при овом бити окршаја, и кад му је сам паша одговорио: да се не смеде подићи; он је отишао у тадању своју престолницу жаревац. Из овога је поменутом кнезу Петру Лазаревићу причино: „да звона дигнеш, или главу изгуби“. Овај је сабрао био сву београдску нахију и упарадио је с београђанима, у даначаршији, и по Калимегдану, а Турци су изтурили били своју војско такође на Калимегдан, наперили топове, одвели чељад сву у град све учинили што је требало за прави рат. Пред свом српском војском стајали су сви београђани, који су само могли носити оружје међу овима и податници свију тадањих европских држава, којих их је само било тада у Београду. Срби нису хтели први да пуцају, но су очекивали док Турци започну. Звонско једно по једно почели су подизати, а у граду Турци, са уређеним на Калимегдану, страшно су се били узкомешали. Причају очевидци: покушавали и да пуцају, кад је прво звонско, у једном ватреном двадесетом делићу српске земље, а до скоро бившем „пашачком белградском“, ударило и зазвонило; да су фанатици ту подпалјивали топове и пушке, ама несмедоше се упусти у борбу са Србима. Наши једни воде зато: „што су се не бојали“, а други опет: „што нису смели, насрнувши на Ср

исто време, насртати и на туђе подајнике, тада живећи у Београд⁴. Ово последње, неће бити; јер су бар тада турске паше, мрвећи на шешире, изтресале своје луле на шешир Енглеског конзула и то на самој глави овога. И ако се слажу у томе, да је мудар расположај веза Петра, са странцима учинио бар то: што је паша због ових, одвратио Турке од пуцања; опет ће најглавнији узрок пуцања бити; што су се Турци бојали Срба и њихове силе. Светина српска, кад је прво звоно зазвонило, падала је ницом на земљу узавреду у крви својих највећих мученика и светитеља, својих невинно изгинућих на кољу и на ченгелима мукама уморених отаца и ђедова. И ако су звона подигнута била, опет је пола године, и дању и ноћу чувала стража, београдску тада саборну, цркву са звонаром њеном; јер се Турци за сво то време нису били умирили и од намере своје: да подупају звона и оборе цркву, одустали. У свакој овој стражи било је страних подајника, коим се и сведочи: да су они подицно подпадали под власт српских закона, и да су у свему и свачему били изравњани са своим српским саграђанима. И ако се дакле незна управо баш време, од ког наши европски изображени суграђани, туђи поданици, живе у нашој сопственој и нашем крвљу ослобођеној земљи, недавајући ни цару арача, ни богу колача; опет се барем зна извесно: да су у прве године нашег ослобођења били с нама савршено равни. Унутрашњи дакле наши немири и незгоде биле су узрок, што и дан данашњи гледамо у нашој рођеној, благоустројеној, уставној, законој, — ако не више, а оно као већина европских држава, — држави странце; где живе као међу дивљацима нове Полинезије и њених острва. Они извлаче све користи, које им само може дати паша земља, наши добри закони и праведни судови, а овамо, за таква благодејања, нестиде се не давати нам у замену баш ништа, па не само ни пребијене паре, него ни лепе братске речице. Нама управо и није стало толико до почетка овог доба, у ком странци одпочеше овако међу нама живити, колико нас тишти ово неслободно и управо надгосподарско право њихово над нама. Дошао улез и незван гост у туђи дом па и без сабље и десне руке, без топа и пушке, без знања и узајамне користи, и без лепе

речи и договора шири се и господари у сопственом нашем добру; неограничено у њему живи, и чини све шта хоће; па кад ти се награби свега и свачега, само колико може, он се враћа одкуда је и дошао nereкавши никоме бар од све муке ни с богом. Нас не тиште користи, које од нас без ичега извлаче, ко ти није дошао, ко ли ти неће доћи? но; нас тишти само тај јадав поглед њихов на нас, који се чини само према дивљацима који људе једу, и у којих нема скоро савршено никаквих човечанских појама ни о чему на свету. Да ми ово ниуколико незаслужујемо, кад имамо ред и поредка, право и правцу, власт и уљудност, законе и устав- слободу и остало, са којима, и ако непретежемо, а оно се бар опет можемо мерити, са другим европским слободнијим и избраженијим земљама. —

У овим и оваким мислима наш бели Београд, и ако по догађајима, по мукама, јадима, чемерима и несрећама, које претрпише Срби у њему, заслужује да се назове не Београд, по црни и паклени град за Србе и српство до скоро; опет је зато и по свом положају, и по свему што је у њему и око њега, издаље гледајући га, прави Београд или Белиград. Нарочито је овакав, за онога, који га оставља са сумњом, а видети га, а неневидети још који пут у свом животу? Кад га човек по издаље гледа чудне се мисли врзу у глави његовој. Сравнијући његову прошлост, од тако рећи постанка, па до данашњега дана, скоро сваког минута, у том грдном простору времена, наилази се на саме противности, на неке загонетке и замршљотине које ће тек време и знања, разрешити и разсветлити. Гледајући га и мислећи о њему, у час ти дође пред очи град освојен још Александром великом од Србаља и њиног владоца Срма, који из своје престолнице, у овим нашим земљама, бегајући изпред сиде Македонско — Шкиптске, побеже на Пећске острве при у токо дан. Дунаву у Црно море. *) — Да ли је Александар

*) Двоинисије Перигит, назива један острв на утоку Дунава у Море „Ренсе“, по ово није био један, већ многа острви. Quiposcean ortus — Дунав — Euxini pervenit undos

Jrriguan Ренсем amp'exus gurgite quino,

Да су Грци од искони само Србе звали Сривалима или Три-валима т. ј. Србима нема никакве сумње и да је Алексан-

двиги разорно овај, и на овом месту бивши српски град, или не се незна ? Александар велики само је тако рећи, са мачем и огњем, прошао кроз ове земље; али их никада није покорио, ни да своју власт подвргао, зато; што су српска племена по речима ју грчких историја и историка: „ Бивала побеђавана; али никад коравана.“ Од Александра дакле, па до Трајана или до 103 дине, по Христу, Београд је био у српским рукама, а од овога па Хуна у тако званим римским. Атида са своим Хунима и овај наш Београд разорно, као и стару престолницу српских владарца у овим земљама пре Христа, Сирмијум — *Sirmium* — Срмког се и данас виде развалине код Митровице. Од Хуна, који живише и близу Сирмијума његово предграђе дан Митровицу, којој сеђаху илирски или српски евзарси све до Хуна или 4 века по Христу, — па све до Јустинијана; наш садањи Београд лежаше у развалинама. И тек Јустинијан с концем 5 века подиже га из развалина, као предстражу варварима, који се долазашу преко Дунава у ове земље. Почев дакле од нашег овог града, а код Римљани још одма по Христу *Singidunum* — а по грчком: *Ξινγιδυνον, Σινγιδδον* — па све десном обалом Дунава до утока у Црно море, Јустинијан је, веде, подигао, а боље и правилније, обновио, из развалина подигао и поправио 50. градова. И су градови, као и наш Сингидунум још пре Христа постојали и овако се, као и у време Јустинијана, звали, и то знат-

дар на њих војевао, те се ови, са краљем Срмом - *Syrmus, Елџомов* — укљонише у дан. Бесарабију, или као што вели Вељтман и други, „Беласрбија“; о томе се сви славенски и страни историци подицно слажу. Кад нам они и неби то признавали, ми имамо и наших доказа, а имено у опису Румјанцова Музеа у Москви, у ком се многи наши краљеви зову: „Крали Сремские или Србские“ значило је о дискони у свију садањих славен. племена једно и исто, као: Стефан Драгутин и други. Осим овога, народи живећи у овим, и свим околним земљама, од искони су се звали само Србима, а не другим коим народом; па су их овако звали и странци од тог доба, па и после тога чак и до почетка XI века п. Хр. што сведочи превод „*Zonarae Annales*“ налазећи се у Волаколанском манастиру у Русији, у ком се каже за Даке ово: „Траилиъ . . . воишествоваже на Даки сирѣчь на Србѣе, начелникъ же Србскій Давовалъ“ и т. д. — види Чтенија 31. А за Мај 1847 год. стр. 58.

нији: 1. Singidunum — наш Београд — 2. Aureus mons — Златогор, дан. Смедерево — 3. Margum — раз: близу Пожаревца на утоку Мораве у Дунав — 4. Vinimacium — гр. *Ὀβινμακίον* или *Βινμακίον* дан. Костолац, у ком је, у време императора Хардиана била насеобина римска — 5. Taliatis или Talia — на подопалу по Страбану реке Jster-a. — Дунава, — близу данашње Градишке наше. — 6. Egeta — дан. Фетислам а стари српски Вишеслав близу остатака Трајанова моста — 7. Rataria — близу утока реке Срба или Цибра у Дунав у старом Браничеву, а садањој Бугарској тако званој, но боље и истинитије старој Србији — 8. Oescus — у Бугарској и данас се виде развалине код места Ичигена — 9. Nicopolis ad Istrum — за разлику од других основао га је Трајан — 9. Dorosterum — у Птоломеа, а у Прокопија Durostolus дан. Сидистрија у Бугарској — 11. Axiropolis — дан. Росафат у Бугарској — 12. Carsum — дан. Чиршова у Бугарској — 13. Aegissus — дан Исакци у Бугарској, код ког је Дарије направио мост на Дунаву, ког су Римљани звали Pons Darii — 14. Istopolis или Istrus — дан. Ђустенце —; и по бреговима Мора црног: 15. Tomi, — *Τομις, δος* — дан. Томис баба — 16. Calatis — дан. Мангалија — 17. Odessus — *Ὀδύσσος* дан. Варна — 18. Cruni — *Κροῦναι* а после Dionysopolis недалеко од дан. Варне — и т. д. Од Јустиниана па до Авара, Београд је био у рукама источних Римљана, а од лажних Авара, и то од њиховог Хакана Бахава, па све докле ове своје земље не ослободише Срби од Авара, — налазимо развалине нашег Београда или Сингидунума, у аварским рукама. Авари су и Београд, као и остале све градове српске срушили и утаманили. Пошто су развалине београдске Срби заузели од Авара, да ли су га, или не, подизали незна се управо? Оне су у њиховим рукама од 7 века па до 11. или до смрти светог Владимира 22. Маја 1015 год. биле; и од то доба, пошто Грци завладале земљом српском, биле су у рукама ових непрестано до ослобођења српског под Воиславом. Ово је трајало око 30 и неколико година. Од то доба, а под Неманићима, Београд је непрестано био у српским рукама - т. ј. околно земљиште кнежевине - али под каквим именом незна се. Погрешка је што многи држе да је он некада био у Бугарским рукама. Он у бугарским рукама никада није био. У ову

решку пао и наш г. Мидићевић као и већина страних писаца и сви наши. Тако је исто грдна погрешка непрестано бркање Сингидунума или дан. нашег Београда са Тауриниум-ом, или Бемуном. У свима најстаријим и најдоцнијим римским поменима писаоцима строго се разликује мали градић *Singidunum*, принасељена паланка — варош — Мезије, на граници Паноније, је становаће IV римског легиона, од Тауриниум-а — дан. Та — на дну доље Паноније, огромне и одвећ богате паланка — вароши — која је се одликовада своим богатствима, а далеко и даље много чувенија, од незнатног Сингидунума. Још је већа и знатнија погрешка, или неистина, оних, који су стари Сирмиум са дан: нашим Београдом т. ј. Сингидуном. *Sirmium* — је садања развалина код наше Митровице Сави. Био је најзнатнији и после Рима и Цариграда најбогатија паланка. Он је, по римским земљописцима, и после Христа, лежао на реци *Vasuntia*. У њему су не само становали; но и помрли, па погребени, многи императори и цареви као: умрло је Марко Аврелије 180 год. по Хр. после деветогодишњег царовања; Клавдија II умрло је 270 год. по Хр. од ратних повреда; Проб је се у њему родио, и 232 год. удављен је такође у њему, од својих војника*) због многог гоњења на рад око изсушавања реке Дунав и околних.***) Максимиан Херкулес око 250 год. родио је у његовом предграђу, а Констант II у самом њему 317 год. Констант III у мају 359 год. Недалеко је од Срма — *Sirmiuma* — *Budalia* *Bubalia*, место рођења импер. Деција гониоца хришћана, и *Sibala* или *Sibala* на брду код блата Јулке — неки држе дан. место рођења у кнежевини — место рођења импер: Валенцијана I и Константа II Грацијана. На овом је месту пропао Лициније, побеђен Гангивом Великим. Још је и то као знатно: по брдашцима такође и сада Фрушке-Горе и око *Mons-aureum* — златогоре — или златогора, подизане су прве лозе винове, пренешене из Азије и са јужних брегова: док се ове непомињу око Сингидунума, као и о њиховом месту. Ми би имали још прилично навода да на-

*) Etror. lib. IX cap. 18. Voriscus in Probo imper. cap. 21.

**) Недалеко од Митровице налази се и данас доста благуштика од којих су понајзнатнији „Ђулка“.

ведемо у име старине нашег дан. Београда, а све до краља Драгутина, Сингидунума, а нарочито до времена Душанова. Ово остављамо све наводећи само то: да је се дан. Београд од своје 400 год. пре Христа па све непрестано до Стефана Драгутина, а нарочито Душана, дакле до 1340 год. од прилике, свега дакле око 1740 год. непрестано, и то једино звао Singidunum, а никад и никако другчије. Што се пак спомиње у других неки некакав други Београд, а наши га пренеше на овај, напомињемо само ово: да се то односи на стодни Београд ког су Римљани још пре Христа звали Alba = бели, Београд; можда и на Белградчи код данашњег Видина и на Аерман, ког су још Римљани тако звали и сви остали народи — т. ј. Београд — па и Татарско-Турска племена само га преведоше под тим истим значајем на свој језик и прозваше Аерман. Сви ови Београди на свима страним језицима заувек су се тако звали и сви народи преводили су их на своје језике под истим значајима, док, овај наш нису никако другчије звали, осим Сингидунума. Праштајући се са његовим — Београда — називом римско-грчким, неможе нам се на ино, а да не наведемо овде и старине његове махом из тих времена, а и из доцнијих нешто, кад беше само црна гробница и накао Срба и да не наведемо и доба кад га ми прозвасмо Београдом.

Што се тиче наших споменика и од када га ми зовемо Београдом, више је казато, да је то главно од Душанова а нарочито Лазарева и Грбљановића, времена, а изредка и одвећ тамно, и од Драгутинова; но да ли је то овај или неки други Београд, питање је тек? Наш славни и неумрли Бура Даничић у речнику за српске старине, местимце одређује ово место дан: Београду, као и оном, о ком чак бугарски краљ Асан, око 1190 год. говори. Он тврди, да је ту епискупија београдска основана св. Савом била и т. д. *) Разуме се по себи, да се према горњим наводима ово неможе никако допустити тим пре, што је етнаграфија наших земаља, а нарочито историја места и догађаја, савршено као и у Турака занемарена и недирнута; па и оно што је дирнуто, додарнуто је савршено са стране наопачке. Нама је тешко да се неслажемо са назорима тако научног и заслужног мужа; ама нам се, код доказа и правог

*) Види реч. из срп. стр. Даничића стр 98 и 99. —

стања ствари, на ино неможе. Колика је и каква то сбрка у нас лако може човек поњати одтуда: што је дан: Софија, по историји г. Кристића Велблужд стари, по другима, овај је Ту-стендла, по трећима друго нешто и т. д. што се одређује Београдска епископска столица св. Саве овде, а Београд је да-нашњи све до Драгутина био у рукама мадарским и т. д. Да се неби далеко упуштали пошто о Београду нашем нежелимо дуго и много говорити, — а и за овај оводики одступ од главне ствари молба је да нам се опрости — навешћемо из пов. Шафарика књиге повељу цара Асана бугарског, коју је г. Миклошић у свом делу Монументе српске хрђаво, прештампао. Тамо се каже ево ово: „дѣла цесарствѣ ми и т. д. и докоѣхъ либѣ землѣ или хорѣ доидѣхъ, или до Бѣдѣнитъ или Брлинускѣ или Белграда доидѣхъ, или до Трънѣи и по всемоу загѣрѣноу идѣхъ, или до Прасалка или нарѣоу-тскѣхъ хорѣ приидѣхъ, или крѣстѣи хорѣ, или Бороуѣстѣи или Болери — у Миклошића Дриву?! — и видѣхъ“ и т. д. Шта дакле из овога излази? Излази ништа друго до то: да дубровачки гости сту-пајући на границу бугарске царевине прво и прво ударају: на Бдин, или по свима, садања Видин; па иза овога идућу даље к истоку дођу у тако звано Браничево и Београд у њему; из овога долазе у Трнов и по свом Загорју, ако хоће до Преславе на дан: Дунаву, или до Карвунске хори; које значи влашке или у влаш. — Од грчке речи. *ωριον Βλαχικον*. — Из ове ако хоће међу хора крѣсти — део молдавске, — или борунѣи — део дње-провски области — или на Болери — део прибрежија црног Мора — и у Димотику — на дан. Еркену реци ниже Једрене. — Ова није била у рукама цара бугарског; но је он њу као и Скопље, Прилеп, Солун и земљу арбанашку, означѣо само као главно место у туђој земљи, по ком се пут из његове земље зове, као кад би ко од наших великаша казао: „ако хоћеш у Брагујевац, Ниш Цариград и т. д. да идеш пут ти је наш и. пр. Нишки, Цариградски и т. д. безбедан, разуме се докле се по њему простире наша власт. С тога се из Београда зове пут цариградски; а ми не владамо ни Нишом; пут софиски босански и т. д. Осим овога не ваља заборавити још и то: да су у стара времена нарочито уговарали трговачке цу-тове, да су в. пр. за поданике једне земље и њихове прија-

теље слободни путови у туђој земљи, а за непријатеље неслободни и д. д. А што се тиче ових земаља односећих се дан: Влашкој Молдавији и делу Бесарабије, — ми имамо и историских дата: да су се оне, од 1160 па све до скоро 1294 год. у грчких и римских писаоца, спомињале као Бугарске, а народ не влашки или Румунски, но Бугарски. Нарочито од доба тако званог Калоявана, брата поменутог Асана — владао је од 1199 до 1202 год. — који је се тако и титулирао као „самодржцъ Българъ и Влаховъ“. У његовој титули тек налазимо име Влах, а пре њега за тај народ, као и после њега до конца 14. века, нико и незна ништа, као влашком. Из наведеног дакле дознајемо ово: да је Београд даље истоку од дан. Видина у Браничеву и ближе Трнову граду под Балканом, а то и сведочи: да тај Београд и није Сингидунум стари, а дан: Београд наш; него је то, дан. Белградчиџ у ст. Србији, коју многе пропагандисте и незналице зову Бугарска, да је у провинцији Браничеву, коју је краљ Милутин дао са својом ћервом Недом као мираз, бугарском владоцу. Браничево је цео простор, од Вида па овамо све до у пожаревачку нахију. Да је ово одиста овако јемчи нам у свима старим споменицима то: што је св. Сава основао 11. епископију Бдинску, коју су доцнији преписаоци незнајући је преписивали Београдском и са овом помешала, а ми оваквих преписаоца старијих и немамо од пре 80 год. па може ли се овима веровати, нека каже наука и знање? Осим овог налази се подједнако и бдинских и београдских, на једним и истим споменицима, епископија. Ми ћемо на свом месту навести и сам препис овога. Сад наводмо још и то: што се око дан: Белградчика налазе развалине за које причају: да су биле потрикана; што народ то сав зна и прича; што слави славе; што се неодликује у језику од осталих Срба у ст. Србији, као ни у типу и обичајима, и што је белградска епискупија пренета у турски Шаркеј, или садањи Пирот, међутим видинска остала је опет у Видину, ако је он одиста стари Бдин, а не оне развалине на утоку Вида реке у Дунав, што је највероватније; јер градови, осим места, и од река своја имена носе као: Прилеп од речнице Десник и Десница од речнице; Морава од Мораве, и т. д. Даље, што се и данас код развалина тако зване патрикане, налазе урвине св. Богородице, а при утоку Вида у Дунав код развалина старог

Видина или Бдина — св. Николе са патриканом и т. д. Свако зна, а навешћемо ниже и доказ из летописа: да је Стефан Висики, пренесавши своју столицу у данашњи Београд, у овоме први пут сместио и столицу епископску, а дотле јој нема ни гласа ни трага нигде и ни у којим споменицима ни једнога народа европског. Кад је и ова столица, пресељеница из Крушевца, а у Крушевац из Призрена, пала, Бранковићи је преместе у Смедерево. Кад ово освоје Турци владике се повуку, од силе њихне, у Гроцку, која се у бератими даваним патриарсима цариградским и на нашу, тако звану пећску, патриаршију, зове Хисарцик. Тако је се и столица из Бдина на реци Виду преместила у Белградчије доцније, а из овог у Пирот. Кад су Грци тек с концем 18. века — 1775. год. — овладали нашом патриаршиом; онда су владике њихне, као бератлије и турске удворице, седиле уз колена паша, које су седиле по главнијим варошима. Тада су замењене наше владике Грцима, а ови су остављали Хисарцике и белградчије и т. д. па долазиле где је највиша сила турска. Једном речју: наше су владике бегале од Турака и оснивале епископије по заклонитим местима, — а прве су биле у манастирима, као и патријаршија — а Грци ишли онде где су Турци, и увелике и главне вароши. Тако је постала, ваљевска, шабачка, ужичка, пиротска и т. д. епископија у Србији, у место главних митрополија основаних још св. Савом. Држимо да је за сада довољно казано о нашем Београду, колико нам време и простор допушта и да је у нашим књигама свима грдна и вапјућа погрешка, од нас самих и наше глупости, што се истине не држимо као и Мораву — и остале многе ствари — што зовемо, од доба кад је пок. кнез Милош делио кнежевину на округе и срезове, Бугар-Морава. У правој Србији и незнаду шта је то „Бугар-Морава“ по ову нашу; од нас производно названу „Бугарска Морава“ зову само Морава и Бинча, Бинч. — Морава, а највише само Морава; становнике њене, Моравци и Поморавци, као што тако и целу дан. Кнежевину зову, а особито потурице, и Турци „Морава и Моравци“. Тако је, осим многих места, промењено име и срезу рујанском, који је прозват Мачкатским, итд.

Старине су београдске ове: на десној страни зиданских градских вратница стои камен четвороуглан узидан у зид од врат-

ница са овим надписом. 1. D - M - 2. IALRVPN. - 3. PT) MINVS
4. SICPNECHII — 5. FIAVIX · ATNXCLI 6.
MII · XV · VXR EMS. — 7. AEDICOUXS) NCN, E
8. L]] OMM AXM. 9. BOIVB — 10. BЕРИI. BMSPUSS.
11. PP. IA: EXBRISE. AV. 12. — H — 13. K — *)

На бедему, сирам ладне воде свете, којом се лече од гроз-
нице, а ниже цркве Ружице, стои ово издупано камење од неких
билега. 1. — ЛБ — Љ 2. избрисана 3. — ГОС — Ћ — 4. УАЮ —
5. избр. 6. — ЂБА —

На другом такође издупаном стои 1. — Б — Ж — 2. — Ж —

У среди је од камена точак; кои у горњој шпници има некакав
колутит. С леве стране овога стои као нека стена, на овај ве-
лика круна; више ове виси у ваздуху мала лепа круна, коју, са
точком или колутом једним везује једна шипка танка. Са леве
стране камена, а на поребрини овога, стоје две змије и то једна
већа а друга мања, које су зинуде једна на другу.

У дољњем граду код стражаре, која је скоро при утоку
Саве у Дунав, под једним огромним топом у помосту, стои бео
камен прекарсно израђен са овим надписом: 1. MXNER —
2. NY — YVIB — 3. TG — OXB — 4. I△L — H — K —
5. — — T 6. — LAX — 7. — ANVIIIVVI 8. RV > LZ
XANL — 9. IVIIALOMA — 10. LA — VI —

Мало даље западу опет под једним топом у помосту пре-
бијен камен са овим неподпуним надписом. Он је као и онај први
бео и лепо урађен. 1. IACMINV) 2. LENEICENTIP 3. — C —

За овим показао нам је г. Антоније Клићанин један раз-
бијен камен, са надписом, узидан у бедем градски, сирам капље
затворене, за коју се прича да је кроз њу Карађорђе прошао
и освоио град. Овај је надпис на простом камену; но до-
бро и лепо урезан. 1. F I S E P 2. V E R E T N 3. M R A N T O

На шанцу кои је испод барутане горње, а баш под бив.
војеном болницом, стоје ови огромни некадашњи споменици уви-
дани и сложени да се тај шанад неосипа. **Ф N A II.**

Крст на плочи са писменима **O — C.**

1. P X D H — 2. O B I C E N I B — K P.

*) Бројеви свуда значе врсте.

1. — I Г — 2. RIA XMNB — 3. COΠVO — 4. DΓADMCO — 5. — Π —

1. Д — — ЛАН — 2. — ЗТИЖЕ —

1. SAT —) VKCK1 2. 2 Δ IM Δ DZXX — —

Од толиких виђених одломака старине разне, међу које ваља уврстити и до 10. натписа турских, само на ове две три опеке, узидане у зидине пред казаматске, код тако зване зинданске капље, преко моста идући Ружици цркви, — читају се наше невоље. Натписи су ови грубо и невешто ножићем, или тупом бритвицом, или кебом каквом, урезани и то баш више казаматских врата.

1. ЖЕЛЕ-Ж 2. ЖАЛОСТ. 3. ИЗЖД-ПЛАЖ. 4. ТАРЊ 7. 1593. ЗДЛВНИШЕ ГА.

II. ГЛАВА.

Смедерево, његова старина, име његово и значај му, народна песма.

Данашње наше, а по свој прилици и на неколико тисућа година, такође наше, Смедерево, Римљани су звали, од доба кад су овладали овим земљама српским: „*August mons*“ што ће рећи златна гора или брдо. Оно је, као што смо већ на једном месту рекли, у Римљана било знатно с тога; што је римски Император Проб прву донешену винову дозу из Азије у Европу овде пресадио.*) Зна се још и то: даје у њему, и у Сингидунуму, до доласка Хуна у ове земље најизменце седио владика подпадајући под илирску или Митровачку екзархију. Митровица дан: није ништа друго била, до једно огромно предграђе огромног Срма или римског *Sirmium*-а, а и до била је своје име од столовања Митрополита или екзарха илирског што и сама реч грчка „*Μητρα*“ — круна — екзарка, све дочи.**) Као да му је суђено да вечно прима и прогађа из себе Ми-

*) Vied. Etrop: lib. IX cap. II ad Vopis. in. Probo cap. 18.

**) *Μητρα* реч грчка управо значи ни мање ни више до материца; јер јој је и облик такав. Од ове речи у буквалном смислу значеће материца, у преносном смислу, произведене су речи: *Μητροπολις* значи: главни град, или онај, из кога су се иселили грађани па где основали друго место, *Μητροπολιτη*, становници оваквог главног или родитељског места, а од ове је и митрополит т. ј. владика најглавијег града и паланке какве у држави и т. л.

трополите или владике. Тако знамо: да је кнез Лазар пренео, из Призрена, престол царски, због приближавања Турака срп. границама, због самовоље Краљевића Марка у Прилепу и Алтомановића ово дан. Дибре и т. д., у Крушевац, дотле незнатно место које народ и незове градом; но само шареним шанцем *) Његов. сина пак, Стефан високи, преноси из овог Шареног шанца своју престолницу у Београд данашњи, дотле такође мало и незнатно место. У њему основи столицу Митрополитску, преневши је из Враничева; подиже здања, од којих се трагови и данас виде у Пиринчани, тако званој на дорћоду, у одкопанним темељима цркве св. Николе, код и око текије ниже бив. Стамбл-капије и т. д: По његовој смрти столица деспотска и митрополитска стоји у Београду све дотле докле га Ђурађ Смедеревац не уступи Маџарима, нагнав политичким невољама. По овоме пређе и он са својом столицом деспотском, а пренесе и Митрополитску, у Смедерево и т. д: Кад је и оно пропало, митрополити се сељакаше час у Гроцку или Хисарџик, час у Ваљево, Београд и т. д: докле у овом последњем и неостадоше у лицу Грка. Као год што се за дан. Београд, а стари Сингидунум, погрешно држи, да су га основали неки Синги скордиско племе на 300 год. пре Христа; тако је исто погрешно држање: да је Смедерево основао први Ђурађ Бранковић, или боље његова жена Јерина, као што вели трношкои летописац, држећи се народног причања **) Београд су прво основали Срби као и Смедерево на неколико тисући год: пре Христа, па су оба ова града, као и многе друге, освоили од Срба прво Египћани под своим владоцем Сезострисом, који је, са љубави према њему египатског бога Ра прозван Рамзесом II — владао је од 1394 — 1328. пре Христа. Он је покоривши сву Азију са Инђјама и Европу до Дунава и Волге, — на

*) Славу слави срп: кнез Лазаре у Крушевцу месту сироватоме вид: збор. пес: из. Карап. I к. а од многих сам и то више њих, слушао овако:

Славу слави српски кнез Лазаре у Крушевцу у Шанцу шарену* и поштала царица Милица по Крушевцу по Шанцу шарену и т. д.

**) Гласник срп уч: други V стр: 104. „Георги пребиваше во градје Смедеревје близъ рјеки Дунаја на равниње, јаже Ирина јего жена от имјеница својега во помјат своју саздала* и т. д:

обалама које подигне храм своје богу Ра или сунцу, те се и Волга тако прозове; — порушио све градове и тврдине бив: као и живши тада овуда и у малој Азији, срп: племена, па следователно и Смедерево и Београд*) На 552 год. пре Христа Дарије Хистап прошао је овуда и разорио градове и тврђаве које су Срби били подигли из развалина, па следователно и Београд и Смедерево, а око 334 год. пре Христа Александар Велики, са својим оцем Филипом, то је исто учинио. А кад од овог Срм, владаоц српски, побеже са својма даље сјеверо истоку, тада видимо: да је Смедерево, код дан. Романова у Молдавији, дуго и дуго било престолница тих срп. племена, које је, по бегству одавде Срба, тамо основано **) Кад су Римљани, покоривши александрових потомака државе, покорили и ове земље, и кад наваљују разна немачка племена гоњена и потискивања из Азије Хунима и другим Монголско — Финским племенима, насрћу на ове земље после и пре Христа за неколико десетина год.; тада ми видимо: да скордиско неко племе Синги оснивају тобож Сингидунум. Другим речима: они подижу из развалина срп. Београд дан. или га просто освајају од Срба и надевају му своје име Они су тако исто чинили и са Скадром дан. отевши град тај од срп. племена, и наденувши му само своје име. У време римске владе, у овим земљама, наше се Смедерево зове „Avrens mons“, а да су га Срби ипак звали Смедеревом и пре Ђурђа Смедеревца, па и од искони, доказ је у Хрисовули цара Лазара, по којој из Смедерева даје једног човека својој задужбини славној Раваници. ***) Дакле је се и пре Ђурђа Смедеревца, а и од вајнада звало Смедерево. Хуни су разорили и Сингидунум, и Смедерево, и недалеко од њега лежећи Vinimasium са свим своим војеним станом и т. д. Од ових па до Авара протрчкавале су кроз ове српске земље, разне немачке и друге туђинске чорде; час гоњене, а час дозиване Римљанима; па Срби нису ни могли

*) Види Вебера Всемир. истор I св. пр. сп 1860 год. стр. 118 и 129

**) Вид Адлерд де Бессе тур: импер. Сп 1860 год. стр: 292. Код поменутог Романова и данас стоје, огромне развалине другог нашег Смедерева, а наше је овде многе старије од оног бив. код дан: Романова.

***) Види срп. лет. за 1847 год. стр. 55.

овај град опет подићи, а и да су га подигли, Авари би га разорили, као што су учинили са Сингидунумом и осталим многим градовима. Тек после политичког пресељења Срба под Звонимиром, сином Дрвенара Великог, могли су се подићи. Но они су и опет рушени, подизани и т. д. како је секад водила борба са Манџурско-Монголско Финском расом Маџарима, уљезима у српске земље, и Монголско Финско-Хунском расом Бугарима, кои су такође уљези у српским земљама и т. д. Ближа судба њихова нетиче нас се толико. Ово само морамо навести, као мимогред, кад смо већ вод њега, а имено: да Смедерево није први основао деспот Ђурађ Бранковић; но да га је само из развалина, може бити, или сасвим опалог, преправно, обновно, па допустимо и подигао, а то нам сведочи ово: 1. Развалине на којима је и из којих је Смедерево подигнуто, и ако се неспомиње његова старина. 2. Ове се развалине, од којих је употребљен материјал за дан. Смедерево, састоје, из српских споменика још из идолопоклонства, па могуће је још и пре Христа, као и римских, и 3. Што је сав тај материјал ту затечени, Деспот Ђурађ Бранковић, или његова жена Јерина, употребио за свој град новоподигнути на урвинама старог Смедерева српског, а римског Златобрда или Златогора.

Садањи смедеревски град дели се: на мали и велики, или горњи — мали — у ком су били двори деспотови, и дољњи, — велики, — у ком су биле многе зграде, као цркве манастири, оружнице и т. д. Нама није намера описивати овај град, који би требало снимити, премерити и т. д. док се није разрушио, ради знања нашег старог начина зидиња; но нам је намера изнети на видело његове старине. Што се тиче начина зидиња можемо рећи: да је прави српски; јер је неправилан троугао. Римљани, Грци и други, одликовали су се строгом правилношћу и сразмером у свему и свачему, док су Срби од тога одступали. Све срп. старине, у односу грађевина, као и свију осталих старих срп. а сада славенских племена, одликовале су се своим изглединама и то најглавнијим: 1. изглединама неправилног или јајастог круга, 2. изглединама неправилне и у неколико јајасто-округласте четвороуголности и 3. изглединама јајасте троуголности, као што је и садањи смедеревски град.

Првобитни је облик свима грађевинама: јајаста, или тако звана другачије још и лађаста округлина. Град има прекарне старосрпског начина зидања 24. куле, које једна од друге сразмерно одстоје, по речима десившег се ту капетана и команданта градског. Од прастарих и пре Христа српских старих споменика долази нам одломак надгробног неког споменика српског. Он је прекарно изрезан, на белом љутом белутку прекарно урађеном и углатчаном, а стои скоро под самим врхом источне куле у горњем граду, или где су били деспотови двори, на западном зиду. Пре овог ваља нам напоменути, да су двори деспотови били над самим Дунавом са источне и сјеверне стране, и да су стајали ниже ове поменуће куле, у којој је ова старина наша. До ње се долази пузајући се уз сјеверно платно, по поквареним каменним бив. степенима. Пузање је и пењање ово врло опасно, а кад се већ једном човек узпење на платно; онда му се заврти мозак које од приличне висине, које од шуштећег и ударајућег о њега Дунава, а које од ветра јаког који вечно овде дува. Од платна до куле заључане ваља прећи преко провалице обрушене, па тек у кулу ући. По целом овом малом граду, или горњем, опасно је ићи и од змиурине, а нарочито пењати се на платна и куле; јер што је дрвенарије, оно је тако тешко, да се сваки час може сурвати, а што је од камена, њега је време тако олабавило, да при првом додиру руши се. Турци нису ништа поправљали и оправљали. Таквим оружница — арсенал — на јужном крају дворова деспотових, стои на балванима грмовим, за 3. хвата од земље узвишеним, и долази се преко степеница такође грмових од самих греда и балвана таквих; да вам ваља много и много мислити: на кои ће те стати, а да не пропадне, и да се са овим заједно, кои су у свом трудежу, не срозате, чак у суноврат у какву провалију. Остало је овде нешто мало старих пушака отиматих од раје у разним побунама, некаких топовских ужета и других справа; али таквих и на таком месту за које се поуздано може рећи: да се Турака ни су ни мало тикале, нити су им они кад год долазили. Сам улаз из великог или доњег града у овај опасан је; јер се прелази преко језерцета доста дубоког, воде 3. боја човечија, преко кога води дрвени мост, кои се као и помост оружнице, сав нишња и колеба,

кад се преко њега прелази, и који, као и у оружници крчка и грохоће као већ ослабиле и изапђале кости у каквог неколико стотина година лежећег у гробу старца. Ово је језерце постало од некадашњег вала напуњеног водом, коим се одваја двор деспотов од главног града, а главни град од паланке, или предграђа такође је одвајао некада тројни вал напуњен водом, од ког се сада сачувао један покварен и трагови. од других. Овакви валови са водом и т. д. и јесу српски начин утврђивања своих градова. Ми се нехотично задржасмо на овоме месту код ових степеница платна градских и куда прво направљених за стреле и бацање камења, а доцније у неколико преобраћане за топовска места. Преко поменутог моста пролази се кроз вратнице или капију, која води у двор деспотов. Спрам капије у зиду језа 4 хвати високо узидан, кип камени, за кои кажу да је Ирцини, те су га Турци страшно нагрдили. Он је са леве стране, из малог града изнутра, спрам капије и прекрасно је израђен; али страшно у лицу нагрђен, да му није остао читав, ни нос, ни уши, ни очи и т. д. Но при свем том тип је лица и тела прекрасан, предиван и у опште осредња округлост. Јерина је на престолу огрнута царском мантиом. У самом простору вратница, или капије, види се укопина у камену, где је стајала гвоздена једноставна одоздо оштра секира, дуга и широка колико све вратнице, која је се одозго доле спуштала; те тако наваљујећег непријатеља, у двор деспотов, секла. Баш наша поменута старина, са знацима на себи, гледа право у кип јеринин спрам вратница. Знаци на овај старини значе ово: *) два грмова листа, свету шуму, у коју су се негда сахрањивали наши стари; два полумесеца са страна, знак сеобе или одласка две душе са овог на онај свет; три колута вечност и 3. полукруга од венаца део живота проведен сретно овде на земљи; венац и круг од цвећа у њему више вечности, спасеће душе, а две аждаје и рибе, самрт. Ови последњи знаци, у то време, метани су на надгробне споменике, наших знатних људи старих; те је одтуда

*) Сама слика, због скупоће, није се могла, као и других 18 из разних места кнежевине, напечатати.

на старим руским гробовима у софиском сабору овај исти знак. *) Други нам споменик долази нађен са источне стране споља града, на његовом глатну, а испод друге куле пошав од Дунава к југу. Камен је такође бедутае или соља тако звана. На њему је грубо урезан костур човечији до пола, захватајући главу и прси, на којима су прекрштене руке, или костур од ових. Испод овог је натпис овај: 1. „† ле лежи ѿ. 2. врьдъ ую 3. риолиникъ“ који значи одречи до речи ово 1005. — године-лежи Обрад Турјулинић“. У тако званој завиданој кули са источне стране дворца деспотовог, стои унутра за једно 10. ако не и више хвати, камен обругао, узидан у западни дувар њен. На њему је, неких 7. људи са ниским калпачићима, или источно-римским капама из 11. и почетка 12. века. Рекосмо источно-римским само зато: што је цивилизација цариградска, у то доба, од српских калпака направила оне обичне војене качкете руске, без обода или заклона — соношира — од суца. Народ прича: да је овде у овој кули обешено ових 7 војвода; па је с тога и куда завидана била и у њу је се одозго на гвозденим ланцима спуштало: Како ови калпачића нису ништа друго до наши стари калпаци, само мало нижи, и како облик одеда припада одеу старом нашем; то држимо: да ће ових 7 војвода бити историске личности т. ј. да они престављају некакав историски догађај нашега, а не ма кога другог, народа. Најглавније је то: што су они за неколико векова пред нашим деспотом на овој плочи изрезани и што их је Деспот, негледајући на њихову преставу неког историског догађаја, метнуо скоро у дно своје затворене куле, која му је по свој прилици, благо хранила. На јужном платну града деспотова и дворца његова, а са јужне стране, више језерца поменутог пред горњим, — малим, — градом, или дворцем деспотовим, стоји огроман двогуби — мањи у већем — 16 угolni, од добре црвене опеке узидан брст, са кошљем и мотком, на којој су вљеште, сунђер и клинци с којима су — справама — мучили, прекивали распетог Христа. Одма од леве стране брста у два реда, такође добром црвеном, опеком узидан је натпис овај Въ христа бога а благокрин господинъ деспотъ Гургъ

**) Види Опис Кијева и његових светиња. Световид за 1866 и 1867 год.

Бранковић гдѣ сръблемъ ꙗ помору зетскому повеленіемъ его сазидан се градъ си въ лѣтѣ С. Ц. А. Н. што ће рећи: В Христа Бога благоверни господин Деспот Бурађ Бранковић господин, Сръблем и поморју зетскому, повељенијемъ јего сазидан се град си в. лета 6938^а или 1430 од Христа. Ми смо овај натпис мало другчије прочитали; но што је у „Путничким писмима“ г. Милићевића; те га овде тако, како смо га прочитали, стављамо. Изван града, код прве капље његове, а на платну градском, узидан је одломак камена са нашим писменима *я, ш, о и л* што опет тврди наведено. Сад нам долази врло важна и најстарија можда ствар у целим овим зидинама. Та је ствар ова: на источној куди великог града, а у овоме, стоји врло високо узидан камен један. На њему је израђен неки омалечак, огрнут огрточем, војначелник. Он је се наслонио на нешто, а с лева, па на десну страну, иде му нека панталѣна или друго нешто. Два војника, тако исто омалечка, као и он, воде му огромног старца једног, са дугом раздељеном на глави косом и брадом дугом. Старац се клања овом војначелнику, а он је се гордо наслонио на ону своју штаку, па га, и негледајући право, са презрењем мери. Спрам њих стоји слика ова: у камену је урезано коло са крстом унутра, а више њега срп, над овим су две људске ноге у чизмама, табанима горе обрнуте, српом овим одсечене. Ако се сме нагађати и казати, као што је у египћана старих значило оно коло са крстом унутра, а срп обрнут трбухом доле и ноге у његовој савијутињи одсечене, било би ово, по читању египатских ероглифа: страна је ова сва оружјем покорена, а људи у њој утамањени. Ствар је ова врло важна и ми би били ради, да се о њој озбиљније промисли, а не овако узпут и мимогред.

Међу многим одломцима старине, из римске периоде, које су прекрасно израђене, и представљају многе ствари из живота; ми ћемо навести само оне које имају неке натписе на себи. Почем ове нису целе, но у одломцима и нецуне; ми о њима већемо ништа ни говорити, но ћемо их само онако преставити, како смо их могли снимити. Тако на јужном платну деспотова двора, или мадог града, а више поменутот језера, стоји један камен прекрасно израђен. У средини је направљен кревет и на њему болесник лежи; с једне стране овога стоји поодрастан

мушкарац, а с друге жена у годинама; ваљда мати стојећег. Испод њих је изрезано два зеца, кои на разне стране трче, а за њима по један кер. Више њих је у троуглу човечија глава са двома змијама, а испод свега тога био је огроман надпис, па одломљен; те је само ово неколико писмена остало: XXXPERESCIV. У овом истом граду, на истој страни и т. д. а само скоро под самим врхом кулиним, више језера, стои прекрасно израђен измен са разним украсима, као: урна, гроздови, виново лишће, цвеће неко и т. д., а више тога камена, скоро баш под највршном камењу исте куле, стои одломак већег камена са ово неколико писмена у 3. реда: D. M. ONESENEC VIX. ANAE Више зазиданих вратница, бив. великог града споља, стои висок човек паслоњен на дугачко коње, а крај њега други неки обмотан у огртач. Недалеко од њих такође на платну стои одломак камена са овим натписом у 6. врстица 1. D. M. 2. AVR. MARCIA 3. VSSTAECEC 4. M̄A: STXXVI 5. C + NVSANXIII 6. NIPPIICANXIXA. Такође на платну стои одломак од камена са овим непотпуним натписом у ове три врстице. 1. TAN—N—LIND 2. IXXBR—NOCVI 3. АБЬЮСНОНЕРНСО. Трећа је врстица и другим писменима, другчијим, и у друго време, по свој прилици, писана. Такође на платну, ама источном, и то од западне стране у великом граду, а близу треће куле, стои дугачак камен, преко целе половине уздуж пребијен и на њему, такође уздуж овај натпис само од пола, или до пола, у ових 8. врстица: 1. CRV 2. ENIGV 3. CISEVI 4. ANI 5. HVRISA 6. FELICISI 7. LATEV 8. ORINA. Зидајући град овај наш Деспот Бурађ, са својом женом, као да је се особито старао: да што више одломака старине, туђе у његову источну кулу над Дунавом, из које је гледао, како маће плове по тихом Дунаву. Тако ниже овог надгробног споменика српског под № 1. стои овај римски надпис у 3¹/₂ врстице: 1. CVRVESTERENTIVSCE 2. CLCVIXIVS VIR VE — ECVNCE 3. CONIVRAERN AN. ШКМО 4. CRISTINO. Натпис је овај на прекрасно урађеном мермеру, међу испуцаним и окруженим стубовима, лепо израђеним.

Ниже њега долази још и овај последњи натпис од 6 врстица такође непотпун 1. >> BHCSRIAN 2. REIPVLSRIANI

3. REIFSPX 4. AYREIACVHA 5. CORCE + ISB 6. NERONE + L
 Сви ovi, a ima их још и сувише, наведени одломци ста
 споменика, јасно сведоче: да је наш Деспот на урвин
 прастарог Смедерева подигао овај садашњи. Још да су
 дари били паметни, да све ове споменике обрну како тр
 и на лице, много би се којешта још дознало, а овако ваљ
 би град и од стране Дунава, са сјевера и запада, прегледа
 што нисмо могли учинити. Деспот је баш најогромније каме
 од споменика, трпао у темељ и у прве изидотине над земљ
 што се свуда види. Колико ли је ових у земљи, у води
 града и Дунава, то само један бог зна? Да је одиста сав гр
 из темеља, подигнут, нема никакве сумње, а тако исто да је
 Јерина спрам вратница, изнутра малог, или горњег, града,
 се зове и двор деспотов, такође нема никакве сумње. Њу
 требало, ако не донети у наш музеум — што би најбоље
 најкористније било — а ово бар изаслати једног вештака:
 је најтачније у свему, па и размеру, пресними и да се фотог
 фише; те би тако могли бар издалека познати лик наше Јери
 коју народ неправедно зове проклетом. Много и много има
 се говори, о Смедеревском граду у сваком погледу, о ком
 тек мимогред рекал: да би другима пробудили љубопитство,
 га, као што треба и ваља, опишу. Од повратка нашег из Рум
 у 1865 год. ми смо већ 4. пута били у Смедереву и ни
 немогосмо бити такве среће, да нам се отвори стара изкопа
 у гробљу смедеревском, црква; те да њене натписе видим
 препишемо. Још поменути 1865 год. пред кућом г. Мате
 повића тр. видели смо један наш стари надгробни биљег,
 белутка камена, до 4. стопе дугачак, 2 широк и нешто ви
 од једне дебљији. Поменути г. Мата, од њега је направно кљ
 на којој, са својма, лети седи. Судећи по изгледини писма
 може се, без погрешке однети у 1. половину XIII века. Нат
 је овакав: см камень мыхылокъ сина Стефана жьлѣкѣ — после
 брисаног од 4—5 врсти стои још ово — кокоде изъевьсь
 Од особите је важности, и ако је непрежалима штета, и
 је се баш у средини оних 4—5 врстица избрисало, овде је
 речица, која се врло ретко у нашим старинама находи. То
 речица, придев произведени од особене личне именице и с

шетао његов на ђ или е. Друго је војвода Кучевски, а Кучево Кучевиште и т. д. је место и манастир у српској светој Гори, или старој Црној, а садашој турском Карадагу, више Скопља, у правој, Србији. И овај је натпис напечатан, но мало другчије у помињатим „Путњичким писмима“. Исте 1865. год. бавећи се у Смедереву, осим већ напечатаних 5—6. народних песама, преписали смо и ову, од једне важне женске, коју без одобрења, неможемо именовати. Песма до сада није нигде печатана, а по нашим речима: да ће у овом сборнику бити сваковрстне грађе, стављамо је овде, нарочито зато: што описује и карактерише извесно доба Смедерева и његових становника, по пронасти српској, под последњим Деспотима.

Јека удовица и Омер Челебија.

Пошетао Јека удовица,
Испод града бела Смедерева,
Смедерева Ђурђевога града.
Ја каква је Јека удовица,
Ја каква је јади је десили!
На њојзи је дивно одијело,
Одијело чудо од истине:
Једно грло, а до девет плоча,
Једне груди, а девет ђердана,
Два увета, а троје мишћуше,
Једно теме, а девет кајица,
Једна глава, а девет калпака,
Једне руке, двајест белензука,
Једно тело, а десет фистана,
Двије ноге, двадестере гаће,
Троје чизме жуте до кољена,
Троје жуте, а троје црвене.
Ја каква је Јека удовица
Ја каква је јади је десили!
Када иде, канда паун шеће,

Кад говори, канда голуб гуче,
Кад с окреће, канда срна скаче,
Када стоји, канда звезде брои.
А какво је лице у Јелице,
А какво је чудо у свијету!
Бело лице, кано божи свете,
А грљоце сајна месечина,
Беле дојке, два бела голуба,
Двије руке, два прамена снега,
Чарне очи, као поноћ тамна,
Обрвице, кано предзорице,
Трепавице, крила ластавица,
Мрка коса, као помрчина,
Медна уста, кутија шећера,
Ситни зуби, два низа бисера,
Кад је растла, на Једну глада,
Кад је зрела на румен јабуку,
И то чудо још је мало побро,
Спрама чуда грла удовичког:
Кад запева песму удовичку.

Удовичку песму кувавичку:
 Једно грло, тријест песам каже,
 Е, песама чуда не чувеног!
 Једна суза, тисућа жалости,
 Један поглед тристотинестрела,
 Што стрељају срца јунацима.
 Једна мисо, а триста помисли,
 Што премишљу свакојака чуда.
 Е, таква је Јека удовица!'
 Чудо дивно одавно не било!
 Она шеће око Смедерева,
 Смедерева Ђурђевога града.
 Гледао је Омер Челебија,
 А са града бела Смедерева,
 Гледао је, па је уздисао.
 Један уздах, а тисућа жеља,
 Једно грло, триста воља каже.
 Гледао је, па се не нагледа.
 Гледала га Јека удовица,
 Гледала га, па му беседила:
 „Ој Омере, неплаћено благо!
 Ој Омере, моје скупо злато!
 Ој Омере, ако бога знадеш!
 Јер не дођеш мени на чардаке,
 Као што си од пре долазио?
 Ја ти умре, без тебе Омере,
 Изгоре ми срце у њедринама,
 А помрча свијет у очима,
 Чекајући ој, тебе Омере!“
 Гледао је Омер Челебија,
 Гледао је, па јој беседио:
 „Ој Јелице, ој жежено злато!
 Ој жежено, а не сагорено!
 Ој Јелице, срце из недара,
 Ој Јелице, чудна удовице!
 Пуцају ми пупа на прсима,
 Кад погледам на те удовице.

Кад помислим на те голубице:
 Крв ми уђе у очи у главу.
 Ништ не видиш на беломе свету,
 До тебека, моје драго благо!
 Што ме питаш: што ти ја не-
 дођем,
 Што ме питаш, кадер сама
 знадеш?
 Ако незнаш хоћу да ти кажем,
 Што не дођем моја голубице?
 Ја би дошо моја голубице!
 Ја би дошо и срцем и душом;
 Али несем, моје добро драго,
 Да би од ког, ни по јада мога,
 Већ од сина твога Тихомиља,
 Тихомиља мога крвоније?
 Кад погледа на твога Омера,
 А Омера тролетница хвата,
 Кад што рекне, ка сабљом да
 сече,
 Кад набрекне, ко громом да
 рекне.
 Ето видиш, моје злато драго,
 Што не дође Омер Челебија?*
 Тако рече Омер Челебија,
 А у Јеле срце препукнуло,
 Од севдала и од тешка јада.
 Она укну, ка да се помамн,
 Па Омери срдно говорила:
 „Ој Омере, моје благо драго!
 Ја ћу убит мога Тихомиља,
 Да би с' своје ненанела главе!“
 Њојзи веди Омер Челебија:
 „Чујеш мене Јеко удовице?
 Не убијај свога Тихомиља,
 Не убијај твојијем рукама;
 Него уби туђијем рукама.

Разболди се од тешке болести,
 Од болести црне главобоље,
 Од главнице, ама навалице.
 Пошљи Тиха на Стару планину,
 На планину на Србску крајину,
 Ка ономе граду Самокову.
 Тамо имам остарелог баба
 И са бабом деведесет браћа,
 Све јунака бољег од бољег,
 Све ђетића да им равни нема,
 Што поштују веру Михамеда
 И влађају свецу рамазану.
 За ништа ће убити Каура,
 Каурива млада Тихомиља,
 А немо ли кад им братац пише.“
 Кад то зачу Јека удовица,
 Кад то зачу жалосна јој мајва,
 Одма оде двору бијеломе,
 Како оде у душеке паде,
 Како паде више неустаде,
 Нит с' умива, нит се Богу моли;
 Но јауче, као рањеница,
 Па ми кува, као кукавица,
 А преврће, као ластавица.
 Њој долази сине Тихомиље,
 Њој долази јединац у мајке,
 Грозне сузе низ образе лије
 И кроз сузе мајци говорио:
 „Мајко моја, мили родитељу!
 Има л' лека твојој главобољи,
 Да га гражим, на крај бела света?
 Ја ћу ићи, моја слатка нено,
 Ја ћу ићи, макар ти недошо,
 Макар своје недонео главе!“
 Тако вели млади Тихомиље,
 А да видиш кучку удовицу:
 Кува, куче, шточе и јауче,

Е реко би сад ће преминути;
 Док јој синак плачем не досади,
 Кроз јауче тад му говорила:
 „Сине Тихо, једини у мајке!
 Тихомиље, материно благо!
 Ја сам чула и људи ми кажу:
 Ој, на Старој великој планини,
 На планини на србској крајини,
 Код некаква града Самокова,
 Самокова српске покраине;
 Тамо има вода целебница,
 Од ње с' лече боље од главнице,
 Од главнице боље самртнице!
 Иди сине, донеси ми воде,
 Ако дотле мајва т' не премине?“
 Још не дочу млади Тихомиље,
 Још не дочу своју стару мајку,
 А полети у подруме дољне;
 Те изведе гојеног дорина,
 А дората коња убојита,
 Ког му дао остарели бабо,
 Кад је био боја големога,
 Под деспотом са Турчином
 влетим.
 Бојак био на њем погинуо,
 Бранећ града Островице бјеле,
 На Руднику високој планини,
 Виш Велеса града богатого,
 Бранећ' Рудник, и српско гос-
 подство.
 Када Тихо дора опремио,
 У одаје мајци поврнуо;
 Те јој десну целивао руку.
 Када мајци целивао руку
 И узео благослова света,
 Домаши се дори до рамена;
 Те подеће преко поља равна,

Како звезда преко неба ведра,
 Право језди на Стару планину,
 А са Старе на Виточ велики,
 Са Виточа привати се поља;
 Свуда Турци, по Старој планини,
 Свуда Турци, по Виточ планини,
 Свуда Турци, по том равном
 пољу,

Свуда Турци, као горски вуци.
 Пута пита млади Тихомиље,
 Пута пита Самокову белу,
 На краину србску и агарску.
 Пут казују Турци Јаничари,
 Пут казују даље у планину.
 Пут путује млади Тихомиље,
 Пут путује граду Самокову,
 А виш града води целебници,
 Док је био изван Самокова,
 Самокова деспотова града:
 Излетеше тридесет Турака,
 Из горице, а покрај водике,
 Тихомиљ им Бога називаше:
 „Богом браћо, Турци Јаничари!
 Незнате ли воде целебице,
 Целебнице, од боље главице,
 Имам болну остарелу мајку,
 У бијелу граду Смедереву;
 Па сам пошо да јој лека нађем,
 На некавој води целебници.“
 Кад то зачу тридесет Турака,
 Једним грохотом сви се насме-
 јаше,

Ка из горе тридесет курјака.
 Тек што су се Турци насмејали,
 Нама стрелну до тридесет
 стрела,
 На јунака Тихомиља млада;

Ал' Тихомиљ срца јуначкога,
 Јуначкога срца господскога,
 Родио га Србин од истине,
 Од истине, и од те старине.
 Има Тихо дора од мегдана,
 Те му доро стреле прихватио,
 А све у се ни једну покрај се.
 Кад то виде млади Тихомиље,
 С дора скочи на ноге подскочи,
 Па потезе мача очевога,
 Стаде сећи потурице младе,
 Потурице србске издавце,
 Издавце србске изелице,
 Што издаше Богу и закону,
 Што издаше браћу Србадију,
 Браћу своју, турско сиње робље,
 Тужно робље војном неузето;
 Већ преваром цара Агарјана,
 И његових паша и спахија.
 Од тридесет направи шездесет.
 Ну да видиш јада још горега,
 Тад излеће шездесет Турака,
 На Тихина јуриш учинише;
 Ал' је Тихо рода господскога,
 Господскога рода јуначкога:
 Он изсече шездесет Турака,
 И међ њима старог Јузу-Вашу,
 Јузу-Вашу, старог Гурсузбашу,
 А пређашњег војводу Милуна,
 А од Скопља града големога.
 Тужан Тихо допадноу рана,
 Па се враћа на турским коњима,
 Смедереву проклетоме граду,
 Смедереву гњезду од Турака,
 Све Турака млади Јаничара,
 Јаничара србских потурица.
 Кад је дошо дому бијеломе,

А без воде ладне целебнице
 Ал' у дому Омер Челебија,
 Љуби нуну Јеку удовицу,
 Удовицу болну кукавицу!
 Њу не боли боља главобоља ;
 Већ је она црна преварница,
 Преварница црна издајница,
 Што издаде свога сина Тиха.
 Кад то види млади Тихомиље,
 Кад то види жалостна му мајка,
 Махну мачем, те уби Омера,
 Другом махну, те посече мајку,
 Тенад мајком кроз плач беседио:
 „Нано моја, жив те Бог убио!
 Шта учини од се и менекар,
 Шта учини, црн ти образ био
 И на овом и на оном свету?
 Опрости ми млеко из недара,
 Опрости ми, моја сладка мајко,
 Што учини данас од тебекар,
 Од тебекар и од себекарна?“
 То изрече, а тај час утече,
 Он побеже Мачви поноситој,
 Старој Мачви младој кра-
 љевини

Ка ономе Виданћу Бану,
 Да се бије, док му крвца врље,
 У жилама србским јуначкијем.
 За њим страшна потеря се дигла,
 Све Турака млади Јаничара,
 Јаничара србских издајца,
 Издајца црних потурица,
 Да освете Омер Челебију;
 Те га гоне ка Церу планини,
 До конака млада Виданћа,
 Млада књеза од поносне Мачве,
 Од поносне Мачве јадовите.
 Њега срета млади Виданћу,
 А са своји девет милн браћа,
 И Мачванском поноситом вој-
 ском ;

Те у Турке јуриш учинише.
 Ту се клаше летни дан до подне,
 А кад подне беше превалило;
 Србска војска турску надјачала
 Ту погибе три тисућ' Турака,
 Јаничара младих Потурица.
 Онда било сад се приповеда ;
 Тамо расло клење и јасење,
 А међ нама здравље и весеље.

Имали би још код Смедерева да проговоримо коју о његовом имену и шта значи оно? Многи су га разво тумачили, и већина је ових тог мишљења: да Смедерево не значи ништа, ни више, ни мање, до на латинском језику, свети Андрија! Разуме се по себи, да оваком тумачењу неможе бити места ни код једног ијоде изображенијег човека, кои се бар најмање што разуме у језику. Ми би могли овде укратко само то навести: да Смедерево значи то исто што и Серберија и Семберија, а то ће рећи народ од једног корена, једног оца и матере, без даље свести, о вишем политичком животу. Ово ћемо, нарочито у речи Срб, Србин, Србљин, Срб, и т. д. показати, а за сада остајемо само при овом кратком наводу.

ГЛАВА III.

Натпис код Марковачке цркве; алексиначког манастира св. Стевана; Крушевца са народном песмом и спомен о скором ослобођењу испод турске власти; св. Роман и Љубостиња манастири; урвине Сталаћа.

Из Смедерева преко Јагодине, Ђуприје и Крушевца прешли смо у Праву Србију, а по повратку из ове, преко Алексинца, Крушевца, Карановца и Крагујевца дошли смо у Београд. Идући овим правцима, при излазу из Београда, и долазу овоме, прошли смо поменути простор; једино ради ствари, које ћу се у овој, или идућој, глави навести. —

Од како смо одпочели радити на истраживању наших стариница, у нашој земљи, прва нам је брига била: да разбирамо о овима, каквих се и где налази? У овоме извештавали су нас многи људи, кои су казиване нам старине виђали; али их не беху у стању, из разних узрока, прегледати и описати. Тако су нам многи, а међу осталима и један г. професор и неколико у оставци изслужених поштених чиновника, причали: о надгробном камену војводе Вуксана, кои је дошао амо рањен, на Косову, па умро; о неменикућанским многим старинама; о космајским; о чумињским; о годачицима, о Бакића старинама и међудужичким и т. д. И ако смо, са ових побројаних старина, враћајући се из Праве Србије, ударили поменути путом; опет их све, због разних околности, немого смо прегледати, изузевши тако зване старине међудужке окр. београдског, о коим нам је нарочито изслужени казначеј г. Милосављевић причао. По његову, и многих причању извештенисмо: да се на брдашцу Милатовици, код Марковачке цркве, налази један кладенац, — бунар — на ком је прекрасно израђен једноставан округло камен на среди за 3 стопе у пречнику просечен, да се кроз ову рупу воде вади. На камену овоме свуда је унаоколо, веде, у два реда натпис наш и по снимцима неких од њих гласи, колико је снимљен ово: *къ христа бога благо-вѣрни царь — а у других краљъ. — Стефанъ кѣськъ Сръблемъ, Гръкомъ, Бзгдромъ, Ромлиномъ и Оугромъ императоръ*“ и т. д. а у неких се свршава са именом Стефан; па се даље, веде, не да да прочита. У свију, по натцању говори се: да је тај кладенац, или бунар,

искапои при борбама са Маџарима, Алеманима и т. д. Ствар је сама по себи од врло велике и неописане важности, и ја сам је хтео такође сам по себи, без ичијег многог упућивања, да видим и прегледам; те да би се разабрало: шта је у ствари, а шта није; кои се владаоц и са ког догађаја спомиње? и т. д. Осим овог причали су ми за неки надгробни камен недалеко — за 1. час — од механе међудужске, код цркве Марковачке, са натписом неким. И овде, као и при поменутом камену над кладенцом, многе известиоце није се тицао натпис; но нешто друго. Код првог споменића држали су многи да је остава, а кад овог последњег, и остава и нека светиња. За овај последњи нарочито су тако држали с тога; што су овај камен, пре неколико година, били одвукли у Јагнилово, те их је 3. год. узастошце, град тукао, и тукао их је све дотле, докле га нису повратили на старо његово место. У поменутој међудужској механи, кад смо дошли, било је више од 30 душа, које из тог и оближњих села, а које путника, кои ту ручаху. Док су се коњи одмарали мон другови, у путовању, ручали ми смо хитали, да прегледамо обе поменуте старине; али на велику жалост ни један десивши се ту сељак нехтеде казати ни о једној баш ни речице. За поменути кладенац, погледаху се испод очију крадом, и познадо је се у кога је њиви; али не казаше ни један баш ни речице, држећи да је ту нека грдна остава, коју треба сами да изваде, а не туђинац, па још по њиховом схваћању „шваба инџинир са плановима брате“. Тако и о том кладенцу, и о његовом наведеном натпису, неможемо ништа казати, нити за наведени натпис на њему јамчити. Механџија, држећи да смо из Турске, каза нами крадом за цркву Марковачку, на којој страни лежи говорећи: „Бре ће ти најда џанум, и Милатувец, и бунар — от; токо сакам, да си сториме работа за једно, и да си братска делиме шчо да најдаме“. Овако говораше и за цркву. Ни један нехтеде нам показати, за цркву, пут цркви Марковачкој; те тако у показаном нам правцу, на чудо свију одемо. Није се дуго ишло — $\frac{3}{4}$ — часа добра и брза хада до поменуте цркве; али осим ње, ваљало је знати место камену. Свратимо се у школу, но учитеља ненађосмо; те нам један момчић покаже камен, до ког је ваљало прелазити закључану тарабу око цркве. Он нам причаше и о неким старим чесмама

и бунарима; али тако, да писмо могли ништа схватити. Главно је ово: што се место, и околина, на ком је црква, зове „Дрвена глава“; што је ту била огромна нека стара црква, са коначима, храм св. Илије, из развалина које подигнута је, пре неколико година, ова мала нова; што је за 1. час одавде истоку на брду Милатовцу, био некакав град, из којег урвина и данас многи, кад им се сније, ваде оставе; што је у околини овој било много цркви неких, од којих нам наброја 9. развалина од тих црквица; што је ту недалеко било неко језерце, те се још и данас познаје и т. д. Дакле из свега причања, ако је сво истинито, излази то: да је овде било неко место доста знатно у време наше среће и државе. А питање је: колико није било таквих места, и где их није било, кад на сваком кораку, на свакој стопи, прођене земље тако рећи, наилазимо: на саме развалине и урвине, од некадашње наше силе, изображености, богатства, славе и велличине бивше? Закопајмо, тако рећи, на свакој стопи наше земље за 1 или 2 стопе дубљине; па ћемо се о наведеном уверити. Нисмо зато: да се одма, чим се наиђе на прве урвине, одређује баш поименце, које су то, из ког доба; и т. д. са којих погрешака већине нас, сузбисмо се само у дан. кнежевину, као у котарчић неки, у ком је све и сва било; докле је се све најважније, најзнатније и веће вршило далеко и далеко изван граница њених на југ и исток, а дан. кнеж. беше само репић Србије. Она је тек огледало оног доба, од којег почесмо сунавратке пропадати и утамањивати се. — Ево нам дакле и самог траженог камена, са натписом, који се, по опису вредног и честитог друга пок. Косте Поповића у првој Лицејци стр. 67 налази код цркве Стојничке окр. крагујевачког, а изоран у окр. београдском. Њега је преписаног из Данице Вукове од 1826 год. наштампао и Миклошић у свом прекрасном делу Споменици српски; али како се наш снимак у многоме разликује од свију до сада познатих, нарочито у самом тексту; то га наводимо овде. 1. Натпис се састоји из 17 врстица више којих је нешто као круна, под којом је од две пречаге крст, међу крацима којег пише: „Царь слави, Исусь Христось ника“, а с десне је стране овога сува грана. Може бити, да је, сад испод овог крста, са западне стране, са овим украсима на њему српа, који је пресекао један класић, или живот, испод ког је — српа —

опет крст са набоденим огнилама, — овај натпис кои пок: Коста у Лицејки наводи под именом: „и на четвртој страни: „лзъ ѿл, гзргъ зхборникъ грѣшинъ ракъ божи постлани сми спомень“. Са западне стране на камену стои ова шара, која ће оно исто значити, што и у старини јегипатској: „одсечен српом сухи и безполодан живот — суха грана — једнога човека“. Камен је укопан у земљу, до баш испод овог крста, са западне стране. Ја сам га одкопавао дрветом и рукама, али се није могло; те тако и не знам одиста: да ли постои, или не, тај четврти натпис? Наш натпис, са источне стране у 17. са сјеверне у 6., а са јужне у 3. вртице и у четвртој једна реч, — гласи, по нашем препису, ово: † Азъ деспоть Стефанъ, синъ светога князѣ Лазара, и по того прѣставленъ милостью божию вѣхъ господинъ къ свѣмъ сръбляемъ и Подзвиваю и босньскіе ѣцре же и Поморію зетскомъ, и къ богомъ дати ми власти прокодихъ же житѣя моего крѣме елико благомъ изколи се богъ лѣтъ ѿко дѣ. ѿ. и тако приде къ мнѣ повелѣниѣ оше ѿ вѣсехъ царѣ и бога глаголе послани къ мнѣ, аггелъ: греди, и тако дѣша мнѣ ѿ збогата — да — мира разлѣви се телѣсе, на мѣсте именземомъ глѣки, лѣтѣже тогда текзѣвъ † S. моу. и Ц. мѣ и А. и С. мѣ индикта ѿ рѣждѣства С. снѣвъ крѣвъ - погрешно, ок ѿ место ѿѣ дакле — ѿѣ. и лѣви ѿѣ. месеца излѣа ѿѣ. дѣнь.“ У нашем овом снимку нема чести унгаріје и т. д.; са сјеверне стране: „прѣдобри и милѣ и слатки господинъ деспоть ѿ, горе тоѣмъ тко га видѣ на семъ мѣсте мрътел“, и са јужне: „благоуѣстивѣ господинъ деспоть Стефанъ, добри господинъ“. Ми смо се старали, да што тачније, као и код свију натписа што смо чинили, овај натпис снимимо; али може лако бити, и ако не држимо, да је се каква погрешка поткрала. С тога све путујуће научеѣаке молимо: да кад буду у међудужској механи, непожалѣ труда, кроз прекрасан места положај, свратити се цркви Марковачкој и овај натпис снимити. Ниже цркви је на кланденцу, и око овога тесапо старо камење од неких зграда, али без натписа. Ми нисмо приметили да је њих неколицина чаѣ из механѣ, идући за нама тајно, вребала сваки поступак наш, и при повратку причаху нам, о смрти овог деспота, незнајући му ни имена, ни званѣја: да је целу ноћ и један даѣ мучио се; да је из Београда био пошао на коњу некуда и због болѣсти ногу ту се свратио цркви, издахнуо и т. д. —

За једно два добра коњаничка часа југоистоку од Алексинца, преко прекрасне холмисте месности, долази се прастаром малом манастирчићу, под планином тако званом Лесковицом, коју зову још и просто стеном, св. Стефан. Ова стена, по догодившем се на њој историском неком догађају, као што га оvd. народ прича, и то идући од сјеверозапада к истоку, зовесе: права гола стена, Миливојев камен; даље више ове такође гола стена зове се Кулина, веле, да су на њој остатци развалина од некаква града. На овој стени скоро неприступној стои и дан дан. од памтвијека, убоден у њену пукотину, дебео растов, или, велики грмов крст који је пре 4. год. понављан. Крст је овај, веле, пре неколико стотина година пободен за знак премирија, или, мира, двоце браће, која су се овуда борили и то код крста и Кулине, — из града — онај што је био са Србима, а са, мало даље истоку тако званог, Падалишта, други који је био с турском војском, која је скоро сва изгинула; те се с тога и брег тако прозвао. Истоку је Жљебурина, у којој се још и данас виде испоснице, у пећинама од природе, но људским рукама доправљане. Из ове пзвире пре-красна и студена речница тако звана св. Стеван, на којој меље 40 воденица и неколико десетина ваљавица, веле, ваљају сукно. Она у овом осушитом месту, веле, пои 30. седа. Од Жљебу-рине југу иде Срнин камен, пред њим Лесковик, Шиљати камен, Ђупријан, Горуновац, Дрвићак, а од запада Дубрава. Са Ђуприана је, тако званн Ђуприан, — од ког је и та стена тако прозвана — рођени брат Миливојев ранио овога у моштвицу, са чега је Миливоје остао бездетан, а Ђуприон му наследио земљу и државу. Као што народ прича, та су се двојца тукли, а манастир је направио Високи Стефан син Лазарев са братом Вуком, за знак неког помирења. Народ кад говори о стенама и борбама помиње она два прва имена, као још и то, да су они и овај манастир, направили а овамо опет меша их са Високим Стефаном и Вуком, што ће бити због реке бившег патрона овог манастира св. ђакона Стефана и т. д. а нешто и из прича кадуђерских узетих из натписа, више врата, удазећих из препрате у главну цркву. Где стои крст данас, прича се, да је ту био и добош један тако направљен, да је и ноћу и дању сам од себе, натериван справом и ветром, добовао, да се плаше

Турци и да мисле силна је војска у вође српског Миливоја. Његов брат Ђуприан, и ако је знао, колика је сила у брата му Србина, опет је се ова потурица, од тог добоша уплашила, и тек је тада свог брата покорила, кад га је седећег на стени и прегледајућа турску војску, опазила и ранила у моштницу. Пре но што се дође до оградe манастирске покрај које, а само неколикохвати од самог манастира, протиче бистра и студена, здрава вода св. Стефана, ваља напоменути тек овако мимогред: да се довршује прекрасна и дивна основна школа ових села. Ми замерамо што је овако близу манастира из разних и многог узрока. Манастир је врло мали, спрема осталих, крстоизгледан, са повисоким 8 угоним кубетом, у ком је 8 дугачких, а узаних, прозора. Оно је на самим пречагама крста. Посвећен је св. Преображењу, а некада, веле, св. Стефану, о чему се сумњамо. Више њега на поменутиим стенама, а нарочито Лесковику и Жљебурици налазе се остаци других развалина од црквица; па је могла која бити посвећена св. Стефану, или бар која од испосничких црквица у пећинама. Два оца у њему живећа савршено нигде и ништа, о овој светњи, незнадосе нам казати. Као мимогред ваља нам напоменути, да смо ми само ради натписа овог манастира дошли, и да је отац игуман погрешно известно лицејске путнике 1863 год. кад им је казао: да је тобож стругао креч са надписа и тиме га сачувао од пропасти. Тако исто неслажемо се са описом овог манастира тих путника ни у томе, да га је бајаги Стефан Високи, син цара Лазара, градио са своим братом Вуком; те се с тога тако и прозвао. *) Као што рекосмо, ми смо само због поменутог натписа отишли у овај манастир, и на наше велико задовољство, опомњући се снимака напечатаних, у поменутој књизи, Гласнику, Миклош, на стр. 247 преч. Опис манастира у Србији од г. Мил: и т. д. — нашли смо повелику разлику између нашег снимка и ових, а имено баш на оном месту где га ни један непрочита. **) Нема неколико писмена пред првом речницом, у првој врсти, и то што нема означавамо тачкама. Прочитали смо га, као и други донекде овако: Къ плъщеніемъ свима и сплоспешніемъ святаго дъха азъ Ге-р-манъ смервин

*) Види Пут лицејских питотаца за 1863 год и т. д. печ. 1867 стр. 157.

**) Види Глас. срп. уч. друш.

и последни въ иноких потрздис ѿ светомъ — месту једн — ко възмогох и уставих ѿице житъ въ немъ, да ѿгоже изколи богъ по мнѣ въ немъ жити и начельствовати молю и заклинаю с' Христомъ ѿко да не разоритъ мѣ и потврдить; аще ли кто дрзнетъ разорити да разоритъ ѿго богъ и да ѿ проклетъ . . . ѿни храмъ смъ въ дни благовернаго князѣ Стефана въ летъ † С. Ц. З. † Азы князь Стефанъ съ братомъ своимъ вълкомъ приложихъ криви моравѣ съ кесимъ стдрилдими ѿко и въ божьствени царствани цдри срѣвскине приложихъ и Г. кинограде въ Дипоквици, слака съвршителю въ ктки лмиъ. Крива Морава зове се сада у правој Србији, пак турској страни Србије, све од спрам Ниша, па до тако званог Курвин града, дакле око 2 часа простора. И ово је још један доказ: да се и у најстарија наша времена Морава, што долази из Праве Србије, никад није звала Бугарком, или Бугарском, но само Моравом, иначе би било бар овде забиљежено.

По најхрѣвијем времену, како може само бити у мочарној јесени, кренули смо се из Алексинца, опростивши се са врлим и валанам Србима, двојцом телеграфиста Н. П. и К. и једним званичником начелства М. Ш. те дођемо, већ и сувише уморни и намучени, од тромесечног пута по Правој Србији, — у манастир. св. Романа, држећи: да ћемо бар, у њему за неколико часова, наћи одмора Ми смо се јако преварили, и поготову смо се томе колачу и надали; јер нам још у Нишу, причаху, о његовом старешини, његовим пропагандама, за неку бугарштину и т. д. као да су Срби из кнежевине нешто друго од Срба, из Праве Србије, које он зове Бугари, а земљу „славна Бугаријата“. Наша азиско цивилизирана глава, коњ орман по истој цивилизацији и т. д. раздрага срце пречасног старешине; те нас предусрете, држећи да смо из придунавске „Бугарије најсердачније и најдраговољније. Ни смо се могли дуго непознати, и пошто незнадосмо, као што треба, а и нехтедосмо говорити „бугарски“ и постати „Бугарин“ наш ти се пречасни дру и до зла бога паједи, видивши се обманутим. На сва питања у целом манастиру небеше нигде и ништа важнога; јер је сва „важност и старина та въ бједна — та Бугарна-та“! Ми видесмо само дивну звонару, која је оваква иста, као и она у св. Јовану Риљском, коју подиже „хрелиѣ омиѣвскиѣ, на срѣвској земли светомъ Јовану и рилѣ“, а Душан обнови подигнуту првоучитељем српским, прародитељем своим Св. Симеоном Мироточцем саздану обитељ св. Јовану Риљ-

ском од колена царског српског* и т. д. Што год је се имало и могло за сада казати о овом манастиру, казао је наш г. Милићевић у своим чланцима: „о манастирима“. Једино би се имало и могло додати причање народно у неколико другчије од наведеног у његовим чланцима, а на име: Кад је цар Лазар наумио био да пренесе престол из Призрена у Крушевац, веле, ишао је у св. Гору: да поведе што више, из ове, побожних и св. људи, које би, по манастирима, око своје нове престолнице, наседио. Навелику молбу његову довео је и св. Романа, који је родом био Србин, из Праве Србије веле, некуд од Кичева. Цар Лазар је с тога то чинио: што је хтео, да привуче што више побожних и светих људи, како се народ неби туђио од његове нове престолнице, коју није волео. За св. Романом дошли су још многи манастира из препуњених, као добре кошнице м'рау Правој Србији, амо у кнежевину данашњу; те тиме подизали и овај дотле, по свој прилици, са свим занемарен и непознати крај. Лазар је сам предбачио у овоме и подизању св. храмова; но он није напуштао и остале крајеве своје државе, као м'ре у кумановској, велешкој, кичевској, скопској, тетовској кратовској и т. д. нахији, што сведоче и данас силне, у његово доба обнављане, и живописане, а сада у урвинама, задужбине српске. — Наш св. Роман на прекрасном је месту и недалеко од Праве Мораве, или Бинче. Као што смо већ једном напоменули, од старина немогосмо ништа дознати, а да се казасмо Блгарином, можда би што и било, и можда би се чега докопали, од нашег оца говорећег француски језик.

Ко није путовао по нашој дан: кнежевини и ко не мисли и неће да путује; тај нити ће икада видети нити ће моћи себи представити, невиђене и дивне оне дивоте и красоте, које је у стању био само једини свесилни и вишњи творац саздити. Међу многима неописаним и прекрасним дивотама и красотама, и ако можда у последњем реду ових, увршћујемо и оне дивоте и красоте, на којима су наш Крушевац, Љубостиња, св. Роман. Сталаћ и т. д. Кад поменуемо овај последњи, онда нам ваља, такође, напоменути што о брду тако званом Кулине у крушевачкој нахији, на ком су развалине Сталаћа. Њега дивно обкољава Бинча, или Права Морава, из Праве Србије, од југо-истока, сјевера и сјеверо-истока, а са западне стране, наша ужичка Морава, које се обе испод града

грље, љубе и слевају једна у другу, казујући једна другој своје грдне јаде и муке, које претрпише од проклетог Косова поља и његова доба, таме, мрака, јада и чемера. Са западне стране облева га речница Кулиница, а са југо-источне Виноградац, или Гмитровац. Од југа га опкољавају брдашца, почев од запада: Годо средње, Доићско и Седише; од југо истока, Царева главица, са развалинама Племске цркве и остатцима старог српског гробља, на одуцанима ког се познаваху још трагови од натписа; па Почепань и стадаћско поље. Морава Бинча, или Гиланска, права и из Праве Србије, некада је, веле, испод самог града текла. Од града остали су трагови тројног вала; тројног града и урвине од куле високе, које зидине обухватају више од $1\frac{1}{2}$ хвата дебљине. Са западне стране куле Тодора од Стадаћа, биле су приздане тробојне зграде, а више ових у прозору кулном још се и дан данашњи познају трагови од живописа, састављеног из чисто народних тробоја. Са сјеверо-источне стране, испод главног града, познаје се место, на ком су биле огромне вратнице, а даље развалине од паланке, у којима ископавају разне гвоздене и остале ствари, међу којима је нађен и огроман мач, дугачак до рамена човечије, који је, веле, и дан данашњи у Спасе Живадиновића из Мрзенице. Бивше вратнице, као и пут до ових, заклањаде су огромне стрелнице, од којих се урвине огромне и данас виде. У њима су налазене многе стреле, копља и остало старинско оружје и разна оруђа, а тако исто и новци стари. Ми одосмо са пречасним попом баки једној, да видимо стари новац, нађен овде. Пошто га прегледасмо показа се: да је аустријски од 1470. год. Бака је ова веле, ископала и нашла била ових новаца доста; ама је превари нека друга, као што сама прича, којој је то открила; па пре оде и извади скоро све. Међу осталим старинама, писар општински показа нам и једну прастару, сребрну турску, пару, нађену такође овде. Под бившом четворобојном поменутом кулом, налазили су и посуђа старог, а нарочито у подрумима, под оним дворцима, пред кулом, и у подземним ходницима, кроз које је се, са западне стране, сагазило правој или Бинчи Морави; али од овог нико нам нехтеде показати ни један комад. Са источне стране одкопаване су, случајно рукама и потоцима, многе костурнице, са силним и огромним костима, а овуда, као и свуда, и као што смо код разва-

лна Шлемске цркве, напоменули, налазе се трагови од прастарог српског гробља, кои сведоче старину Сталаћа; но не, као римскога „Presidium dasmum“ - а, него као српског Сталаћа, бившег знатног места. Сва брдашца и називи, по овима, сведоче, као и трагови старина, да је око њега била и паланка. Простор његов казује и алексиначки Сталаћ и други остаци од кула и т. д. Тако па је ном доста лепо израђеном одломку од надгробног споменика, једва се чита ово неколико речица † дрки оуморина ставиговет сина“. На другом † лсз лежи“. На трећем и четвртном и петом одломку, од разних споменика, стоје тек по нека писмена, а шта значе незна се, нити се могу речи целе саставити. Да Сталаћ одиста није тек из доба деспота Бурђа Смедеревца и да га одиста није градио у доба овога, као што прича народна песма, Тодор од Сталаћа, сведочи, осим осталог, и то: што је цар Лазар дао Раваници својој: „павлгъръ Петровъ з Сталакз и квръ до Сталака“,*) а цар Мусија расипао га је 1413 год. у време Стефана Високог сина цара Лазара: „къ лето. † з. ц. к. а. царь Моусѣа разви деспота Стефанъ на Връкници и расниа Крвзшевлъ и Петроусъ и Сталакъ и Коїанъ**) и т. д. Можда је Тодор од Сталаћа подигао ону маду кулу која стои на брду не дошав граду Сталаћу, а то ће по свој прилици и бити; јер јој је и начин зидања доцнији. Има једно место, баш на врху града, за које се и прича, а и сва је прилика, да је била црква. Сељаци причају, да ту, многе ватре ноћу, у вече великих празника, гору, па с тога држе; да је ту силна остава Тодора од Сталаћа и још којешта друго.

Крушевац. Ево нас и у прекрасном Крушевцу, у кои се бегајући од приближавања турског, смести наш последњи цар Лазар. Ми зовемо тако званог кнеза Лазара, царем због тога: што је он доиста за цара изабран сабором српском у Призрену крунисао се круном Неманића, код живих потомака Неманића у Тривали, у Тесалији; што је се за првих година своје владе одиста тако и звао: па је овај назив променно и заменуо са „кнез“ пошто цариградски патриарх скину анатему са Душана, срп. народа, великаша, патриараха и свештенства. Василијским са-

*) Вид срп. лет. за 1847 год. IV.

**) Лет. 65. у Шаф. ст. 76.

бором признато је пета православна и васпонска патриаршија српска у Пећи, још за Душана и св. Саве, али цариградски император, његова духовна и светска власт, с патриархом, негледајући на коначну пропаст и свију и целог православља, још су имали доброту бити политичним и титулу императора, само себи задржати. Из свега се види: да је се Цариграда, и ако је марио за патриаршију српску, много више, тичала титула срп: владоаца: „император“ но титула патриараха, Србије, целог Идирика, Бугарске и т. д, срп. архиепискупа. — На дивном је и прекрасном месту наш Крушевац, само шарени шанац, а не град. Месност је тако предивна, да се варош може пружати неколико часова, ако јој срећа прискочи. Положај је исти, кои и у свију паланака и градова, које су Срби основали, као: Призрена, Приштине, Пећи, Бакова, Скопља, Тетова, Кичева, Дибре, Куманова, Врање, Гилана, Ниша, Кратова и т. д. Ту се није оснивало толико на стратегију, колико на леп и угодан живот становника, на добре воде, чист ваздух, здраво место и т. д. Колико се зна, у њему је цар Лазар потписао једну христовуљу издату дубровчанима, за неке повластице: „и сен се повеленіе господина Лазара писх се месеца генваря 6 днѣ в славномъ градѣ госпоства ми Крзшевецъ въ лето 1 с. ѿ. ѿ.“ (т. д. *) Цар Лазар је истина подигао био град, од ког се трагови и данас познају, а нарочито од куле; ама је још Мусија 1413. год., кад и Сталаћ, и Крушевац разсипао. После се опет у летописима спомиње, како су Угри разсипали дрва турска у Крушевцу, а то ће рећи подигнуте Турцима палисаде по шанчевима. Од старине у Крушевцу находе се трагови од града, куле и т. д. Лазареве, што би требало причувати и одржавати да се и даље неутамањује, као што сретни народи раде, а не још да и сами рушимо и утамањујемо, као што се чини; један велики амам, веде основан царицом Милицом, за свог зета Бајазете, кад јој дође у госте и још којекакве ситније ствари. Народ прича: да Бајазет није хтео доћи у походе својој пуници, царици Милице, све дотде, докле му није назвала цамију, у којој би клињао, и амам, у ком би се, по прописима курана,

*) Вид. Morum. Ser. 207.

купао. Царица Милица то је, веде, и учинила и т. д. те се те развадне и до данашњег дана виде. Дали су поменуте развадне одиста, при првом свом зидању, намењене биле амаму или нечем другом и. пр. цркви каквој, о том је питање, које ће се при изслеђењу истих решити? Но да су оне српског начина зидања и још рапидијег од Лазара и његове сеобе у Крушевац, ствар је без икакве сумње, и ако се нису још нашли никакви писмени споменици. У Крушевцу се налази још једна дивна и целокупна старина, а то је придворна црква цара Лазара. Она је са два прекрасна кубета; али јој је западно, благодарећи нашој незрелости, које је мање било од онога над пречагама крста, изидано и надзидано: те је сад више од источног. Њега су надзиђавали и кварили ради звонаре. Нема ни једног народа на свету тако мајмунастог, као нашег, и који би све туђе, без икаква разбора, примао. Још нигде човек ни у једном народу, бар европском, не може видети, да се све и сва туђе хрђавије и лошије прима, а своје боље и корисније напушта, заборавља, руши, кварил и т. д., као што је то у нашем. Да на напоменемо само наше новије цркве. Оне су све и нескладније, и непрактичније, и непостојаније, од старих; па их опет такве зидамо само зато: што је тако у Аустрији и на западу. Осим овог оне не одговарају ни вери нашој, ни нашој демократској и задружној нарави и т. д. Шта значи црква са звонаром, и цамија са мунаром? Значи, односно цамије, јединство бога, његовог пророка Мухамеда, а односне цркве на западу јединство папе, његове властити и т. д.; Слажели се све ово са нашом црквом, којој изглед ваља да одговара духу вере? Дух је у свију наших старих цркви и манастира одличена задружност светску и свету. Оне које имају 3. кубета, значе св. Тројицу; које 4. четири еванђелиста; које 4. кубета и у среди 5. четири еванђелиста и међу њима 5. Христа; које 13. значе 12. апостола и 13. Христа и т. д. Осим свега и непрактичност је ту и штета, држати, за зданице храма, везану огромну звонаретину, са званама, која сметају и самом богослужењу и т. д. — Ми не бесмо сретни, пролазећи кроз Крушевац двапут, ни једанпут наћи црквењака; те да уђемо у цркву и да је видимо. А тако исто немогосмо местимице наћи оно место где је био гроб проклетог и црног издајника Вука Бранковића.

Њега је, као што каже летописац пећски, удавио Бајазет зато, што је хтео непрестано да буде цар србски. Турци су му у Крушевцу подигли тулбе над гробом, из благодарности, што су, помоћу његовом, задобили царство на Косову. Ово ће се многим учинити чудноватим; али је у ствари одиста тако. Турци су сваког поштовали, који им је ма у чему помогао, да велика предузећа политичка сврше. Ово ће се видети из чермана датих сељацима Страже и т. д. у Гиланској пахији, још на Косову; ово се види и чује сваки дан у Призрену на мунари Синапашине џамија, и свима косовским и метохијским мунарима, где се спомиње и баба Милена, која је Турцима подказала како ће Милоша Обилића уватити и т. д. Кад је кнез Милош повратио, и заузео, од Турака Крушевац, народ је тулбе, над гробом проклетог Вука, разсипао сасвим; кости му сагорео; пепео развејао по ветру и 3. дана и 3. ноћи сва војска и сви десивши се ту, излазили напоље на том месту. Ово је страшна и велика освета народња, над оним, са кога још чами и робује. Леп пример свима, који, ако их има таквих, мисле и раде, као проклети Вук Вранковић. Осим овог стои још неколико чесама, и чесма у селу Лазарцу, од српског пре косовског доба. На прекрасној крсто-изгледној цркви, ништа тако споља нема, што би се могло уписати у знатност, ван двоглавих, у камену изрезаних орлова и са сјеверне стране на ниској округлој надтемењачи, — цоклама — од камена ово неколико писмена, која су негда састављала цео летопис неког догађаја, а сада само ово: † мѣг пог из: измил из: Ваљда је се хтело да назначи доба разсипања „славног Крушевца“, а баш мало даље стоје трагови дворца Лазарева и куле, коју су парочито рушили; па немогући јој ништа оканули је се. Са јужне стране цркве подиже се прекрасно и огромно здање, које смешта у се основне школе са полуреалком. Ово истина служи на просветне и сваковрне цели; ама је, по глупости нашој, прождрло много и много старог нашег, које је можда означавало много непознатих ствари. Ништа више, овако мимогред, није се могло разабрати о старицама крушевачким; па излазећи из њега наводимо и премно и претужан спомен новији о њему. Премно је што у наводећој се дипломи под I видимо га ослобођеног од азиских дивљака, у

И којој команди војеној припада, а тужан: што не бесмо среће такве, да никад и непотпада, под туђина, и што се нехораше весела, а не овако и оваква тужна песма, не само по њему него и по свој земљи српској. Ова прекрасна песма није нигде напечатана, а преписана је од неког Ђоке Вуковића бившег пандура из Пећи, Патриаршије српске, у Правој Србији. Наводимо прво песму.

Сан царице Милице.

Сан сасвила царица Милица,
Сан саснила љуба Лазарева,
У Крушевцу, у шарену шапцу,
У питому мјесту маленоме,
Ђе се српско оставило царство,
Од Прижрјена веља Цариграда,
Цариграда српског цар Шће-
пања.

Чудан санак госпођа саснила,
Чудан санак, а у чуднији данак,
У суботу у очи неђеље,
Да би које не би чудо било,
Већ неђеље биљарске Ђур-
ђевске.

У сану је царица виђела:
Да се вједро небо проломило,
Над Србиом тужном саломило,
Свје су звезде сјеверу прје-
бјегле,

И на крају овога с' станиле;
Даница је крвава изашла,
Те побјегла југу крвавоме,
Сва у крви људској и коњичкој;
Сјајан мјесец на земљицу пао,
Како пао у крв огрјезао,
Па у крви комади му тону,
А у крви људској и коњичкој,

Више људској него ли коњичкој;
Вас је свијет тмина прјетиснула,
Од осоја, па до тог присоја,
Од присоја па до тог истока,
Од истока до тамног запада,
Свуда тама, на све четир'
странице,

Свуда тама ниђе свјета нема;
Сву је таму крвца огрјезнула,
Више људска, него ли коњичка;
Вас је свијет у крв огрјезнуо,
Као риба у морској пучини;
На сјевјеру виђела се види,
А виђела мала и незнатна,
Више личи, на ту помрчину,
Него на свјет божији бијели.
Сво виђело бљедо и сигаво,
Е реко би и није виђело;
Но се млеко у ноћи провиђа.
Сав Крушевац гуја опасала.
Пола гује рода осојскога,
Друга пола рода присојскога.
Што је пола од осојска рода,
Она бјаше жута и зелена,
А та друга од рода присојска,
Она бјаше поговину Лазо!
Половину бјаше жута крва,

А друга јој пода жута бјаше.
 Двје се гује у једну салпле,
 Четир боје у једну прјелпле.
 Црна гуја крупна и дебела,
 У главу је рвјеп утурила,
 На Крушевац главу наслонила,
 А рјепом се на двор наслонила.
 Баш на двора србског цара Лазе.
 На њој црној ниђе краја није.
 Мало поћо, до два краја наћо,
 Сибир воду мутну и крваву,
 Те по тјече од југа сјевјеру,
 На Сибиру њиђе брода њејма,
 Већ на њози камјена мостина,
 А камјена прегрдна мостина,
 Прјеко које војска прјелазаше,
 Србска војска модра и блицједа,
 А по њешто и свијетла Лазо!
 Како која војска наступаше,
 Подвојводам својим бранилцима,
 На прокљету гољему мостиву,
 Тако ми се с моста отпискива,
 У Сибир мутна и крвава.
 У Сибиру с' у кост претвараше,
 Те ствараше те јаке стубове,
 У Сибиру у води крвавој.
 Прва војска на мост нам удари,
 Прва војска наше Маћедије;
 Друга војска из те Шумадије,
 Шумадије те земље богате;
 Трећа војска и Баната славна,
 А за њима свје остале војске,
 Свје ступаше и свје пропадоше,
 У Сибира у води крвавој.
 Ја јих Лазо разпознат немогах.
 Мало појћох мио господару!
 Од сјевјера ка западу тмином,

Мало поћох, другог краја најћох,
 На западу у тминоме крају,
 На врљетној високој планини,
 Покрај мора сињег дебелога.
 На њози је србска круно свијетла,
 На њози је њешто мало војске,
 И то Лазо војска србска бјаше;
 Та се војска на врљети пење;
 Сва је војска бона и рашава,
 Сва је војска србска израшена.
 Ну да видиш србско круно
 свијетло,
 Ну да видиш мио господару!
 Та да видиш ту гујину гадну:
 Из главе јој војска излазаше!
 Црна војска, та броја јој нема.
 Чудна војска Лазо излазаше,
 Чудна војска чуднија мложина:
 Пода војске жуте и зелене,
 А пода је жуте и прјецрне;
 На првој је зелено одјело,
 Сво зелено жутим изшарано
 На другој је то црно одјело,
 Сво је црно жутим изшарано.
 Црна војска, а црња јој сила,
 А мложина, да јој броја нема.
 Сва та Лазо силовита војска,
 Ка Сибиру води текнијаше,
 Текнијаше гољемој мостини.
 Када војска на по моста дојђе,
 Са србском се на њем удараше;
 Те са Моста обје пропадаху,
 Пропадаху у Сибир мутна.
 Када војска на по моста бјаше,
 Провали се мостина велика,
 Не оста му ни трага ни гласа.
 Опет војска Сибиру текњаше,

Ал' Сибира прјећи њемогаше;
 Већ сва војска у Сибир падаше.
 Како која војска пропадаше,
 У Сибира мутна и крвава,
 Тако ми се љеши надимаху,
 Е реко би хоће оживјети;
 Те удара смрадом њечувјеним;
 Сибир вода даље односаше,
 Односаше усрђелу војску,
 Односаше љешје усрђело,
 Пола људско, а пола коњичко.
 Друга војска из главе јој вуља.
 Друга војска, а и друга сила.
 Већа војска, већа црна сила,
 Те по гуји даље удараше,
 На другом се крају устављаше,
 На другоме, а на западноме,
 Под врлетном високом пла-
 нином.

Како која све по рједу војска,
 Како која силовита војска,
 Како која на планину појђе,
 А за оном наше мало војске,
 Наше војске боне и рађаве;
 С планине се стрмо отискује,
 У амбиса велика бездање,
 У амбиса прјепуњена мраком.
 Гром грмљаше муње сијеваху,
 Те мораху силовиту војску,
 Силовиту војску змијурине,
 Е реко би сав се свијете Лазо!
 Сав се свијет у ад претворио;
 Те из ада страшила изљећу.
 Ниће живе душе од Србина,
 Сву је земљу змија опасала,
 Опасала па је позобала,
 Љута змија, а са својом војском.

Неостале виле на брдима,
 Нити оне красне самовиле,
 А на нашим високим брдима.
 Ниће ништа у свом свјету нема,
 До те једне големе хакдаје,
 Што бљуваше силовиту војску,
 Силовиту војску без прјестанка.
 Ни мора јој ништа њемогаше,
 Нити мора ни водана страшна.
 Свуда војска ником изнидасе*.
 Сан казива царица Милица.
 Сан казива србском цару Лази,
 А Лаза је сана саслушао.
 Кад је Лаза сана саслушао,
 Госпођа га кроз плач зашткунује:
 „Казуј царе србска круно
 златна,

Казуј сана, од Крушевца главо,
 Добро хоћеш, ама право кажи,
 Ако мога сана разумијеш?
 Царе Лазо оборно главу,
 Слушајући сана царичина,
 Па је љуби кроз плач говорио:
 „Ја бога ти царице Милице,
 Ја бога ти моја вјерна љубо,
 Вјерна љубо висока госпођо!
 Чудан санак уснила си љубо,
 Чудан санак, а у чудан данак!
 Добро хоћу, а зло казат морам:
 Што си снила моја вјерна љубо,
 Што си снила госпођо Милице!
 Да се ведро небо проломило,
 Над Србиом нашом саломило:
 То ће србско пропаднути цар-
 ство,
 Србско царство и србско го-
 сподство.

Што су звезде сјевјеру прје-
бјегле:

Оно ће нам остат' сиротиња,
Сиротиња слаба и њејачка,
Без заштите и без браниоца,
Без отаца и без хранилаца,
А под кровом тог неба ведрога.
За њом ће се туђин нагонити,
И снагом се њеноме служити;
Те ће своју славу вјеличати.
Што остаде моја вјерна љубо,
Што остаде госпођо Милице!
Што остаде на сјевјеру свјета,
Мало свјета модра и блиједа:
Оно ће се подић сиротиња,
Сиротиња слаба и нејака,
Кад одрасти и до снаге дојђе,
Потражиће своје, ђедовине;
Ал' ће туђин саломит' јој силу,
Те њом своју величати славу.
Сиротиња биће боја љубо,
Виће боја госпођо Милице!
Љута боја, дуга и крвава;
Ама заман госпођо Милице,
Ама заман наши јади вељи!
Што Даница крвава изађе,
Те подјеже југу крвававоме:
То ћеш остат' госпо удовица,
Удовица црна кукавица!
То ћеш остат' да Србиом владаш,
А у крви људској и коњичкој.
Остаће ти друге удовице,
Удовице црне кукавице,
Које ће ти к југу прјебјегнути,
Тамо тражит крова и заштите,
У јужноме Синишином царству;
Ал' и њему дуго бити неће.

Јер што госпо царице Милице!

Што Даница југу одлазаше,
А на југу тамну и крваву;
И тамо ће остат удовице,
Удовице црне кукавице;
Те прокукат' Србинова мајка.
Србинова и Србије мајка,
Та велика жива божјествена,
Тамо бјегат' у шуме пустаре,
Те градити цркве и олдаре,
Монастире божје задужбине;
У њима се живу Богу молит:
Ама заман Господ непомаже,
Тужном Србу, њејачкоме робљу.
Што си снала моја вјерна љубо,
Што си снала госпођо Милице!
Да је мјесец на земљицу пао,
У крви се људској утопио,
У тој људској и коњичкој крвци:
То ће теби госпођо Милице,
Царе Лазо изгубити главу!
Изгубиће русу са рамена,
Русу ћу му одсијећи главу,
На поругу свијету србскоме,
А на укор свом роду људскоме;
Те ти тако пропаднути Лазо,
А заједно са србскијем царством,
Србским царством и србским
господством.

Што си снала моја вјерна љубо,
Што си снала госпођо Милице!
Да је сунце на земљицу пало,
Да се јарко сунце разпапуло,
Те комаће на земљицу пало,
У крви се црној утопило:
Оно ће нам моја вјерна љубо,
Оно ће нам госпођо Милице,

Оно ће нам велике жалости!
 Раздјелити народ свеколики,
 Раздјелити у црно завити;
 Те на вјеки браћу раздвојити:
 Да брат брата свога непознаје,
 Ни по вјери ни језику своме,
 Те се брат' брата на вјеки
 туђити,

Ах, туђити горе нег туђина.
 Авај, нама горе нег душмана!
 Брат на брата моја црна љубо,
 Брат на брата руку подизати,
 У својој се крви утапати,
 А за туђе ползе и користи,
 А на своју тугу и њевољу.
 Што комађе од тог јарког сунца,
 Што комађе госпође Милице!
 Што се свјетли пливајућ' по
 крви:

Оно ће се моја вјерна љубо,
 Оно ће се госпође Милице!
 Наша свјета вјера сачувати,
 Сачувати мутна и жалостна;
 Пропаш ће нам цркве и храмови,
 Пропаш ће нам бјели мона-
 стирн,

Попадити школе свјеколике:
 Те се србска изгубити слава,
 У књигама србским попаљеним.
 Што си снила моја вјерна љубо,
 Што си снила госпође Милице!
 Да се парчад од тог јарког
 сунца,

Да се парчад у крви топљаху,
 Па из крви више неизлазе:
 Оно ће ти моја вјерна љубо,
 Оно ће ти госпође Милица!

Иштурчит' се Србадија млада,
 Србадија тужни Јаничари;
 Те на своје руке подизати,
 И своју ће славу угасити,
 Потдачити образ и поштење,
 Потдачити вјеру и језика,
 И свјетло крвцом помрчати:
 Те пропасти србска слава стара,
 Србска слава и србско поштење,
 Србски образ и србско господ-
 ство,

А настати туркушињ робље,
 Што остане Срба нетурчених.
 Што си снила моја вјерна љубо,
 Што си снила госпође Милице!
 Да је гуја Крушевац обвила,
 Сав Крушевац и Србију нашу:
 Оно ће се моја вјерна љубо,
 Оно ће се госпође Милице!
 У њемука угњездјети Турци,
 Црни Турци тежки насљаници,
 И латини божији издајници;
 Те ће тако пропанути красна,
 Пропанути србска царевина,
 Царевина србска господштвина,
 Од Турака и од тих Латина:
 Те Србија бити њихно робље,
 Њихно робље, од сад па до вјека-
 Што на њојзи није краја није:
 То ће наше свеколико србство,
 Пропанути, моја вјерна љубо,
 Пропанути у робство завити,
 Ах, у робство црно вјековито!
 А то ти је све ова прилика,
 Ев прилика моја вјерна љубо,
 Моја љубо госпође Милице:
 Само Лаза бориће се тужан,

Без помоћи Марка и Драгана,
Без помоћи Драга и Радоја,
И осталих Бана и жупана,
Без кнезова и војвода силних.
Бори ће се па ће и пропасти;
Те у црно увалити робље,
Увалити Србе и Србију.

Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице:
Да су до два краја на гујини!
Оно су ти ев' озе прилике:
Што је краја на Сибира води,
На Сибира вода прјевеликој,
На Сибира мутна и крвава,
И на њему мостина велика,
И на овом наша бљеда војска,
Наша бљеда и прјемодра тужна;
Што се с моста у Сибира руља,
Турајући, ту гујину војску,
Ону жуту и зелену војску,
Ону црну и прјезуту војску,
Што ми смрди смрадом прјео-
ваким:

Оно су ти србски соколови,
Оно су ти србски изгнаници,
Што ће с' борит за србско
господство,

За крет часни и вјеру србинску,
Бориће се вјечно и довјека;
Но душмана завладати неће,
Докле траје Срба и једнога.
Као што су и ти наши стари,
Наши стари и прјестари прједци,
Борили се на Сибира кљета,
За Сибира, а за србску пјесму,
Борили се, па и пропанули;
Те га туђи освојиле људи,

Туђи људи и туђи народи.
Освојиле Србе проћераше,
Да с' скитају по бијелу свјету,
Као пчела по шарјену цвјету.
Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице!
Што си снила оног другог краја,
На високој стрмјеној планини,
И на њојзи војску убојиту,
Убојиту војску израћену,
Израћену и прјебону војску,
Оно мало србске тужне војске,
Оно мало огољеле војске,
Тек се виде плаветне доламе,
Тек се виде првјене јаздије,
И чакшире бјеле издјеране,
Од чизама ни спомјена нејма,
А калпаци махом изсјечини,
Без челенка и без перјаница,
Што гујину војску одтурују,
У амбиса даље отискују:
Оно ти је моја вјерна љубо,
Оно ти је госпођо Милице!

Оно ти је комад, земље мале
Ће ће пам се Србин заклањати,
С дивовима тужан братимити,
Са вилама тужан сјестримити,
Само да се госпођо Милице,
Тјек саклони од силних душ-
мана,

Од Турака и тијех Латина.
Отље ће ти слобода изнићи,
Коју ће ти Србин доживјети,
Посље дугог прјечемјерног роб-
ства.

Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице!

Да из главе те прокљете змије,
 Излажаху до двије силне војске:
 Једна војска жута и зелена,
 А друга та жута и прјецрна,
 И што су се двије змије љубо,
 И што су се госпођо Млилице!
 Саставиле те у једну слиде,
 Осојилња и та присојкиња;
 Те из главе изпуштају војске,
 Изпуштају војске силовите,
 Те на Сибир воду ударају,
 И на ону високу планину:
 Оно су ти моја вјерна љубо,
 Оно су ти госпођо Млилице!
 Оно су ти до двије вјере туђе,
 До двије вјере и до два народа,
 Сложила се госпођо Млилице,
 Да повобљу србску царјевину,
 Царјевину србску господштину,
 Да униште србску славу стару.

Што је војска жута и зелене,
 Она ти је војска агарјанска,
 Агарјанска војска пексимјска,
 Пексимјска прјеко Црна мора
 Незваног госта проклетог:
 То је војска црне Турадје.
 Што је војска моја вјерна љубо,
 Што је војска госпођо Млилице!
 Што је војска црна и прјежута,
 То је војска Гуга Аљемана,
 Црних Гота и црних Јузуна:
 То је војска тих латина црних,
 Што нам нашу земљу отимају,
 Што нам шокче Србадију луду,
 Србадију луду неодраслу,
 Тако царе сана казиваше,
 Тако Лазо сана толковаше.
 Тако снала госпођа Млилица,
 Тако снала честита царица,
 Тако снала тако се и зблио.

I. „Диплома.

За уваженије вјерне ваше ревности и многогодишње службе,
 за освидјетствованије особеног нашег к вам благоволења,
 жедећи установити добар поредак, како међу чиновницима, тако
 и међу народом окружија Крушевачког, *тск скоро Божијим про-*
мислом под наше крило подпадшег, постављамо ми вас љубезни
 Петре Лазаревићу! Старјешином среза Крушевачког, окружија
 Крушевачког, производећи вас на вишији степен, чин полковника
 нашег. Производећи вас у високи чин овај и вручавајући вам
 одлично званије ово, надамо се од свагдашње ревности и вјер-
 ности ваше, да ћете се ви способним одправљенијем званија
 нашег, мудрим поведенијем, примјерним и чиновницима и
 народу тамошњему, и заданом нам вјериостију вашом, како чина
 и званја, тако и особите милости наше достојним показати, к

задовољству нашему, срећи народа тамошњег и особеној чести и отличију вашему. К освидјетедствованију постановленја овог издајемо вам диплому ову подкрјепљену подписом и печатом нашим.

№ 180

19. Јануара 1836. год.
у Крагујевцу

Милош Обреновић.

књаз Србски
по ЗАПОВЕСТИ КЊАЖЕСКОЈ

Паун Јанковић

секретар књажески*.

Печат се врло добро сачувао и око крста са 4 огнила пише: „Милош Обреновић књаз сербскій“.

II. „Диплома

Постављавши вас љубезни Петре Лазаревићу! у чину полковника нашег старјешином среза Крушевачког у окр. Крушевачком, имајући то нарочно намјереније, поставити вас доброг поредка ради међу чиновницима и народом окружија, постављамо вас купно старјешином свију војених чиновника у реченом окружију Крушевачком, имајући бити њима, како примјером добрим у поведенију, тако и наставником у испуњенију дужности њихни. Они ће се вама у свему повиновати, а ви ћете им пут к извршенију њихни дужности показивати. *Сви пак, како ви, тако и они, подлежаћете војеној команди Моравско-Подринској, која се сада у рукама нашег возљубљеног брата дивизионог генерала г. Јована Обреновића, налази, и односићете се к њему по наставленију нашему, које је издано за све чиновнике војене. Ко освидјетедствованија поставленија овога, издаје вам се диплома ова подкрјепљења подписом и печатом нашим.*

№ 184

19. Јануара 1836 год.
у Крагујевцу

Милош Обреновић

књаз србски.
по ЗАПОВЕСТИ КЊАЖЕВОЈ

Паун Јанковић

секр. књажески*.

Наупара, или Наумпара, је монастир прекрасан још депљен, а тако и треба, иначе му се старе и прекрасне неба виделе. Њега је, по причању, подигао деспот Стефан Крстић, син цара Лазара Грбљановића, докле је још седио у претном Крушевцу. Добра 2 часа има од Крушевца до Наупара, и овде се већ свршава прекрасна равница расинско-крушевачка. Он лежи, или као што тамо и све до преко Шара у овој Србији кажу ћути, на прекрасном брдашцу, покрај кога тече речвица Расина. Са сјеверне његове стране за 20 и то вишехвати познаје се где је била звонара са звонима, теме деспота Стефана високог, у које је доба од Мусије 1413. опустило; али не порушен, као и црква у Крушевцу. Погрешан адпис његов: „Во времје благовјернаго господарја књазја Милош Т. Обреновића и при високопресвјашчењем митрополита всеја сербији - има много до све Србије! — година Петра Јовановића обновисја храмъ сеј пресвјатја родници, чеснаго јеја рождества трудом и иждивенијем година Стојана Симића съ братом своим Алексом. Обновисе и свој вечити спомен в љето Христово 1835. Настојатељи е при иждивенијем истога храма Сава Петровић, архимандрит св. Романа и Пахомије Јеромонах тојажде обители“. Погрешка је у томе, што се тада монастир овај није обновио; но изчистио и отворио управо. У ову погрешку, као да су одигла поменута г. из развадина, и као да је у овима погрешка, пао је и наш вредни г. Милићевић. На монастиру је, и у крушевачке цркве, два прекрасна кубета, и то западно и источно, на четири управо четвороуголна боја. Крстообразност њихова од крушевачке разликује се у томе, што ова излази из црвене глине и по томе, као и вачину зидања рекли би: да је ова црква светиња много старија, од цара Лазара, а можда је у цркви оба преправљана. Напоследку о њеној старини није ни себе толико говорити, кад се ова неможе одредити без дата, а она се још нису одкрила, а можда ће се што скорје одкрити. Црква није била сва разорена и у развалинама јасно сведочи гробље које је са сјеверне стране; али из турског доба, као што на још једном одбијеном биљегу писаше: „† хриг. здје лежи Момчил“ и т. д. — кад реко смо да ће се можда скоро одкрити јемчи нам ово:

што се крај сјеверног дувара, од краја олтара, кроз овај, па све до зида, који одваја женску, од мушке цркве, чује нека потмула шупљина; што на том месту огромне опеке у помосту — патосу — пропадају и т. д.; што је отац надзиратељ, постриженик патриаршије српске — пећског манастира у Правој Србији, — добио епископски благослов: да може отворити и видети шта је унутра; и што ће се тада ма шта пронаћи, по чему би се старина овог манастира определила. Ми овде узгред напомињемо: да ће се ту ма што наћи, а да смо слободни у свој земљи нашој, и да нема опасности од изказа, казали би: како су се и где, као и какве скривнице, и рад које цели у нашим старинама градиле и правиле, што је у нас савршено непознато. Напред можемо рећи за ове и овакве скривнице под помостом: да су чисти подруми, у које су мртва телеса калуђерска затварали, остављајући их, да виде хоће ли се или не посветити? Ако је од затворених, које одма подложно било процесу разтварања, погребавали су га одма, а ако које није, држали су га до 3. год. па ако је за то време учинило ма, какво чудо, или бар није иструдило а пожутило: је тада су га признавали за свето. У време опасности трпали су грубљествари потребне и сасуде ит. д. - Чудна је ствар у наших дивних и прекрасних старина, да, што су год старије, све им се више и више украси од камена и осталог састоје у основи точка, или вечности, огнила, или опет вечног живовања и т. д.; па тако је и овде на овом манастиру нашем, који заслужује више обзира, поштовања и т. д. но што му се поклања. Бар његови дивни и у сваком обзиру и народски и вештачки украси: точкови или вечности; двоглави ордови; огнила, и разни украси, на основу њихових изгледина; грмово лишће, лале и т. д. требали би наше вештаке да привуку себи, ради усавшавања у сопственом знању. Начин зидања, основа и карактер здања у старосрпском начину зидања и остало, ваљало би да послужи, нама, тако рећи дивљацима и варварима, у односу према нашим дивним и чудним, предцима и да ове и чисто народске, и религиозне православне и из српске до хришћанске и у хришћанској вери, спомениће кроз и кроз проучавамо. —

Из Трестеника, или старе Осаонице, код које је, — но преко Мораве, а у старини Црне реке, — некакав разорен градић, на

кранчку стрменџог брдашца, за $\frac{1}{4}$ часа долази се у м р Љубостињу. Да л' се ове урвине, од града, нису звале негда Осаоница, која је ваљда од своих развалина постала тако знатна, да се и данас каже, кад се ко презире, а тај се презрени увршћује у знатне људе: „Зна он за те, као цар за Осаоницу“. Из ове дакле можда старе Осаонице, а садашег новог Трстеника, прелази се преко Мораве; те се, прекрасном долином, дође у диван и прекрасан манастир Љубостињу, задужбину, по причању, царице Милице. Манастир је на прекрасној месности, коју окружава и још више краси, од сјевера планиница Каменцар, покрај које протиче речица Самарица тако прозвана због брда из ког извире у јагодинском округу; од источне стране манастира планиница Вељаглава, па спрам манастира Јувор; између овога и даље југу брдашца Сухога протиче речица Сушица; иза Сухог иде Ветерник планиница, а са западне стране планиница Татарна, тако прозвана због тога: што је негда ту био логор татарски, из ког су на поменути град напали. Ово је, веле, било пре Косова. Самарица река, у коју се ниже Камидара улива Дубичка река, од ове се планине па све до утока у Мораву зове Љубостиња. Она прима много мање поточиће, од којих је знатнији Сушица, Мутник, Татаран и још неки други. Манастир око себе има довољно простора, особито са јужне и југо-источне стране, а ограђен је старим зидом, који зову град; има прекрасну кулу, или звонару, направљену 1850 год.; коначе и све потребно. Сама је црква по себи дивна, огромна и велика, прекрасно украшена грбовима разним и из ових изведеним шарама. Она је крстоизгледна. На саставу пречага крста подиже се огромно 8 угодно и са 8 узких прозора, кубе, а при западном крају друго мање, на четвороуглој крстообразности великој, у којој је изнутра скривница. И на овом су кубету 8 прозора, а и само је 8 угодно. Над певницама, или крацима пречага крста, подижу се прекрасни камени крстови; олтар је округао, као и у свију наших старих светих задужбина. Над прозорима, испод ових, и над вратима свима, дивни су украси изрезани у саматвору камену, а престављају шаре и украсе имају које основе у грбовима српским, а нарочито династије цара Лазара, са изредка умешаним ладама династије Неманића. Испод и надпрозорних кубенцета подижу се разни

украси изрезани у камену, као и на овоме самом и т. д. Које вештак, ко има дара и воље зато, ваљало би му да иде по српским старим задужбинама да их снима, као што чинише мој друг г. А. А: понтоњерски подпоручик; због чега и нехтедо смо снимати ове украсе, кад ће их вештији боље и правилније снимити. Сва је црква споља, а по готову и изнутра, умазана и олепљена, чиме се и показује наш варварски поглед на дивне украсе и старине наше, које су тако видане; да се и узидви и ванзидни украси, у зидовима, стотинама векова гледају, а не да се ови замазују и лепе. Срце нас боде, кад видимо, да ниже стоимо и од наше браће у Правој Србији под Турцима, у овом погледу. Пример имамо нарочито на Грачаници на Косову, која, као и све наше задужбине несрушене и неоправљане тобож, стоји још неолепљена и неумазана. Кад смо их онако кушајући запитали: што не оде се св. богомољу? одговарали су нам, с поносом: да би се црква и старина покварила и нагрдила. За нас овде просвећене, и у додиру са цивилизираном Аустро-Угарском и за наше стручне људе у овоме, незначито ништа; но замазују све и сва, што пре то боље, и што више и дебље, да се непознаје старина, то већма одговара науци новој у техничкој грађевини?! и т. д. Пример нам је ова дивна и преузвишена Љубостиња, коју замаза индигер неки г. Невоља, који је оправљаше 1850 год. по причању старешине манастирске. Шта више баш и при нашем доласку у ову светању, мазаде, замазиваху и малтерисаху понешто, а радионица, римокатоличких и западних облика светитеља, рађаше у велико ове. — Одкуд је Љубостиња добила своје име, ништа се по писменом и оставишем незна, а народ прича: да ју је кнегиња и царица Милица подигла из супружеске милости и љубави према погинулом свом мужу, бившем цару српском Лазару, а од смрти мученику за народност српску и српском сведу. То је дивно чудо, да где год је каква женска или подизала какав споменик, или се догодило какав догађај, у који је и женско, ако не играло прву и најглавнију улогу, а оно бар било; — сва се та места зову оваквим и подобним именом имајући корен један и исти љуб са разним свршетцима, као: Љубетен, -а неки Љуботри-окрајак Шара, где је се девојка убила, што су се за њу два драга уморила;

Љубанце, код Скопља, Љуботен задужбина женска, а сада разорена црква више Скопља; Љубен у битољско нахији, Праве Србије; Љубан, или Љуботен, у Елбасанској нахији планине и развалине, где су се по два момка уморила за девојке, као и на нашем Космају и т. д. Незнајући дакле прави и главни узрок са ког је основан овај дивни и прекрасни украс наше прошлости, предлазимо мимогред, као и све у кнежевини, на његову унутрашњост. Она се дели на два главна дела и то западни, под малим кубетом, и источни, или главну цркву, под великим кубетом, које држе четири четвороуголна стуба. Тако на првом јужном, а са запада, стубу стои огроман још једва познавајући се св. Симеон српски, више њега неки други, а са запада опет неки српски ког је натпис сав тако изкварен, да се не може да прочита; више овога св. Сава српски, први архиепискуп; више њега св. Максим архиепискуп срп., и још један српски светитељ, ал' се не може да распозна. На сјеверном стубу, са јужне стране, долази св. Јован Дамаскин; ниже њега св. Студит Теодор, у црвено-рујном царском оделу са крстом и појасом белим уврашеним драгоценим камењем. Од запада св. Аранђел и Гаврил у црвено-рујном оделу; више њих неки други светац. Од сјевера св. Јеврем Сириј са још једним више себе; са источне стране: „свети Феодосије нови архиепископ српски“ и више њега св. Козма. Који је ово св. Феодосије, или Теодосија, нови српски архиепискуп? Српски свеци сви имају одежде састављене из српских тробоја, које ми зовемо српским, т. ј. ако је одежа бела, онда су по њој само плави, или црвени крстови; ако је црвена, бели и плави; ако плава, црвени и бели и т. д. Иза јужних стубова, а под прозором јужним округлим, као и сјеверним, у зиду овом — јужном — стои подукругна изидотина, као обод какав. Она се уздиже над гробницом неког светитеља, а у њој је под оном, изидотинном, скоро премалан један, дуг, коштуњав, црвено-риђасто-кестењасте браде, бркова и косе, светац у царској, но не црвено-рујној, већ отворено црвеној, долами до земље, са жутим широким обтокама, околу ове дреје, и на обе стране разрезотине од грда па до ногу. Боја ће ова бити премазачева, а не првобитна. На њему су чизме, жут појас и круна црвена, око које савија се светитељска светлост, а руке су му прекрштене на

прсима. Облик и тип је чисти српски у свему. Под њим је у помосту камена бела поклопница, врло просто израђена, и на врху њеном, а спрам главе обода светитељева у полукруг, пише \dagger асе лежи Стефанъ кесара оуглеше сьмь, \dagger . У препрати над вратима у источном дувару, а са западне стране, стон полукружна продугуљаста удубљеност и у њој св. Богородица, држећа малог Ис. Хр.: на левој руци; два анђелчића до појаса више њене главе, а она десну пружа руку, да довати подноси јој се пергаменат, са још једва познавајућим се остатцима од натписа: *прини все скета смиреное моление мое премилостивка оутѣгѹе кѹ дѹице и прѣсти сьгрѣшнѣи сѣиз моѣмѹ прогнѣвѣшаго бога и спаса нашего ис: хѣто и мнѣ недос*“ даље избрисано па се наставља „*домѣ твоѣмѣ подобаеть скетинѣ гѣи въ дѣлготѹ днѣ и кто избр. принос избр. смѣр: избр: макар избр: лѣпотѣ избр. ѿ рождѣства хѣа бѣга избр. Ѡ Уѣт*“. Познаје се да нека калуђерица подноси овај натпис на пергаменту св. Бѣци и то са леве стране врата. А та, по свој прилици, неће бити никоја друго до царица Милица, као калуђерица. Натпис је овај на бедичарасто црвенкастом пољу са плавкастим писменима, и он ће значити, ваљда, по свој прилици, кад је ова црква грађена. Осим ових биле су још три полукружне продугуљасте издубљености, са јужне, и толико сјеверне, стране; међу овима су били неки свеци женске са надписима; али се сада не може ништа ни знати ни прочитати. Осим тога што су Турци кварали, вртили очи свецима, носеве и т. д. брисали и стругали надписе, и наши су сву јужну страну тако заћапали, да стои само груби модрикасто прљави данашњи наш кумсад или тако звани малтер. Испод врата ових и прага у простом и грубом камену, изшараном лазаровске династије шарамма, стои ово неколико писмена који значе: „*протомајсторъ — коровникъ рад.*“ Између свршетка речи Пратомајстор и почетка Боровића, избјена је још $1\frac{1}{2}$ вртица, у којој се по нагађању само, као познају трагови писмена *цѣрст* избр. *србск* избр. За ово се не јамчи. Сад долази прилично знатна стварчица, која се истина не може ни из далека уврстити у старе срп: вештине, коима се одавкују надгробни споменици патриаршије наше; али је ипак ствар за сваког Србина драгоценна, па биле, или не, ту кости српског владоца деспота Стефана Високог, сина цара Лазара. Испод

јужног округлог прозора у препрати, или као што овде зову женској цркви, стон висока за 4. стоне камена гробница, дугачка 1. хв., а ширина јој се неможе одредити, што је половина исте узидана нарочито у поменути јужни зид. Гробница је отварана и плоче њене познаје се да су биле лупане и разбијане. За ову гробницу прича се, као што напоменусмо: да је деспота Стефана Високог, сина цара Лазара; али се ми јако сумњамо, узимајући њен размер и остало у обзир. Ово је само тек народно веровање без икаква доказа, као да је тобож и она напоменута гробница са поклопницом и са оним натписом, над собом Стефана сина кесара Угљеше. Ова ће бити по свој прилици рака каквих светих моштију, можда св. Феодосје, а Стефанова, кога од његових рођака, браће, сестара или кога другог. Камен није најбољи, а и украси показују време из кога су, кад је се све српско почело клонити своје заласку и својој пропасти. Главно је, што је опет узето из народног веровања до хришћанства. И овде су огнила са грмовим лишћем и т. д, као знак смрти и вечна живота. У сјеверо-западном углу ове препрате стои за $2\frac{1}{2}$ стоне узвишеност једна скоро омадтерисана, за коју причају, да је гробница царице Милице, као калуђерице. Веле, да је њена камена, труња много лепше и боље украшена, нашарана и изрезана, а и камен је бољи од овог Стефанове труње; али је скоро сва излупана и изобијана: те су је, тобож, с тога, и замазали. Одма на дувару западном спреам ове гробнице у углу стои овај надпис белим писменима на плавом пољу: „*благотрна и благоуестика и прѣвисокаа господиа кнегиња Милица царица*“. Од надписа, идући са сјевера југу, по западном дувару, стоје два велика, у црвеном царском оделу лика. На првом су шаре, по овој царској црвено-отвореној дреи, а на другом до врата, опет шаре са белим крстовима. Више њих је мали Ис. Хр. Они оба имају савршено једнаке круне. Оба су преко леве руке, претурили појасеве белчарасте украшене скупоценим драгим камењем. Код оног до врата, белим писменима, у плавом пољу, у 8. врстица пише ово: „*къ хъ а ѣ га блъговрнни и прѣвисокни и ѣ годръжвини Стефанъ кнезь Лазаръ вьсьми срьблениъ и подумакскиниъ страинаъ господинь*.“ Да ово означава Стефанова брата Лазара, јасно се види, а то се тврди тим пре, што Стефан са једним женским лицем стои са јужне, или десне стране, врата и до главе

његове стои тако исто у плавом пољу, белим писменима у б. врстица овај натпис: „кѣ ѣа бѣга блзговернии и прѣвмсовни и богодрѣжавни Стефли деспотъ вѣснмъ срѣблнмъ подвнлкснмъ страннмъ господинъ.“ До њега је одма женска слика, такође, као и Стеван у плавом пољу, а у отворено-црвеној царској дреп, као и Стефан, са белим шарамма. Дољња јој је дреја плава са белим крином изшарана. Она је нешто мало нижа од Стевана, а више глава њихових крунисаних крунама, високим, по не Неманићским, спуштају им два анђелчића трећу круну. Десни анђео једном руком додаје и скиптар Стефану, на ком је отворено црвена дреа изшарана белим круговима, у којима су двоглави бели орлови. Појасеве своје и они су претурили преко левих руку у два краја, а изшарани су и украшени скупоценим драгим камењем. Деспот је Стефан вишији и од овог женског лика, које ће му по свој прилици престављати жену, и од она два са сјеверне стране врата, кои ће, по свој прилици, престављати два његова брата, кад је морао с њима да подели власт и државу своју нагнан Турцима. Што се овде и трећа круна спушта више круне на његовој, и оне женске слике, глави; то ће бити та околност: што је он, ипак и по педели власти са браћом, опет био врховни господар над њима. Једнаки наслови спровођу глава означавају једнакост у земљама и властима и т. д. Код оног женског лика, као и код оног до Лазара, био је надпис, ама се ништа неможе од истога прочитати. Имамо још у своду да напоменемо живописаних неколико васионских сабора у којима заседавају грчки цареви. Тако на једноме пише ово, колико је се, могло са ниских лествица, прочитати: прѣвмъ вѣселенскнмъ съборѣ ѣс. стѣихъ оѣѣ присѣдиннѣ бѣли Мина и Аполдинарије Константина града“ и т. д. Одломке натписа напечатаних у Гласнику, за које се кажу да значе кад је црква ова грађена, ми нисмо могли спазити; што нам остаје на жао. А натписе наведене овде већ познате само с тога наводимо: што их ваља читати онако како су написани, а не по ма чијим поправкима. Нестои читаће благодрѣжавни; но богодрѣжавни и т. д. При поласку показа нами отац игуман ове свете обитељи, Данило Симоновић, једну стару цару римску, и на поискавање наше поклони је народном музеуму, што је већ извршено.

ГЛАВА IV.

Карановац са једним новијим писменим спомеником; Жича са своим старинама; Студеница са своим старинама и остало.

Колико смо прошли паланака и палавчица наше кнежевине, учини нам се, да лепшег и красвијег тржишта — пијаце — нема од карановачког. Као да је се сав дух и појезија човекова у ово месташће слегао, кои измисли и одреди овакво тржиште овој нашој, у свему доста, напредној, а у многоме прекора заслужујућој паланчици. Није нам драго, што и из наше најновије старинице морамо навести препис документа, кои такође прекорева становнике, а у чему незна се управо. Што се нас тиче, морамо рећи, да нас је одвећ немило потресао случај, кад смо видели сељака проста, из студеничког среза, са половином носа. Причају и говоре, зли језици, да се догађају такве прилике и у срезу карановачком, што није за веровање. Писмено то ево шта каже од речи, до речи:

„№ 545.

Љубезни кметови и народе Подибарски и Карановачки, у нахији Пожењској!

Желећи, предјел положити злима и непоредцима, кои су ове две године у капетанији Подибарској, а и у варошима, Карановцу произишли, постављам вам капетаном речене капетаније и вароши *Петра Лазаревића*, о коме сам дознао, да је и вама повољан и од кога се надам, да не само он неће узда газити, но да ће и вас све свеколике од таква чувати, правога бранећи, а кривога казни предавајући.

Препоручујем вам, да признате реченог *Петра Лазаревића* за капетана вашег и да му, као таковоме, дајете свако почитаније и послушни будете, извршавајући налоге његове, кои би се в добру вашем клонили, и владајући се по савјетима његовим, које би вам за добро ваше давао. Свиколици настојте с њим заједно, да се забораве зла, која су се међу вама дога-

ђала, и да изчезну грозна преступљивија, која су неки од вас починили с намерења вашег и бившег вам капетана. Будући да он сада к вама долази, немајући у преправности ничега, чим би се могао обдржавати; то ћете сами видети, да је нужно снабђети га с различним кућним потребама. Он ће пребивати у Карановцу у кући Перунчићевој.

Ваш

У Крагујевцу.

2. Марта 1831 год.

БЛАГОНАКЛОНИ

Милош Обреновић.

књаз србски.

Написано је на страшно хрђавој жутој - пендердији - хартији, печат је већ помпњати са натписом окол: „Милош Обреновић књаз србски“, добро сачуван.

На нашем малом коњчићу, дорини, кон нас поштено, и бако пристой шумадинском кљусету, пренесе по толквим стенама и врлетима највишијих и каменитијих планина по Правој Србији и Турској; ми смо до зла бога уморни, из Карановца, до у Жичу стигли за 20. минута, а први пут са нашим другом у околном путовању ваљаним србином А. А. подпоручиком, дошли смо за добар час, доброг пешачког хода. У два маха дакле, ми смо се навраћали највећој светињи и некадашњој дивоти и красоти српској, и за пува два дана непрестане муке и патње једва смо успели да снимимо цео натпис под кудом жичином. Снимак наш и мука није нам узалудна била; јер се он у многоме разликује и од снимљеног надписа Вуића и Магарашевића и пок. Шафарика*) и других. Као што смо још једном казали, старине по кнежевини ми смо тек мимогред прегледали и већ описиване другима, тек само овлаш описали и то оне у којима се наши снимци разликују од осталих снимака; па баш зато и држимо: да их ваља што пре и тачније напечатати. Жича, или боље и правилније да кажемо, неподигнуте и не обновљене свете вене урвине, још лежи, и ако не сва, у развалинама и урви-

*) Види Раматку Drev pis. Jihosl: Jos. Safarik u Prahu 1851 Путешеств; Јоакима Вуића. Fr. Miklosich Monumenta Serbica Viennae 1858. Љетопис српски за 1828 год. III свеска.

нама. Она је на прекрасној мјестности, којом се одликују све задужбине наших Неманића. Покрај западне и сјеверозападне стране њене протиче речица Кружевица, која извири из Столова, а улива се у Ибар, или тако звану Баранску реку, за $\frac{1}{4}$ часа ниже Жиче. Од јужне и истоко-јужне стране протичу многи извори, а од јужне за $\frac{1}{4}$ часа протиче и вечно жубори страховити планински Ибар или стара Барањска река. За 2 часа преко Ибра, а у селу Канареви познају се још и давас трагови од велике и богате бивше паланке, веде, Јанока, у коме су пре 3. год. ископали 5. прегршти старих срп. новаца и других ствари, са једним сребрним прстеном са натписом старим. Од овог 2. часа југу, стоје још и данас урвине, веде, Маглича града са својих 9. кула, костурницом, траговима моста на Ибру бившег и т. д. као и место бившег сената, веде разбојничког и т. д. Сва је Жича негда била ограђена високим и дебелим ѕидом, који градом зову, а на овоме подизале су се огромне подукружне, неправилно четвороуголне куле, и т. д. од којих се и данас познају трагови, а нарочито од западне. У простору жичиног атара, или синора, било је много мањих црквица, од којих се трагови и данас познају од њих 6. св. Аранђела, Петра, Николе Илије и Недеље. Прекрасну високораван жичину окружавају дивне и прекрасне планине и то: јужно Столови и Кобасица; од запада Триглав; од сјевера Вујан иза Карановца, а од истока Котленик, удаљене за 3. а које и по 5. часова хода. Жича је негда, веде имала 12. кубета једнаких, која су означавала 12. апостола, са огромним на среди, које је означавало гос: нашег Ис. Хр. и 7. веде, врата, од којих су отворена сада 4. а троја су заѕидана. На западном крају њеном подиже се сада само до 11. хвати висока, а некада 25. кула, која је у себи садржавала царску породицу, или, по нашим изразима, краљевску, у време крунисавања наших краљева, који су се у Жичи круписали. Из куле је се пролазило кроз двоја врата и два одвојена ходника, па се преко целе препрате и мушке цркве улазило у главну цркву при крунисавању. Десним пролазом пролазио је краљ, а левим госпођа краљица; те су се пред дверима састајали. Испод куле улази се у огромну препрату, која још и данашњег дана лежи у урвинама, а из ове у женску, па у мушку цркву покри -

вену. Покрај женске стон, са страна, по једна округласта црквица сјеверна и јужна, над којима су кубети. Ове црквице управо се свршавају онде, одакле настаје мушва. Иза ових су врата, па певнице мушке цркве, сачињавајуће пречаге крстообразности главне, у целом здању. Иза певница, а до олтара, биле су још по једна црквица са страна, над којима су била кубета као и на онима покрај женске цркве, а иза ових биле су спрам олтара још по две црквице, а други веле скривнице, просхимидије и остало, такође са појединим кубетом; али је то, на велику нашу општу несрећу и жалост, при тобожњем садањем подизању Жиче, све порушено и покварено. Тако је се из просхимидије, покрај олтарне леве црквице, ишло у леву певницу главне цркве, а сада је то затворено и зазидано. Зашто је ово овако учињено, и зашто је наша влада допустила: да се, по Ђејфовима и вољама појединих, наши најстарији и најдрагоценији споменици руше, утамањују и преправљају како се хоће, ми незнамо? Тако исто незнамо, да л' би и једна власт и једна држава на свету ово и овако допустила да се ради. Кад се није хтело, или могло, да се уради по ономе што је се затекло; зашто је се рушило то што је остало од дивљих чорда азиских, и зашто да потомци; у место величанствених, дивних, преузвишених и непостижних урвина, своје прве светиње, која опомиње на огромну прошлост, види тек обичну цркву, којој се незна ни крај ни почетак, која више личи на чедо доба таме, мрака, и варварства, него на чедо славе и напретка српског? Можда ће се многим учинити чудноват овај навод, а нарочито кои видеше Жичу у Таковцу календару за 1867 год. али све те уверавамо: да је тамо Жича направљена прекрасно на хартији; али је Жича манастир, код Карановца, нагрђена грдно и наказана, до зла бога. Наставак и накадамак кубета, као и у Студеници, није ништа друго: до разцветани рак, болест, на преврасном, њежном, дивном и пределом теду прве лепотице у свету 16. год. девојке. А ко незна шта јо то рак и каква болест, кажемо му, да је то непрестано растење, тако да назовемо дивљег меса, распадање и т. д. ма на ком месту човечијег тела, и то растење без икакве изгледине, или форме, опредељене. Кнежевина Србија, ако није хтела, није могла,

или умела, оправити своју прву задужбину, садаћи њен нараштај није имао никаква права, кварити је, рушити, петљати и којешта правити од ње. Он је дужан био оставити је онаквом, какву је застао од варвара и дивљака, па нека је потомци, или таквом гледају, или како ваља и треба, подигну. Шта значи од слаба и бодешљикава човека, у место да га излечимо, као што треба, одсецати, ноге руке, нос и т. д. па трошећи ово, развијати му трбушину, или што друго, да остане на цоругу света? Многи су писали по новинама: да су са другим мислима и осећањима ишли далекочувеној, још из старине, Жичи, других били кад су је видели и враћали се. То у самој ствари и јест тако, само код нас другачије. Људи, кои су ишли са убеђењима, по поправци Жиче, да ће бог зна шта видети; враћали су се тако рећи разуображени, а у нас је у место тога била срдња и љутња. Само брљање, мазање, замазивање и кречење наших дивних грастарих и никад небивших умазаних одепљених - омалтерисаних - покречених споменика, преставља више азиску џамију и мошеју, но српску задужбину, наших крајева и царева, кои их остављаше неокречењима: да им се види скупоћа грађива и дивна израда. Мухамеданизам лепи, замазује и кречи своје мошеје и џамије; да му се невиди унутрашња ништавилост и слабост, као што му је сама вера. Само ово рекосмо одвраћа човека од светиње; а камо ли кад је још она нагрђена и осакаћена? Дуго и дуго стајали смо савршено пренеражени и изненађени код Жиче, гледајући је са свију страна забленуто; дуго и дуго врзле су се многе мисли по глави нашој, док напоследку, старина, ојађена светиња, стање наше бивше и садање, није омекшало болно срце; док није уталожила се бура, а немоћност и ненадежност поправити поварено, пустило верног друга свога, и свега ојађеног, врелу крупну сузицу. Жича је ту, стање наше ту, немоћ ту, прошлост ту и ваљало је само клекнуте, те се помолити вишњој сили: да се ово више незбуде, и да се више никада и ни на једној српској старини недогоди. Осећаје прекратиле хладне и студене, праве египтске, и светских наслада, креатуре, којима стајаше све и сва до стомака и као што се каже обојака т. ј. одеда и насладе. Вечерња је се почела и свршила тако рећи пре почетка т. ј. ње управо није ни било, а само је се промрљало нешто

мало и то ваљда не целог оченаша. Гледало је се више на састанке у прекрасним шумицама; но на оно зашто је се позвано и чему је се определено. Од преживописиваног живописа пра-старог, виде се трагови, овог последњег, из доба у коме тешко стењаше српски мученик под лукавом и змијском руком лукавих ситних и ђебравих азиата Османлија, као и тешком челичном снажном руком однавшег од свог брата, народа, народности и вере, брата или боље небрата, потурчене утворе српства и Срба. У самој разореној и у урвинама препрати, а са источне стране куле, познају се трагови, од остатака светаца разних, кои су били живописани афреско. Јужни са сјеверним зидом сасвим су опали, а источни је новом поправком сав изеварен; те се на њима не види ни гласа ни трага од живописа. У колико се може познати, била је слика св. Богородице израђена доста хрђаво. У женској, и мушкој цркви, као и оним побочним црквицама, које где познају се такође трагови живописа; али као што смо рекли из добатурског. Што се нека вештина особеност, и старина овима приписује у Гласнику 21. од нашег вештака г. Тодоровића; ми се само можемо дивити и чудити томе. Неразумемо ту ствар: да вештак невиди ругобе нашег живописа из турског доба, нарочито, као научењак спрам онога што је негда било. Црква је била 3. па и 4. пута преживописивана. Од последњег стоје остаци, у јужној црквици, спрам прозора с десне стране. Преставља се вако 5. лица у свештеничком оделу носе једну труњу, а једва познавајућим се белим па пожутелим писменима чита се ово: „иссоуѣ моци ст҃го Стефана не избр. іерей избр. 2. врстица: „и попок и дакомы“. Са источне стране прозора стои млади цар у црвено-рујном Неманићском оделу, а до њега патриарх у белој одежди, са плавим крстовима, изшараној, даље много свештенство и друга лица, која су сва црвеникасто-риђасте браде, косе и бркова. Више њих пише: „царь и патриархъ и нѣъ зворъ 2. вр. исходитъ премо моци ст҃го Стефана“, а цар и патриарх почиње тек од Душана. У самим вратима, водећим у препрату разорену, стои, на левој страни, живописана, или уписана мложина голог народа, свију полова и узраста. Цео тај сбор гоне и свесрдно увлаче на силу у цркву, у овој познају се трагови, да га миропомазују и као кршћавају. Ово ће по

свој прилици бити слика из живота Немањиног и сина му правовенчаног, у које доба, мора бити, да су на силу нагнали народ да прими православље и да се одриче разне јереси. Навратима водећим из куле у препрату, стоје двојца у црвено-рујном Неманићском царском оделу, са крунама округластим са наушњацима, као и у свију Неманића; у обонце су дреје изшаране белим колутавима, у којима су, у црвено-рујном пољу, двоглави бели орлови, у место других шара, а по где где познају се трагови од плавих огњица. Познају се трагови да су у место белих били и црвено-рујни орлови. Први је Стефан Правовенчанин, са округлим — татарско-турским — лицем и за чудо црном брадом и косом, а други је син му: „краљ Радослав“. Но не треба се овом турско-татарском и једином међу 130. виђених лица правовенчаног, лицу чудити; кад се опазе: да су ово доцнији и из турског доба поправљани ликови ових владоца. То се одма даје видети на остатцима старијег живописа двојног, а по где где и тројног; на слици, истог једва познавајућој се од црвено-рије браде, других образи и т. д. Више краљева је св. Вѣда на престолу такође из новијег доба, грубо и невешто израђена; а ниже ње је слика, доласка краља у Жичу где га св. Сава са свештенством дочекује. Војводе и свита краљева, имају ћурдије, као и дреје до земље, са разрезаним рукавима, или тако званом чевкенима и т. д. Сад прелазимо, на повељу издату овом манастиру, а уписану у овој кули, скоро за 2¹/₂ хвата висине, до последних дољних писмена, у њеном јужном и сјеверном дувару. На једној и другој страни натписи ови састоје се из по 25. врста дужих од 1¹/₂ хвата. Колико се нама чини рекли би: да је на ново повлачено доцније мастилом по прастарим писменима, а и ово повлачење учињено је тако рећи вајкада. Особито се види то: што су многа писмена другчије, но што је требало премазана и од првобитних других направљена друга сасвим новија, но не друга. Ово се не односи на најновију поправку по где где и на повлачење перорезом и плајвазом по траговима писмена старих ових лица, која мишљаху да ће тако лакше овај натпис прочитати. Са сјеверне је стране овај натпис: Ж Сѣмѣже прѣсѣкѣтомъ храмъ свѣтѣ илѣго и сѣ хъ по иенѣ спокѣдѣ мѣ стѣ еже створи ѿ насѣ Стефанъ по вѣи си мѣ стѣ вѣи ѣудѣи краљѣ все сѣрѣбскѣне 2. врста — земље диоцитѣне и тракѣниѣ и дѣлѣмѣциѣне и захѣлѣмѣне и

съ прѣвѣзавеленимъ ми синомъ Радослакомъ, по божией мѣсти и мѣстѣнныи ми приносикъ твою ѿ твоихъ вымъблѣнѣю память илю ддръ сѣ съ илннѣ Г сѣ хъ царь и его стѣнѣ, стѣнѣ древи уѣстнаго и живототворецаго крѣста господина и стѣнѣи страстѣи хѣлами и ѿпрѣстѣе бѣ ризи иѣла и стаго пророка прѣдѣе крѣстителя ѿвил, десничею же възложи на крѣхъ живидѣла и крѣсти и ѿ глаки прѣдѣеки и о моцѣи мѣстѣхъ светихъ дѣла пророкъ ижеуеникъ стѣл прѣдѣицѣхъ иконами стѣлхъ ѿбразѣ и съсоуди златнии и сребринни, и рѣндѣми докѣлно и завѣси и покроки стѣми и ризами уѣснни стѣнѣи иевлигели и книгами многими и ижеи правдами иже быша на проскащенѣе сѣсоу нашемуу ісѣоу хсѣоу и на крѣмъ и на ѿдѣванѣе слоуженимъ стоиоу храмоу семоу: село талдѣско и съ ратниковъ и съ законитовъ, лѣковъ, топольница съ коюшомѣи, рѣденица и съ кѣсти ѿбръшѣми и съ брѣновъ, жула со батинѣмъ, рѣнѣчи и съ црквиоу рѣкомъ, тѣсто брѣдо съ рашѣнѣмъ деломъ и сѣнтарниоу, пѣшуаница всѣ сѣуаномъ, боукокица, грѣховица всѣ, свинѣци, градуаница, рѣднѣево, кнѣрево, урѣлѣвѣсъ, стѣроуко, брѣстиница съ трѣгомъ, свѣнѣица съ ѿкроутоу, бокоде съ уѣуиномъ і коуаница съ пѣлѣвинѣи. Оу оуѣицѣхъ села: долѣнѣвѣсъ, борѣкъ, гнила, добринѣа, витахоко, а оу хѣостѣе села: пѣвъ съ заселенимъ си урѣницѣхъ, стѣлнѣзи, трѣбокитѣки, горѣждѣвѣсъ и вѣлѣвѣсъ съ уѣлѣкини съ долѣлѣи, лютоглави съ градомъ, а ѣ златоѣи сѣли: црквиу съ заселенимъ, ѿбѣ икѣни съ заселенимъ, замѣуанѣ съ заселенимъ, доуѣоко гранѣ и всѣ сѣе села съ заселѣнѣми си, и се оу зѣтѣ села: трѣболе, пѣлѣница, ѣ горскоѣи жоуѣт голѣу: а се пѣлѣна, спѣнѣхъмѣздри, мѣворнѣе съ доуѣлѣицама, оу хѣостѣе сѣлѣи полѣ съ тѣа свѣмъ гноуѣдомъ надъ брѣзѣициамѣи желѣнѣи, а зѣниѣе пѣше ѿдѣ брѣзѣиѣе долоу низъ соуѣтѣскоу съ всѣми пѣшѣми икоре прѣтѣлѣ црквиоуи мѣдѣ, съ всѣми пѣшѣми зѣмнѣи и дѣтѣнѣи, а по ѿно срѣтѣе вѣтѣлѣниѣа † а се вѣлѣи уѣо сѣмо дѣлѣи стѣи црквиѣи ииѣлѣ си соуѣтѣ: Грѣдѣ, вѣнѣзѣ и зѣ дѣтѣио, рѣдѣта, вѣлѣослѣвѣ, тихѣмиѣлѣ, стѣниѣириѣ, конѣнѣи, драгошѣнѣи, иѣгослѣвѣ, зѣниѣа, мирошѣ, брѣиѣнѣи, иѣгоушѣ, иѣготѣ сѣнѣа, рѣдомиѣрѣ, драганѣи, брѣтѣнѣи, конѣло, дрѣжѣнѣи, поуѣмиѣлѣ, вѣтѣнѣиѣлѣ, брѣтѣиѣриѣ, драгоушѣ, тихѣиѣриѣ, брѣтѣшѣи, грѣдошѣ, гостѣило, понѣ пѣуѣнѣи, вѣнѣи, стѣнѣи, драгоиѣнѣи, стѣнѣи, дѣслѣвѣ, коуѣлѣнѣи, дѣнѣишѣ, берѣло, иѣгѣ, вѣзѣнѣиѣлѣ, драгоиѣнѣириѣ, брѣтѣшѣи, стѣниѣириѣ, брѣтѣиѣнѣиѣгѣ, иѣготѣ съ дѣтѣио, драгоушѣ, брѣтѣило, рѣдѣослѣвѣ, гѣдѣорѣ, лѣзѣцѣиѣлѣ, добромѣириѣ, драгослѣвѣ, иѣзѣило, тихѣоуѣ, драгоиѣнѣириѣ, драгоушѣ, коуѣлѣиѣлѣ, мѣлѣобрѣтѣи, драгоушѣ, драгослѣвѣ, краѣиѣа, рѣдѣило, драгѣа, грѣкослѣвѣ, драгоушѣ, полѣнѣградѣи, рѣдѣишѣ, тихѣиѣнѣириѣ, тѣцѣа иѣи и съ дѣтѣио, зѣлатѣа, стѣнѣи, драгѣиѣи, понѣ мѣнѣи, добѣнѣиѣлѣ, берѣло и съ дѣтѣио, го-

стѣна, радѣ, гостинирд съ матерсю, уоуѣ, кѣлинь, братослава, боууантѣгъ, вѣльно, братень, братославъ, добръцѣ, лѣвъ, драгомиръ, стрлшинь, тѣдоръ, тихомиръ, боунило, бран, гостило, конириъ, божли, тѣрихлѣгъ, прѣдмириъ, боуѣ, краснириъ, братило, боудиславъ, тихославъ, мръгела, радоушъ боунальн, братань, боуиъ, продань, конхил, братихил, гатиша, или, боукорь радѣ, братихил, вѣла, срлцинь, хрелл, мильцѣ, добромиръ, сина владд, десилд, доброславъ, тешемиръ, боудинъ, божицд, гелд, радѣшъ, к зинъ, боукорь, радѣ, владд, станъ, понѣгъ, роуѣгъ, грѣданъ, златань, драгоуѣ, вѣксавъ, богданъ, братославъ, вѣгота съ дѣтню, толѣкъ, драгоуиъ, любота, вѣлинь, велнириъ, врезтѣн, тоудоръ, боукорь, изнота, синзвѣгъ, братѣшд, бериславъ, прѣкославъ сибанъ, мицкати, урнѣомѣжъ, прлжикл, драгомиръ, драгославъ, конхил, гоуготъ, вѣсинъ, скоромиръ, грѣданъ, проужинъ, конславъ, додд, радота, велнириъ покрѣженъ, конславъ, берило, мирошъ, вельнъ, срлшуканъ, дѣл, динд вѣгота, гостило, урнѣгд, грѣгоуръ, богданъ, станъ, деснириъ, дѣшанъ, пѣтвѣ, братиша, дѣдомъ, здовицд драгѣшд, длгивъ и съ матерню, грипомъ, урнѣота, станъ, шарблнъ, кониѣгъ, вѣзотд, конлд, иниъ, слѣвко, гостило, нѣжл, проданъ, боуиъ, дѣдъ, драгоушъ, гвиз, кратириъ, вѣлкославъ, гостиниръ, вѣдиша, прѣдихил, боуиъ, трѣсѣиъ, нерадѣ, синѣгъръ, драгоушъ, и снѣжоуѣ приложимѣ поудѣ ѡблѣстѣ снѣ цркви: Крѣшильницѣ, моравоу, борѣуъ, лепеницѣ ѡбѣ, вѣлици, лѣвуъ, лѣгомъ, расилд, исхошаницд и все хралѣство ми утѣ прилагд снѣи цркви снѣ, да немд протопопл дворьски никѣиѣре ѡблѣсти нѣ утѣ доходи, или ѡ поповъ, или ѡ владъ, или земли, д и поповска биръ, утѣ доходи ѡ поповъ половилд да се взимд снѣи цркви и да се непозира архиепископовъ уѣлѣкѣт кралю безѣ кралѣвѣ неутѣи, нѣ ако нѣкомъ уиъ дѣлѣнъ, архиепъкъ — т. ј. архиепископовъ — уѣлѣкѣт, дагд позикд съ кралекомѣ неутѣи нѣ кралю да непоидѣ по неутѣи то тѣзи да се успрю прѣдъ кралекѣ ротѣ и да иѣ з свѣдѣ архиепъкъ уѣлѣкѣт. Се вѣ. лице се позоке кралекѣ уѣлѣкѣт архиепископѣ и да естѣ“. — На јужној, или десној страни, такође у 25. врстѣца као и првог † „Снѣже стѣн и прѣѡциѣи храмъ спасл нашего и сѣ христа лѣзъ милѣстню божнѣю вѣнуили краљ стѣфлн и съ прѣвѣзлюблѣннѣиъ синоиъ сконнѣ родославомѣ прѣвѣицемѣ иѣгоже и благословнсмѣ бити немъ кралю все снѣ дрѣжавѣ, вѣ сеже хралѣт спасл нашего зѣдд да поставлѣиють се вси кралинѣ хотѣиѣ бити дрѣжавѣ сен и архиепъпинѣ и пискѣинѣ иѣгумениѣ † зѣдд да поставлѣиють се и снѣ живѣ приложимѣ поудѣ властѣ снѣи цркви: кроушильницоу, моравѣ, борѣуъ, лепеницѣ, ѡбѣ вѣлици, лѣвоуъ, драгомирд, расилд и вѣлси вси снѣ кралекѣ дрѣжавѣ и снѣ живѣ утѣ при-

ложихонь цркви сѣла нашего съ симь да немилю протопопе дворске
 никре ѡбласти, а цю доходит ѡ поповь или ѡ влахъ земальски люди хто
 поповско бирь хто се оуземле на людехъ да се та вса оуземлю стѣ
 цркви а понамъ кесоу дошле жзне да оузима протопопа дворьски поло-
 киниъ бири поповске, а иереи крѣховниа попомъ, да ѡ тога неоузимле
 протопопа хести иъ все то пискоупъ да оузимле а снѣ дѣ жзне: иельшаница
 ппоука, ѡба иера, ѡ исьпрѣка не влазилъ протопопа да и иеще, да соу ѡ
 протопопъ свободне и дѣ намостири кралевици: сѣ та бгѣрдица стоудениуьска
 и стѣ и георгинѣ и расіе и светогорски монастырь и света богородица градь-
 ска тѣми дѣ: ми ни самѣми ими, или гдѣ нимъ сѣ села подь конми пискы-
 пини да немилют надь ними икоре ѡбласти пискыпе, а ѡ поповсцѣмъ
 поставленнихъ монастырскихъ ѡбласти и ѡ всакомъ деховномъ исправленн
 предлажемъ та вса архиепископа, а ѡ поставлени игуменьскоомъ егоже
 по правдѣ изколи кралевьство, сего архиепископъ благосѣлаеть божь-
 ственно, а краль даваеть емъ жмъздь и целовъ его поставляе иго игу-
 мена, и потомъ божь скин законъ извункиши по црѣвеномуъ уставоу и
 прѣдани. И господьско здръщенне вистъ: нераздувати се моужъ ѡ жене
 и жени ѡ моужа, аще ли котри ѡбръщеть се сню страшною заповѣдъ
 прѣстоупахъ симъ наказаниемъ да наказуеть се: аще ли котри вздетъ ѡ
 властаъ да оуземельтъ се на немъ кралою .! . S. конь, аще ли ѡ нихъ коникъ
 да оузимають на немъ по В. коня, аще ли ѡ збогихъ люди створить се да
 оузимельтъ се на немъ по К. кони. Женмиъ тоже повелѣваемъ: аще ли котра
 къ прѣстѣпление законоу видеть, аще ли вздетъ ѡ властельскимъ та
 властаъ скниъ наказаниемъ да наказиваетъ а сеіаще ли женамъ влахъ и ѡ нижихъ
 та противоу родоу да наказиваетъ се, аще ли котра родителн ѡнемлет
 се или нитъ конь симъ, то такова да наказиваетъ се противоу снѣоу
 своемоу, аще ли ѡ себѣ сама нитъ късновати се, ѡставляюци своего
 моужа, да аще има добикъ добитимъ да наказоуеть се, аще ли добитька
 немла то сконнъ тломиъ да наказоуеть се, икоже боудеть изволтнне
 моуже се, наказаню д) ю водить, а аще ли небоудеть емъ згодно во-
 дити то наказанъ ю да ю продасть камо немъ годѣ, и по наказани
 всаки моужъ кон боудеть поустнаъ женоу да ю възметъ въ домъ скон,
 аще ли сего немнма послоушати то такоки и ѡ божьствене цркви да
 вздетъ заведанъ и ѡ ангеле и да небудетъ змогъ глаати - неможе да се про-
 читамъ, а то је верно снимъжено — аще вторъ женоу поиметь да
 дастъ ѡслоухоу подобнъ прѣкон, или кто по таквимъ женоу дастъ и
 жене нехтети свое възети тонъ тгда оупадаеть в такоже наказание

шкоже и поустинни, и жидамъ же сими образѣми заповѣщеннѣмъ да бн-
вельтъ: да не имать ѡбласти ѡставивши своего мѡужа нивѡга взети.
Тнѣ сѣлѣмъ же и господствуюцимъ заповѣщеннѣмъ божьственнѣмъ за-
повѣщеннѣмъ, никто же да не оставляеть божьственнаго сего закона
развѣ словесе прелюбоуднаго и тон истинно да испитать се съ раз-
сужденнѣмъ на властельхъ же и на коньницехъ да оуземлють на нихъ
ѡслухе господствуюци, еже соуть збожи на нихъ же оуземлю по кѣ.
коли, то гдѣ ѡбрътають се в жинахъ несъ подѣ ѡбластїю архѣскупне да
оуземельтъ архїепискупни, а подѣ ѡбластїю ннѣхъ епискупни, аще ѡбръ-
щеть се такоки то да оузима епискупни едѣнь колѣ, а дрвги да взима
господствуюци, аще кто скатькицоу прѣзаконъ взметь, аще боудеть ѡ
власть или ѡ конникъ да оузимають ѡслухъ господствени по кѣ вола,
аще ли ѡ збожихъ то да взимаѣ стѣитель половинѣ, а такки да се
развѣщяють в распоустѣхъ или в скатькицахъ. Еже познаеть се прѣд
стѣлне ере порѣке светителѣмъ ѣмзт се, то таккѣ роуке и неухати свети-
телѣ да взимають и да се не позикл архїепискупнѡкъ улѣвкѣ къ кралю
безъ кралеве неухати, нѣ акоуе комоу умѣ дѣлжамъ архѣскупъ улѣбекъ да
се позика съ кралекомъ неухати къ кралеве роте, да ако непонде по неухати то
уззи да се зписе неухать нмѣ да взимаю архїскупни себѣ. И все кел
сврѣшнихомъ ти сѣпсе мон и прѣддохомъ божьственен и неизреченен славе
црѣстивнѣ ткоуего, да аще кто прѣдствитѣ и иметь тон разорати нѣкто ѡ
сего прѣданаго тебѣ кто любо боудеть прѣткарѣ снѣ не тѣкин да е
проклетъ и орнѡвенъ божьственѡмъ телу и крѣви гдѣ бѣга и сѣса нашего
нѣса, хѣл и бѣзматери родшен и прѣсквѣтне и приснодѣвнне Марїе, нѣ и
анатѣмѣемъ боудн и клетва на нмѣ стѣмъ небеснѣмъ силѣ и ѣѡана
прѣдтечеу крѣстителни стѣнѣ црѣвннѣ хрѣстовн и светаго прѣвѡмоуѣеника
Стефана и светаго оца нашего Савн и свнхъ ѡцѣ нашихъ тѣнѣ. иже въ
никни и мою грѣшнѣмъ да е завезанъ ет сн вѣкъ и въ боудѣци и идѣдѣ-
шнѣ да боудеть прѣдателю нюдѣ и причѣстннѣ рекшннѣ, кѣхнн развѣнн
его, крѣвь его на нѣсь и на хедѣхъ нашихъ да причѣть се к тѣмъ.“

У колико се наш снимак разликује од осталих, пазливи читалац лако ће видети, а у старинама једна једита речица, једно једито писмо, другчије схваћено и опажено, много и много чини. Свакојако није сувишно да и овај натпис уђе у наш сборник.

Студеница. Ко је читао г. Каница „Византиски споменици по Србији“ ваљало би му признати: да се више ништа нема

и не може рећи о нашим старинама, до оно што је он казао. По њиме се повео и наш вредни и млади лекар г. Владан Ђорђевић у своим „Путничким цртама“ те је и он потврдио све оно, што је г. Каниц навео, додавајући само још нешто више: да су неке слике на камену узете још из римског доба; да су римске, па ту само прешивене, нацртане и додане. *) Све што је на свима нашим, а незнамо по г. Каницу зашто „византиским — као и по чему је „Ариље најстарије,“ — споменицима“; по истој је: или византиско, или романско, или арапско, а час чак и персиско и т. д.? Главна је ствар да нигде и ничега српског нема. Сваки изрезан листић, свака шара, сваки украс, свака слика, свака резотина, удубљотина, изпученост, угнутост и т. д.; све је то свију и свакога народа, само не Срба и српско; па не и славенско, у смислу данашњих славенских, а некада српских племена и народа. Народи ови од својих 100. милиуна душа, старином први и најстарији у Европи, нису ништа своје ни имали нити имају, ни могу имати, и све што је некада њихово било и звало се; све је то, по поменутом г. Каницу, туђе, украдено, усвојено, примљено, превучено и т. д. Неслажемо се, као у свему са г. Каницом и његовим присталицама, тако ни о садашњем крову студеничком од ћерамиде, као тобож да је такав од псовни био, а тако исто ни да никада других на нашим старим храмовима није било, до оловних и т. д. Ех како се заборавља:

„Ударићу темељ од олова, *Покрићу је жезенијем златом,*
 Па ћу цркви саградити платна, *Поднизати дробнијем бисером,*
 Саградићу од сребра бијела, *Попунити драгцијем каменом“.*

и то у доба пада и пропасти српске, кад и са престолницама нисмо обезбеђени; него се сељакамо, бегамо и узмичемо чак из Призрена у Крушевац и из овог даље и т. д. А са шта се таки кров по песми у то доба ненаправи, каже: нам иста песма

) Види њег. Пут: пр. стр. 45. »А у пољу на камену изрезан је испучено Христос на престолу с два анђела како се моле. Коло им је око главе са авантус лишћем у округ полуњено. Ова испучена слика — рељеф — једна је једна у Србији на којој су и прилике. — Фигуре — и види се да је она са које старије гртађевине.

„Вала кнеже на бесједи твојој!
 Што ти хоћеш задужбину
 градит,
 Време није, нити може бити;
 Узми, кнеже, књиге старо-
 славне,
 Те ти гледај, што нам књиге
 кажу:

Настало је пошљедне вријеме,
 Хоће Турци царство преузети,
 Хоће Турци брзо царовати,
 Обори ће наше задужбине,
 Обори ће наше монастире,

Обори ће цркву Раваницу,
 Ископа ће темељ од олова,
 Слијева ће у топе ђудове,
 Те ће наше разбијат' градове,
 И цркви ће разтурити платна,
 Слијева ће на ате рахтове;
Хоће цркви покров разтурити,
 Кадунама ковати ђердане;
 Са цркве ће бисер разнизати,
 Кадунама подвизат' ђердане;
 Повади ће то драго камење,
 Удара т' га сабљам у балчаке,
 И кадама у златно прстење.“***)

Ми смо још једном рекли: да се у старинама нашим у кнежевини не ћемо упуштати у подробне описе, остављајући то старинама у правој, или краљевској и царској Србији. Тако исто не ћемо се бавити ни о нашем путу од Карановца до Студенице, ни о његовим, по г. Владану, нечувеним тегобама, и ако, по највећем плуску и ноћи, задугавши мал се не скрхасмо са нашим другом А. А: и пандуром, у једну ужасну и дубоку провалцију. Вида је већ превалила поноћ кад смо стигли у Студеницу, сабор беше и да се недеси г. капетан са Рашке; ми, окисли, озебли и у морни, пропадосмо без преноћишта. На путу мал не сломисмо врат, а у монастиру задуж. наших краљева и царева, мал не погибосмо од зиме, без преноћишта. Добро рече г. А: „Ви прођосте Турску па не погибосте, а у Србији мал не сломисте врат, са мном и овим човеком“ Баково планина није тако страшна, као што се описује, а и пут је сирам ових у бив: царевини и краљевини Србији, а садашњој османској империји, предобар и што но се каже: раван као длава. Тако исто није нам од потребе напомињати прекрасан положај од Карановца па до Студенице, а као мимогред рећи ћемо, што смо и више напоменули: да смо у механџије, код трагова од развалина бив: веде, паданке Јанока, видели српску пару цара Стефана. Она је од ископаних ових 5 прегршти, све самих оваквих парница. Међу овима је нађен и велики сребрни прстен, са над-

*) Види нар. пес. В. Кар. стр. 200 и 201.

писом околи, кои је и данас у неког Стевана Радовановића у Чибутковици седу близу Карановца. Ово само с тога напомињемо, да би друштво, преко власти, добавило тај прстен и колико је могуће од тих старих новаца. Поменути је механиција причао све то г. капетану рашком пред нама. — Тек сутра дан, кад смо се подигли, видели смо и прекрасну околину дивне Студенице и њу саму. Сва околина састоји се из дивних и прекрасних, доста пиљатих и оштрих, планиница, на којима стоје мале и сиромашне кућице села: Студенице, Засада, Боровца и т. д. Више њих, по врховима, као катарке на лађама, стоје сухи прастари борови, до којих се гурају млади и зелени, ама крцави и слабачки. Стари дижу се у небо своим висинама и огромноћама, представљајући ваљда и доба наших дивних и непостижних предака, а мали, иствна зелени и још растући и живећи, чепају се испод њих, немогавши им се ни издалека сравнити и упоредити. Густина, слабост, несложност, завист, себичност, изтуривањем и суљањем свију, да су први, чине их још незнатнијим и слабијим сирам дивне и величанствене огромноће предака њихових, кои и, као мртви, одржаше се у свој својој висини и слави, на врху величија и величанства, и то сви скупа, не сметајући један другоме и неунижавајући један другога. Само је омладина, на сјеверно-источној страни, и подмладах ове старине, у неколико успела, да се примиче своим праочевима, дјејствујући и радећи скупа и уједно; ама узалуд је све, крцава и тужна јужна, источна и западна страна, стење под тешким притиском своје зависти, глупости, слабости и нејачи. С тога се, са сваком минутом, остатци њени, са голих стена, у крвавим сузама, руше, и строваљују у лађану и вечно шумећу Студеницу, која им сузе носи од извора свога, близу плота, па све до утока у Баранску реку или Ибар, а овај у Црну, или српску Мораву, из које се састају са сузама браће своје донетим Бинчом, или правом српском, Моравом. Из ове вду даље тихим Дунавом до Црног, Азовског и Белог Мора у којима, састављајући се са сузама остале браће из других крајева српских, састављају општи ванај и пакао и чекају страшна, а праведна суда, над онима, кои их гоне да страдају и пропадају. — Дуго смо и дуго обилазили око града т. ј. оградe манастира извутра и споља, тражећи остатке старине; ама бадава,

све је то утамањено, упропашћено и сатрвено. Често би нас у нашим мислима и послу прекрдала саборска светина, у којој доста беше онога, што се хвада богу, налази не само у другим, него ни у једним крајевима српским. Неколико екземплара, без носа и у ранама од сифилиса, обојег пола, чине одвратним и светину и околину, које се све неслаже ни са светињом, ни са овим дивним и прекрасним народом српским. Туђа погаништина и уљезина у српску светињу и народ, вапају и позивају и владу и све патриоте ваше, а нарочито лекаре: да што скорије притеку у помоћ овоме јадном и добром народу, који страда не са себе и сиротиње, по извештају неке г. доктора; но са туђинске погане уљезштине, која га још од доба пропасти патриаршије српске гони и мучи. Кад се свуда и по свима крајевима чини све и сва, онда пренебрећи овај крај, који и много даје, и најмање узима — јер има само 2. школе — од бога је грехота, а од људи зазор и срамота. Обазримо се једном и на бога и душу; те помозимо овима, да се опросте туђе хрђе, а онима у ужичком и подринском окр. своје падајуће болести, која је толико успела: да се налазе седа од неколико стотине душа у којима већина има ту болест. Ово је само сљедство наше изнемоглости, старости и слабости, од силног и огромног рада и тековине за друге, наше варварске бив. господаре азпате. — Негледајући на саборско весеље, парничаше се непрестано, а нарочито око препрошавања. Међу осталима нека баба Недеља подигла беше две парнице, противу две девојке и два момка. Парница јој је сва у томе: што јој је син просио девојке, изпросио, оне се препроспле — обичан обичај овде — за друге, а њега остављају. Баба Недеља стављала им је рачуне ужасне, те тако иде вечна распра још и по удац и венчању. За добре и поштене девојке, таква је јагма: да је заиста ни у једном крају српском нема, што показује карактер српског народа. Света је било одвећ мало, па и оно што је дошло из краљевске и царске Србије, ново-пазарске, пећске и вучитриске нахије, да се поклонити и помоли своме краљу, због примања хрђавог, или боље гоњења; не ће више никад доћи. Лепо један рече: " Оче! Св. краљу моме доћи ћу и поклонити се, а да ми бог да, да те више невидим никада." Можемо поуздано рећи: да ће наша

Студеница са св. краљем, скоро, ако јој се не притече у помоћ, ако не пропасти, а оно опустети и светина ће доћи само те се поклонити своме св. краљу, бегајући од задужбине његовог светог оца. На западној страни, више добрих и богатих ћелија, подижу се остаци од бивше прастаре куле, која се над кровом ћелијским узвишава. Сада она служи за звонару, а да ли је и у старини то била незнамо. До места, са кога се звона, ваља прећи преко 61. дрвеног степена. Звона су све саме задужбине и од тих је једно приложно прота београдски 1833. год: пов. Милосав Михајловић, а два друга исте год. парохијани овог манастира. Од ове куле, веде, да је више од половине срушено, и у старини, по њој су биле све саме цркве, што се још и данас познаје, по остацима просхомидија, часних тријева, живописа светаца и т. д. Нама се чини, како није било из ње никуда влзаска, до у прастаре ћелије, и то чак у најдољне, да је, кула ова, служила за прошетњу и молитву заточеницима, а не звонару, као што држи г. Каниц. Међу поменутих је црква св. Аранђела Михаила, до које се долази прешав преко 51. степена, а она је сва у своду! Тек више ње, још преко 10. степена, долази се до звона, која су због разорене куле даском покривена. Пошто је кров дрвен и нешто узвишенији од зидина кулиних, између њега и зидова стои повисок отворен простор, са ког се види дивна и прекрсана околина студеничка. Одма на сјеверу подиже се прекрасно узвишено округло, а доста шиљато, тако звано Крштено брдо, на коме је и данас дрвен крст, и развалине цркве св. Бурђа; даље се по околним бреговима, виде трагови још од разорених 9 цркви, које су биле посјећене разним сведцима. А то све сведочи: да је око Студенице било [много и много цркви, а нарочито испосница. Оваквим је развалинама, причаху нам, напуњена свака планина и брдо, окружавајућа Студеницу, као орајци више села: Понара, Чемерне, орајци Бакова, Шанца, Делова, Раковаче, Гологбрда, Криља, Косјерића, Криваче и осталих. У самој огради студеничкој стој још, сада на велику нашу жалост, немарност и несрећу, пуста црква св. Николе, за коју кажу: да је пре Студенице зидана. Она је просто дуго, дађасто, са српским узвишеностима на крову, здање из прастаре архитектуре српске, смешане са оном усвојеном у не-

колвко из доба у ком смо подпадајући под пилрисуку или српску екзархију, записили од Папа. Она је у правом смислу пуста, вабајаћена и као да није црква и у српским рукама; него као да је, боже ме опрости, саставни део турскога хава. Тешко, и чермерно нама, кад наши св. оци дођоше до тога: да овако гледају и надгледају оно, што их спасе, што одржа живот, народност и остало, а што им је као најдражији и најсветији аманет остао од вајкадашњих времена. Овакву и из овог доба старине, други би у злато окивали, а не овако напуштали. Но шта ће се даље, кад и по дворишту наше прве и највеће светиње у кнежевини, несматрајући на прастару ограду, као град, зидину, коју народ градом и зове, хода слободно и по својој вољи стока, лежи и воћива. Свети оци жале се на шкoлу и пошту ту намештену, којој последњој одисти и није место да ту стои; но ван ограде манастирске. Неко је био тако паметан и великодушан, да је умазао и закречи сву ову прекрасну црквицу. Даље мало стои мања, но виша и лепша, црква св. Јоакима и Јађе, задужбина Стефана Уроша Милутина. Црква је одвећ висока крстовзгледна, са високим 8 угоним, са 8 дугих, а узких прозора, кубетом на пречагама крста. Међу крацима ових иду изидотине, као ждраке од крста, а над западном страном подигнута је крстовзгледна четвороугласта, као кућица узвишеност. Зданце је ово, лако отворено, светло, блистајући се и весело; ама је споља сво замазано и окречено, по глупости и дивљаштву нашем. Изнутра је скоро сав живопис утамањен и упропашћен; јер је и ова светиња и задужбина, као да је у турским, а не српским, па још кадуђерским и свештеничким рукама, — цуста, и тек по кад кад пречесте по кога и по које дете крсте, не могући тражити кључа од велике цркве. Св. наш краљ Милутин софијски, да је знао, да ће му прапотомци овакви бити и његову задужбину, а своју светињу, овако пазити и надгледати, одиста неби је ни подигао, но би свој драги новац на шта друго употребио. Од старог живописа, у округлини олтарној, а у самом своду овога, познају се трагови од св. Богородице, оберучке благосиљајуће; на грудима јој је мали Господ Исус Хр. такође са своим малим ручицама благосиљајући. Са страна су им по је-

дан анђео у црвено-рујном љубичастом одећу, од којих један држи у рукама сунце, а други у сјеници украшене разне кругове. Даље је, под огромним, украшеним украсима, од основног пртежа крета и огнила српских, Исусус Христос, са по 6. апостола са страна, или тајном вечером, а испод ових иду у одеж-дама срп. т. ј. белим и са плавим крстовима, црвеним са белим крстовима, плавим са црвеним крстовима и т. д. св. Никола, св. Атанасије, Василије, Јован Златоуст, Григорије св. Кирил и т. д. А у удубљеностима под прозорним, у изглединама стои лађица, мали Ис. Хр. покрај, и над њим стоје у белом одећу врплати анђели, са округлим шестокрилим рипидама. На њиховим прекораменим ременима стоје натпис: * II † ство † II Под лађастом чашом, са стопалом, над којом је Ис. Хр, — стоје жућкасти крстови са беличарастим окрајцима, плавкасто црвеникастим точковима у црвено-рујном пољу, а над Хр. пише белом, у зеленикасто-плавкастом пољу, писменима: * жрете и закалетсе агнињ и жи за животъ сега мира. Покрај главнога олтара стоје још две мале округлине са остатцима разних светаца, као и у целој цркви, која нема више, од живостаса па до западних врата, од 1. дуж: а 7 хв. ширине. У њој су, као и у кубету, које од нечувања и непажње, а које од испуцаности зидова, сви живописи са надписима пропали; те им се само трагови познају. Само стои живопис у дољном или приземном боју и то из турског доба. Тако на сјеверном дувару, идући од истока западу; стои мати Божија са малим риђим Ис: Хрис: даље остатци од надписа и слике „свети Симеон“, а друге стране такође ове слике опет у 3. редића „немили“. Он је старац са дугом белом, густом и шиљатом брадом, брковима и косом. Лице му је дугачко, оштро, са дугачким носом. Он је у одећу калуђерском, као и сви српски светци, који су овде. До њега је св. Сава, у одежди српској, белој са загасито-плавим крстовима. Он је само сед. Даље у грчком војеном одећу са коврџастом плавом косом, св. Ђурђе, св. Димитрије; даље Исус Хр. благосиљајући отворену књигу са натписом и до њега стојећег св. Јоакима и Јању, кои држе малу св. Богородицу на рукама љубећи је. До св. Ане је краљ Милутин подносићи јој план ове цркве, а она је окренута лицем од њега. Он је већ просед са

крупом ниском, дрвено-рујном са наушњацима у три реда на-
дајући му више ушију на рамена. До њега је, у високој круни,
Симонида млада, са мишћушима, као и свуда огромним. У Ми-
лутина је дреја загасито дрвено-рујна, а у ње нешто отворе-
нија. Царски појасеви пресамићени су им преко левих руку.
Покрај крунисане Милутинове главе стои овај натпис, колико
се познаје: † Стефанъ Милутиѣ Оурошѣ к. по милости Божіи
кралъ и самодръжць Ксѣхъ срѣбскихъ подзливскихъ и поморскихъ земли-
Око главе краљичине † Симонида по милости Божіи краљица даје
избрисано на нисер изб. Палеогина. Под стрехом олтара, како се
овај састон из пет углова, стои у камену урезан, на обоји-
дсан дрвеникасто, изузевши петог дела, у два реда натпис, кои
се чита и то кад се прва врстица одозго прочита, онда се
на истом камену и плочи чита она испод ње; на на другој уг-
ластој плочи опет прва, па друга и т. д. до краја. Ово је овако
у пет делова, што је тако округла на олтара састављена од пет
угластих зидова. Овај је натпис прочитао и напечатао г. Вла-
дан; но како се наш снимак разликује од његовог, стављамо га
овде: въ ѡмѣ оца и сына и стѣго дѣла азъ рабъ бжїи Стефанъ Оурошѣ
правнѣкъ стѣго гїиѣ Симѣона и зивѣкъ прѣлковнѣуѣиѣго крѣпа Стефана
сїѣ великаго крѣпа зрѣпа и крѣпа каскѣхъ срѣбскихъ земли и помор-
скихъ, създа храмъ въ нѣмѣ стѣго праведникъ и прѣродителю Хрѣвѣ но-
внѣма и лии въ лето з. ѡ.к.в. индикат кїѣ. и въ память же прило-
жихъ семъ стѣомъ храмъ и украси во лѣписѣхъ - место лепшихъ - ѡврътъ
— извратъ — кто ли се прѣтвори данѣ проклетъ ѡ бгѣ и ѡ мене грѣ-
шнѣго дминѣ. На петој страни, не само да нису писмена обоја-
дсана, него су сасвим другом руком резана, а и основног ка-
рактера другог су: † създажсе сїѣ храмъ съ потрѣженѣи архимандрѣта
прѣтосимѣгѣхъ игѣмена нѣмѣл. Главна је разлика, осим остале, што
је овде назван св. Симон правовенчанин, као још на 6. места.
Негледајући на законске забране да се око цркви и у ог-
радама ових несахрањују мртваци, овде се то за добар новац,
чини нам се, још и данас, чини. Ми видесмо многе нове гро-
бове, или боље на овима скорашње надписе. Остављајући ово
настрану, као предмету неприпадајуће, за сада навешћемо само
ова два старија надгробна споменика, кои се још сачуваше. Од
старијих и старих до турског времена, и ако их је тисућама

било, ненађосмо баш ни једнога. Ево првога: **З**де поучи-
 васть раѣвъ бѣжн кнезѣ **Томѣ Сленковиѣ** престависѣ къ мѣ-
 стире се † **а** † **ѣ** † **ѣ** † **а** Други по изгледу свега укупног старци.
 месецѣ юлиѣ... днѣ прѣстави се раѣвъ бѣжн **Юлиѣ** а зовом **Милошѣ**
 хелинкѣ **М...** сего... веѣна ... памѣть* Ево нас једном и пред самом
 главном црквом студеничѣом. Загледајући и завирујући у њене
 красне и дивне дуваре од тесаног, жућкастог од времена, а
 невада белог и тврдог мрамор, и у надгробне оборене око
 ње споменике, као и надтемељаче; баш са јужне стране гла-
 вне цркве у две мраморне плоче у дувару стои ово урезано
 и уписано доста лепо: **игзменѣ Симѣон прѣстави се въ мѣтъ З. и**
о ѣ мѣца ѡкт: б. днѣ оу Студеници, што ѣе реѣи: игуман Си-
меон прѣстави се год. 7089 — 1571. — месеца Октом-
бра 20. у Студеници. Даѣе иде дебљи урез овога натписа:
„Игнатне прѣкы игзменѣ з стѣм бѣце прѣстави се да помѣнѣте
кратне“ даѣе на једној плочи само ово: † **помени гдѣи раѣва**
своѣго днѣнсикѣ бѣвшаго прѣваго игзменѣ стѣго мѣста сего мѣца
июлѣ поучивѣ ѣ днѣ. Основ је Студенице двогуби, или српски, крст
са две пречаге, и то горњи, или у праве цркве, угласт, а
дољни, или у женске, цркве и препрате са пречагама округ-
лим. На пречагама крста, више олтара, било је негда прекрасно
прастаро 8 уголно, са 8 дугих и уских прозора, кубе, а сада
нека грдосиѣа, као и у Жиче, трбушаста, здепана, неотесана и у
свему и свачему неодговарајућа овом дивном и прекрасном
споменику наше славе и силе. Испод његова крова пише: ка-
ко је овај — храм т. ј. кубе — 1837 год. обновљен у време
владе благочестивог кнеза Милоша и т. д. Црква је сва укра-
шена разним украсима и шарама, а крај врата, уводећих у пре-
прату црквену, стои у помосту отесана плочица мало издигнута
а у зиду, као престолчић, од камена тесаног, у ком је веде Не-
мања седио подмарао се, а на поменутој плочици ноге држао. Више
овог престолчића узидана је мала плочица новијег доба са нат-
писом такође новим па још и цифрама година: ко нима прѣстѣмѣ
вѣтъ создаса Миѣтырѣ студеница ко 1172 год:“ Олтар је, као и у
свима нашим прастарим црквама, тројан округао. Прича се, да
је јужна пречага крста била још за 1/2 хват дужа од данашње
и да је цео тај простор начичкан био разним украсима од ка-

мена и у камену; па су те олушине, по налогу веле г. владике макнули одатле. Десивши се ту учитељ из Ерцеговине причаше: да су на развалинама манастира Милешеве — гробнице св. Саве, — овакве исте украсе нашли; па су их, по налогу Прокопиј, Вугарина а владике грчкогу Мостару, све издупали и утаманили, јер је тај Прокопије говорио: да су ерџичке. Калуђер један студенички, а из Босне родом непрестано доказиваше: да то и овде треба учинити; јер се по православној, његовој, вери забрањују, каже, кипови и идоли. и т. д. Нек небуде забрављено: да овај незна ни читати како ваља, као скоро и сва братија. Над западним вратима препрате стои замазан и издупан овај одломак од надписа † извољеникъ с ваља обична изрека, оца поспјешенијем сина и савршенијем светаго духа и т. д. ама је све замазано и утамањено до — къ мѣт *Ср* и помисли братіе. Ако би се овај натпис могао однети времену, кад је чесма направљена, која сад овако стои без воде, онда би то било доба овог натписа. † во время обноклеиѣ сѣи стѣи обители и сѣи келіи хитворѣ быша христвъ рѣзмъ Господарѣ хѣлѣи Ново Вязковиѣ ѿ Сръзка и бѣмъ истоуникъ госпожа Сока сирѣчь еѣо къ мѣтѣ господнѣ † а. д. ц. ѿ. и. ѿ. Октобра и. днѣ.“ Но ово не може бити, узев у обзир и изгледину речи, и писмена и године назначене и т. д. а тако исто и израду камена. Питање је: да ли су ови одломци на камену више ових врата овде и пре били, или су их доцније при скорој поправци, уметнули, да попуне надвратну празнину? О овоме, као и о свему, нико нам ни речнице неумедѣ казати и ако је та мазотина била пред очима дан: њених становника св. отаца. Ми се не ћемо упуштати у даља описивања ове дивне и прекрасне задужбине српске, једно што нам није за сада позив упуштати се у најмање ситнице и подробности; друго што би свакој изгледини, свакој прилици, украсу и обичају у исто време ваљало ставити тумачење, које се односи временима из нашег идолопоклонства из христијанства и старозаветне вере. Само ово напомињемо, да на 54 висећа полу-стуба, при дну и врху стоје разне животње, главе од ових, утве и т. д. значе много више од казаног у „Византиским споменицима у Србији,“ па управо и незначе оно што се таме напомиње, но сасвим нешто друго, као и сви остали украси, шаре, по „Спом:“ арабске, персис-

ке, грчке, романске и т. д. А у исто време и г. Владану наводимо: да није само једна једвта слика у Србији Ис. Хр. опазо рејљефно израђена у камену; но их има: у Милешеву, Дечанима, св. Аранђелу, у пустопољском манас. гиланске пахије, у елбасанском св. Владимиру, орлатском, борвинском бившем манастиру и т. д. Шта више налази се и на старом гробљу српском, по нашем мишљењу из 9 и 10 века у подринском округу. Овакав надгробни споменик, на ком је прекрасно израђена св. Богородица држећи на левој руци Ис. Хр. а десном благосиљајући, — хтео је један трговац из Шапца да вуче својој кући, да метне исти у собу и да се на њему матери божијој и спасу моли богу; али га због непута и огромноће не може одвући. Казати што овоме и говорити: да се превуче и смести у наш музеум, значи беспосличити, а то се види на већ довученим, о туђем трошку, знају и мудци. Ови и данас и после решења, стоје напољу где их време бије. Оно им неби још за неколико стотина година нашкодило, да нису с места кретати; да нису тесани, сечени и т. д. Овим су само потрешени, пукотине им јаче пукле, у нову дељотину и тесотину улази већа влага и време; па ће се пре распасти и утамонити.

Ево нас већ улазимо у препрату црквену, која је огромна и велка. При западном дувару стои осмоуголно коло, у овоме 8. четвороуголних плоча, а у среди девета највећа и онајшира. У њима се познају остатци гвоздених шипова, као и у свима привратним и осталим стубовима. Овде је стајала некада огромна прекрасно изрезана и украшена, од мрамора, брстидница, или како је зову куцјед. За ову препрату сви кажу да је тобож доцније приграђена главној цркви. Ово нарочито изводе одтуда; што је зидана и замазана; што нема украса и т. д., а све то нарочито тврде што су овде прекрасно урађена врата која воде из ње у женску цркву. Али се сва та господа заборављају — нису никад ни знала — да су препрате увек грађене у прастарим црквама прво за оглашене, а некрштене, а друго за оне које је црква, зашто одлучила, и изтерала, из средине правих њених синова. Оваквим казнећим се покајницима, допуштало је се иза жена, женске цркве, а у препрати да слушају слово божије. С тога су нарочито препрате уза сваку нову цркву, кад и ова, грађене;

али много лошије и хрђавије. Шта више, често су оне биле и отворене и као тремови неки н. п. кров је био на стубовима као и сва црква, а дувари од пола боја човечијег па навише били су сасвим отворени: да се кајући се грешници могу видети, зазор осталом православном пароду, са свију крајева света. Да неби и женскиње, као и остали правоверни, кроз њих пролазило — јер је морало дуже у цркви остајати — и у женским и мушким црквама правили су побочна врата, кроз која су пролазили, а не кроз препрате. Тек кад Турци завладаше нашим земљама; кад ослабише секте и јереси; кад све поста роб и раја; кад се скоро сви великодостојници и први људи свију секта, које изселише, а нарочито скоро сви изтурчише, тада тек видимо: да патриарси наши спајају и препрате са главним црквама, као и остали људи, једно немајући у њима потреба, а друго незнајући им можда и правога значаја. У споменику св. краља видимо препрату још тада са црквом подједнако озидану, а то је зато: што је у срцу православља направљена; што није била опште светска, но сопствена његова, и што већ није било толико јереси и разних секта, колико у време оно, кад се још и сам оснивач ове задужбине, тако рећи, није сасвим био очистио, од јереси западне. Да ова препрата, није доцније, дозидана, но да је од постанка свога неодвојни део првобитне цркве, нема никаква говора и сумње. А да је била као трем, такође нема никакве сумње. Нарочито се ово види на дувару западном; на ком се и данас познаје доцнији наставак новог зида, али још у време наших владоца, направљеног. Са једне и друге стране препрате, а у обруглим пречагама крста, стоје хранилице и ризнице. На многу и силну молбу једва после два дана, изнашаху нам само из леве старине веке старе ствари, а десну и неотвараху никако; те тако и незнам: да ли и тамо има што, или нема? Ако је сачувано оно што је показивано пок: Вуићу, а и њему није све показано заиста, онда можемо рећи: да нама није ни то показано, негледајући на наша препоручивелна писма, која овде без препорука и настајавања г. Капетана, невреде баш ни две паре. Колико се чувају ове ствари може се слободно оценити, по надгледању и чувању светиња. Тако у сјеверном дувару, стојало је огромна велика гробница од камена до $4\frac{1}{2}$ стопе висока, а у пола узни-

дана у дувар. Она је сада не само сва омалтерисана и окречена; него шта више још и је :ном простом плочом, унешеном са гроља, покривена. Прича се и памти се : да је овде био светац српски од прастарог доба, кад је овај манастир сазидан. А ово још и тврди истиниту, и тврђења нетребајућу, ствар, коју смо казали за све препрате у опште прастарих цркви, па и за ову почесно. На тој плочи стои овај надпис : „зде поукиаєтъ раѣъ божи Сима снѣъ Новице Поповиѣ ѿ село Севициѣ престависи месеца 11. јуниѣ лето 1827. Слѣсакета мати его.“ У самом помосту стоје многе надгробне поклопнице, новије и старије, целе и издупане, и зачудо нам је како и за њих г. Каниц нерече ништа. Тако исто и многа господа привају о мраморном помосту студеничком, а о овом и оваквом баш ни речи, као да га и нема, и као да то није велики знак наше огромне глупости. Ово нетреба тражити, па немоћи паћи, као ми читне пок: вожда српског Карађорђа, напечатан у Венцу награде за 1860 год.; јер оно само ту стоји и боде очи сваком дошавшем. Како му драго, било да има што у тој другој скривници, или нема; било да је, или не, сачувано све оно о чему говори пок, Вујић? ми смо и на показаном благодарни, а стога га баш и ево стављамо, обзирући се на вредност и старину његову, 1. Петрахил св. Саве, кој је носио, веде, на врату од црвено-рујне свиле, сав извежен. Он је одвојен управо у два краја. Под грлом ова два краја, - као појас обичан - мало су урезани и издубљени, око врата, и њих је скопчавало је једно дугме, доле ниже опет још два, која су сада сребрна обичне наше златарске-кујунциске — радње. Она су, на сваки начин, заменила стара скупопцена дугмета и ковче, које су биле у време св. Саве. На самом врху Петрахила, или на врату, извежен је златом, као и сви остали свеци, Исус Христа благосиљајући оберучке апостоде, кој по 6. иду низ сваку поду. На дну апостола с леве стране стои „сѣъ сѣма“, а на десној : „сѣъ сѣмѣовѣ“, што и показује : да је овај петрахил после посвећења моштију св. Саве и оца му Симеона. Ова двојца, и с једне и с друге стране ниже Исуса Христа извезени су са подигнутим главама Исусу Христу, а остали стоје право. Од ових слика с леве је стране „сѣъ ѿѿи пр“ а с десне прѣи маѣх“ т. ј. св. Богородица. Апостоли иду и то на левој страни сирам главе првог стои: 1. „сѣъ ѿѿи“ 2. „сѣъ ѿѿи“

3. стѣмъ лъс 4. стѣмъ лр, 5. стѣмъ вѣс 6. стѣмъ ѿм“. С десне стране: 1. стѣмъ истр“ 2. „стѣмъ ѿ“ 3. „стѣмъ мр.“ 4. „стѣмъ стѣ“ 5. „стѣмъ ѿк“ 6. „стѣмъ ф.“ 2. Орар, такође од првено-рујне кадѣе. На врху му је сребрни па позлаћен крст; даље са стране по 7. точкава са разним светитељима од сребра па позлаћеним и по 4. огнида такође од сребра па позлаћена и са по 14. рада-пари-јајастих кружића сребрних, па позлаћени и као крстови са тачкама на крајевима. Крстови сви имају по 5. каменоѡа и то, на среди пречага крстова зелени, а на крајевима црвени. Накрајевима орара висе кићанке свилене, од тробоје сриске; ама је бела, од старине пожутела. При дну је на левој и десној страни, сребрна, па позлаћена, плочица са разним свецима, а на овај је около грубо урезан надпис овај: † „Динкине, ѡсифѣ, Мелситис, леонитис, ѡвѡв, ѡвслило, глиторис, ѡвкодѡитѣ, герласѡитѣ, азѣнтис, клсилѣ“, а на десној: „сѣмъ ѡрарѣ стѣмъ стѣденици ктитори архимандритѣ данилъ съ братѡмъ деховѡи, данилъ, ѡвлитѣ“. О кадѣвѡ, кићанчицама и т. д. нема спора да пије старина; али овај натпис и украс није ништа друго: до?замењенотина оваквог истог старог украса само лепше израћеног и скупоценијег. Зашто се баш ова лица спомњу незнамо ван, ако неби претпоставили: да је у њихво доба нестало старе драгоцености, која је овом новом спротивом замењена? 3. Старе рипиде, опет веде св. Саве, а тешки су да их прочитају. На првој уокруг пише: „сѣе рипиде монастирѡа стоудѣнице срвскѣе мѡври стѣго Симѡѡнѡа мирѡтоуѡд — на једној, а на другој поваго — и ѡуправѡише се при ѡвоуменоу кирѣ ѡвлинкиѡу, троуѡдомъ проѡвоуменѡа кирѣ ѡвлинкиѡа к лѣт † з. р. м. ѣ.“ Са друге стране 3. пута: „стѣмъ и гдѣ съѡвѡт ѡсплѡн ѡво и землѡа слави егѡ ѡ слѡз ѡже кѣ вишѡнихъ благѡсловѡенѣ гредѡи кѣ ѡне гдѡис, ѡ слѡз ѡже кѣ вишѡнихъ. 4. Две чаше сребне па позлаћене за које држу, да су опет св. Саве. На једној међу осталом шаром најбоље се види грб Срема: једен, бор, или јаблан и кер кои гонѡ једена. Међу разним колутовима и изпучченим прекрасно израћеним украсима, стоѡ разнѡ старо-срвско оружѡје до барута бивше. Више грбног поља, или срца, стоѡ круна, у коју је убодеѡ један мѡч право, а два са стране и овај уписани грубо, и много доцније, надпис „1602“. На другој су два грба Срема и Славѡпѡје, а над ѡвима је круна Румѡнѡије са ѡвѡм ѡдписѡм: „1620“. Овде се виде и

стари орлови српски, са огнилама и осталим украсима и грбовима.

5. Кадионаца стара, велика за $1\frac{1}{2}$ педла, прекрасно изређена и украшена разним украсима изрезаним — рељефним — и изпученим, позлаћена, а од сребра је. За њу такође држе, да је св. Саве. При дну изрезаним словима у 6 врстица на шест троугла пише ово: „† „сѣи бѣлѣгъ създа се въ лѣт † з̄. с̄. н̄. ф. и лице кто ѿнимит да из ѿст вѣдгослѣвено.“ Капак кадионице дели се на 4 троугла и на њима пише ово; † „сѣа вѣдлинца монастыра студенице доми прѣскетѣе бѣче лѣкри скетого Симѣона нового мироуоча скова при изгманѣ Сѣки и еромонахоу.“ На мањем капку такође у четири троугла пише ово: † „ѿ зирѣше бр. — сад је сломијено — лт избр. ни 3. сложи и вѣнул имѣ паметь“.

6. За овим изнесе нам повелики путир, сребрн, позлаћен и украшен разним украсима и шарама. Одоздо, на стопаду његовом стои овај урезан надпис: „† се потиръ мѣрз Студеницкомѣ храмѣ зспениа прѣскетѣа бѣче Лѣкри сѣрѣсѣ на даръ сго царскаго прѣскетѣаго величѣства конска запорожскаго полковникѣ Миргородскѣи Дѣвнѣл Апостолокѣ и з сѣвроугою Юлианною и вѣдѣи сконии въ вѣуное помѣнокѣиѣ рож: вѣз же хр̄: † л̄. ѣ̄. г̄.

7. Печат св. Симона сина Немањиног правовенчаного, повелики је као повац од 3. цванцѣка сав сребрн, а унутра дрвен. На једној је страни прилично израђен крунисан краљ правовенчани и првовенчани, са круном ниском округластом са наушњацима; у руди му је скиптар и са десне стране пише изпученим писменима овако: с т е ф л њ к р ѡ л љ . . . Одма на истој страни почев више главе, али као краљеве, стои ово написано унаоколо такође изпученим писменима: † Стефлѣи по милости божиен краљ. С друге стране и с једне и друге стране слике краљева, али као светитеља стои написано, као и горе у два реда, ово: сте флѣи стѣ . . . Почев тако исто од врха слике продужава се такође унаоколо горе започети натпис: „всѣ срѣкске землѣ и поморьске“ у овом сребрном печату стои овакав исти краљев у црвеном воску, са кога је овај и саливен.

8. Нова, а сада већ стара застава, коју је неки Ристо модер покложио мапастиру овом † „а ѿ лѣ“. Она ће бити старија, а Ристо ју је морао, као живописац, поправљати на поблонити овој задужбини.

9. За овим нам показаше старо еванђеље писано у XIV

веку на хартији, старо-српским језиком, без да се именује кога је и кад писао. 10. За овим изнесе нам, са особитим усхићењем покров султанице Бајазетове Милеве, а ћерке св. Лазара. Он је сав у тешкој свили златом изпреткатој и изшараној, а што је најглавније 20 врста уткато је турског надписа, који мора да много значи. На крајевима су му кићанке од зелене и црвене свиле, а постављен је плавом поставом дебелом. Види се да је се много с њим служило; јер је сав скоро упрљан. На питање: зашто га непошљу срп. уч. друштву у Београд да се турски натпис прочита? Одговори нам пречасни Архимандрит: да га је он собом носио г. митрополиту, а овај слао, са цедуљцом, по момку, г. Пачићу да прочита. Г. Пачић му је, такође — цедуљцом — записчицом одговорио: „Да тај натпис нема никакве важности; да се не може добро да разуме: јер је писан старо-турским и арапским језиком“. Ово дана Г. Пачић нам рече: да све то није истина, нити је он икада видео тај покров, као ни чуо до нашег причања о овој ствари. Ствар ова не може овако остати и сва је прилика: да је овде врло велика историска важност уписана. Представте себи: Бајазета I, који све наше монастире и задужбине које поруши, а које сравни са земљом, допушта својој жени, да прави покров св. краљу и да се у овај уткава цео огроман ферман, или берат некакав од својих пуних 20. врста! Ми предлажемо нашем ученом друштву ово: *Да се одма тај покров добава и преда да га г. Пачић вештачки прегледа, прочита и најтачније преведе на наш језик. Превод тај са снимљеним подлиником — ориџиналом — да се напечата у друштвеном органу.* Ми држасмо, дао је овај покров тронуо наше св. оце, као што је нас; али смо се дуго преварали, у рачуну. Они нам подсмешљиво показаше курзивом писан надпис на његовој постави, који је скоро сав које сбрисао се, а које побледео и пожутео због времена, хрђавог чувања и хрђавог мастила, којим је писан. Ми смо се дуго мучили и напоследку, тако рећи нагађајући прочитали ово: † сен свѣти покровъ мѣре бѣца на грѣшнихъ усериоризецѣхъ константинихъ ѣрѣомонихъ нарѣуени дѣлица на лѣте † ѣ. х. в. ѿ сѣиен ѿбителн ѿѣмаиѣ ю. ѣлиандрѣ цриѣ рѣкы потацѣлиѣсмѣ и иждикениѣсмѣ сребра, за любовѣ и благословеніѣ свѣтоузъ прѣвоктѣчѣуѣномъ крѣлю Стефанѣзъ Сопѣѣанскомѣзъ въ лѣто † з. с. г. мѣца ѣюліѣ м. п. днѣ.

при патрирху крѣ хлѣи Климикъ.* Кад смо и овако тај натпис, нагађајући прочитали, недржећи да је то најтачније и како треба, оци још се више нађоше у чуду наводећи: да га нико до сада није мого прочитати. Сам он и ако nebude баш овакав, као што је прочитан, а тим мање, ако је одиета овакав, нема скоро никакве историске важности. Св. оци причаху: да је одиета св. краљ био неко време и у манастиру Сопоћанима, а сада урвини и развалини у краљци и царици Србији.

10. За овим нам показаше други стари покров, но новији од мплевпног. Он је основе црне свиле, а потке сребрне. С једне стране, на целом крајку његовом скоро за педао, стоп широк од загасите зелене кадифе златом извезен у прилици разних шара и украса, перваз, а с друге овакав исти, но у место шара са овим златним натписом. „† Златоткани покров сан блаженни велики господињ господињ Арсениј четврти православни архиепископ нескни и Васил Падурко сербски патрирх во слави божию и по любавию згодникъ божиѣ ст҃омъ Стефанъ первоученикомъ краљу сербскомъ и всеа поморскихъ земли влцшему, собственнимъ издивеннемъ саунни дарствова за веунти споменъ скетон царскою обители стеденици храма всенних прѣстна бѣчи и дже скетни целокузини и уздотборни моци поункают. Да въ устьѣ его ст҃аго величества кукот покривлетса сохуниса лета † а̄. џ̄. м̄. з̄. — 1747 — во ѿ его сазданон резиденцији патриршине карлоукокон во сирији. Посласа во речениз обител † а̄. џ̄. д̄. ӣ. — 1754. — подниса аз смиренн епископ ф. д. карлисѣ — ескешки — кершулуки — грешни ѿоанъ.“ †

11. Омофор св. Саве, тако веде, је од прастаре црвено-рујне кадифе сав изкриљен. Обтока му је била за 3. прста свуда унаоколо од чистог злата, извезених грана и украса разних, а сада од шпирита. Још се познаје златних грана вез шири од једног педља, а што је за нас највнатније то је: што је на среди овог двоглави неманиѣски, од бисара, бео извезеи орао са траговима од кринова.

12. Сакос с. Саве сав изцепан и изкриљен од црвеникасто-рујне свиде са белим и плавим поткама и шарама златним; на којима су плави кругови изшарани белим и црвено-рујним тачкама.

13. Сребрна икона св. Саве двокрила у кутији, од црвене коже, коју је, причају св. Сава увек на прсима носио. С тога и има сребрне данце о којима је, на врату, висила. Како се отвори

ова кутија, одма пада у очи прекрасно живописана света троица у црвено-рујном и плавом одећу, у отворено-црвеном пољу, а са белим писменима и надписом око главе јој. Испод св. троице, а на десном криоцу, белим писменима на плавом пољу пише, „безскреници свети Козма и скети Диманъ“ на девој: „Врлуки скети киръ, стъ ѿбли“. Више и ниже ових иду украси од бисера и црног дрвета, а под криоцима, црвеним писменима на плавом пољу пише у 4. врстице овај надпис: † Стефанъ божию милостию первоуенули краљ сербски приложи иконоу сѣю лаври сербскои стоуденици храма зспениа пръскетыхъ бци лето господня † а . ѿ . ѿ . го. Плики поникъ се лета господня † а . ф . и . прі архимандрите Касији и ксего братства изъ темнишкаръ прі Митрополітоу Георгіи Попокіуу . . . кторомъ Титоре.“

На десном криоцу, кад се отвори, стои озго стъ царъ Симѡн у средн св. Никола Мирликискіи“ па „св. свѣщенномученик Ахилъ“ Сви су ови надписи белим писм: у плавом пољу. Испод њих: „св. М: Мерквиръ скети Стефана новка и св. Ілкоа персианинъ“. На левом криоцу озго „свѣщенномученик Харалампіи, св. Антипа, св. Јоанн предтеча“, а испод њих: св: М: Прокопа, св: мзу: Димитрије и св: мзу: Георгіе“. Ниже подигнутог сребрног украса, стои крст, у ког су на врховима колудови од сребра, као и крст, па позлаћени са 10. каменова плавих и у круговима бивши по један дијамантни. Ниже дољних пречага крста стои цар Константин с леве, а Јелена десне стране крста. Ниже њих стои успеће св Богородице. С десне пак стране крста пише црвеним писменима на загасито-плавом пољу у 14. мадих врстица ово: „Улен ѿблиа предтеча, моћи светаго свѣщенномученика Антипе и скетаго Харалампіи, светаго великомученика георгіа и скетаго Димитрија, светаго прокониа, моћи стъих крауек киръ и ѿблиа.“ С десне стране у 16. врстица, као и напоменутих 14. пише ово: „уестъ чеснаго дрека, миро скетаго Симѡна, моћи светаго мученика Ахилиа, миро скетаго Николаа, моћи св: мзу: Мерквиръ, и скетаго Стефана новка, ілкоа персианина, козми и дамѡна“.

Диван и прекрасан наш прастори живопис, овде се још и дац данашњи показује у поддуној и јасној својој дивоти и красоти, и пегледајући на мајунше слике, ипак би послужио млогом правом вештаку за узор и образац. — Ето овако свршисмо са нашом препратом и већ стоимо пред дивним вратима, која уведе у

главну, и то прво женску, цркву. Западни дувар сав је, као и споља цела црква, од тесаног мрамора дивно и прекрасно урађеног. Спрам надвратног огромног и дивно украшеног полукруга стоје, са страна, два огромна прозора, веде, а у старини врата, кроз која је се пролазило у препрату и из ове у главну цркву. Врата ова, као и у Жиче, означавају улазак наших краљева и краљица у цркву; јер су овуда пролазили. Осим овог кроз сву препрату, па и изван ове, ишли су овакви ходници до у падате на место коих су данашње ћелије са кудом оном више од пода утамањеном. Сва ова огромна надвратна полубружност украшена је прекрасно израђеним разним сликама и приликама на камену, да им се човек мора дивити и чудити. При дну, с десне и леве стране, стоје огромне крилате утве обе из идолопоклонства српског, са неким као круницама на главама и крајевима крила, а нарочито су украшене дубовим листом, без кога се тако рећи у Срба до хришћанства није могло ни живити ни умрети, а и данас још на многим местима погребати. Више ових са страна иду по четири разне слике такође из идолопоклонства нашег, а више њих по две са страна са људима на чудноватој животињи и срашћеним са овима. Људи имају доламе српске, шиљате калпаке, неки стрелама неки мачевима и т. д. ове по четири утве са страна, бију и гађају, а са леве стране одма до четврте животиње човек спада с коња; знак да га је ова надјачала. Све ове слике, прилике и утворе држи пас, или лав, у своим устима, јер из ових десно и ливо иду гране грмове у које је све то уплетено и умотано. Гране су ове суве, без лишћа, знак смрти и пропасти. А што рекосмо пас или лав имамо такође основа; јер је наш народ од искони, незнаћи за правога лава, мешао пса и лава у једно. Пас је био, као и коњ и соко, најпреча и најпотребнија животиња Србу војнику и сваког занимања. С тога је у песми:

Смрт Југовића мајке:

„Мртвих нађе девет Југовића,	А поред њих <i>девет љутих лава.</i>
И десетог стар - Југа Богдана,	Тад заврашта <i>девет добрих</i>
И више њих <i>девет бојних коња,</i>	<i>коња,</i>
На коњима <i>девет соколова,</i>	И задаја <i>девет љутих лава,</i>
Око коња <i>девет добрих коња,</i>	А закликта <i>девет соколова.</i> “

И у песми: Бановић страхиња:
 „Сам отиде пољем крушевачким.
 Ја кад био низ широко поље,
 Обзире се ка Крушевцу бјелу,
 Неће ли се шуре присјетити,
 Неће ли се њима разжалити;
 А кад виђе јутрос на невољи,
 Ђе му нејма главна пријатеља,
 Паде на ум, па се досјетно,
 За његова *хрта Карамана*,
 Кога воли него добра ћога,
 Те привикну из бијела грда,
 Остало је хрче у ахару;
 Зачу гласа хитро потрчало,
 Док у пољу пристиже ћогина,
 Поврај ћога хрче поскакује,
 А златан му литар подзвекује,
 Мало било *разговорис'* бане“. И
 „Женску страну лако преварити,
 Лако скочи ка да се помами,
 Она нађе један комад сабље,
 Зави комад у везени јаглуц,
 Да јој, биду руку необрани,
 Па облеће и отуд и одуд,
 Чува главу Турчин Вла-Алије,

А ошину господара свога,
 Господара Страхињића Бана,
 По врх главе почекрк-челенци,
 И по његву бијелу кауку,
 Мало рани главу на јунаку,
 Поли крвца низ бијело лице,
 Шћаше залит' очи обадвије.
 Препале се Страхињићу Бане,
 Ђе погйбе лудо и безумно,
 А нешто се Бане домислио,
 Некаквога *хрта Карамана*,
 Викну Бане из грда бијела,
 Што је *хрче* на лов научио,
 Скочи *хрче* и одма дотрча,
 Те *банову љубу дохватило*;
 Ал' је женска страна страши-
 вица,
 Страшивица свака од пашчади,
 Ваци комад у зелену траву,
 Љуто врисну далеко се чује,
 Жута хрта за уши подбида,
 Те се с њиме *коле низ иланину**.
 Скочи Бане, па из грда *викну*;
 Те *набрекну оног жутог хрта*,
 Док је своју *курталмиса љубу*.*)

Ниже овог полукруга иду 3. полуиспунчена полукруга, па украси од грмова лишћа, подукружни увијен венац и опет украси од дубова лишћа. А ниже ових прекрасно израђен на престолу седећи спаситељ са клањајућа му се са страна два анђела, такође дивно и прекрасно изрезана у камену. У једног је, анђела, плава, а заогрнут црвено-рујном, а у другог беличарасто, жућкаста, дреа, а оба имају златна крила. Ободи светитељски у све три слике прекрасно су израђени. Ниже ногу њихових, бац под Г. Исусом Христом, стои крст у виду звезде; са страна овога по 3. птице, — утве или бивши грб Срба у Бертманији и при балти-

*) Вид. пес. срп. нар. Вук Кар. стр. 287 и 8 и 305 и 306.

ском мору — и грб орлова Неманићски, а даље по 7. надстубних украса. Више свега опет су украси од дубовог лишћа. Ниже ове украшене пречаге, у мањем полукругу, стои прекрасан 8. краки крст српски, или неманићски, а са страна међу колутавима, или круговима, у место украса, стоје писмена која значе: „краљ“ — састављена цела реч и сва писмена од ње у једно. — При дну, са страна, ослања се по један стуб, од оних бивших седам, на прежајуће лавове од камена, а од пречагног украса, више српског крста, с једне и друге стране, спуштају се колутни или вечност представљајући разни украси са уметнутим у овима ружама и другим украсима, кои сви имају основе, у основном пртежу огнила и других старих српских грбова још из идолопоклонства, а и крнове из христијанства и т. д. Даље, са страна, иду, осим осталих, светаца по 6. апостола. Кад се уђе у препрату, познају се трагови од бив. украса стубова и осталог, око ових врата, као и са стране препратине; али је то сада све утамањено и уништено, као и оне животиње и лавови под стубовима препратине стране. На месту Исуса Христа, са препратине стране, овде је св. Бџа живописана или уписана, са разширеним рукама, а на прсима јој стои уписан мали Спас. Са страна јој је месец и сунце, опет принадлежности српског живота до христијанског и његове религије. Више ње, из главне, или мушке цркве иду два огромна, неманићска и са њиховим украсима, прозора. Између њих је уписан пакао, св. Гаврил, а даља страна, са сјеверним зидом, сводом и свему чак до јужног прозора, замазана је и умазана, све до св. Бџе са раширеним рукама, изузевши место на ком је Анастасија монахиња у зеленикасто-плавкасто-жућкастом монашком оделу. Више ње белим писменима, у плавом, пољу пише у 3. реда: „Ѡ прѣста дѣво бѣга нашего мѣи прими молине рѣкѣ свои монахѣ Анастасѣ“. Даље иду „св. Марко тракиски, св. Петар атински“ и од других остаци и трагова. Над западним вратима мушке цркве живописан је страшни суд, а под сликом монахије Анастасије царице и жене с. Симеона мироточца, Неманићине Ане, метнута је у помост надгробна плоча из скорашњег црквеног гробља са овим надписом, између крста простог: $\text{I c } \dagger \text{ } \ddot{\text{x}} \text{ c}$ и даље „Здѣ поучилетѣ рѣкѣ бѣжи ѿолиѣ георѣикуѣ синоклѣѣ мѣрснога вѣ дѣе ѿоликиѣ престав: в ѣ то л. ж. з. п. з маѣа день“. Е овакву

безсмислицу и беспослицу неби, ваља, ни Турци чинили. Овим се, без икакве свести и по глупости једној, иде на то: да се потре важност старине наше, па и сама старина. Нека нам се каже ово: после 50 год: кад изумре овај нараштај, кои је помост овај од овакових плоча правно, ко ће знати да је то, тако било, и ко ће држати да су у овој цркви св. раке одиста из овог доба, које ове поклопнице нове казују? На каменом округлом первазу јужног зида, кои стои више огромних камених плоча, тесаних за 5. стопа од помоста уздижућих се, познају се трагови овога надписа, у два редића: † месеца декембра 671 днь прѣстави се рѣкѣ вожи † предхѣдоси избр. и жалости изб. ниѣскогѣ цркви избр. † рѣстѣкѣ недостонны и прѣгрѣшны изб. свѣтаго Симеона сѣнь князь † Стефанъ вѣнчанъ“. А одма у помосту, спрам овог перваза, на поклоници, из новог доба ово: „Здѣ поухвалетъ рѣка вожиѣ Монахиѣ на вѣ лето ѿ рождѣства христовѣ изб. ѿ месеца августѣ 671 днь Уарѣска“. Ето, таква безсмислица и чуване старине! Овде се познају и трагови од гробнице поменутог, која још и дан данашњи постои. Испод св. Богородице, над западним вратима, пред мушком црквом у 3. реда, стои овај надпис: † възлюбихъ красотѣ дому твоего, ходѣтаницѣ те предлагѣе — место предлагѣе — богородице дѣѣ при небесѣхъ снѣхъ, ѿ крѣзи илиѣ двери милости свое еи вѣдѣти. Главна, или мушка, црква састои се скоро сва од самог кубета над пречагама крста и од ових, са малом околиницом припадајућом у неколико осталом целокупном храму. Испод овог огромног здепастог, неодговарајућег цедини здања, кубета стои нови живоста с, тако урађен и по новом турско, цинцарско, грчко маћедонском начину; да незаслужује никаква спомена. Све што је ту, и ако му је назначено да преставља српске свеце, као и у новом нашем србљаку, преставља неће Татаре са именима српских светаца. Око перваза кубетног пише кад је ово живописано, а и напомиње се које где и у причама: да је овај манастир први пут Вукан, по свом покајању, преживописао и т. д. У олтару трогубом и округлом, познају се још неки трагови од старијег живописа, и остатци одела сведоче, да је српско било. Одежде су обично беле са загасито плавим крстовима и т. д. Познаје се св. Богородица, Исус Христос и т. д. али су ови остатци тек од трећег преживописивања, као што се то види и

по израда и ostatcima бољих живописа у кумсалу — малтеру — црвеном. Са јужне и сјеверне стране десног олтарчића стоје ostatци од по 3. слике царске, у српском неманићском, црвено-рујном, оделу, али су тако изобијане и изкварене баш око глава де су надписи били; да се о њиховим именима неможе ништа дознати, негледајући на силну вољу и огроман труд. На десној страни, од двери у главној цркви, стоје целокупне мошти св. Симона сина св. Симеуна Немање, иначе Стефана прво и правовенчаног краља. Над гробницом његовом стои дрвени трем и заграда, пред којом су у помосту плоче са ostatcima надписа. Са јужне стране, баш по причању над гробницом бившом св. Симеона или Немање, стои, донета из црвеног гробља, па метнута, проста плоча са овим надписом: *Здѣ поукласть ракъ кожѣи еромонах Феодосіе престависа на † а. ѿ. ѧ. месеца Јануаріа ѿ го^т. Ето,* како се и колико поштује не само старина; него прва и највећа светиња српска, кад се на њу трпају којекакве поклопнице од усопних и умерших јеромонаха и других, којима се многа зла овога краја имају да припишу?—Побожна, прекрасна и дивна светиња српска, скупљена из подалеких крајева, непрестано се изуваше, бацаше од себе све што је од метала, па се крстећи се, мољаше, подвљачаше, под ђивот свога светог краља, стајаше ту неко време, излазаше, целиваше и дариваше, свете остатке, обуваше и одлазаше од куда је. Овако чињаху оба пола и тако рећи сва три рода. Да ли има икога на свету, да ли има живе, па ма тако рећи и челичне душе; која се неби овим тронуда и разплакала, која неби сузу своју пустила, ако не за чим другим а оно бар за овим одушевљењем, за овим поштовањем и уважењем народа, свога првог и великог свеца и владоца у православлу? Но има, има заиста и то оних, којих је позив да подржавају све добре и честите, спасоносне за народ и државу стране, народње, а да искорењују зло и опаке, убитачне и утамањујуће једно и друго, и упропашћујуће народност и обстанак народа нашег на овој земљи; има их, на велику тугу и жалост, који те добре стране нашег народа руше и утамањује, а грабећи се непрестано и сакривајући један од другог, сгртане прилоге, са светих моштију: сами се кажу и откривају. Осим овог и вашу побожност и наше осећаје, као и осталих, неприличан

месту и светињи, одношај једнога од ових, спрам једне, биће неваљале, женске, прекиде, и ускипе крв, кад и то још видесмо, и то на овом и оваквом месту! Човек сав изгледаше пренеражен и као студеном водом преливен. Узадуд дивна молитва једног из тако зване старе, а боље праве, краљице и царице Србије, — коју бугарски и бугаро-турски органи зову „миним-та Србина“ — којом призиваше и приклињаше светог краља: „Свети и велики краљу мој, богоугодниче, Христов побочниче, спасов сапутниче, Божији помоћниче! молим ти се, преклињем те и заклињем, небеска сило, земски спаситељу: помози ми, с браћом и друговима, дај ми срећу и здравље; опрости нас тешких и великих псећих и поганих мука и беда! Помилуј ме, спаси ме, избави нас, сачувај нас, крени твоје небеске светиње и земаљске силе, поби и сатри зде и погане невернице, кои ти се ругају, твоје цркве обарају, твоју веру грде и псују, твој лик муче и пљују, твоје синове газе и гњече! Чуј ме, и учини по твојој сили, по твојој светињи, по твојој моћи, моћно си моћан, разпрости србску крштену власт, и руку књаза — дуго је се мислио каку му је име па — Мих-ми-Михаила, Ми-ло-ло-ша; прекрсти и освети земљу твоју, очисти је од поганштине и пексимисти, сачувај нас и укрепи у власти вери, у вољи твојој! И опет ти се молим, наше јарко сунашце, наше царско чедашце, наш огњени, светли и бели краљу, наша надеждо и поносе, наша моћи и узданице, наше добро и срећо, наш животе и доброто, наше миље и ковиље. А ја ти ево, све што имам дајем и даћу ти, са браћом, родом и свим Србима браћом ришћанима; помози нам, спаси нас, избави нас, јави се међу нама, подигни твоје земље и градове, твоје цркве и чколе, твоје манастире и светиње! Све ти је затрвено, све утамањено, све упропашћено! Изчисти између нас и последњег поганика, и одпадника твога, свети краљу, и злог арнаутина, круно наша, и бесног спахију, свете наш, и погану војску, сунце наше и највећу поган на свету, оце и дервише, моћна сило, и царе им погане са две оштре змије, драги спасу, и све што је њихно погано псеће и неверничко!“ Нас је истина неко време задржала ова никад нечувена и оваква дивна и сладка молитва, при којој је наш рођени брат, из „мнине старе“ Србије по братско бугарским и бугарско-турским новинама, извадио своју

убогу и ојађену весицу; па свесрдо сву изручно на љивот све-тога свог краља. Колико је у њој било незнамо, но знамо то: да је искао мало хлеба од братства, недадоше му, па и онако гладан и уморан оде весео: да опет метне врат у тежак и чемеран јарам поганички. Ех, наши манастири и наше задужбине! кад ником ни тврда и окорела хлебца недате!? Ово нас још више расрди, ободосмо нашег малог умореног и сустадог коња; те, по највећој киши и лапавици, одосмо даље, преко Ђакова „високе планине“ па којој се бељаше снег у почетку Септембра.

ГЛАВА V.

Српска и турска граница, караула и ђумрук турски, пут до Куршумлије, старине уз пут, Куршумлија и преноћнице у њој, старине цркве св. Николе, пут у Приштину, старине уз пут, нахија куршумлиска и њени становници, ханови, печељевачки или добањски и подујевски, черкези, одело, обичаји и т. д. вођ чича Сумбер, његове приче, сретај са мутасерифом нишким и секретаром му бугарином и т. д.

Тек у Крушевцу, и из овог идући до Јавкове клисуре, видесмо нашег друга и вођу до некле кроз краљицу, царицу и праву Србију; тек овде опазисмо, да имамо посла са савршено невештим, као и сами што смо, а поштеним човеком, кој не знађаше ни пута ни језика, као и сами, па и ни обичаје и понашања, која су својствена господарећој раси и земљи у којој су. Упознавши се како ваља са своим вођом, морали смо, а по савету нашег г. ђумрукџије и надзиратеља, остати да преноћимо у Јан: Клис: док нам ненађу човека до Приштине, а тамо како Бог хоће. Дуго су се мучили: кога, одоностраних Арнаута, или боље потурица, да позову? Избори су падали на разна лица, и овима је налажено толико мана; да су одма пропадала. Избор остаде, по предлогу пребодне, а ваљане г. ђумрукџинице, на неком старом чича Сумбору, из првог прекограничног села Ђетиње. Њега још те ноћи

позову, и он пре зоре, без тескере и пасоша, дође. Погодба се сврши за 80. турских гроша до Приштине, за вођарину. Наш чича Сумбер беше прави стари, како у типу, тако и нарави и свему, Србин. Беше то старац од својих 85 год. дуге беле браде и бркова, румен као ружица, здрав као јелен, а лак као срндаћ.

— Као да је се самим околностима ишло на руку, да се јошт у нашој страни почнемо навикњавати на нечистоћу и гадост у преноћиштима. На Јанковој Клисури, ништа више нема: до једно старо дрвено здање; једна стражара дрвена, и механа по плану, но тако влажна и нечиста, да би је требало од вајкада срушити. Због оскудице у кућама, четири собе њене заузимају канцеларије и стан цумругџин; но због плесни и влаге, од које акта буђају, једва ли ће се и која душа моћи овде две до три године одржати. Си-рота добра г. ђумругџиница увијаше се и превијаше у тешким и страшним боловима долазећим од влаге и плесни. Она беше права мученица, овог несретног државног здања, које би требало још овог лета срушити, да свет непропада и да се неутамањује. Нама одредише једну собу која је свазедена од плесни и влаге, као гуштер, и ми целу ноћ не бијасмо ни будни ни у сну. Само знамо да су нам добоши бубњали по глави. Целу ноћ изгледасмо зору, као озебао сунце. Напољу се није могло седети, што непре-стано падаше киша, а овде су ноћи ужасно студене и без кише. Које са уговора о вођењу и чекању вође, а које опет са оби-чаја и потребе, да се рано и пре зоре не отварају вратнице, морали смо чекати; те пођосмо доције, но што смо хтели. У овом чекању и тумарању око простора одређеног овој царини, по-казаше нам развалине православне цркvice. Причају, да се Јан-кова Клисура зове због тога; што је, тобож, Сибињанин Јан-ко, водећи на Косово војску овуда, ову цркву сазидао, у њој пречестио војску и то све за једну ноћ; јер се више овде није бавио. Разуме се по себи: да Јанко није, као римо-католик, ову правослаавну цркву подигао, нити ју је могао подићи за једну ноћ. Случајно име Јанка са Јанковом Кли-суром, веже два разна, а можда и три, догађаја, у један од-носећих све Сибињанин Јанку. Да ли је одиста овуда Сибињан Јанко провео војску или не, питаће је само; но да је цар Лазар провео своју војску овуда и отишао на Косово влето.

нема сумње. Црква није била одвише голема, а недалеко од ње налазе се и развалине градића; те ће по свој прилици бити домаћа црква неког српског властелина. Олтар јој је прекрасан округло, обрнут истоку, а сама је била обична грађевина од камена из доба Неманића. Народ овде свети воду, понекад и крсти по које дете и друге требе чини. Око ње се познају трагови прастарог српског гробља, које засипају потоци са горње планинице тако зване „Варош.“ Овај је са планином, прозван овако, веле, због некада на њој бивше вароши. Остаци гробља показују, да је ово из 13 14 и 17 века, што ће рећи: да је ово месташце било у старини знатно, опустело у 15 и 16 веку, па у 17 опет се почело подизати, а од тог доба сасвим сатрвено. Дуго смо се и дуго мучили да бар штогод од натписа нађемо; али сав труд беше узалуд. Говораше нам пратиоц, из Крушевца, ког нам ваљана окружна старешина даде; да је било неколико са разним приликама; показиваше места овима, која су буицом засута и т. д. но нама не беше ни времена ни толике воље, да се то извиди. Док смо овуда шврљали позваше нас, да се кренемо, и то је била једна од најчудноватијих минута и разних осећаја у дотадашњем, нашем животу. Ко није нигда путовао; ко никад није остављао не мали праг свог дома, у ком је рођен, но праг своје земље и домовине; ко се никада није разстављао са свим везама којима се везује за све своје по ближој и даљој крви и сродству; ко се никада није опраштао са свим предметима окружавајућим га, напоследку; ко није тако рећ обам прао, па оживљавао: тај незна и не може знати осећаје овог часа и тренутка, а парочито преставивши земљу у коју иде, па још њена најопаснија места, Куршумлију и т. д.: Шта смо тада мислили и осећали и сами незнамо, нити би могли сад казати? Знамо само то, да скоро ништа нисмо ни мислили ни осећали; но смо се били цели удрвили тако рећи. Цели смо се састајали из самих борби, из борби видети што више, прегледати, описати и т. д. и борби које нам сваког часа излажаху пред очи у свима своим страшилама. Страх нисмо имали, но смо имали одвратност, укоченост и дрвеност. — Поменути господа, већ су се договорили бидашта ће и како ће да кажу, само да би што безбедније стигли до Приштине. Они и сами нису одобравали овај пут, којим жива душа

поштена, ван разбојничка, нити је веде ишла, нити ће икада ићи, не само из наше кнежевине, но ни из других земаља. Сву ноћ драгу ступила је се била страшно густа и студена киша, да је у јутро све живо дрхтало. По општем савету, наш зимњи капут морали смо оставити, да се не би ко на њ полакомио; те смо без њега такође и сами дрхтали. Јарко сунашце час је извакало из огромних влажних и студених чељусти црногустих облака, час је опет пропадало и нестајало га. Оно страна званична лица, преко свог обичаја, ваљда због влаге, нису долазила да на српским вратницама дупају. Ово је поменути нашу господу прилично изненадило, и страшило, јер су их очекивала; те да нас у земљи и под нашом влашћу, тек онако мимогредно препоруче. Ићи, ради тога, тамо и сами нисмо одобравали, као и остали јер је се увидело; да бих нам то, као имајуће изгледину неке званичности више нашкодило, но користило. Дуго су се оба наша ваљана чиновника мучила, док им муку чича Сумбер перазтера опоменувши их: да иду да обиђу своје комшије, и да виде што их то, данас преко свакидашњег обичаја нема. Тако и би, и г. Бумрукџија, г. надзиратељ, буљубаша, са још једним момком, чича Сумбер, ми и наш друг са нашим коњима, кренемо се нашој недалекој граници. Прве вратнице прођосмо, друге па и треће, или последње, од којих и с једне и друге стране иде плот, који одваја један и исти народ, једну и исту децу, једне и исте свете мајке Србије. Он је пројурени нож кроз сред жива срца нашег народа; он је узрок нашем назадку, нашој слабости, крпавости и чамотињи. Он нас двоји, дели, одрођава, утамањује; он је жива рана, кроз сво срце наше свете Србије, која не да, да се делови његови саједине и споје, приљубе и сроде; те да направе и створе једно природно и рођено цело срце, целу народност и земљу. Боже мој, овака мала и ништава плотина, коју може ваљан момак прескочити, има такву чаробну силу у себи, да је страшило свега племенитог и доброг, и утаманиоц свега човечанског и божавственог на овој земљи! Наш је друг био сав пребледео као чивит од страха, званична лица непрестано су се договарала, како ће и шта ће говорити и т. д. а нас су биле обузеле страшне и одвратне мисли; те је тако, цео наш кариван изгледао, ваљда, жалостан и смешан. Чим се кроће наш

плот, одма се из прекрасног катловиног нашег кланца, нађе тако рећи на праву Клисуре. Оба брега, и над њима брда, над речицом Блаташницом, као да теже да се један на другога згромадишу. Блаташница, која изнад Монастиришта сри: села у турској страни протиче кроз једно језерце или блато, са чега се тако и зове, — прескакаше са стене на стену, које јој имадоше доброту окрајци Копаоника и Јастребца, на турити на врат. Па не само она, но и ми сви морали смо, угледајући се на њу тако исто чинити, и благодарећи добром удесу, ми се са г. Ђумрукциом, буљубашом и чича Сумбером, неуваљисмо у вале њене; док их сви остали огледаше на своим дреама, а нарочито стари г. надзиратељ, једва их изтера из својих старинских и правих, изшараних обтокама — гајтанима — потура. Нашем чича Сумберу особито мило беше, што тако сретно прођосмо; јер је он по томе рачунао и предсказивао, какав ће бити даљи пут? Тако исто и наш коњ неуваљ се у вирове њене, док мањи, а чвршћи и много срчанији, такође наш, ади уступљен нашем момку, овога кривицом окупа се заједно са прџама на себи. Чича Сумберу не беше ово мило, и ако несматраше, да му је брига и за овим. Њега је сматрао као неког прилепка — пришићелдију — уз нас. Док смо се овако храбрили, договарали, скакали и т. д. са једне стене, на другу, као прави паклени син једна висока људскера црва као угљен — што се одеда тиче, а иначе што лица и принадлежности овога тиче, плава, — грахоташе се дивљим, подсмешљивим смеком, питајући најбрезобразније: „како си море Ђумрукцибаша, надзиратбаша?“ Само буљукбашу и његова друга мимоиђе, показујући се првome одвећ учтиво и лукаво, а прече ћи се на његово оружје, другог презираше и неодостојаваше га ни свог, као погледа, а камо ли говора. Међутим ласно је се приметило, како су му играле усне при погледима на оружје буљукбаше и његова момка. Наша му се господа одазваше што може боље и учтиввије бити, ваљда као никада до сада, а на захтевање његово дадоше му више, по што је искао, дувана. Он нас из овог кланца, или управо праве, клисуре, доведе, званично, до карауле турске.

Мислимо да је караула турска сваком добро, позната, а нарочито онима, кои су долазили до граница наше книжевине; те

је. с тога и већемо како ваља описивати. То је управо дво-бојна кућа, као чардак; дољни јој је бој, обично, или озидан, или од дебелих балвана, па удепљен, изшаран у место украсима, шарама и прозорима, дугим а уским прорезотинама, кроз које се, у обсадном стању, пуца. Горњи јој је бој такав исти, но само ужији од дољнег, јер је свуд унаоколо отворен трем, са ког стражар прегледа околину. У овом трему, као и у главном његовом делу, такође су ове прорезотине, за пуцање. На горњи излази се из дољнег боја, и то са средине његове, преко стубља које на средину горњег боја излазе. Стражара је ова сва одељена, а да ли је зидана или је дрвена, незнамо, али то: знамо: да је одвећ стара, чађава, црна, прилично опала и страшно нечиста. Стражар нас уведе у ову, и то дољни бој њен, сав страшно нечист и са ђубретом, без претераности, до појаса човечијег, ако не и више. Ту ти ништа друго и нема, до ђубрета разноврсног, а нарочито остатака и трагова од разних дроњака, изквареног оружја, обуће, косчурњача, од све животиње, коју мухамеданци једу и т. д. Чим смо ушли у дољни бој ове стражаре, озгор је се зачудо, најпре званично од две ђумрукције и ђатница, па и од осталих до 14. гласова, оџџеддија — добродошлага — нашем ђумрукцији и надзиратељу. На горњем боју сви су се били скупиди око ватре, као гавранови и орлушне, око лабине какве. Ту ти је се могао видети тип чисти српски у потурице Срба, а сада тако званог Арнаутина; тип, смеса српског, и османског, шкипског и османског, шкипског и српског османског и циганског и т. д. Једном речју, ту је унеколико било преставника свију народности, које као гладни вуци нагрнуше на ову праву и чисту српску земљу. Гад, бео, црн и црвен, коме нема броја, нечистота, ђубре, одвратност, састав свију смрадова у један, дивљи погледи, као у згранутих и бесомучних, учинили су ужасан утисак на нас, у којима је било више, одвратности гадности, бљувотине управо, ако се смемо изразити како је било, но што је било страха, ужаса, доброга и лепога. Представте себи толику гомиду људи савршено црних и масних, која се необлачи у години дана ваљда једном, која се можда никад и не чешља и не пере, и која се начечачала у малој стражарници, непочишћеној, ваљда од кад је направљена; па ћете

моћи преставити гадост и одвратност, нарочито за онога, кои, први пут у свом животу, гледа такве призоре. Један болан раздевен и свучен, кашље и лежи; други дрема и куња; трећи пуши и плуцка; четврти пије каву и т. д. и то све без икаква реда и поредка. Чим смо поседали, осуде су се каве, по старешинству, а од стране наших пратиоца, опет дуван и т. д. Истина да су почаствовали и нашег буљукбашу, али преко воље и тек онако показујући јавно мржњу и одвратност према наоружаном Србину, кои би требао, по мишлењу ове господе, да је само чиста раја и измећар. У дугом пуном свакојаким дажа и измишљотина говору, дошло је се било и на саму ствар, ради које је се мењао говор час српски, час турски, а час опет арнаутски. Нерадо су нас сви погледали, и то све не радије, што су се наш г. Ђумрукџија и г. Надзиратељ, тако рећи спотицали у говору, као да смо, час једноме род, другоме својта, и т. д. и као да час видимо у род у Приштину, час као у отацтво и т. д. Чудна је ствар код ових потурчених Срба. Они вам говоре дале миле, ласкају вас и варају османлиски и азијатски све дотле, докле недође ствар која их се тиче. Кад ово наступи, оставе онда наличину азиатску, па ти се обрне у право Србина: постану озбиљни, званичани, надувени и т. д. што као Османлије, и азијати немају; јер су ови учтивији и лажљивији, што се више њих самих ствар тиче. О нама и нашем пасошу наступи таква тешкоћа, каквој се нико није ни надао. Један ђумрукџибаша, дугачка људескара, тела босанског, а облика српско-османског, скочи и смети доле, те, са највећом ватром и суровошћу, негледајући на толика погранична пријатељства, прегледаше све на нашим коњима, у самарима и свуда, па и нашег вођу прегледаше до гола тела. Мрко га је гледао наш пандур са карауле, тек по кад кад пустивши му у говору по коју муху. Сирамах стари и добри наш г. надзиратељ више пута слеташе доле и турски га блажаше, ама све узалуд. Ствар је дошла и до нас и негледајући на све препоруке, пријатељства наших чиновника и остало у мал што и нас самог не прегледаше. Овоме је се јако одупирао г. ђумрукџија, кои беше ватрен и нагао, и г. надзиратељ, кои беше прави Османлија у понашању и нарави, а и говораше турски боље од свију ових

потурица Срба, зашто му сви у опште одвећ завидеше, а нарочито Ђумрукџибаша. После дуге муке, једва се опростисмо беде и невоље, те нас непрегледаше, и то не, благодарехи нашој овој господи, но болном буџукбаши турском, који напомену, да је погинуо кнез Михајил, а то ће рећи: опасности нема од кнежевине! Пошто се и то сврши, беше дуга мука око наплаћивања ђумрука за коње, и ствари нашег друга и момка. Ђумрукџибаша турски слеташе непрестано и испитиваше нашег сапутника: одкуда, за што, куда, ради чега идемо, коме ћемо? и т. д. У овоме му непрестано смешташе наш г. надзиратељ, који такође, и сам непрестано слеташе. Љутит што ништа није дознао, а није ни имао шта дознати; јер беасмо прост путник, мучаше се око наплаћивања ђумручине-царине. — Тражаше по своим тевтерима одређену наплату, а то ће рећи хтео је ову забашурити, па више наплатити. Наш г. мумрукџија, познаваше таксу турску прекрасно и непрестано га упућиваше на његове листине од тевтера, које јасно турски потурица читаше. У овоме виде и наш ђумрукџија, да није наплатио ђумрук на неку срму нашег момка, те ти и он ту наплати. Ово је имало и добре и зле стране. Зле што се наше кесе тиче, а добре, што се сасвим умири потурица, кад виде да и наш ђумрукџија наплати ђумрук. Дође реди на наш пасош и ђатибеј или бег — једно српче од својих 17-18 год. из Ниша — нехтеде дуго, да нам изда пасош турски, упућујући нас: да идемо преко Ниша, куд остали свет пролази, и т. д. наводећи, да отуда нико, ван хајдука, Арнаута не пролази и т. д. а нарочито: да из кнежевине, до данас, овим путем никад и нико није прошао. Овде се сад највише ствар замрси, али настојавањем поменута наша два господина, а нарочито г. ђумрукџије, кон већ сасвим у ватру дође, — пође посао. Наш Србин рече: да он све види и зна све ако није знао баш ништа ама само за љубав комплиука пропушта нас отуда и т. д. као да овај пут није за поштеће путнике; по за разбојнике и хајдуке. Смешно је ствар наводити, како се под видом шале, озбиља прети. Да наш ђумрукџија не рече ђатибу турском: „кад прећеш к нама ударићу ти 100 песница,“ неби било ништа, и ми би се морали вратити; те чак на Ниш ударати. Ову његову претњу остале потурице одобрише; те мој ђатиб написа, на црвеној хартији, свој турски пасош,

за срpsке поданике, а наш врати, као непотребан заџ. Нема неколико месеци, пред нашим путовањем, како је султан издао за срpsке поданике ове црвене пасоше. Ово је учињено из неколико узрока. Бивало је од наших трговаца тужби, како се наши пасоши, или попутнице, неуважавају; но им се натурају, за скуп новац, турске тескере. Власти турске опет жалиле су се: да неразуму срpsке попутне листе; да су Срби у турској равни њиховим поданицима; да са овима имају једна права и т. д. и да им се морају и тескере турске давати. На захтевања нашег Намесништва књежевог достојинства, ови су пасоши издани; али и овде је порту руководила, политика. Она зна, да њене све власти везају турски; па је издала ове пасоше на црвеној хартији, да би по овој знали којој народности, носилац ове листе, припада и према томе строго и обазриво на њега пазили. — Не, у нас међер не каже се, узалуд: што ти је турска посла? Тако је и овде било. При самом поласку нашем, и пошто се наша званична лица, са турским, измирише, опет, ова последња, непрестано запиткиваху: а ко сте, а куд ћете, а шта ћете, а ради чега ћете? и т. д. Сам чича Сумбер, који такође јемчаше: да ће нас право — т. ј. мене — одвести у Приштину, при говору, у стражари, према овоме, мењаше и боју у лицу и погледе, па чак и понашање. Наш салутник и вођ одричаше и познанство па никадашње виђене са нама? Једино тврђаше: да смо га нашли у путу; да је погоднио с нама, да нас на свом коњу однесе до Приштине и т. д. Он нами име незнађаше! Нас је ово страшно и љутило и зачуђивало; ама доцније видеће се и друге још прилике, много веће и чудновати је од ових. Једва се већ једном опростисмо ове провдете, несносне и гадне стражаре турске, која нам је најдубље у души остала од целог путовања по краљици и царици Правој Србији. Беда је друга била, што нисмо никада јахали на самару и његовим, од конопца, стременима — узенђиама. — Како се, за неколико минута, одмакне од карауле, пружа се прекрасна, високоварна и хумиста котловина, међу обрајцима Конаоника и Јастребца. Дивота и красота њена неможе се описати и преставити. Блато је било велико и ми сврнусмо у лево уз мутни и брзи ваљајући се из наше стране кишни поток, седу Ђетињу. Не дошав кући нашег чича Сумбера, у дивној додиници чекасмо га више

од 1. часа док се спреми и договори сам домаћима. Он нам овако рече, а у ствари беше друго. Њему је се чудновато учинило; понашаће спрам нас турских стражара и чиновника те је се нарочито задржавао, забавивши траг нашем путу, док невиди: шта ови мисле? Он је с једног брдашца гледао на стражару и Куршумлији водећи пут, неће ли коп, од стражара, овуда проћи? Ако бима ко случајно, и¹ ма за чим, и куда, ишао био би хрђав знаки он би нас од своје куће претурнао преко плота, у нашу страну. Чекао је добле год нису отишли наши у своју страну, и пошто се нико жив, из стражаре, по речима његовим, само због хрђава времена, непојави, пођосмо даље; али опет не правим путем, но разпутицама, покрај, и недалеко од, пута. Једино нас је, због онаквог понашања стражара, он водио до Приштине, а иначе, у сваком другом случају, мислио нам је дати свога сина, да нас одведе. Често је наш чича Сумбер огледао се на све стране, што је месни обичај кроз сву Турску, а нарочито је мрко погледао на главни пут, чиме је показивао зебњу и стрепњу од стражара и власти турске. За европског човека, је ова ствар чудновата и невероватна; али за човека из ове стране, и путника по њој, ствар је и на свом месту и истинита. У Турској најнезнатнија Потурица, а нарочито где власт судтанова није сасвим продрла, — а где власт она — може спасти живот највећем зликовцу, као и најневинијем човеку. Живот човечији зависи не од воље онога коме припада; но од прве сретене потурице, — и њејџа власти, — која без икакве одговорности прождире ни крива ни дужна здрава и читава човека. Примера имамо баш са нашим једним чиновником, ког су ниже овог села, где се сада находимо, на месец дана пре повратка нашег у кнежевину, уједанпут на правди бога убили; па никоме ништа, ка и двана путу. — Као што смо горе напоменули, наш вођ чича Сумбер врдао је и са правог пута час у лево, а час у десно, слазио, замећући траг. Кад већ напоменусмо пут, онда нам ваља казати: да од наше границе до Косова иду три пута, и то два коњска, — а врло лако могли би бити и колски, само мало да се поправе — и трећи колски на Куршумлију. Тако од Јанкове Класуре, осим у лево оставшег Бетина од своих 30 кућа потурица, долази прво село: Чучале за 1 час од наше границе. На наша питања чича Сумбер рече,

да је турско-арнаутско — а по другим путницима, српско, село од 15. в. — Друго је Сибница $\frac{1}{2}$ часа од Чучале 20 в. а. 3. Трабуње $\frac{1}{2}$ ч. 50. $\frac{1}{2}$ с. а. 4. Варбаџовце 1. ч. 30. п. 6. с 5. Спонце 20 а. или Потурица. Кад се изађе из Чучале одма се протеже више од 3. часа прекрасна хумста котловина међу планинама. Ову, на неколико часова пред Куршумлиом, сужавају и своде у кланац огранци Копаоника и Јастребца, кои се зову Лепеницом планином, а она је је обрасла прекрасном младом грмовом шумом. А кад се прође и ова тако звана Лепеница планина, наступа опет котлованост пред самом Куршумлиом, до које се долази непрестано слазећи и спуштајући се низ Лепеницу. Други десни пут, а по окрајцима Копаоника прелази из наше стране међу Пачерадом ар: или потуричким селом од 15. в. и Павашницом срп: од 25. в: удаљеним за 1. час од наше границе. Од Павашнице долази се такође у српско село 2 Магово $\frac{3}{4}$ ч. од првог, а са 30 в. Из овог се иде у Трењак $\frac{1}{2}$ ч. срп. село од 20 в. 4. Д. Левиће $\frac{1}{4}$ ч. 20 в. ср. 5 Г. Левиће $\frac{1}{2}$ ч. 30 в. ср. 6. десно од Кнежевца срп. Спрам њега се прелази преко Топлице реке, па се долази 6 у Порада срп. село 1 ч. 7 у Жалице, такође срп. село, 8 у Калимонце $\frac{1}{4}$ ч. срп. село, 9 у Луково срп. село 10 у Сеоце срп: 10. Требиње на Лабу српско 11. у Мауриће пот. село, или арн: 12 у Бачиће срп. 13 у Речицу срп: 14 у Трновицу срп. 15. у Мургуле срп. 16. у Брест срп. 17 у Вајчину срп. и 18 у Главник ар: село крај Лаба. У Главнику се састају сва три пута. Колски пут од Јапкове Клисуре, као и коњски, са ког смо сашли иде: 1. Чучале, 2. Пребреза 25. с. — а коњски од Чучале иде у Паново 1 ч. од Чучале 20 ср. кућа са знатним и прекрасним веде језером, кроз које пролази Влаташница — 2. Грбовац 10. с. у Пребрези састају се оба пута, па покрај речнице Гргр или Гргур, — која иде чак са Јапкове Клисуре — и села Ресице, Мужавћа и Гргр долазе у Блаце 1. ч. од Пребрезе. Одавде се опет раздвајају, и коњски иде право Куршумлији, а колски у лево, те код Д. Драгуше арн. села прелази преко речнице Бачке и долази у Г. Драгушу такође ар: село. Одавде покрај Белојне ар: и Бачке долази у Туларе ар: из ког прелази преко Топлице и повраћа унеколико к западу. Од Туларе иде у Точање $\frac{1}{2}$ с. а. из овог у Грабовницу. Из ове у

Лозну ар. па Крчмар такође ар. село, све уз Топлицу. Одавде већ иде право југу и долази на катар села Кастрата, Тиховца и Високе ар: код које је и вуда. Из ове долази у Лумницу, Рударе, Дешишку, Орачу, Попаштицу, Калудру, Рачу, Мердар или Мрдар па Падујево, све сама ар: села, изуевши 3. села черкезска с леве стране пута. У Подујеву се саставља са коњским воденим од Куршумлије. А овај — коњски — од Куршумлије па до Подујева пролази ова села, и то уз Бањску која се 53. пута гази: 1. Љутена на страни а при Топлици, 2. Кастрата, 3. Мернице, 4. Тиховац, 5. Вреда, 6. Бањска, 7. Добиновац, 8. Пепелевац, 9. десно, у страни, Крпиме и Пакоштица, 10. Сибовац, 11. Дубница, 12. Обранча, 13. Летонце и 14. Подујево. Од Подујева оба пута иду све низ Лаб до Главника у ком се и онај десни коњски састаје. Из овог сва три иду до Приштине пролазећи ова села од Подујева: 1. Веља-Свеља, — 2. Гртовце, Белопоље и Жуковић, на страни, а при речици Брвенику, која се овде улива у Лаб, 3. Лужано; 4. Лупча, а и Дуга, 4. Вранидол, 5. Пргавце, 6. Бешиња, 7. Бакшија, 8. Врница све ар: изуевши последње и на страни 9. Маковце срб. па Приштина. Коњски пут преко српских села најкраћи је и веде нема више од Паваштице до Приштине од 14. часова. Но причају, кад би се могло са врха нашег Копаника ударити право на село Рамниште, могло би се преким путем за 10. часова доћи. Други коњанички пут преко Куршумлије, рачунају да је до Приштине дуг 26. часова а трећи или колски, рачунају да је 30 часова. Како овде тако и свуда, ваља приметити за часове по турској, да се они спрам коња и огледају; те је отуда пословица, и одговор кад се ко запита за простор какав, колико часова захвата: „какав хат, такав и сахат“. Први пут има највише природних тегоба у себи, а добрих страна у томе; што се пролази кроз сама чиста српска села, која се са са средњег или куршумлиског пута, прекрасно виде, на огранцима голог Копаника. Њих смо, са засецима, набројали и прибележили преко 55 од којих су осим већ поменутих: Равниште, Восољин, Белобрдо, Судимља, Чокотар, Белопоље, Блажево, Домишевина, Градац са раз. старог града, цркве и гробља старих, Ковизне, Витоши, са раз. црк. св. Аранђ, Кијевчићи, са раз. св. Петке, Копарића, са повољеном превозом.

Борчани, Граничари, са поновљеном цркв. и школом, Јелакци са раз: црк: Стануловићи, Лазна, Родељ, Кајково, Тврђани, Лепосавићи, Сеочаница, Сељанци, Весаовци, Митровица са раз: црк. св. Ник: Требиње, Мрче, Беласица, Штава, са обнов. црк: Маринци, Белостена, Шургула, Боранци, Радође, Ирчићи, са раз: црк: св. Атан: Трешница, Бабица са обновл: црк: Сеоци Дуово, Љутово, Пардусв, са раз: св: Јов. пред: Порада, Калолиманци, Жаљица, Гошића, Паваштица, Магово, Трећак, М. и В. Левиће, Кнежево, Папрадња, Егриште. Осим ових села живе Срби и у овима између наше границе, Топлице и у њу уливајући се речица: Плане, Трнове, Дренова, Брезнице, Сварче, Белонице, Гргрља — Гргура — и Бачке: 1. Монастриште, 2. Чучале, 3. Паново, 4. Грбовац, 5. Пребреза, 6. Блаце, 7. Чуьгула, 8. Спонце, 9. Мирница, 10. Д. Мекуланци, 11. Г: Мекуланци, 12. Перониска, 13. Пачеради, 14. Гајинова, 15 и 16. Д. и Г. Брезница, 17. Прекопуца, 18. Брезница 19 и 20 Г. и Д. Сварча, 21. Петровица, 22 и 23 Г. и Д. Рјезница, 24. Петровац, 25. Булатовац, 26. Ападол и 27. Буковац. У сваком овом селу има у средњу руку по 20. кућа што износи 540 срп. кућа Причају да има свега око 160 села у куршумлиском кадилуку или нахији, од ових су черкеских 5. а свако село има по 100 кућа, што износи око 500 к. Српских око 40. села по 20 кућа 800 к. даље има 50 ар: по 20 кућа 1000 к. и Потурца 65 села по 20 кућа 1300 к. Од арнаутских и потуричких села ова су најзнатнија: 1. Г. Селова, 2. Загоњеви, 3. Жуча, 4. Дјелова, 5. Влахиња, 6. Дугакула, 7. Невада, 8. Перуник, 9. Дугалуга, 10. Стрпаћ, 11. Мужаћи, 12. Престрешња, 13. Међухан, 14. Слимоне, 15 и 16. Г и Д. Драгуша, 17. Кујунџић, 18. Маџари, 19. Брезнић, 20. Дренова, 21. Претежање, 22. Белонина, 23. Калудра, 24 и 25. Г. и Д. Коњуша, 26. Плочник, 27. Туларе, 28. Бачка, 29. Дарча, 30. Вршац, 31. Новосело, 32. Белопоље, 33. Лепенца, 34. Дрвин, 35. Дренова, 36. Могаћ, 37. Ситница, 38. Рашица, 39. Жубота, 40. Пљачковица, 41. Мачковићи, 42. Раставица, 43. Тиовица, 44. Попурка, 45. Баркатовка, 46. Кончели, 47. Тмава, 48. Стубља, 49. Суходол, черкеско, 50. Точани, 51. Буњачи, 52. Ложна, 3. Крчмара, 54. Мирници, 55. Дилковићи, 56. Возоглова, 57. Лучићи, 58. Тмава, 59. Страпац,

60. Ревута, 61. и 62. Коључић, 63. Стрдан, 64. и 65. Д. и Г. Рјесница, 66. Меровци, 67. Плава. 68. Кукавце, 69. Белавода, 70. Губетино, 71. Г. и Д. Топаница, 73. 74. Г. и Д. Бојастина, 75. Пестеше, 76. Старосело, 77. и 78. Г. и Д. Слатовци, 79. Црвоја, 80. Широкањива, 81. Крушевица, 82. Вича, 83. Точађе, 84. Гробовница, 85. Крчмар, 86. Дединци, 87. Товрљан, 88. Арбанашка, 89. Унт, 90. Статовце, 91. Лосна, 92. Космаша, 93. Братовица, 94. Поломи, 95. Механа, 96. Кастрата, 97. Тиховац, 98. Висока, 99. Рударе, 100. Врела, 101. Бањска, 102. Лумница, 103. Десвишка, 104. Орача, 105. Попаштица, 106. Калудра, 107. Рача, 108. Пакоштица, 109. Криме, 110. Пепељевац, 111. Дубница, 112. Добиновац, 113. Рамништа, 114. Бубљица, 115. Брестовце, 116. и 117. Г. и Д. Кољувица, 118. Златна, 120. Мађина, 121. Житнипоток, 122. Момчило, 123. Кошница, и 124. Дух, —

Ми се задржасмо око ових села и путова, а заборависмо навести и напоменути: да се баш скоро на врху ове Лепенице налазе развалине и урвине од цркве, коју чича Сумбер зове св. Петка наша. На питања наша истина се сбуну; али у брзо одговори: да је то цамија св. Петка. Да ли је се одиста ова црква овако звала или не, незнамо, доста је то, да чича Сумбер, код остатака живописа, немаше куд ни камо, а нарочито пошто наиђе на трагове надгробног надписа у ком су наша старо-српска писмена из 13. века. Речи се од ових нису могле сложити с тога што је камење и сувише оштећено. Шта више, пролазећи мимо кућа потурица, тако званих, куле њихове све су подигнуте од отесаног и прекрасно урађеног камена, кои је дигнут са наших светих споменика и старина. Чича Сумберу није се допадало ни најмање наше завиривање и разпитавање о свему. Он би час црвенио, а час бледио, као крпа; ми смо га ублажавали, нудећи му коња да јаше, на што је врло радо пристајао, а ми смо пешачили. Наш пратноц, илв названи вођ још од Београда, није се хтео, целог пута макнути с коња; па ни одјати да само мадо иде пешке. Даље идући до Куршумлије наиђемо још на б. ре развалине, од старих цркви и манастира, и на једне од градића неког, са траговима од прастарих гробља; али чича Сумбер, или незнађаше, или нехтедиаше баш ни речиче казати о

овима. Напоследку је се до тога био паљутио, на наша шевр-дања с пута, да нам је казао: да он својом гдавом јемчи за нашу и да, ако хоћемо да нас одведе здрава до Приштиштине, узањ идемо, иначе неузима на се одговорност. Говораше нам, да ни стоје од њега и не измичемо и неизостајемо, и он је имао право. Већ је се уватио био густо мрак, а ми још недођосмо до Куршумлије, негдедајући на наше татарско јурење. Прође већ и два часа поћи, а ми, спуштајући се, тако рећи сунавратке, низ огранке Лепенице у провалију, под њом, Самоковом, Кршумом и Добном, под којима је Куршумлија, — прегазисмо Бањску, те опет уз крш и литицу тако рећи, једва докобељасмо, јадни и уморни, у далеко чувени Куршумлију. Ми је зовемо варошицом, или боље Паланчицом, а овдашњи становници Шехером, и не би је мењали за Ниш и Нишку тврдињу, тако веле. Није пала, паланчица на самом камењаку, коју обливају, Топлица а у њу од југа уливајући се Бањска, од сјеверо-запада Лепеница, од сјевера Кршумица и од сјеверо-истока Самоковица, која извире из Самокова сјеверо-источне планине од Куршумлије, па се ту улива у Топлицу. Кршумлица такође извире недалеко од Куршумлије вароши из планине сјеверно од паланке, Кршума, па се у овој варошици улива у Топлицу. Лепеница слива се са Лепенице планине, западно од Куршумлије и овде се улива у Топлицу, а Бањска долази од Бање Милоша Обиљћа, под јужном високом планином Добном, и овде се улива у Топлицу. Није пала Шехер Куршумлија има, веле, свих око 2000 и неколико домова, 3—4. порушене готово цамље, од којих се у 2. клања и моли свецу Мухамеду, 6. трагове од развалина српских цркви и манастира, на Кршуму планини, која је се пређе звала другчије, трагове од развалина неког српског града и т. д. Како је се у старини ова планина звала незна се; неки нагађају да је се тобож звала Топлица, други Расина, а неки чак и Бања; али је све то само жив ми Тодор, да се чини говор. Потурице би знале, но неће ништо ни рече да кажу. Од поменутих 2000 и неколико кућа, ако их одиста околико има, само је 150. арнаутских, 50. турских цигана, а преко 800 потурица или Срба мухамедове вере. Но као најважније ово је: што се овде налази само један једини хандија, или крчмар, Србин из Приштине, неки Аксентије, и тај једини

држи под кирију врчму, а боље урвину турску. Што неки путници наводе: да има неколико десетина српских кућа и одвећ мали број мухамеданских, слободно можемо рећи: да су их обманули и у једном и другом. Тако дакле, у целој овој нахији, ако су бројеви казаних нам села и кућа у њој одиста верни, било би:

1. У 40 села српских по 20 кућа у сваком, што је одвећ мало свега 800 к. срб.
2. Потурица у 65. села по 20 кућа свега 1300. к. п.
3. Арнаута или Швица, — а боље и овде да се узму у потурице или Србе Мухамеданце — у 50. села по 20 к. = 1000. к. а.
4. у 5. села Червеза по 100 кућа 500 к. ч.
5. у Куршумлији потурица око 800. к. и.
6. Швица око 150. к. а.
7. Цигана око 50 к. ц.
8. Срба 1. к. свега дакле 4.701: к, а. то ће рећи око 20.000 душа обо пола.

Потурице дакле, или Срби мухамедове вере, узимају мах над Арнаутима, ако се могу назвати овим именом поарнаућени Срби. Мухамеданство је овде по свему и у свему господареће и с тога становници куршумлиске нахије, веле, неби своју Куршумлију мењали ни за једну паланку, па ни за градове и паланке; јер је у свима тима смеса разних вера, па је често мухамедова у најмањем броју. Осим, веле, 100 џандара — биће претерано — и Мудира Османлије или Туркуше — џандарима се незна права народност — остало је све из ове и обличких нахија. Сви су, почев од хоце и дервиша, па да шегрта и најмање деце овдашњи, а не туђина и странци — јабанџије — Што пак и сада тако зване Арнауте уврћујемо у чисте Србе, кои научивши, из невоље и политичких узрока, шекпски, свој језик оставише; о томе ћемо мало ниже рећи коју. Пре свега сада нам ваља одахнути душом; јер смо које на нашим ситним коњичићима васдан се трескали, а које опет ми и чича Сумбер пола се тресли, а пола пешке жичила, што није најпријатнија ствар по дубоком и густом благу. Крчма-хан-или боље крчмиште и урвине од ове, лежи готово у сред шера Куршумлије и чини нам се да је највеће здање, или боље, понајвећа је пустилина и развалина у овој паланци, ван ако се неузме сарај, или царска кућа, у којој мудир, са куршумлиским меџлисом — саветом — и своим заптијама, — сејменима џандарима — туркује. И ако су била прошла 2. часа ноћи, у Куршумлији није, као по другим турским паланкама, да чим вишне оца на јацију — вечерњу молитву, — становници су већ

сви у постељи, а нарочито вере робујуће мухамедовој. Овде није тако с тога, што је цела паланка правоверних, а ови се ни од кога, кад су сами, небоје; те с тога тако рећи цео овај шёр беше дигао урнебес у свима своим кавама. Уз тамбуре и шаркије мењаде су се песме, час на сриском, час шкипском, а по изредка, и тек само по неколико речица, и турском језику. Нема тога превоверца из целе ове, и оближњих, нахија, који неби и најмању и незнатвију прилику употребио, а да, недође у ова шёр правоверних. С тога они врло ретко — и ваља од како је Куршумлије свега два три, госта, странца, — и врло јевтино воде странца, гледајући на путу још да учине то, што треба; те да нога неверника неоскврњи правоверних, и ако ће мали, али свакојаки свети и прави правовернички, шёр. Напоменути урнебес није се односно овој огромној урвини турске крметине, или ханетина, у којој беше закупник Срб из Првштине. Овај беше мањи од маковог зрнциета, што доликоваше самој урвини, а маснији и прљавији од свег ђубрета овог правоверничког шёра, што одговараше и овоме и урвинама овим. На велику нашу дупу и дреку арнаутским језиком, ханџабаша једва се окуражи да најпре провири, одшкрине, па и отвори нам врата, презајући од дима и пламена ништоља. Мало се орабри кад виде нашег чича Сумбера без оружја и кад овај проговори србски: „ама човече божији, што неотвараш већ једном? Море, знаш ли погибосмо од умора и лоша пута васдан путујући?“ Чича Сумберу боље доликоваше српски, но арнаутски, језик, а он га боље и знађаше од арнаутског у коме се, чини нам се, врло мало разумеваше. Но то му не само неразумевање, него готово и право незнање, несметаше, да се не зове Арнаутином, али не никако ни за живу главу, Шкипом. На ово име, чини нам се, подједнако мрзваше, као и на име Срб, Османлија, Туркуша, Баурин и т. д. Описивати ову урвину и пустишину било би и досадно и гдупо, а управо је и немогуће; јер да се све што се зове гадом нечистоћом и ђубретом на земљи, стрпа на једно место, неби било нечистије, гадније, смрдљивије и поганије од турских ханова. Наш старац Сумбер, и ако је већ прави — ак — Турчин т. ј. Мухамеданац, и ако је више од 80. год. претурнио, у младим годинама арајући, грабећи, убијајући и отимајући, а сада у старим већ и без

оружја иде, јер је у неку руку као светац, — опет и њему самом, као Србину по народности небеше мила и права ова гадост и нечистота, која је својна Османске расе. Он говораше, да само због ове неволе почешће обилази шерове — паланке — нерадо свраћајући у ове. На захтеваће донеше нам по једну, гаднију од сваке пачваре, изцепану и трошну рогозницу — асуру. — Дуго је се нешто у једном тукарићу комешало, дакле непоче да одпушта позамашије шале на нашег Сумбера. То беше некакв Србин из Прокупља, ког одавна познаваше старца, ама немаше прилике да га изпрескаче барем речима, кад неможе делом. Које због тога, а које због нечистоће, јер немогасмо дахнути, одосмо на тако звани горњи бој; али тамо црње и горе. У свима су хановима у место соба димњаре — одаклије — и то у онима, кои су грађени од скоро, ја у старима нема ни од тога нигде и ништа; но се спава са коњима заједно и у ђубрету и мокраћи коњској. Ми обиђосмо све дињаре ове, и једва нам се учини понајчистиом. У Турској се нескида ни један путник па и ни један сељак нигде и никада, тако рећи, ван времена преобука. Ми се такође нисмо скидали, до што смо по обичају, опрали ноге; па се одма обули. Тек кад је живјак донешен гад у свему и свачему показао је сву своју силу, снагу и мложину неизбрвму и не схватиму умом човечијим. Из тавана, изрешетаног куршумима, падале су, као дажда, стенице, одоздо навалиле буве и белке — као и свуда — еле се, негледајући на страхан умор, мал неполуде целу ноћ. Чича Сумбер је се целу ноћ и драпао и спавао. — Сутра дан још већег белаја. Наш чича Сумбер, које од брза хода јучерашњег, а које од потуричког шеретлука, из Куршумлије ни маћи пешке, па тешко и на коњу. Ми га нудисмо да непрестано аше час нашег, а час момковог коња, док се ми мењамо, на шта и пристаде; ама брат момак вели, неће са свог коња да се макне јер му га је још у Београду познати налазиоц и пријатељ дао за труд покрај путног трошка, кога нам је била дужност теглити, негледајући на то што би он и сам морао плаћати вођарину. Ово је још добро дошло нашој старини, да само може узети коња свог неког пријатеља старог такође седобродог, али не беле браде као Сумбер, оца куршумлиског. Оца је још оно вече дошао био своје другару у свему и свачему још из малена. Још то

моћ
прв
раз
пуш
и по
а о
поч
пок
бин
раја
тин
је с
ски
су с
тип
и т
час
вам
јат
ово
пра
шт
љн
пас
Јед
ли
ват
те
па
нар
мух
сле
дон
наш
даш
тре
пон

...у француским и тим крајевима, као и унутрашњем заш. Нема неко-
лико година, пред овоме путовањем, како је султан издао за
своје поданике или државне поданике. Ово је учињено из неко-
лико разлога. Како је од наших трговачких тужби, како се наши
паше, или министре, позивају; на њих се натурају, за сву
ову турску тешкотињу. Власти турске овог жалбе су се: да нера-
вној француској натурају да су Срби у турској равни њиховим
поданицима: да се овима издају једна грамота и т. д. и да им се мо-
рају и тешкотиње турске давати. На захтевања нашег Намесни-
чког канцеларијата, ово су грамоте издати; али и овде
је било неких промена, издатих. Ова грам, да бисмо све власти
издају турски: на је издао ове грамоте на првеној хартији,
да се на свој јазик издају народности, дослов ове листе, при-
лази и државне тешкотиње и обавезо на њега назвали. — Не, у
овој грамоти каже се једно: што га је турски војска? Тако је овде
како. Ово овиме властима нашим, и обавезо се наша званична лица,
на турски, канцеларије, овог, ова последица, непрестано заштити-
вају: а на све, а кад бисмо а шта бисмо, а ради чега бисмо? и
т. д. Све што Србија, или такође јемчале: да ће нас право
— т. ј. како — одвести у Приштину, при говору, у стражарја,
државне овиме издали а бију у дају и погледе, на чак и пона-
шља. Наше канцеларије и свој одржање и познатиство на и некадашње ви-
шњих власти. Једно тражило: да сви га издали у буту; да је погодно
с овим, да нас властима издају одвести до Приштине и т. д. Он нам и име
показало! Нас је ово страшно и лутало и зачуђивало; али доц-
није каже се и друго још каже, много веће и чудоватно је од
овог. Једна се још једна изреченица ове грамоте, неписане и
таког страшног турски, која нам је најдубље у души остала од
овог турског по крајима и парова Правој Србији. Веда је
друга како, или како издали једна за самара и његовим, од
овиме страшног — још једна. — Како се, на овоме овиме
като, овиме од крајова, турски се изреченица, неписане
државне канцеларије, свој изреченица Кошковица
овиме и државна овиме издали се овиме
је како издали и на овоме у једно
једна се на овиме овиме издали овиме,
друга једна овиме Србија. У једној др

од 1. часа док се спреми и договори сам домаћина. Он нам овако рече, а у ствари беше друго. Њему је се чудновато учинило; понашање спрам нас турских стражара и чиновника те је се нарочито задржавао, забаливши траг нашем путу, док не види: шта ови мисле? Он је с једног брдашца гледао на стражару и Куршумлији водећи пут, неће ли кои, од стражара, овуда проћи? Ако би ма ко случајно, и'ма за чим, и куда, ишао био би хрђав знаки он би нас од своје куће претуррио прево плота, у нашу страну. Чекао је добле год нису отишли наши у своју страну, и пошто се нико жив, из стражаре, по речима његовим, само због хрђава времена, непојави, пођосмо даље; али опет не правим путем, по разпутицама, покрај, и недалеко од, пута. Једино нас је, због онаквог понашања стражара, он водио до Приштине, а иначе, у сваком другом случају, мислио нам је дати свога сина, да нас одведе. Често је наш чича Сумбер огледао се на све стране, што је месни обичај кроз сву Турску, а нарочито је мрко погледао на главни пут, чиме је показивао зебњу и стрепњу од стражара и власти турске. За европског човека, је ова ствар чудновата и невероватна; али за човека из ове стране, и путника по њој, ствар је и на свом месту и истинита. У Турској најнезнатија Потурница, а нарочито где власт суданова није сасвим продрла, — а где власт она — може спасти живот највећем зликовцу, као и најневинијем човеку. Живот човечији зависи не од воље онога коме припада; но од прве сретене потурнице, — и њејџа власти, — која без икакве одговорности прождире ни крива ни дужна здрава и чистава човека. Примера имамо баш са нашим јединим чичом, којег је иже овог села, где се сада находимо, на путу пре пришту нашег у кнежевину, уједанпут направио потурницу; па је ишао пришту, ка и дванаест дана, до Сумбера, где га Сумбер врдао је и са правог пута, и на час упутио га на лево, замећући га на лево од нашег пута, да не би се вратио да од наше стране. — а врло лако је и трећи колски кола у лево оставшег потурнице. Чучале су Сумбер рече,

Сумбери и што му одма унапред и платисмо, а тако се мора и обичај је, ми се избависмо те неприлике: да идемо сами у меџне — савет — да пасош поднеше. Ода сам то учини и готов пасош до-несе нам се. По наруџбинама свима и свакоме о старинама и снимцима ових, добисмо и препис натписа са мача цара Лазара из Мошеје са Косова, једне сабље и т. д. што ћемо на свом месту навести, а и иза Куршумлије, са урвина надвратног камена бив: цркве св. Николе, која је била покривена куршумом — оловом — од којег је и данашња ова варош, са оном планицом више ње и речницом, име добила од Турака, као што причају потурице староседиоци овд. Наводимо тај натпис — за који, као и два напоменута са сабаља — нејамчимо, о коме, веде да је у три врстице написан, и ако је верно снимљен, гласи овако: † † † Помоцио оца несъзданаго поснзашениемъ сына рожданаго и съвршениемъ духа исходеше създа сынъ божественн храмъ великомоу чюдотвѣрцоу христовоу нико . . . азъ къ христе спасе благоверни сынъ краля градине краля въсеръе . . . зем . . . леть † S C M. нид. Натписа, веде, још има, али се нису могли снимати.

Сутра дан рано, пошто страшно пренапрено платисмо крчмару за његово хришћанско гостопримље, пођосмо Приштини. До Приштине све уз речицу Бањску газећи је преко 63. пута, од Куршумлије, рачунају добрих 16. часова, и то 8. до Подујева, а 8. од овога до Приштине. Многи рачунају само 12. часова, а као што смо мадо више напоменути: скоро све часове простора, у Турској, ваља у мање и краће рачунати; но што их тамо рачунају. Ово је нарочито због хрђавих путова и коња уморних и т. д. Па тако је и у нас у кнежевини до скоро било, а и сада је. И сада се, од Шапца до Лознице, рачуна поштанских 12. часова и за толико плаћа ко путује поштом, а кочијаша, са добрим коњима, долазе за $4\frac{1}{2}$ до 5. највише, часова. Ми смо тако рећи предзорицом прошли мимо села: Љутена, Мернице, Кастрат и Тиховац, иза ког смо, непрестано газећи малену Бањску — речницу — на прекрасној обали ове поодморили се. Села су нам сва остајала са страна, а ми смо коритом бањским путовали. Да ли је овуда, или не, прави пут незнамо? Само то знамо, да смо једнога с товарима из Приштине срели. Пута нема скоро никаква, ван на неколико места што је само закопано, на обали ове

дивне и прекрасне речице. Живе душе нигде није било видети, ван неколико у малим воденичицама и ваљавицама по арнаућених и потурчених Срба. Одавде смо опет наставили наш пут го-нећи у средњи кас наше коње; те дођемо спрам села Вреда, у ком, на њивама, први пут видесмо живе женске душе. Одавде до спрам села Бањске, такође смо непрестано све уз Бањску речицу путовали и ову сваки час газили. Нама се чини да је наш вођ Сумбер нарочито ишао спутницама; да само не побиљежимо све што је било при путу. Он нам је се изговарао, да овуда иде ради самих нас; јер путем увек има хрђавих људи, а овуда нам је и ближе и безбедније. Ми смо му веровали, а готово и воледи тај пут, што нам је, и ако, преко воље, опет наговешћавао старине. Тако смо у овом путу прошли 6, раз: од цркви старих, по тако порушених да се немогаше ни једно писмо, а камо ли цели натписи притити. Од Бањске смо ишли, као што је напоменуто, опет у место путем, све уз саму речицу Бањску, скоро до самог њеног извора у планини Добино. Иза села Бањског обрнули смо у лево уз речицу и на прекрасним међуплавинским кланцима и њивима наиђосмо на једну њиву у којој 8. Арнаутки копаху курузе. Оне су све крупне, високог раста и праве Српкиње, ван једне омалечке, црне као Татарке и округлог сићушнога лица. Све су мухамеданке, а непокривају се нити носе димлије и шалваре. На њима су кошуље беле, као и у Српкиња, сукње беле са леве стране од појаса па до колена — докле су и сукње дуге — разрезане и са несастављеним полама. У оне мале беше прави мушки здраво убран и бео фиџан, са широким первазом при дну око целог тог фиџана. Све имаћаху појасеве загасјато плаве, а у неких ове разрезане сукње нису везане око појаса на кошуљама; но чак ниже кукоза, — те се између ових сукања и појасева виђаху кошуље доста извучене, а нарочито острагу. На стасу су им црвени јелечићи, а косе су подвијене под марамама на главама и оплетене у кике са страна, које прелазе преко ушију, па се у једних острагу везују, а у других у једном перчину — и то девојака — спуштају низ леђа, као у нашој Мачви. Оне су са највећом озбиљношћу радиле гледајући нас изпод очију. Наш Сумбер није их, као мухамеданац ни погледао. Пошто измакосмо штасмо га за ношњу и он нам рече:

да су оне све одавде и месне, а она мала чак из Баковичке, или Скадарске, нахџе Латинка. Оне, вели, носе фистане, а жене овдашње не. Као и за сва, тако и за ово питање не беше му по вољи; но ипак одговараше. Од спрам села овога за једно $\frac{3}{4}$ часа повраћа речница Бањска у лево и ми смо непрестано њеним коритом ишли, док у једном кланцу ненаиђосмо на велике развалине. Ниже мало од ових стајаше једна дрвена зградца, а око ње неколико колебица. Из ове прве зграде њаше потоком вреда вода, и та вам је тако звана Бања Милоша Обилица, у којој је се последњи пут, пред битком косовском, окуцао. По прастаром српском обичају и наш је се свети Обилић пред полазак у бој окуцао, очистио и спремио душу и тело за вечно насеље. Овај је се обичај, као и праве и истините чистоте у свему и свачему, пред бојеве, сачувао и дан данашњи у нашем народу. Прича се да ће онај први погинути у боју, кои се ма у чему оскврни и погреша противу старином освећених обичаја наравствености и народне чистоте. Тако је један на Лешници у последним нашим бојевима са Турцима, први и једини од све војске погинуо само с тога; што је се преварио, при поласку у бој, те пољубио некакву девојку турску. Први избачени, из турске, или непријатељске, пушке, куршум њега је у сред војске српске погодио, а други нико није ни погинуо. — Више ове нове бање дасчаре за $\frac{1}{4}$ часа стоје дивне и огромне развалине, по причању, Обилица бање, коју је сам о свом трошку подигао. Сумбер причаше, како је највећи српски јунак и најсилнији у српској и турској војсци полазећи на Косово, овде се у својој бањи окуцао последњи пут и омађио; те цара и 12.000. војника царских убио. Кад га питасмо: чи је био? Он одговараше: „наш“, а чијег је цара убио? „Турског Мурата“. Кад му ово причање протумачисмо, Сумбер се страшно збуни, силете, поцрвени и наљути; њему можда никад и није падало на ум: да се његов јунак и убиство турског цара Мурата са 12.000. војника, не слаже. Ово му је једино питање више разсветлило тамне и замршене појаме о Турцима и потурицама; но сва завијена и у лаж увијена и обмотана причања хоџа и дервиша! Он је се дуго и дуго борио, мислио, љутио, размишљавао и примисљао, док нам једва једном не рече да треба да се иде. Разуме се по себи,

да се нисмо хтели тако олако разстати се са овим прастарим и светим, за сваког правог Србина, местом. Говораше нам, да су овуда зли Арнаути, да убијају, плаћају и т. д. ко се задржава при овој бањи, а очевидно се види да свет овде долази купа се и т. Он нам показа и неколико гробова, тобож убијених, а биће по свој прилици умрлих болесника. Више развалина бање, на једном хумићу виде се развалине од двораца Милоша Обилића, а са страна, троје развалине од прастарих цркава и трагова од прастарих гробља. Свуд смо около обилазили, но надписа нигде и нокаквог ненађосмо. Мишљасмо да се и сами окупамо овде у овој води, што је хтео и сам Сумбер причајући нам, док још недођосмо до бање, о целителној води овој. Он говораше: да је та вреда вода тако силовита и јака, да од сваке болести не само излечи човека, него, ко се више пута окупа у њој, повраћа и снагу и јачину, старце подмлађује. Он говораше, да за своје дојакашње здравље благодари само тој води; али она не мухамеданцима не само не помаже, него шта више и одмаже, а и није им слободно купити се ту. С тога нам је путем говорно, док недођосмо доде, да се, ако би нас ко питао, кажемо да сасмо мухамеданац из Босне и мало онако језиком да занесемо. Кад смо баш били код бање и кад је се требало окупати, због оног питања, Сумбер, нехтеде нипошто и ни за жива бога, да се окупамо. Док смо се ми овуда бавили и скоро свађали, да се купамо или не, једно 5—6 наоружаних, као обично, Арнаута дођоше нам и почеше српски, говорити, а кад им Сумбер одговори, натучајући, арнаутски, они и сами тако обрнуше, такође натучајући. По Сумберу закључили су да смо потурице из Босне; јер овај, у место уских, белих, изшараних плавом обтоком, — гајтаном, — правих српских чакшира, носаше сукнене, а у место бедог, изшараног, плавом обтоком, са разрезаним рукавима, гуњића, носаше прави гуњић од сузна, које се у нас из турске доноси. У место бедог и повисоког, без оне пресамићености, калпачића, он имађаше стари висок, већ масан, фес турски. Док су се они међу се замуцкујући и којекако са патезањем арнаутски разговарали, ми смо опет заврљивали око развалина и нашлавши на издупани надвратни камен један прочитасмо му и свимасмо ово неколико речица † изколѣиѣмъ ѿца, поспѣшеиѣмъ сѣи и сѣврѣиѣи сѣга дѣха, па више нема. Види се да је овај камен био

над неким црвеним vratima. Даље, на излупаним одломцима бивших надгробних споменика, виђаше се ово неколико писмена: в, т, е, ж, и, г, з. а на једном лепо се читаху ова из 13. века писмена и речи: *области српскине*, на трећем престави се. Ми би још више овуда обилазили, а и на развалине дворца, или боље градића, пењали би се, да нам само допустише. Чим су она б. примјетили, да ми нешто обилазимо, а по свој врлици по наговору нашег чича Сумбера, зваше нас арнаутски да се одатле мичемо док смо здрави и читави. Тако и после, последњег настојавања, да се окупамо у овој топлој бањи, немогасмо ништа учинити. Сумбер, као да се беше одиста од оних уплашно, хиташе што се брже могаше, по овом врућем поточићу, који се зове Топлица Милошева, а улива се у Бањску. Пошто смо били одмакли више од пола часа хода, каза нам Сумбер да је ова речица Топлица Облића и да није Бањска јер се ова у Бањску улива. Сумбер је нарочито хтео да се користи овим путем и да се окупа у овој бањи; али пред самом њом одступи од своје намере, једино због оног питања. Говораше доцније, а и пре, да никад није овуда прошао а да се некупа. Што то сада није учинио изговарао се да није смео због оних Арнаута, међу којима су двојица били арамбаше и хајдуци. Пре овога мучио је се како би се ми, као хришћанин, окупали у светој води, па је већ тобож и па то прилегао, да нам учини то добро и изузетак као странцу. Одавде смо опет окренули десно и дошли на Бањску, од ове обрнули лево уз планиницу Добине, а неки зову је и Дух, због седа на врх планине тако званог. Ми смо се прихватили ове планине све уз речицу њену, која се по овој зове Добиница а и Дух. Пењали смо се непрестано све на више и више и после 2 часа хода оставили смо речицу у десно, а ми смо пошли у лево врху планине. Скоро од самог дна њеног, па све до врха, направљен је за б.хвати широк пут, и то такав да је се још сада на многим местима провалио; те нам коњи у мал ноге неполомеше. Где је била провалија каква, ту је инђинир мударим некакав, навадно букве, грмове, а по где где и брезе, па после насу земљом; те ова, међу растављеним овим дрвима, још сада пропада. Док грање од ових изтрули, док сама ова дрва попусте и размигоље се под теретима, онда ће ово бити права

вратоломија, а не пут. Добино је врло висока планина, обрастла донекле грмовима и другом шумом топлијег земљишта, а више буквама и пзредка по где где брезама. На врху њеном нема никакве шуме; но је голет права, обрасла прекрасном зеленом травом. Лево се виде развалине од некаква бившег градића старог, покрај ког је данас село тако звано Дух; даље имамо развалине од три цркве и неких зграда. Сумбер: причаше, да је право име овој планини, као и селу и развалинама, Дух; да је ту у старини седео некакав Бан и т. д. На разна питања љутито одговораше: „Ама синак, знаш да је ово пре све било каурско и баш кад хоћеш српско; па су наши,-а ми? и ми смо били некад што и ви-Турци ове земље све освоили, и све што је било ту порушили; да су се ови људи овуда проверили, што су видели да је турска вера боља; да им је много којешта обећано, а сада скоро све одузето и т. д. Кад је овај град разорен, разорена је и она Бања, Топлица и остало. А Дух се зове, што је ова планина негда била много виша, па се у човеку заптије дух идући на њу, а сад је ето видиш много нижа“ и т. д. Даље причаше: да је све то порушено, одма после битке косовске, а што се тиче народности све признаје, само није Србин; јер под том речју разуме се вера, а не народност, не само у њега, но и у свију потурица. Он, као и свака потурица, не може никад да одвои веру од народности. Увек ће ти признати: да је био православни; да је био Србин; да није Османлија, ни Шкип, да је било пре Косова његово, српско, царство; да је сада прави Турчин и ако није, ни Шкип, ни Черкез, ни Татарин ни Османлија; али тако исто није ни Србин! Србин значи православног. У правих Турака, или Османлија, то је име политичко, неверничко, динлушманско; с тога сваки правоверац, не само без икакве одговорности, може убити оног ко се зове Србин; него је још и добијао од државе, у старо доба, па и сада у правој Србији, по 30 дук дес. награде, из државне благајнице. Овако, и све ово, причаше сам Сумбер. Према овом говору може се лако закључити, да је ове старине још Вајазет порушио. Од свију турских султана, овај је се, својом турско-монголском нарављу, да све и сва руши и утамањује, највише одликовао, као што ћемо даље видети. Са ове прекрасне

и дивне голе планине прекрасно се види дивни и чаробни Копаоник, са својим огранком Бајгором и поменутиим чистим српским селма и нешто потурица. Прекрасно се и најлепше види, како се наш Копаоник савија југо истоку и спојава са својим огранцима, тако званим нашим Јастребцом, Добином планином, Бутовцем, Вељетјеном и т. д. и прелази преко Лаба на леву страну Косова, остављајући на десној, Бајгору, Грдеч, Подкопаоник, Звечан, Чичавицу, Голеш на ком беше сјдан Влах-Алија и т. д. На врху ове планине мало смо се одмарали и наше коње напасали. Међу тим ми смо ишли развалинама, по којима се играху арнаутска дечица, скоро са свим нага, чувајући овце и јагаџце. Ову децу, као и свуда арнаутиће, видети, значи видети праву српску децу и у типу, и у навикама, обичајима, наравима и т. д. Да би се још више ова једнакост огледала, неизостају и свиралице и двојнице наше, и једне и исте мелодије свиране кроз ове, ако се првобитни гласови и тонови наших напева, могу назвати мелодијама. Ништа више ненађосмо овде до ово испрекиданог патписа, дубоко урезаног у лепом белом и прекрасно отесаном камену: поплрки се и ђиоки лѣтоу † з. т. о. и. ниџик изб: и остатци на надгробном споменику † л. р. к. ђ. погике воивоџа вљџк мрџишикџ више нема. Дакле први односи сегадини 6378. пре, а други 1.129. год. после Христа. Знатна старина, но штета велика, што се несачуваше ови цели надписи: Можда их има и целих, али које велики, као вуци зелени и зли, потурица или арнаути, пси, а које мржња наше старине Сумбера на записивање, примора нас; те се морасмо одма кренути и спуштати низ овај Дух или Добоно планину. Јужна страна његова, није тако мрачна, влажна, страшна и обрастла старом шумом, као што је сјеверна, а није тако ужасно ни стрменита; но се постепено спушта, и обрастла је скоро сва прекрасном младом грмовом шумом. Идући тако од врха ове планине, на коме има осим осталог, неколико разорених старих ханова и два још цела, проминусмо село Пепељевац, које нам остаде с десне стране. За једно $\frac{1}{2}$ часа ниже овога, а скоро 2. од врха планине, долази се у једну прекрасну шумицу грмову, иза које стоје три хана, обично као и свуда, ограђена високим ѕидом, са прорезинама за одбрану од насртајућих. Ми два прођосмо, а у трећем крајњем наш се Сумбер сврати, да се мало одморе коњи; јер на планини нехтеде их

одмарати, што заврљивасмо око оних наших старина. У хану су три, вишији од свију наших највишијих људи у кнежевини, ђаковалије, о којима је Сумбер мислио да незнају српски. Тек што смо ушли у мрачан, гадан и сав почађавио од многог дима, без димњака, хан, одма метнуше и скуваше грке каве, а коњима, који су упореду с нама били, даде се зоб. Од хана и његове оградe, кроз која смо ушли, као и она друга куд су коњи уведени, одма се закључаше врата. Ђаковалије су све три од пете до главе наоружане, као и све потурице овуда или арнаути. Није прошло ни 3. минута, а зачу се страшна лупа на оградским па ханским вратима; лупу је спроводио арнаутски шиштајући говор, и пошто један од ханџија отвори врата, у хан уђоше 4 наоружана арнаутина. Дуго су говорили са Сумбером, у ког је се лице непрестано мењало; напоследку из једног угла извуче се један још вишији ђаковалија, само у кошуљи и гаћама. Од њега се она тројица, као стресеше, а он јецајући од болова, понуди им кафу, ови узеше, и говор се као нешто веселије продужи. Нама се Ђаковалије обрнуше са српским говором и питаше нас: „куда, ако Бог да?“ Ми им одговорисмо, а они сви четворица: „хајде идите брже, а ми ћемо ове овде задржати“, Сумбер са ханџијама притеже коње, и пошто изађосмо из хана, поче говорити српски; јер га ханџије, ђаковчани, неразумеваху добро кад којешта натуца шкипски. Наш прави пратиоц и вођ неразбираше овима баш ни речице, шта зборе и говоре. Од хана појахасмо наше коње, а мало даље Сумбер нам рече, да сјашемо и да идемо напред што се може брже; ово је исто и он учинио и нас двојица низ ову планину пешачисмо, док наш прави пратиоц несјахиваше ни уз брдо, ни низ брдо. У путу Сумбер рече како је Ђаковалијама дагао: да смо, из Босне, Турчин; како је држао, да ови незнају српски, па се ђаводи овуда већ научили и говоре српски, боље но он а он, незнађаше за то; како су нас, по говору, познали да нисмо из Босне и т. д. говорећи нам, да у будуће по мало заносимо онако босански. Она тројица беху разбојници и да се из оног тамног угла неизвуче онај четврти ђаковчанин, хтедохе да затуре кавгу, држећи да смо Османлија и човек са новцима. Ђаковчани су их одвраћали од зла, Сумбер молио и т. д. али без оног бодестног, кој је и сам разбојник, неби било ништа; но би се морали пушкарати. Ми смо видели и приметили, неко

комешање, и с тога нам је, као и обично, рука лежала у џепу на малом нашем револверчићу. Ко незна какву храброст даје човеку оружје, на ма оно и најгоре и црње било, и ко није испитао овакве прилике; томе се неможе казати и описати. Са нашим револвером, осим остаде две пушке, ми смо имали поузданих, 6. другова; а без њега нигде и ништа. Тек смо били на половини ове планине, у слазењу, непрестано скоро трчајући, само да измакнемо из шуме ове; али нас сrete нишки Мутасериф са 12. војника коњаника и до 30. којекаквих башибозука, на коњима, а 20-30. пешака, као и први од главе до пете наоружаних. У среди јакаше Његова преузвишеност, пуца набељеног и на румењенаг лица, а косе браде и бркова намазаних, црним бојама и помадама. Висока и широка сунцобранчина, коју са страна држаху две личности, заштићаваше преузвишеног мутасерифа од сунашца божијег. Они кои пред њим иђаху на коњима и пешке, ношаху дуге пушке са обрнутим цевима, напред, а кундацима на раменима; а кои острагу обично како се носе на рамену дуге пушке; а са страна са обешеним о раменима пуцкама обрнутим кундацима његовој преузвишености а грлићима у поље. Страшно изгледаше пратња Његова; сви намрштени сакрвањеним очима, и зверским погледима, баш као да су сви побегли из куће бесомучника и згранутих. Његова преузвишеност, са османско-европско-грчко-бугарско-ерменским полициским носом, беше намирисала у нама два мириса, а нарочито кад смо му се одазвали на речи. „Огурала“ махнувши руком више чела, чему нас је ваучно Сумбер, да учинимо кад сретнемо Османлију. Од два мириса један му је мирисао као да смо Турчин, а други Србин. Његова преузвишеност хтеда је ово дознати, и пошто смо по савету Сумберовом, све брже и брже измичући, и прилићно измакли те се опростили и од ове беде, рече нам да је имала доброту запитати своју свиту турским језиком: „Шта мислите, ко је и шта је овај? Ово је или Турчин или Србин? Бошњак вије, Арнаутин није, европеац ђаурин није.“ Приближенији одговорили су му, наравно османско-турским језиком: „Ак Турчин!“ што ће рећи прави Турчин. Али је се Његова узвишеност сумњала, и да неизмакосмо подалеко, хтеда је баш да дозна. Сумбер је разумео њихов говор и према томе одмеравао алчу, својега побратима хоће, својом огромним древоваком, а сиромас се алча већ једва мицаше, од тешка умора.

Наравно је да смо и ми сами потпуно сљедовали његовом примеру и по његовим саветима и наложима, потпуно и најтачније поступаћи, тако исто према нашем дору. По свом обичају, он је и овде благовзводио сврнути с правог пута, те шеврднути у лево на село Крпине и удесно на Добридол на Лабу; из овога опет разпутицом и спутицама у Сибовац, а из Сибовца правим путем у Дубвицу, Обранчу, и Летонце, па у Падужево или Подужево, у ком се и колски пут састаје са нашим коњаничким из Куршмације. Како се прође Пепељавац и спусти се са планине Довно, или Духа, одма се отвара огромна, прекрасна међупланинска, хумиста котловиност, шира од 3. часа. С десне су стране села потурица, Арнаута и Срба, а с леве, све крај водског пута, огромних 5. черкеских, прекрасних села, од којих свако брои, у средњу и најмању руку, по 100 добрих кућа. Ова села и немају других имена до Черкеска села, а како их сами Черкези зову незнамо, нити могасмо дознати. Наш Сумбер хитао је последњем хану подужевском, а има их свега 3. У првоме пре годину дана догодила му је се одвећ велика несрећа од Черкеза; па га нехте ни гледати, а у другом су, по речима његовим, саме ханџији разбојници, којима су све вере подједнаке, и из свију вера, своје госте, шаљу богу на истину. Он је од овог средњег хана страшно стрепио и на срећу нашу у њему небеше никога, а ханџије, најевши се у сред подне, изваљале се под оружјем и са дугим пушкама у рукама, па хрчу, тако слабо, да се чак на пут чује њихна хркљава и носева им писњава. Старац Сумбер препоручиваше последњи хан и ханџију, као поштена и правог свог пријатеља, и ми смо се из свију сида ушели, само да што пре дођемо до овог; те да једном дацемо душом, а коњи су нам били скоро већ сасвим попадали. Издајека чула је се песма, но као залевање неко; а не песма; ханске вратнице беху затворене, а кад дођосмо спрам хана, вратнице се отворише, и кроз њих, изпред хана, осуше се три пушке право на нас. Ми смо били преко обичајно измакли напред, а куршуми недалеко прозвиждаше мимо наше уши. Сумбер кад то виде викну нам: „лакше“ а свог коња ободу, дојури до спрам нас и пође из међу нас и хана. Непрође ни 3 минута, а још три пушке осуше се, опет право на нас, и онај што попеваше још жалосније дераше се, управо кукајући. Сумбер је зборио арнаут-

ски мешајућии по неку турски онима у хану вичући нам непрестано: "удри десном ногом коња да неопазе да се бонмо, па што брже изми-
чимо синак! Ово овако исто и он чињаше, и ни заједну длачицу спрам
нас нити изостајаше, нити измицаше. Говор је његов можда
подејствовао, те се мало задржаше, ама се осуше још 3 пушке
право у нас цељајући и ми срећно прођосмо овај поштени
хан у ком је хандија поштен и пријатељ Сумберов. Нап вајни
први пратиоц беше се уплашио, управо смрвнуо се, дрктао као
лист тополин, а пребледео као крпа и у место да нас заклони
од стране хана, као што му и Сумбер говораше, он се иза нас
заклањаше нама и Сумбером од хана. Страшно псоваше путем
Сумбер говорећи: „ама недржи ти веру у псејој вери.“ Они су
нарочито на нас пуцали; али, или им је пиће — ако су били
пијани — или незгодна месност, изпред хана, кроз вратнице, и ове,
сметала; те од 9. метака ни један непотриви. Овај што је певао
био је везан и по свој прилици Србин; јер немаше оружја, а сам
беше сиромаш изцепан и избуџан. Он кукаше, а не певаше, што је
се видело по крупним сузама његовим, на које се одљуди несми-
ловаше. Сумбер напротив тврђаше да је, као бајаги, Арнаутин; али
се и из његова шеврдања видело да је Србин. При помисли, да је
је то био Србин, ми смо се били страшно огорчили, сматрајући као
за неку дужност да га као избавимо, а понижеће да га оставимо
рукама варвара. Сумбер нас је уверавао противно, бојећи се
повраћаја хану, а ми смо се целог пута кајали што се несвра-
тисмо у хан, које нек се препише оној изненадности, сбуњености,
најмање страху. Пошто смо већ сасвим били ван сваке опасности
— и ваљда с тога — и пошто смо дошли к себи, хтедосмо да се
вратимо у хан; но Сумбер увераваше нас прво: да нису тобож
на нас пуцали, већ онако од весеља, а друго: да оно и није,
Србин, већ Арнаутин неки с коим се они, тобож, шале. Нас је
ова ствар страшно тиштала и доцније разбирајући дозналисмо:
да је онај везани био Србин из оближњег села; да је случајно
туда прошао, па запао у ђавоље руке; да су га мучећи на разне на-
чине свог исекли жива у комадиће те је сиромашак, ни крив ни
дужан, најтежијим мукама уморен. И коњи и ми једва смо се ми-
цали, ван нашег првог вође, кои непрестано јакаше, од наше гра-
вице па све докле је ишао несјихивајући ни уз брдо ни низ брдо,

ко једва дођосмо у пољу, под леву обалу Лабову и ту се одморисмо де смо се станили једно због пртљага и харема мутасерифа ниог, а друго због непрестаног тумарања Черкеза на воловским имама и пешке. На њих је Сумбер, као и све потурице и науги, страшно мрзео, а нарочито од догађаја у првом појевском хану. Колико је био овај догађај, Сумбера са Черезом, смешан, толико је исто и карактеристичан. Ми смо већ једном казали: да је наш вођ Сумбер савршено српског типа — великих очију, и т. д. Черкез један десивши се у хану томе позна се, по његовом плавом српском типу и по бради, да је Косово-Рус — и наваљивао је непрестано да га, као Московца, вичући једну једиту до сад научена турску реч: „ћес Московска“ што ће рећи: „сећи Московца сећи.“ Черкези и дан данашњи, следајући на толико година што су већ у турској, незнају ни реч турски и ни један други језик, осим свога, а неће туђе ни да чују. Арнаути су разумевали и по речи ћес и по свима покретима, да је Сумбер, ни крива ни дужна, да убије; натерали су овога пред Черезом да клања и т. д. али је све то узалуд; наморали га да се куче и то је било узалуд, све дотле, док им није испало за руком да га некако сакрију. Сумбер се истина спасе, ама два Арнаути падну ту од Черкеза па никоме ништа, као и два на путу. Турци и потурице, Арнаути и сви, осим косовских Срба, боје се Черкеза и живе жеравице. Черкези су још до дан: дана савршени и прави подари свега и свачијег имања, само које им се допадне. Они краду, краду, мање убујају, отимају не само ствари, него и њиве са плодима и ливаде; па им суда нема. Косовски су их Срби заплашили јашно убивши неколико батинама, те их се прилично боје иначе и остали пред Черкезима стрепе. Они скоро и немају шта од Срба да краду, имају па их, и недирају, јер: ако је плод на вољки, спахин је; ако је крава у пољу, спахина је; ако је добра и плодна земља, спахина је; ако је лепа и добра њива, ливада, и т. д. спахина је; ако је добар вољ спахин је; ако је крава, спахина је; ако коза, овца и т. д. спахин је; ако пас, спахин је и т. д. Србин нема ништа друго до душе, и тело не припада својему; но спахији клетом, па и воља и мисао и т. д. Од кад је неколико Черкеза падо на Косову не краду више Србе. У паланкама и градовима краду очигрејно, краду, имају, узимају и т. д. па нико главе да осврне. Једно

дете српско случајно је ударило Черкезче, ово га убило, а Черкез још и оца оног Српчета; па никоме ништа, што пропадеше узалуд, две српске душе. Суд и власт турска потурицама и турцима, кад им Черкези отимају, кад их бију и убијају, веди: „нека их, нека, они су царски људу, а ми смо царско робље. Ми их морамо трпети, па да нас све покољу. Цар има власт од нас да чини што хоће; јер смо његово робље, а њима цар даје сву власт и сва права; па нека чине што хоће. Они то не чине, но цар?“ Черкези су сви у опште, изузев нешто мало Татара међу њима, високи, суви, танки, прави као стрела, одвећ црњомансти и управо црни; но са правилним цртама лица и лепо људи. Високи су, танки и прави, као стрела, присију широких, а стаса танка, да се могу рукама обухватити; носе косе подугачке; на главама високе црне полукалпаке; плаве до колена доламе са црним обтокама, жућкастим панталонама и чизмама или штифлетинама. За појасом носе пет шест неких ножића, пушчица, па чак и иза леђа по две прекрштене пушчице. Појас им је широк ремен — каиш — о бедрима носе, сабљу, о рамену дугу праву и скоро у једној врсти цев и танак кундак, пушку. На прсима, и то на долами стоје им у два, у неких у три, а и у један ред, фишеклије, у којима су им фишеци. Језик им је страшно зацетен, брз, замршен и подмукао; а они су у опште здрави и окретни људи. Овдашње земљиште и поднебје негово им, с тога почињу слабити, а деца им се, као и у свију насеоничара, недрже. Говоре, да су им жене одвећ гадне и још црње од њих, све у самим дроњцима, но доста крупне и стасите. Што су Черкези овако прави, узрок је тај, што матере, у место колевки, везују малу децу на прве дугачке даске и то на један крај а за други узму, и кад, иду на рад, упрте ове даске са децом на рамена и тако их одрже и подигну. Ово чудо и сами смо видели. Даска је та дугачка скоро за 1. хват, широка за непуну стопу. Као што напомену смо, међу овим Черкезима овуда има доста Татара са типовима њиховим, кратачки, омалечки шишкови, дебелим округлим главама, узким челом, кратким на врху широким подигнутим увис, а при челу сасвим угнутим, носевима, као по у правих наших, Бугара. Подочне су им кости одвећ широке, ушн

срасле се скоро са главама и т. д. Но осим ових на Косову, међу Черкезима, има један прави Рус, који је као војник на Кавказу заробљен и један Србин из Ваната, који је такође тамо као војник заробљен. Ови су се, по свој прилици, помухамеданили. Они имају жене Черкескиње, с којима су пород изродили, и причали су нама: да им је боље међу Черкезима, него међу руским војницима? Ово у кратко о Черкезима казава другом приликом допунићемо и коју више о овоме рећи. Последњи догађај, спрема хана подујевског, страшно је наљутило нашег чича Сумбера, а особито кад види Черкеза у њега се, као што сам каже, прева претурају од муке. Тако љутит признаваше потпуно: да жали што ма ко једном не узме ову земљу и не уреди како треба говорити: „Ама да хоће макар цигани да дођу, па би и они бољи били од нашег крмча — султана — у Цариграду.“ У љутњи својој потпуно признаваше, да је у нас све боље и ваљаније, но у њих: „једино је, рече, вера, вера вам, вала синовче, квари све. Како је то, молим те, узети једну вештицу, оковати се, па немоћи отрести је се? То је и код будала лудо, а камо ли код паметних. Ја сам мењао 3 жене, имам једну последњу, а хвала богу здрав сам и још снажан; жена ми је изанђала, па хоћу ово дана да узмем девојку од 15—16. година. Имам два сина, као два сокола, ама ћу их са дечицом опет претећи“, и још много којешта причаше. Изгледа само то: да их вера везује за Турке, на које мрзе све једно као и на хришћане. Тек смо мало почели куњати, ал' уместо да прође са мутасерифовим пртљагом један у европском одећу — и фесу разуме се — а он са два пандура право к нама. Најпре нам назва бога турски, ми ћутасмо, а Сумбер му одговори. Он онда поче арнаутски, грчки, цинцарски, италијански и напоследку већ покварено српски, или бугареки. Ово беше бугарин, секретар мутасерифа нишког, а у ствари његов харем-баша, т. ј. поглавица харема, за којим и иђаше и о ком вођаше бригу. Вило је дивно видети га, како неуме да јаше, па га два пандура пешачећа подржавају. Иза њега јахале су тако исто и хануме неке, и он је у неку руку изгледао, као и оне покривен белим платном и онако јашећи. Њему је Сумбер казао турски и арнаутски да смо бошњак, а по нашем одговору виде да га је преварио. На наше одговоре: да идемо у Приштину, он одговараше: „в' славната Блгариа-та ште те да си прошетате?“ Он се јако тужаше на Србе и неке

српске књиге, грдећи најцрње и гадније, све што је српско, а ми га у свима измишљотинама, на пречац одбијасмо. Сумбер је се био уплашио од оваквог преког говора; јер није пала мутасерифов харембаша, или како се он називаше секретар. Наравно, да се Сумбер у толико више страшаше, у колико је овде и обичај да се све казано, код свију сталежа и при свакоме говору, каже са највећом притворношћу, лагањем и улагивањем. Тако и иза Подујева, — у коме беху, за битке Муратове са царем нашим св. Лазаром, последње, или боље прве страже турске пред војском српском, — неостадосмо на миру. Сумбер, од ових догађаја, беше много љубазнији и целим путем причаше нам о свакој месности и са чега је знатна и чувена додавајући: „Сивњак! ваља мрве и да слажеш, кад што с ким збориш; јер овде није Шумадија!“ Причао нам је много о животу пограничних Турака, или Арнаута, и о животу наших пограничних Срба, с једно и друге стране; тужаше се много на младеж турску, што задиркује наше у кнежевини, и опет на наше што ови, истина и ако никада ненападају први на потурице, увек двогубо врате увреде: те тако иде вечна распра, која не да да се боље познамо и зближимо. Причаше нам о правима њиховим и тајним надозимамо, па за подујевце рече: „Ето ови пси несмеју по канонима без силаџ тескере — дисте за оружје — да носе оружје; ама они непрестано бегāju од власти приштинске; хоће на силу бога да подпадају под куршуманску: те тако нити су наши, ни ваши, а оружје, као и ми носе, краду, харају, убијају и т. д. а и лако им је чак овде све то чинити“. Заиста од Подујева ни једна потурица неноси оружје без писменог одобрења. — у Главнику прегазисмо Лаб и одавде управо почиње да се она хумиста котловина сужава. У овом се селу сва три поменута пута састају; те одатле једним иду у Приштину. Даље смо прошли које мимо, а које кроз, ова села потуричка: Свеља, Гртовце, Белопоље, Жуковић, Лужан, Мојанци, са по 20. к. и на страни десној Бањинште у коме су скоро све сами Срби са нешто мало потурица. О овом селу причаше Сумбер, а на рочишту о једној главици прекрасној, да се зове „Јунакова глава“ а село „Јунаков гроб“. „Јунак је тај, вели, био Србин, коме је још на Косову одсечена глава; он је исту узео у руке, а добар и виловит коњ повео га са Косова овамо. Бог свети зна докле би га

однео, а незна се ни куд га је носио, ако неће бити двору Обилића у Дреници — западно од Косова преко Чичавице планине — а оно ће бити, да га је носио у Бањску оној Топлици, у којој је се Обилић пред битку окупао, па ваљда коњ опомињајући се последње зоби, тамо и пошао. У Дреницу и није могао од силне псеће — турске — војске. Девојка једнџ месила је хљеб, па кад је виде мртва човека на коњу уплаши се и викне: „мајко, да видиш мртваца, без главе, на коњу!“ Чим она то изговори, јунак падне, коњ цркне, а мајка јој реке: „проклета да си кћери!“ Девојка се одма окамени и оно место — указујући га — зове се: „Проклета девојка“ где је коњ пао зове се: „Коњски гроб и Коњомор“ а јунак где је то се прозове: „Јунаково бупило“, а где је сахрањен: „Јунаков гроб.“ Гроб овај и данас чини чуда и јунаштва; он лечи сваке болести и помаже свима верама; особито снажи и јача слабу децу и људе слабуњаве; женама даје млека, које немају; које нерађају, кад буду на гробу и поклоне му се, рађају и т. д. Он помаже свима верама без разлике, ако хоћеш право: то је гроб Милоша Обилића, који је разпорио онога пса тамо — указујући на Косову, на тулбе Муратово — изсекао му 27. хоџа, хаџија, лала, везира и убио 12.000 поганих Османлија. Да бог да посветила му седесница и да је благословен и овог и оног света!“ Тако ово и још много којешта причаше Сумбер, а ми се уверисмо: да је одиста ту гроб Милоша Обилића, а не у Бариљеву, као што нам је причано; да га народ поштује за свог првог и највећег свеца; да се тужан и чемеран на његову гробу још и дан данашњи вида и исповеда; да му открива болно и рађаво срце своје, своју тугу, невољу, свој јад, чемер, несрећу, муке, пакао, пропаст, ништавност, и униженост ниже скотова и бездушних ствари. Причали су нам, да и потурице одиста иду тамо и да и њима помаже и т. д. Ето, како прави и чисти наш тужни и чемерни српски народ у бив. царици и краљици, а тада и сада, Правој Србији, поштује и уважава своје, док већина пас у кнежевини, осим свога џепа и себичности, и незнамо и нећемо да знамо ништа шта је овамо и шта се догађа! Ми живимо само за се и за своје најближе, као да смо све на свету постигли и у свему се усавршили! Нас, врасак, плач, јаук, урнебес и најтеже муке на свету, наше рођене и најрођевије браће, као да ни најмање недирају, као да им ништа

нисмо дужни, као да им нисмо обвезани учинити све оно, што и себи, самима? Ми се бавимо само нашим унутрашњим стварима тако званом некаквом тричавом унутрашњом политиком, срећом и уређењима и то у најмањем делу некадашње Србије, необзирући се, што тај није Србија, но најмањи део репа њеног. Ми у овој мислимо основати срећу, државу, утврдити народност и остати вечним, док заборављамо и пренебрегавамо ону, Србију, са којом, и у којој би, само и могли одиста бити срећни, и колико је то за поједине народе могуће, вечни. Опаметимо се једном, док није још доцна; сближимо се и здружимо једном; оканимо се унутрашњих задевица и којекаквих ситница и беспослица; одпочнимо својски и братски радити сви скупи да се ујединимо: те тако да постанемо људи, држава и народ, а иначе ће нас некада прождрети и прогутати туђа хада и сила. - Од горе поменутог села, наступивши већ у кланац огранака Конаоникових Пруговца и других, са огранцима Вељетјена, или као што се овде зове Бутовац, кои су оба опет само огранци планина новобрдских, — иде се непрестано кланцем, и неколико пута прелази Лаб, још мимо, и кроз, ова села: Мојанча, Љупча, са караулом, и Враћидол. Од овог Враћегдола па за 1 1/2 час покрај села: Прговца, Бариљева и Босиља, а у многих погрешно Бесиње, опет се долази у прекрасну котловиност. Ова се опет сужава огранцима Конаоника, тако званим, Пропаштица и Планиница, са Бутовцем огранком новобрдских планина, или, предазима Конаоника на југо - исток. Одавде леви пут иде право у Косово равницу, а десни прево високоравних огранака у Приштину, кроз села Врњице, а покрај Маковца.

ГЛАВА VI.

Приштина; њени становници и старине; Грачаница; њене старине и хрисавуља; њена новија и садања судба; Јањево са својим старинама и становницима; Косово поље; битка косовска и остаци од ове; тулбе Муратово и старине око њега; народонасеље приштинске нахије и по које старине у њој; народна српске песме и 1. шкипска.

— Одавно је била прошла турска јаџија и теб по где где, кроз изпучана врата и ћепенке, виђаше се по која свећница, где изди-

шући светлуда се. Хришћани су већ сви били, или поспали, или се тврдо и јако затворили по својим кућицама и уцурицама. Само су правоверни мухамеданци задржали за се то право: да могу, докле хоће, ходати, тумарати, красти, отимати, харати и у кавама своим дерати се и певати. Ако је се и видео по кои православни, са огромним фењером у руци, погрбављен и страшљиво презајући и бегајући по сокаку, чувајући се да не наступи на реп каквог љубимца правоверних — пса, — као и ножа и куршума правоверних, то је била само изванредна, и особита редкост и изванредност. Тај или је се уздао у своје брзе ноге и јака леђа и главу, или је имао по ког јаког, међу правоверним, пријатеља, коме је редовно, за то тако огромно и врло редко пријатељство, плаћао данак, ако не већји, а оно ни мањији од онога што даје Султану и држави. Сумбер је хтео у потурички, а ми опет у српски хан, и у овој страшној, али челичној и надмашнијој шумадинској надпотуричкој јогунастости и препирци тумарајући по тесним, смрдљивим и изпроваљиваним улицама, једва се, у сред турског трга, догурасмо до једног турског истина ама у закупничким српским рукама хана, кои, ако није био гаднији и нечистији од свију ханова у султановој држави, није био ни чистији и пријатнији. Наши коњи били су од тешког пута и јаког терања тако обангавили, да три дану нису могли устајати и на ногама се држати. Ово и остало приморало нас је, да се мало дуже бавимо у Приштини, разуме се нејављајући се никоме и ни једном од наших људи, но увек идући са вођом каквим којег нам је ханџија, за прилично скупу цену, находио. Што се тиче саме Приштине можемо рећи, да је на дивној и прекрасној месности. Од сјевера подиже се, више ње, Бутовац планина са развалинама старог града Преславо, а по некима и то садањим Бутовца; од истока и југо-истока огранци Вељетјена; а даље на исток Козник планина; на југ Грштић и т. д. У њој се слевају две три, а толико протичу, кроз њу, речице као: Стара или Преславица, Вељуша, тако звани Марков чадор, Калуђерски кладенац, Приштеква, Седамдула, или Жупањац, а даље мало југу Ветерник речица, даље Ајвали и Градчаница. Од запада 1½ час протиче кроз сред Косова пуста Ситница. Од југа и запада стоје високоравни хумићи тако званог Ветерника, кои се већ сасвим губи у Косову равном. Удаљена је сјеверу од Вучитрца 4. ср.

Митровице и Звечана $6\frac{1}{2}$; јужно од Градчаннице 2., од Липљана до 5.; Неродимља око $8\frac{1}{2}$ и од Качанина $10\frac{1}{2}$ часова. Дели се на 4. главне улице и то: Панађуриште, Варош, Циганлију и Пирјинас Махалу, међу којима је на самој средини, Тржиште или тако звана чаршија. Приштина је препуна свакојаких и разних српских старина, а сва се скоро и састоји из самих српских урвина и развалина, којих се величанственост и красота далеко и далеко уздиже над свима доцнијим целим и новим грађевинама. Као и у свакој српској старој паланци и граду, тако и у Приштини протичу помињате речице кроз све улице и дворове; те односе ђубре и гадости турске даље у Ситницу. У њој је, међу осталим старинама, старо српско звоно, са натписом српским из времена краљева и церава српских; ама га нико од ђаура несме видети и прочитати. Ми смо се у ове разваљене а бив: срп: владоца дворце, у којима је и поменуто звоно, били увукли, тражећи ма каква натписа; па све узалуд, а попели би се и до звона и снимили би натпис, само да беху стубље до њега. У правоверној судтановој држави све се може учинити на три начина: или прекомерним новцем, или безобразлуком, а нарочито силом; па смо и ми оно друго немајући осталих потпуно усвоили, као и ово последње унеколико. Даље стоји прекрасно издана од тесаног камена џамија, коју је још Мурат почео био правити, кад је својском пао на Косово. Он је није довршио за живота, но по смрти његовој његови везири; те се с тога и зове и Муратова и везирска аја — света — џамија. Даље од ње стоји дивна и прекрасна џамија направљена од српске цркве, а зову је Бајазитовом или Бајазит џами, што ју је Бајазит од српске цркве св. Аранђела подигао, да благодари Мухамеду на задобивеној косовској битци над неверним. Иза ове стоји такође прекрасна џамија од цркве св. Недеље, коју су, по битци косовској, подигле удовице изгинулих паша и везира. Осим ове три има их још 15. и све су подигнуте од српских бивших цркви, манастира и осталих светиња. Неке од њих неслуже, а већина их служи, међу које увршћујемо још 5. полудасчара и полуозиданих, на старим срп. црквама; дакле свега 23. Сад је само једна, мала и тамна црквица у Приштини св. Ниволе, која је верно чедо доба Јашар-пашинога, кад су главе српске

летиле с живих рамена срп: као печурке. Она је подигнута пре 40 год. на урвинама старе српске цркве. У стара и до косовска времена у Приштини је било преко 48. које цркви, а које манастира, међу којима је била најзнатнија и највећа црква „Крстова“. У једној старини налази се превод турског преписа Приштине у време султана тако званог силног Махомеда, освојача Цариграда, у којој се у преводу вели ово: „Пошто је овај Махомед освојио Цариград, крене се опет и на Србију по други пут. Он покори још бивше српске градове и паланке: Момину Клисуру — дан: Хисардик на Балкану — Ихтиман, Самоков, Јустендил, Криву — Егри — Паланку, Жеглигово — Куманово дан: — Врању, Мораву — 3. часа западу од Гилана — Ново-брдо; па удари и на Приштину. После тронедељне борбе освои и Приштину, коју при намештају и разређају своје војске овако подели: на Панађуриште, Гробљиште, Варош, Тржиште и Заграђе. Тржиште је — садања чаршија — сво било ограђено огромним зидовима — од којих се и данас виде трагови — и покривено.“ Где је тада било Панађуриште и данас је; где је варош, и сада је; где је гробљиште данас је Циган-махала и Пиринас; а где је Заграђе, сада су шљивари и њиве, од којих на једној великој преко 6 дана орања, стоје трагови од самих урвина и развалина. Заграђе је тако огромно, тада, било, да је се у њ сва турска војска сместила и хранила. Назив „Гробљиште“ казује: да је пре Неманића овде било пра-старо српско гробље, до Неманићких Срба, а од Неманића оно је сво ушло у Приштину и на њему биле подигнуте разне зграде и остало. У Приштини је, као и у Грачаници, владао, по једној старини, Жупан Радослав, по свој прилици некакав рођак Немањин, који је титулу краљевску, признавши сизеренство грчко над собом, заменио савелико-жупањском. У Приштини је био град у ком су по кад кад седели срп: владоци, од лозе Неманића. Од овог се и данас познају трагови и урвине. Осим тога на урвинама митрополитске цркве све до 1862 год. познаваде су се слике светитељске, натписи и т. д. као и на зградама, у којима су се учили ђаци, и у којима су писали црквене књиге и остало, тако звани писари светска и духовна лица. Недалеко од трагова урвина бив: града, још се познају урвине двора Милана Тошлице, који се и данас тако зове. До 1862 год. и

дворови, ови, а нарочито поменута митрополитска црква, боље су се, но данас, познавали, а те године у два маха, које пожар, а које својевоља турска, по нарочитој заповести, много су порушили и утаманили. Бивше урвине поменуте цркве обрнуте су биле у џамију, код које је урликао хоџа, али са дрвоног трема, или викала, падељеногурвинама цркве. Недалеко је од ове цркве био трг стари, а сада је тако звана чаршија, и сви дућани, види се, да су били црквени; јер су давали овој кирију. Тако је и Мохамед 1453. год. освоивши Приштину и потурчивши Србе и цркву ову, заповедно; те се до данашњег дана плаћа кирија, од свију дућана, урвинама ове бив: цркве, а сада ни цркве ни џамије. Ова је кирија од 1862 год. пошто је и онај последњи трем, или дрвено викало, прилепак бив: митрополији српској, изгорео, са ког је хоџа викао, — пренета на остале бив: цркве, а сада џамије. У време пожара 1859 год. један Турчин чепркајући, по згаришту свога бив: дрвоног дућана, а направљеног уз зид од старих српских дућана, наиђе у дувару на велику громаду златних и сребрних српских новаца. Од ових су нека лица одкупила неколико златних, веле, Милутинових и Душанових новаца, које чувају, као највеће аманете. Овај дућан није био далеко од дворова Милана Топлице, на урвинама коих је, све до пожара 1862 год. и то над бив. вратима, стајала прекрасна камена плоча са натписом старо-српским. А како је овај двор служио за касарну, нико од Срба није смео у њ улазити и онај натпис прочитати. Онако пролазећи читали су, веле, да су то двори Милана Топлице. Преко пута, од двора овог, био је огроман и прекрасан „Краљев Студенац“, студенац, који је сада и много и сувише изкварен а којег Турци зову: „Витлија“. Недалеко од дворова Милана Топлице, а у самом бив. граду, стои спомињати дворца срп: владаоца и то веле Милутинов; јер је био натпис, који је гласио: да га је краљ Милутин, са краљицом Симоном, обновио пре, но што је Грачаницу зидао. За сво време, док је се Грачаница зидала, он је са Симоном, веле, седео у њему. Као што смо напоменули, благодарјећи смелости и безобраздуку; ми смо ове урвине строго прегледали и нашли: да су четвороугоне и дужина им је 25. а ширина 30. хвати. Сви су зидови још високи, без једне стопе, 4. хвата, до бив: другог боја. Рекосмо, да

је ова висина првог боја с тога, што се са источне и западне стране виде целих по 7. а са сјеверне и јужне по 5. првог боја, прозора. Баш при самој земљи, или урвинама од овог дворца, стоје мали прозорчићи, кои казују: да су ту биле коњушнице, а још ниже подруми. У сјеверном је углу помињата кула висока сада око 15. хвати, а сав је овај дворца био на 4. боја, као што причају стари људи. У овој је кули помињато старо звоно, за које, по неки, и то њих врло мало држе, да је у Карађорђево доба из дан: кнежевине донето и на кулу овде метнуто за часоказ. Већина, и то најстаријих, држи: да је то прастаро српско звоно, као што су свуда и по другим кулама, само стара српска звона, и ми се слажемо са овима тим пре: што су то старци од своих 100 год: кои су и пре нашег устанка слушали, како избија ово звоно на овој истој кули; што су неки имали и снимљене натписе с њега, кои су, веде, гласили: да је то звоно митрополији липљанској повлонио краљ Урош први. Западу од дворца овог, за 40 хвати, била је крајева бања, 30. хвати дугачка, а 8. широка. Њу је Јашар-паша до темеља разорио и то све самим барутом; јер другчије, због њене тврдоће и јакоће, није могао. Дворца овај и бања поменута, зидан је онако исто, као и Грачаница, са онаквим истим шарама опекиним, међу тесаним каменом и т. д. Недалеко је од овог дворца аја — света — цамија Муратова и царска Вајазитова. На Вајазитову се сваког петка подиже алави царски барјак, а њу, као и Муратову, издржавају сами цареви турски и њихва царевина. Оне су подигнуте од развалина срп: цркви и оним истим оловом, без предивања, кои је био на крову ових цркви, покривене су, као и остале цамије; те се с тога виђају неки и натписи на крововима њихним. Уколико је ово истинито незнамо, а знамо само то: да међу тесаним каменом, у зидинама њиховим, као и осталих приптинских цамија, има трагова од српских украса, па чак и крстова. Вајазит је одма до своје цамије, направио себи бању од српске неке задужбине. У зиду њеном и данас има прекрасно урађен камен са српским натписом; али како српске жене несмеју да иду у ову само женску турску бању, а и оне што иду немогу сав да препишу; тако ће овај натпис још дуго, за нас, остати непознат. Недалеко испред дворца краља Милутина стои други огроман Студенац кра-

љев, сав у самом огромном тесаном прекрасном мрамору. Њега данас зову турском речју „Шедрван“ и има преко 12. лула, из којих излазе водоскоци. Турци ретко допуштају Србима, да овуда пролазе, воду из њега пију и т. д. Ово нарочито чине с тога, што се туда налазе многи српски натписи. Одма до овог краљевског Студенца, или садањег Шедрвана, стои једно здање турско, које припада војеном реду, а од овог је до 50. хвати дугачак неки прастари српски зид, висок преко 2 хвати, уз кој су редом прелећени све сами турски дућани. У турској махали још се налазе урвине од дворова некаквих Банова Рибарића. О овим дворовима тих Рибарића још се и данас у народу пева, али сада Рибарића Срба нема; него има потурица бегова, кој се сада прошњом хране, а некада су били силни и богати. За те дворе пева се: „Рибарића двори с Голешом су равни“. Нигде и ни у једној паланци српској, нема толико бегова, колико у Приштини; али су махом сви дошли до просјачког штапа. Сви су они саме чисте потурице, које имају многе и разне старине српске. Међу многим прастарим писаним срп: старинама, које се налазе у њих, понајважније су неке писане, пре неколико стотина година, песмарице, које опевају пад Приштине, њене банове, кнезове, жупане и т. д. Нарочито је важна за генеалогiju дан: приштинских потурица, о којима се пева и кад су се потурчили, као и како су се прозвали, пошто се изтурчише, зашто су и рашто ово учинили и т. д. Осим приштинске бивше српске разне властеле, а садањих турских ојађених бегова и т. д. у њој се тако исто описује бив: српска властела, а садањи бегови: из Призрена, Тетова, Скопља, Дибре, Гостивара, Пећи, Таковице, Куманова, Врање, Вучитрна, Звечана, Новог-брдо, Ниша, Пирота, Годубца, Кичева, Орида, Велеса, Братова, Ђустендила Видина и Митровице, као и кад је се и како кој од ових градова предавао Бајазиту и другим његовим потомцима. Недалеко од аја — свете — Муратове џамије, пре неколико година, случајно је пронађен прастари српски прокоп, кој је водио из града приштинског, срп: крајева, кроз земљу, на три стране. Кој су уњ улазили веле, да иде за 1½ час изван садање околине приштинске и он је као у Новом-брду, Звечану и т. д. прокопан само зато, да би се кроз њега, у случају опсаде, могло из града побећи и не-

пријатељу за деђа зашћи, а и храну у град уносити. Јужно од приштинског бив: града, а преко речице Вељуше, или Вишеславке, испод једне турске куће, стои прастари српски кладенац са четири луле, веле бакарне, а други опет сребрне, па од времена побледиле. Прича се, да су га три краљеве ћерке, са братом, направиле, као знак неког мира закљученог међу собом. У обично умерено време излази прекрасна слатка вода, а у сушне години кисело — бљутава. Нико незна ни каква је ово вода, ни одкуда долази, као ни где јој је глава? У садашњој Циганлији, а старом Гробљишту, стои читава џамија, која је остала од потурчене цркве. Кад су јој Турци били привидали прву мунару, Срби из Брњица, ноћу су је у три маха обарали и опет крст подизали. Обарали су јој мунару, везавши је ужетима, која су тегали запрегнутим 150. рада — чивта — волова; те тако рушили је. Од потурчене цркве св. Ђурђа, о којој ћемо говорити, а на истоку Приштине у пољу, где се турска војска свако лето слеже и учи, налази се један огроман прастари бунар, 1863 год.; због оскудице у води, почићен. У њему је вода киселија од роичке. За 10 хвати од овог бунара у каменитој стени стои художествено доведена вода у прекрасним српским водоводима; но савршено зазиданим. Исте — 1863 — год. Турци су хтели сводове ове воде да отворе; али се ни један мајстор није смео усудити да то учини с тога: што је онај зидар одма подудео, који је први чекићем у зид ударио. Источно од Приштиште, за 1. час у планине Бутовцу, а на једном њеном високом осоју, од 150 хвати ширине, стои прекрасан кладенац тако звани „Грмија“, направљен још српским краљевима од прекрасног белог дивно углачаног мрамора. Најбоља и здравија вода у целој околини овде извире и то тако јака и силна: да од ње цела река Ведућа или Вишеслава постаје, која протиче кроз сред Приштине и иза ове улива се у Приштекву. На неколико хвати од овог кладенца стои пола у земљи, а пола на земљи, оборен прекрасан и дивно углачан камени стуб, на ком је се читало и међало еванђеље на Богојављење, у време српских царева и краљева. Кладенац овај краљ Милутин у својој грачаничкој хрисовуљи зове „Жупан Студенац“. Сваког 1. Маја овде Срби Приштинци излазе и проводе мајалос. Јашар паша, хтео

је и ову српску старину утаманити и воду овог кладенца у Приштину довести; али кад све сврши, у Приштини направи чесму, канале, и кад хтеде у ове да пусти воду и т. д. . . вода у Жупанцу засуши на све луле! За сво време његовог паховања, докле год није отрован у Цариграду, била је савршено пресала вода, а кад је он тамо умрло . . . она је опет потекла. Даље у планини од овог кладенца Жупанца, или Грмије, познају се урвине, веле, од куће Краљевића Марка. Причају да је он по косовском разбоишту, покајавши се, што на овоме није био, овуда лутао, спасавао народ и у овој кући становао. Пре 20. год. докле су се зидине ове зграде боље познавале, свакога празника долазиле су жене са целог Косова и Метохије па метанисајући, клањајући се и целивајући ове Маркове урвине, благодариле му: што је укинуо тешку свадбарину и погубио црног Арапина. Ни један се српски јунак толико неспомиње на Косову, колико Краљевић Марко. Кад што о њему чују да се чита, Косовци плачу, као мала деца, Цело Косово мрзи на старе — па и садање — Приштинце с тога; што ови нису никад волели Марка. Ову нељубав према Марку стари Приштинци су показали у томе; што га нису хтели да одкупе. Причају, да су негде у Босни Турци ухвали Марка. За њега су сви Срби давали одкуп, а Приштинци не; те с тога на све ове околни Срби мрзе. Од Маркове ове куће, на врху Бутовца планине, стоје развалине града Бутовца, или старог Вишеслава. У целој Старој Србији, као и по свима српским земљама, нема ни једног врха на планинама, или највишијим њиховим огранцима, а да нема развалина од старих срп. градића; а тако рећи нема места, где се налазе развалине и урвине од цркви и манастира, које све порушише и утаманише дивље варварске чорде. Свуда и на сваком месту што је било српско потуричка је, а нарочито османлијска, рука нарочито сатрла и утаманила и још непрестано утамањује само с тога: да се Срби и потурице неопомињу прошлости; последњи још и оног шта су некада били, ко су, одкуда су, и шта треба да су? Но опет има ствари које нису могли ни, — одивши Срби, — потурице, па ни Осмадије утаманити и затарити а то су: на свима садањим њиховим зградама и грађевинама трагови од српских натписа, шара, украса, а нарочито крстова, осталих светиња и т. д. Нема ни једног водоскока, па ни овај дванајестостубни код Муратове аја ца-

мије, кои неноси трагове српске славе и величине прошле; нема комадића земље, ни зграде сада турске нове и старе, ни нечега на свету, па и на самим потурицама, и Турцима, што неби сведочило и као прстом указивало на старину и прошлост српску. И, у колико је веће гонење и мучење Срба и свега српског, толико се више опажа, да је све и сва само чисто српско. Примера имамо свуда и на сваком кораку не само, него и у сваком покрету и мигу потуричком и турском. Доста је ово: да је пре 25. година, за један једити божији дан, пало преко 280. приштинских првих глава, од беснида и својевоље потуричке и турске; доста је то, што Срби до пре 25. год. неимадоше не само своје богомоље и школе, но тако рећи ни једне колебице своје на земљишту своме освећеном старином српском и драгоценом светом крвљу наших светих праотаца и праћедова. Није доста било дивљим азијским чордама, што су нам све наше отели, порушили, потурчили и утаманили; но нам нису давали и недају ни стати ни видети оно што је негда било наше, а сада, у црним и тужним урвинама, њихово. Пролазећи кроз Приштину и тумарајући по њеним српским и турским улицама, били смо се у место разжалили тако острвили и укочили од досаде и освете, да је требала најмања прилика; па да се разгомози неколико проклетих ћелавих ћусла. Док смо још овако у овим мислима, и у оваквом расположају, остављамо Приштину са њеним урвинама и старинама, па ево нас на Ветернику, са окрајака ког је, по фантазији потуричкој, преобучен гледао на Приштину, велики е: Милош и Михаило, размишљавајући: са које би стране наместио и управно топове своје на Приштину, као да за ову нису и сувишне и дуге пушке наше? Идући прекрасним земљиштем светој Градчаници, прво се изван паданке Приштине, удара на Складницу — магацин — оружја, у ком веде да имају сада преко 18.000 иглењача, а други нас уверише само 5000. Овде је барутана, складница одела, хране и т. д. Беше у ово доба нешто редовних војника, веде, 2000. и више од 90. официра, са миралаима и другим, кои немају војника, но кои су над редицима — изсауженим војницима — старешине; од ових воде спискове, рачуне, позивају их кад треба, управљају овима и т. д. Приштина је главно складиште војеног прибора, у целој

окодини и то без топова; а она је и место код кога обично свака војска за неко време стањује, па ишла из Босне даље у Турску, или из ове у Босну, Ерцеговину и на границу кнежевине, Црне Горе и т. д. Осим овог Косово је т. ј. Приштина крај овога, главни збор веће и највеће војене силе турске за сјеверне и сјеверо-западне крајеве царевине. С тога је овде оводика спрема и официрија, без војске и војника. Причаше нам, да су им овде и складнице и амбари хране, но ми их невидесмо, и ако ради беасмо да их видимо. Сама Приштина и ако није чисти правоверних шѐр, опет и по старини своих џамија, а и по истурченим становницима, некадашњој првој властели српској, узима се за прву и најстарију паланку турску у овим свима сад: земљама европскетурске. Само је у Европи Једрен старији, а више ни једна паланка. Скоро и по становницима могла би се уврстити у турску паланку, да су ови Османлије. Тако дакле од неких 3320. кућа, српских је 350. к., Потурица 2600. к. Османлија 260. к. арнаутских 70. к. и Черкеза 40. к. К овима кад се дода цандара 180. душа, и ако је истина војника 2000. момака, онда број Потурица или Мухамеданаца далеко премаша православних. Од ове складнице, која је заграђена неким прастарим, сада скоро уравњеним, шанцем и другом оградом и у коју заваривасмо, да се уверимо о причаном, а која се у то доба оправљаше, — па до Грачанице, рачунају неки 2. а неки 3. часа хода. Куд смо ми ишли ударајући на стари Дрен, ког се у нашим народним косовским песмама помиње, има зацело, ако не 3. а оно 2½ добра часа. Грачаница је удаљена од Качањика 8½ од Митровице и Звечана 7½, од Чечана 8½, од Вучитрна 5½ од Липљана 2½ и од Голеша 3 часа. Више ње је од источне и југо-источне стране планина Вељетјен, из које је краљ Владислав злато вадио, а Грачаница је некако дошла скоро баш, као у устима од два огранка Вељетена и лежи на прекрасној равници, коју просеца, са сјеверне и југо-западне стране, од цркве, река Грачанка, која се код села Добријева улива у Ситницу. Око ње су трагови од многих и силних урвина па чак и где сад, на Ветернику, стоимо. Шта су, и од чега су ове, види се из овог преписа старине, која се налази, у једног човека у којој се каже: „и ризница Стефана Немлика на Косову Жућина Радослава косовскога и града Градана-лицоу“. Далеко се и издалека види дивна и прекрасна, крстоиз-

гледна, са првобитних 5. огромних кубета, наша света и прекрасна Грачаница. Једно највише и скоро најкрасније, на пречагама крста, прекрасно у среди подижуће се кубе, означава Спаса нашег, а четири остала око њега, која са њим изгледају као задруга српска скупљена у једно коло или грудву, означавају 4. стране света, на које су се развишла 4. еванђелиста, са светом науком христовом. Сва су кубета од самих опека, 8 угонна, са по 8. дугачких и узких прозора, начињена у свему и свачему у чистом српском начину зидања. Више прозора њихови подижу се разно украсени ширији, а више ових опет такође разно украсени, ужији лукови или полукругови, престављајући, час увијене и уплетене заједничке у једно цело, бивше силе српске, час огнила, снагу и грб српски, а час украсе и шаре разне из Неманићских и прастарих српских грбова и разних украса. Кубета, као и цео кров црквин, некада су била покривена оловом, на остатцима плоча, којег стоје надписи: † в. љ. љ. в. што ће рећи 930. год. после Христа. Они кои су читали ове натписе, у годинама, држе, да су погрешно написани још при ливењу ових главних плоча а ми би рекли, да су истинити; јер је овде црква била и пре Милутина, па је лако да је нешто старог крова сачувано на тавану нове цркве Милутинове, где се и сада налазе. Осим овог каже се: „оу Граханицѣ цркѣи свете Богородице постави — свети Слѣа — епископѣио“, а ово је пре Милутина. Осим поменутих кубета, под њима лукава четвороугонних, па као кућица узвишености и других украса над препратом њеном, која је доцније заграђена, или у које су дувари доцније попуњени зидом, — стои још једно поведико кубе и две узвишености, или нешто у виду полукубета. Препрата је нижа од главне цркве, а црква је сва од основа, па до крова прекрасно и дивно сазидана, од самог великог и широког, тесаног белог мрамора. Више по неколико појасева ових плоча стоју дивне и прекрасне шаре и украси од добро печене и црвене, танке, старо-српске, опеке. Особито су шаре од ове и украси, око прозора и над овима прекрасно и изведене и направљене, од којих се познају уписане речи: „кралѣ Милоутињѣ“. Али на нашу и општу целог српства и православља несрећу, што су потурице некада одкривале и квариле ову светињу српску, и што су јој кров од

одова свукли и утаманили, дивна ова светиња непрестано про-
кисава; влага озго улази у дуваре и ове непрестано кваре и
утамањује, и то тако: да ће један међу најдивнијим остатцима
славе и величине некадашње српске, славенске, православља и у
опште хришћански драгоцени споменик пропасти и сам од времена
порушити се, ако му се што пре непритече у помоћ. Мислимо
да кнежевина наша неће допустити, да се још до овога дође,
кад се до сада није дошло и кад је се преживело време у ком
су детеле главе српске са живих српских рамена, као печурке са
пањева. А време то није било давно и оно се нарочито везује
са личношћу пролетог беглербега Јашар паше. Овај је раз-
валине Самодрже цркве, коју је Вајазит одма по косовској битки
разорио, с тога, што је у њој цар Лазар пречастно своју вој-
ску и служио службу својој слави и свом светом Амосу пророку,
— до основа разорио; направио на том месту воденицу, од
њених развалина и баш на оном месту, где је олтар био,
метнуо камен воденички. Што је претекло градива од ње, градио
је неке мостове, кои су се одма и рушили, чим је прва киша
падала. Овај је исти зликовац преко 3800 одрасних Срба за
неколико недеља посекао и то само зато, што је се данашња кне-
жевина ослободила, а за време свога нашовања, или разбојништва,
савршено је утаманио 49. села чистих српских, и на места и зга-
ришта њихова довео и населио потурице и Арнауте. Ето због
чега су толики Арнаути у Ст. Србији, а не због изсељењих 37000
породица властеле српске под Чарнојевићем 1690 год., која је
била не одавде; него из свију крајева српских. Ова је оловка
седа Јашар савршено утаманио, а 70 је које поробио, оплаћао,
осиромашно и скоро савршено затрпо, и то је била у стању учи-
нити само једна тричави потурица Јашар паша.!? Кад је он био
у стању 119 села чистих српских, у време нашег ослобођења,
пред нашим и Европе очима утаманили, а да што су пре
њег чиниле праве Османлије, прави Турци, па још са своим
Султанима? Осим развалина у урвинама самодржиним, које су биле
на самотвору камену, испод ког је протицала речица Само-
држа, са чега је и црква добила име Самодржа, као да је се
сама у ваздуху држала, — овај одљуд и нечовек разорио је
само у Лаблану 48. целих и читавих прастарих српских цркви,

које су све у то доба служиле и 10. мѣра у истом срезу приштинског округа. У овим манастирима побио је и на коље ударно све оне кадуђере, кои су му живи руку допали и кои нису могли и умели побећи. Са кадуђерима је набио, на коцеве за неколико година свог разбејништва, око 400 живих Србате су ови великомученици на најгрознијим мукама испустили своје свете и невинне праведничке душе. Он је почео био и Грачаницу рушити, скидајући јој најпре кров од олова и подиљујући је барутом; али воља божија и св. Богородице учини: да му је мајстор спао са крова ове светиње, неке оцетине полуделе, а синови му, са снахама, побеснели; те је с тога и престао од тога богомрског дела. Али пре него што ће избљувати и предати у руке ђаволима своју гадну и паклену души, баш пред саму смрт, поче рушити липљанску пра-стару преву. Народ је сав из околних села, молио, преклињао, плакао, кукао, нарицао и одплаћивао своју старину и светињу; но се ова одљудина и овде, као и на свима другим местима, није дала ничим превити на пут човечности и правде. Њега ни за какву светињу српску није могао нико и ничијим умолити и одвратити од кварежа и рушења. Он је увек свима говорио: „Не моли мене бре рајетино погана и немити ме, већеш ме умитити; но моли твог поганог бога и веру, па ако је баш права нек се одржи, а ако је лажовска, као што јесте, нека пропадне да вас ветрује као оне у Морави“. При разваљивању Липљанске цркве, падне му на памет нека мисао, те му се раздери чауши, — викачи — по народу и у једанпут почну викати и дерати се: „Море погана и безбожна рајетино, наш честити и велики Беглербег, колено право турско, потомак јединог и правог пророка, вели ти и питате: Можеш ли, али један море, да одеш у Приштину и да се вратиш из ове за 1. час; у њој да купиш 7. ока ексера и у зубима да донесеш? Ако се ко обећа ово да учини па неучини оде му глава, а ако учини остаћевам ваша погана свињара — црква — па се купите у њој заједно са свињама“. Народ је опет јадиковао и плакао, док се не нађе једно момче, које изврши поменути услов за 1. час; те опет остаде Липљанска црква. Од Липљана је до Приштине равно 3. часа, а ово нам причаше преко 12. душа, међу којима је и неколико потурица и арнаута. И ако су Косовци далеко чувени пешаци, опет је овај догађај тако огroman

да се на велике муке може веровати, без побожности и вере у чуда. Говоре, да је то момче, кад је донело ексеру само ушло у цркву, прекрстило се и одма умрло ту. Ми смо, и сувише, разпитивали за име његово, па све узалуд и никакво немогасмо за ово дознати; понегубимо надежду јер су нам многи пријатељи обећали дознати и послати написано. Име овог и оваквог добротвора свете нам вере нетреба да остане непознато и да се бар једанпут у години дана неспомене у нашим црквама. Оно се, веде, у Лицњанској цркви још спомиње и споњаће се, кажу, све дотде, докле се буде спомињало са проклетством проклето име Јашар-паше. Јашар паша и остала му по скотству и варварству браћа све су ово чинила, од устанка и ослобођења нашег 1815 па до год: Од тог доба зна се поименце кад су у које доба и време које арнаутске породице насељене у правој, или као што је зовемо Старој, Србији. Нема ни једног човека, који би знао и причао за какво иссељење народа српског из овог светог српског краја, о чему ћемо даље још и боље и јасније видети. Месност, на којој је Градчаница, прекрасна је и дивна. Од запада је најшира равница косовска; од југо-запада брдашца или високоравни хумићи, Гласовик и Дрен са водама; од југа Лозиње; од сјевера Ветерник; од сјеверо-истока и истока Вељетјен планина са развалинама старог српског града. Далеко се и далеко од Грачанице, и скоро на све стране, ван источне, види по клетом пространом Косову. Мало ниже западу, од пре-красне ове драгоцености и светиње српске, леже остатци старих градских развалина, које околни Срби зову Градина, а у старини, прича се да је био некакав римски градић, који је се звао Вонисум, а овај ће бити, по свој прилици, помињати град Грачаница жупана Радослава, којег је, са градом Грачаницом, разишао Стеван Немања. У целој оближњој околиници Грачанице, налазе се римски надгробни споменици, о којима многи путници држе погрешно: да су, као и сада налазеће се у темељу Грачанице, и око овога, довлачени чак из дан: кнежевине и од Дунава, а из старог римског тако званог Винимацума. Они су овде од како су били направљени па све до данас сачувани, без да их је нико и одкуда довлачио и намештао. Тако баш у самом основу надтемеља грачаничког, међу многим римском спо-

ницима, стои прво овај са надписом у 9. врстица. 1. D. M. 2. AVIA CRHSTE 3. VIXITANN: XLII HSE 4. VELOX. VILICVS 5. RITVS. IVLIANVS 6. VALENTINA. VELO 7. CIANVS. ILIMARI 8. PIENTISS — IME 9. BMFC. Овај је натпис на вом огромном, у темељу под јужним вратима, пребјеном дописа скоро, прекрасно израђеном римском надгробнику. Осим г иде други за 1. хват дугачак, али је више од пола ширине у зиду, а ово мало што је изашло из зида у ових 6. врстица има само ова почетна писмена. 1. NE 2. AP 3. ME 4. L . . PA 6. BE. У левом олтару, а под његовом округлином, где се ово неколико писмена у две врстице. 1. IOM 2. SACR. Препрати стои четвороугли стуб, прекрасно израђен и усађен помост. На ње му се некада држали нешто. Натпис је као као стуб обрнут наопачке; те тако на једној страни његовој, у три врстице, пише. 1. HAVETE 2. TRASIAEA 3. TES. На другој страни у ових 10. врстица пише: 1. D. M. 2. MVLP. SVCCESSE 3. AELIAE AGRIPPINAE 4. EIVS PARENTIBVS 5. ET AVR CLEPIADI GENB 6. BO EORVM AELIINGENN 7. ET SVCCESSEAE AGRIPPAE 8. IETMNONANT INGEVVS извр. 2. ова 9. GENERTE AVREL AVRELIANVS. 10. NEPOS. B. M. C. Као што се види, у нечему се наши снимци, римских натписа, неслажу и неподударају са снимцима у Г. Хана и осталих. Ми смо пуно држимо, да смо их најверније и најбрижљивије снимили. И, као и скоро све наше царске и краљевске задужбине од мање кроз сзлу династију Неманића, сведоче: да су се наши цареви и цареви, са патријарсима и првосвештеницима особито обраду: да на, тако званим, римским, споменицима подижу наше. да се чини, да ће то рећи: не на правим римским; но на нашим; из оног доба, у ком припадамо, пре светог Саве, да наше илирске екзархе, кои опет зависаху од Папа у Риму. Ову ипотезу за сада само као ипотезу наводимо, а кад се ова зар боље и пазљивије извиди и проучи, како ваља, свако ће се уверити: да она није ипотеза, но права истина. Овим се некаже: да о и ми некада били римокатолици, као што нису били и ови до садашња Рима, но васионско православни — римокатолици, — а то је се наш Немања, већ као зрео човек, наново крстио, источној православној, или католичкој вери, није следство

да је био сада тако зване западне или римо-католике вере. Овим фактом, као вешт и разборит политичар избавио је се само од духовне и светске власти папине и то у оно доба, кад ју је овај насилнички приграбио у своје руке, од тада слабих и нејачких а суверних, европских владаочића. Још се познају трагови од 7 разорених цркви, које су некада, све биле под св. Богородицом грачаничком, а причају да се налазе трагови још од 18. старих цркви и бив: мон: и то све у најближој околини, око Грачанице. Све што је ова дивна и прекрасна српска задужбина имала, отели су јој и узели Турци и потурице. Изузимајући неколико десетина кућа у селу Грачаница и околним селима нурије, она нема више нигде и вишта своје. Шта више и на само своје двориште т. ј. авалју, плаћа десетак спахији, као и на две три поклоњене њивце од хришћана. Тежак је и чемеран положај њен; на шта више, и одређени јој 50 дук. ц. год. помоћи из велике и православне Русије, већ тодике године недолази. Да није још ово неколико колебица српских око ње, које више на њу, но на се троше; она би морала савршено пропасти и опустети. Околни наш народ, а нарочито из оближњих села, гледа на њу као на једину своју узданицу. Од убиства великог и пок. кнеза Михаила, он је у свему и свачему клонуо духом и изгубио и последњу вољу и сваку надежду у будућност. Још га једино Грачаница држи, да у својој сопственој тузи и несрећи, у свом сопственом јаду и чемеру, неизумре и не пресвисне тужан и несрећан. Једина је дивна, прекрасна, чудна и света, Грачаница, која га задржава тако рећи од последњег средства, самоубиства; она му још улева у душу и срце живота; приморава га да живи и да се мучи, не себе, но ње ради; да не очајава и да се бар нада на бољи живот у оном другом свету. Ми смо и сами видели и дуго и много гледали и проучавали ове очајанике и очајанице, тужне и чемерне Србе и Српкиње, са њиховим дивним и прекрасним старо и чисто-српским оделом: белим доламама до колена, изшараним, у место плавим, загасито плавим и црним обтокама, знацима жалости и туга; уским белим, такође од суена, чакширама, изшараним овим истим и оваквим обтокама, туге, жалости, пропасти и очајања; опасане првеноружним појасевима, знацима живота, снаге

и наде бар у будућност онога, ако не и овога живота и света. Шта више и доламе су им само од три поле, без бора и набора, онако затегнуте, а крај, и више, колена мало разсечене. На главама, као и потурице до Шара и неколико преко овога, носе беле полукалпаке повисоке, од уваљаног сукна, или беле пешкире око ових, као и у нас на југо-источном крају кнежевине, око Мораве, које је знак замењењих некад: прекрасних српских белих калпака. У нас се нашим јагодинцима и осталим подсмевају за ове тако зване „пешкирице“, а у исто доба, по глупости, заборавља се на њихов огроман и прави значај наше прастаре народности; заборавља се и то: да су те пешкирице замениле старе српске беле месне бив; калпаке. Обично је било, бива, биће и остаће увек међу глупацима: да се изсмејава оно чему се треба клањати, дивити и т. д: да се презире и одбацује оно, што треба не само поштовати, но и обожавати, ако се хоће да се остане оним што смо и шта треба да смо, не тек по спољној изгледини и уобичајеној присиљености, но срцем и душом. Ко-љико овај наш чисти и прави српски околни народ поштује и уважава ову нашу општу дивну и преузвишену светињу, јасно се види из овога: што је направљену, у најмањој размери, од дрвета проста, скоро свака душа носи у својим недрима. У сред поља он извади је, моли јој се и целива је. Скоро сви постарији људи, из околних села, праве је, и дају бадава ко хоће. У овој вештини особито се одликује Жива Томашев из села Грачанице, старац од својих 85. год. кои своје направљене од дрвета, Грачанице, продаје чак и по 20 гр: чар: што је овде одвећ велика сума. Он је удесно и боју дуварова и све изгледине овог дивног уреса српске светиње и величине, и то у свему онако како је што на правој цркви. И ми смо од њега узели овакав један тако звани план; но нам још, са осталим стварима, недође. Ево нас у самој препрати црквеној, која је дугачка, заједно са главном црквом и олтаром, око 96, а широка око 45. стопа, ван зидова, који су дебљи од по 4. стопе, о којој Г. Хиљфердинг у свом делу „Боснија, Путевија замјетка“ (стр. 120. вид: Рус. Бес: в. I 1859 год.) погрешно држи, да је она приздана тек 1571. год. У натпису томе, којег он спомиње, а не наводи, стон од речи до речи ово написано: *изволиеннемъ оца исрожденъ и*

попштенинем светаго рожденаго сына и съезъзнауелна и изъвршеннемъ светаго духа ѿт ѿца исходеца и на сыне поучающа пописа се сна припрата при храме оупенина прѣскетые влдиуици илшем богородице и присно дѣке Млрни изволеннемъ прѣосвященнаго архиепископа пеки ского и патриарха въсѣмъ сръбленемъ вугдромъ поморню подзиваѣю и северскимъ странама и проци куръ Млкрна. Трѣдомъ же и настояцинемъ въсѣосвященнившнаго митрополита ерцеговлукаго иврѣ Антонна немъ же бысть вратильць. И сакрши се къ лѣто † з̄. о̄. ф̄. м̄ца септемвна м̄. дне христа заучело и сакъ — место слава — въздизъвршителю ѿ въсѣхъ аминь.“. Чим се уђе у препрату одма са леве стране, од врата водеѣих у главну цркву, а на источном дувару, стоје изображени српски светитељи, и то: 1. с̄ти Сакъ а̄. архиепискоупъ сръбски“ до бѣга: с̄ти Сакъ г̄. сръбски“. Иза овога с̄ти арсение архиепискоупъ сръбски“; даље светн Сакъ други такође архиепискуп српски и светн Симеонъ нови муротъуць сръбски“. Сви архиепискупи имају одежде од три српске боје, само св. Сава други у место крстова, по одеждама, има ове са кодутавима, или круговима. Као што смо већ спомињали за српске одежде и овде је као: ако је н. пр. одежда беда крстови су или црвени или плави, и т. д. а у овог су свѣца ови кругови црвеноружни, и т. д. Светн Симеон је у простом кадуђерском оделу; даље иду: „св. Јоаникине влдики; светн Јоаникине патриархъ а̄, ск: Текемъ патриархъ г̄. свѣда срп: св. Макарије римлянинъ, па иза овог туђег свѣца долазе нека света два цара српска; али тако осакаћена и нагрђена — као и сви остали свѣци у целој цркви — потуричьим и турским куршумима и наѣацама, да се немогу разабрати кои су. Даље опет иду свѣци: ск̄ти Гавриль дѣсьмоки сръбски ск. Боудимиръ солвицьскійи въ царѣхъ вѣдимиръ сръбскійи, скети Прохоръ сръбски, Шишиьски, ск: Јовли сръбски Рильскійи, ск. Ілкимъ сръбски Ослокски, скети Јовлиъ сръбски елбасиски, въ царѣхъ Владимиръ, ск: Евдокиа, света Петка сръбска тръмокска“ и још неки многи српски свѣци, али се већ више немогу да разабру и прочитају кои су. Овде је само чудновата ствар за св. Давида српског солунског, а као цара Будимира. У неколико споменика ми смо нашли св. Давида, али не солунског. Он се свуда зове и именује св. цар српски Давид. У неким се само тако каже, а у другим, доцнијим, као што ће се видети, каже се кнез

Влаван, син Немањин. Да ли ће ово овако одста бити или не, доцније ћемо унеколико и издалека видети? За сада остаје само свети Давид солунски, српски, овде и по свима нашим старим црквама уписан, као цар Будимир. Управо су два св. Давида, и то: један је у доцнијим споменицима, као син Немањин, Вукан, међу дозом Немањином, а други је уписан у свима старим нашим црквама као цар Будимир, који је живео око Солуна, и што је врло значајно, ван дозе Неманића. Према овоме држимо: да је то цар, или краљ наш Будимир, који је још у 7. веку примао хришћанство; те тиме угоднио богу и постао светац. Цела је препрата била прекрасно живописана, али је сада већи део и скоро све утамањено, које временом, док беше Грачаница пуста, а које и нарочито рукама и злбом турском. Још се види надгробни натпис над бившом гробницом митрополита грачаничког Дионисија, који је у једном — десном западном — углу препратом погребен. У старо доба владике, митрополити, па и патријарси српски сачињавани су у препратама и и то они, којих телеса неучинише никаква чуди и непосветише се. Напротив света телеса сачињавани су у њивотима и одвојеним надгробним споменицима и рамама, у главној цркви, где су све дотле стојала, док се није потпуно уверило о њиховој светињи. Тада су тек метата у предверну цркву или предолтарну. Поменути митрополит лежи, са прекрштеним рукама на прсима, круном на глави без крста и у свештеничком црвеном оделу. Више његова трупа стоји у простом калуђерском оделу: *прѣсѣщенн патрїархъ крѣ макарїе* са многим свештенством у црвеним одежама, међу којима су владике, калуђери и остали свештенослужитељи цркве. Више свију њих, а над трупом покојничовим, белим писменима у плавом пољу пише: *„митрополитъ градъулицкїи крѣ Дионисїе въ лето † 7̄. ѿ. ѿ. ѿ. сѣкѣ вѣрѣ илѣна ѣмѣ вѣмѣтъ.“* Над вратима храма у препрати уписана је огромна и прекрасна св. Богородица, оберучке благосиљајући и држећи на прсима малог Ис. Хр. Она на престолу седи, а код ње је овај натпис: *въ цркви стоѣще слави твоѣи, ѿ небеси стоѣти мнїмъ Богородице дверь небеснѣи, ѿ керї илѣмъ двери милости твоѣи въ лето † 7̄. ѿ. ѿ. ѿ. На јужном зиду, између стубова, ножем је ово изрезано: *„Престави се прѣсѣщенн архїепископъ крѣ**

Максими и преддржатеља српскога науцества кле
 кѣ лѣто † з̣. р̣. п̣. ф̣. патриаршине, тѣ смѣв веуна паметь.
 Лишимо се добраго ѿца илшего и оучителя, ѿстали илсь сире икоже,
 ѿтѣцъ своим уеда кѣ последниа времена. Богъ молитвами да оукрѣни
 итгокими и подьнисахъ своимъ рѣками азъ архіепископъ Арсение по-
 следни приставникъ скетѣи велицѣи цркви пек. придржяхъ
 престолю тако да се зил^а. До овога тако је исто ножем уписано
 ово: „Кѣ лѣто 1759. азъ Христо призренацъ ѿлакъ приходихъ в Градѣ-
 ницоу съ архіепископомъ Василѣемъ.“ Овога је љака овај архиепи-
 скуп у Приштини оженио и запопио, давши му 4. седа парохіје.
 Од овог су садаши грачанчки попови. Чим се уђе с поља
 кроз западна врата у препрату, на стубу у два реда турско је нешто
 написано а између тога је такође ножем урезано српски ово: „ѿ турско
 проклето слоко, да ти е лилземл ти си илшоу скетоу црквиоу олоурухѣ
 много“. Главни црква, са огромним кубетом на пречагама крста,
 држи се на 4. огромна и јака стуба зидана, које подржавају
 са све четари стране узидни сводови и подустубови. У врху
 кубета уписан је огроман господ Исус Христом алфреско
 озбиљан, оберучке благосиљајући. Даље испод њега иду разни,
 аиђели, аранђели и т. д. Испод ових опет разни светитељи из
 старог и новог завета. Међу 8. уских за 2¹/₂ стопе, а дугачких
 за 8. стопа, прозора, стои уписано 8. разних светитеља с над-
 писама покрај глава У прозорима је било стакло, црвено-рујно,
 бело и плаво, а данас га свуда нема, но је онако изразбијано
 и отворено. На стубовима огромним изображени су у 4. врсте
 једна над другом наши светитељи, ван јужне стране сјеверног
 стуба, кроз кои је се негда пењало у цркву евангелиста Луке,
 а тако исто и сјеверне стране јужног стуба, кроз кои је се
 улазило у црквицу св. Марка евангелиста. Обе су оне на горњем
 боју, а сада сасвим зазидане и замазане. Са других страна сту-
 бова, слазило је се испод ових у две дољне, подпомостне —
 патосне — тако рећи у подруму црквице, које су под овом
 главном и то: св. Јована и Матије еванђелиста. У овима је, под-
 помостним, заседавао сабор од 24. митрополита српска, патриарха
 и 172. владике, где су им и места по епископијама записана. Улаз
 у ове цркове, као и горње, сада је затворен, због насиља турског.
 Тако је давде било 3. одтарне и ове четари, свега 7. цркви у

м једном здању. Више западних врата био је неки велики
 пис, од кога је остало још само ово: „Њ прљки стојеће слави
 на небеси стајти миши богородице дверь небесил и окрџи
 њ двери милости твојем љ лето † ѕ. ѿ. л. У средини свију про-
 на стои по један 8. угодни, прекрасно изрезан камени стуб, који
 ки дном и удара врхом у прекрасне израђене разне шаре и
 расе такође у камену. Међу овима познају се разни наши
 астари грбови, остатци наших митолошких чуда и утвора.
 оро овакво исто камење, али само просто округло и глатко,
 ји и на неколико места у сводовима главне цркве. Оно је
 ерважено црвено-рујном, плавом и белом бојом окол, а било
 у среди још неких украса коих данас нема. Може се по
 атцима украса на њима закључити колико се може то ви-
 ги чак са првог — јер је црква висине од три — боја, да су
 вада на њима били разни грбови српски. На једноме се виде
 атци као белих, двоглавих орлова, на другом огнилад и т. д; али је
 о све само закључавање, и предпостављање, као што смо горе
 ели. Тако ниже три бела круга, или колута, за која се мисли да су
 кође, као горепоменуто камење, три округла камена, просто уз-
 на у свод цркве, а по нашем мишлењу лако може бити, да су само
 ојена места, — стоје још 3. круга, такође, по општем мишлењу од
 мена. И они су такође обточени и оперважени са црвено-рујним,
 авим и белим первазима и обтокама, а у среди на белом пољу
 авим писменима пише, на првом ово: „Стефли, другом: Оурош
 грећем краљ“. Даље иде, на истом своду главне цркве и то у самој
 едини његовој, огроман и озбиљно уписан фреско Исх. Хри-
 ос благосиљајући. С леве његове стране, лебди у васдуху
 озрачан, прекрасно израђен анђео спуштајући оберучке сниску
 ругласту круну Неманићску, са наушњацима, на главу кру-
 сане високом цариградском круном, без наушњака, младе,
 де, пуначке и округлог лица, царице Симониде. Она није тако
 соког, него је још нижа и од обичног нашег средњег, раста,
 жмекаста, а обучена је у загасно плаву царску српску
 реју, која је од гуще па до прстију у ногу разрезана, заков-
 на и са скупоценим прекрасним царским обтокама обточена.
 јас јој је српски дугачак, пресавијен-преко леве руке, од које
 си у два краја своја скоро чак до колена. Симонида је, као и остали

светитељи, ukrašena onim svetiteľskim obodom. Kao što smo kazali, lice joj je belo, okruglo, puначко, nos po kратак debeo, очи izlеne крупне и црне, коса црна, брада мала са подваљком, и ушима малим стоју joj некакве огромне округле, једноставни мињуше. Ми смо је на 8. места видели живописању и свуда са једним и истим цртама лица, у једном и истом расту, кру цариградској, у одећу једног покроја саморазних боја и т. д. Ње очи као и свије овуда светаца, имали су доброту Турци вртити, и дити, сакатити и т. д. Слеве стране њеног светитељског обода пише у 4. врстице, ово: 1. Симои 2. да кра 3. лица Па 4. леологих, а десне у 3. врстице 1- Дџи цџа 2. Андроника 3. Палеолога. Десне, или јужне, стране, ниже анђела и Христа благосиљајућег стои високог, сувоњавог и крупних костију, раста Милутин загасито плавој царској дрећ, такође од врха па до дна разрезаној. У десној руци држи плач ове цркве, а у левој крст осм краки. Преко леве руке виси му српско-царски појас од дна краја. На глави му је повисока округла, црвено-руђна круна наушњацима, а анђео му спушта исту такву такође са наушњацима но јадо вишу, и све је ово одма под благословом благосиљајућег С Ис; Хр: У њега је дуга, већ проседа, коса готово пала по раменима бркови су му плави, проседи, дуги, готово падајући на оне и прсне пруге ухаљине, које личе на токе на старим доламама; брада му је тако исто дугачка, плава, проседа и у два крака, као перчица савијена. Нос му је прав, дугачак, обрве танке дугачке, а очи по овима дубоко улазе у главу. Тип му је прави српски, дугачко танко лице са високим челом и т. д. брада му је дугачка ретка а под вилицама густа и т. д. једном речју он је висок, коштуњав човек. Око главе му је такође онај светитељски обод, покрај кога, с леве стране белим писменима у плавом пољу, пише: † 1. Стефанъ оубо шъ хр̄оу б̄гоу кѣ 3. рѣиъ милтию 4. вожию краљ, а с десне стране у пет врстица опет ово: 1. самодръжѣъ 2. ксѣхъ срѣхъ 3. ки земљ 4. и поморѣскихъ 5. и хиторѣ. У свима нашим прастарим црквама, у главној цркви, са западне стране, стои живописана сва лоза Неманића; па тако је исто и овде. Обичај су ове лозе са источне стране западног зида, који пред ваја предолтарну цркву од мушке, па је тако исто и овде. На врху, у плавом пољу, стои прекрасно живописана света бо

городица, благосиљајући оберучке испод себе уписану целу породицу наших славних Неманића. Дивно је и прекрасно израђена мајка божија. Незна човек чему пре да се диви и чуди; да ли прекрасној изради њежно-свето-благо и радостно осмешкујуће се мајке божије на ову избрану и свету породицу; да ли дивоти, красоти, реду, поредку и прекрасном израду саме породице? Али на велику нашу, и општу српску и укупну сад: славенску, несрећу и жалост, као што је свуда и у свима нашим старинама, нарочито ова и овака места дивља рука азиских пустахија, кварила и рушила, тако је исто и овде: те се несачуваше ни сва лица, ни натписи око светих глава Њихових. Оволико се само види и познаје и то: идући од св. Богородице на ниже, лебде у васдуху два анђела скоро сасвим прозрачна, од којих леви спушта повисоку округлу, са наушњацима царску круну, а десни држи лозу винову, у коју је улетена цела породица Неманића. Лоза ова иде са обе стране живописаних лица, опдећући их свако за се и са свију страва. Од још познавајућих се којекако, стои под самом св. Богородицом у црвенорујном царском одећу, са таквом истом повисоком округлом са наушњацима круном, са 8 краким крстом удесној руци, а преко леве претурио двоструки плави појас, зрочиш њ с његове стране десне стои у таквом истом одећу и са таквом истом скоро, но мало нижом, круном: „госпођа краљ даље је утамањено. Ово је највишији и горњи ред, а најближији св. Богородици. Испод њега први ред састајао је се из 5 лица и то идући са леве на десну страну, код младића у царској, но зеленој долама и круни ниској са наушњацима на глави пише: оурошнѣ сынъ степлинокъ Стефана смиѣ Вѣковникъ Стефана“ даље: „Краљ Стефанъ крѣтъ краљски.“ а остали су утамањени скоро сасвим. Лица им се и одеда још добро виде, само надписа, као да их је неко нарочито брисао, нема. У 3. реду још је више нагрђено и избрисано, само се ови могоше разпознати: „свети Свѣт архиепископи смиѣ Стефана прѣковенуанаго краља;“ иза њега „Стефанъ прѣковенуаниъ краљ“ па нека краљица, а иза ње: Радославъ смиѣ Стефана прѣковенуанаго краља.“ Доњи и последњи ред скоро је сасвим избрисан и у натпису и онако само се познаје Немања са својом госпођом, испод којих излзе

обе лозе увијајући се и уплећући понаособ око сваког лица, коих има свега 22. Даље иде св. Сава и још два лица са утамањеним надписима. Скоро ни уједној цркви невидесмо овакве чисте и праве типове српске. Лица су сва, осим женскиња, — краљица у годинама — бело-црвенкасте косе, а која имају браде и бркове и ових овакових. Чела су им у свију висока, очи угнуте и увучене под обрве, које стоју као стрехе над овима, носева правих дугачких, лица дугачких, очију плавих и грахорастих, тела високих, сувоњавих и коштуњавих и т. д. Ми ћемо имати прилика на више места да говоримо о лози Неманића, па је сад овде остављамо. Као мимогред напомињемо: да су већ остарели краљеви и цареви имали уместо црвено-рујног, плава одеда, а ови исти док су били владајући и млађији имали су црвено-рујна; да нема и овде, као и у свима црквама грађеним и живописаним за време Неманића, међу њима, не само светаца српских који бјаху од невладалачког порекла, а пре и у време Неманића посвећених, него ни од српске владалачке лозе, као што је св: краљ Владимир св: краљ Будимир, или Давид и т. д. што је врло значајно за проналазак лозе Неманића. Напротив Срби после Неманића уписују све свеце и од владалачке, и невладалачке лозе, у једно и једног крај другог, само кои су српски, и ако у Србљак трпају Србе свеце, али само кои су или владоци, или били од лозе владалачке. Овим је учињено то: што се за многе наше свеце сада незна кои нису били од владалачке лозе; јер неуђоше у познати Србљак. Лица из побочне врсте - линије - истина као и све женске краљице краљевне, имала су круне; али много ниже од обичних круна лица управој врсти — линији. -- Међу овима у правој линији, кои су наследници били, и онима, кои млађи, разлике су такође у крунама: што ови последњи и ако су имали круне, као и они из побочне врсте без наушњака опет су се од ових разликовала тиме, што су им круне биле нешто више и веће, а напротив опет мање од оних кои су престононаследници у којих круна висили су наушњаци, чиста своина српских владоца. Осим овог сви у побочној врсти били су млађији у зеленим, а старји у место плавим црно-зеленим доламама. — Олтара је, као и у свију наших старих цркви, састављен из три олтара пле округлине, чиме је се престављала св. Троица.

Осим овог и овде су три цркве, као и у свима осталим нашим црквама, главни олтар или црква је посвећена успењу св. Богородице; сјеверна, или лева св. Јовану Предтечи, а јужни или десни св. Благовештења Богородице. Над сваком овом црквицом стои по оно једно кубе 8 угадно са 8 прозора високих виших од хвата, а узких, и по среди одвојени прекрасно израђеним каменним стубовима, који се опиру и дохватају разне прекрасне од камена и у овоме изрезане и урађене шаре и украсе, које је било у стању само тадања српска рука израдити и направити. У самом кубету, ове сјеверне црквице, стои прекрасно израђен, оберучке бзагосиљајући, Ис. Хр. У њега лице није овде тако озбиљно и намргођено, као у онога у главном кубету. Ниже њега стоје кола анђела са поједним и више ради крила и међу 8 прозора стои 8 светитеља туђих и у туђим дреама. Особито је важна ствар за наше вештаке ова: што су у свима нашим старим црквама и храмовима туђи и из других народности сведи и у одећу и у типу верни одпечатци тих народа из којих су и у којима су рођени живили и умрли. Само понеке знатније владике, као: св. Никола, св. Атанасије, папа Климент, св. Јован Златоусти и т. д. који су већ као прерођени Срби, имају одежде као и наши светитељи али не и типове, раставе и т. д. Ко се иоле мало разуме унашем старом живопису, одма може без икква надписа, познати свеце из нашег народа и свеце из туђих народа. Шта више и руски се сведи у нашим старим црквама, као и бугарски одма и на први поглед разликују. Руски и ако се обично, као и наши, представљају плавим само не отворено плавим но загасито и средина међу црним и загасито плавим — ипак су они сви мањег раста, крутуласти, округласти унеколико и т. д. Бугарски напротив осим ове једнакости са руским разлика им је што су још сасвим црни мало мањи растом, округлијег лица шишкави и т. д. но увек виши и крупнији од грчких и осталих народа. Еврејски се представљају у провом облику еврејском, а сирски, египатски и т. д. у својима и скоро савршено црни и т. д. Ниже кубета, у овој црквици, стоје прекрасне три царске постеље са лежећима на овима неким члановима краљевске српске породице у крунама. Око њих је силно свештенство које их пречешћује. Међу овима је један врло млад са округластом поником

крупом без наушњака и старац један са тророгљастом, повисоком крупом. Дреје су на њима царске, црвено-рујне старе српске доламе, са оним токама на прсима. Треће болно и лежеће лице такође је живописано у царском оделу; али је оно средовечна нека женска. Она, као и она два има такође круну и дугачку жевску царску хаљину, разрезану од грла па до прстију. У ње токе, или оне напрсне данашње обтоке на доламама — атламама — иду чак до дна дреје. Ниже њих гони један војник некакву тројцу са везаним очима. Они су такође у српском оделу, а гони их из оног града у коме су ови бодни светитељи. Овако их зовемо, јер и они имају око глава оне светитељске ободне. Ниже њих су разни светитељи у одежама, српских боја, и на западном дувару уписана је даћа, којом Ис. Хр. управља, а светитељи у њој и у оделу и у типу прави су палестинци. На јужном дувару види се град некакав са 5 кула; у њему седи нека царица у престолу српском и у српском оделу, а св. Сава српски — тако пише — сунавратке јури нека три ђавола, кон се главачке стропоштавају у бездан. Даље иду други многи свеци, међу којима је само неколико српских. Међу овима је опет свети Давид Солунски српских, а као цар Будимир. И ова слика у којој св. Сава гони ђаволе, као и она прва, престављајућа причешћујуће се бодеснике, говори нам о неким нашим историским догађајима, које нам повесница и наша паметарница није при-бележила. Били су цели натписи о овим догађајима, али су тако утамањени, да се ништа није могло, по траговима њиховим, прочитати. Главни је узрок ове искварености тај: што је скинут оловни кров, а овим од ћерамаде неможе никако да се оне полукружине, кружине, луковине и остале украсне извотине и и увотине, покрију, а да непрестано непрокисавају. Ово прокисавање већ је дотле дошло: да је пробило цео свод црквени зашло и у кубета, дуваре, од којих целим плочама одпада кумсал — малтер — са прекрасним прастарим нашим живописом. Ако се још ове године Грачаница непокрије оловом, ни смо обезбеђени да се неће почети рушити. Овако стои ова наша дивна и прекрасна светиња, овај драги камен у круни наших старина, наше силе и некадашње среће и величине, знатности, славе моћи и изображења. Ово ваљда неће допустити

наш васколики српски народ, нарочито, из кнежевине а и сви Словени? Више горњег места, у главном или великом олтару, седи на престолу благосиљајући мајка божија, држећи на своим пречистим грудима Христа Спаситеља. Мало ниже од прозора овај исти мали Спаситељ преставља тајну вечеру са своим апостолима, мозаиком уписани. Остала сва црква напуњена је разним свецима, у којих су око глава надписи. Нас вуциаше нешто у јужну, или десну црквицу, благовештења св. Богородице, и надаваше нам дуго бавити се око главног олтара. У овој црквици, као и у оној сјеверној, или левој, познају се многи гробови, а овима је цела црква, као и све старе нише задужбине, препуна. У кубету ове цркве бјаху многи свеци са св. Јованом богословом; тако исто међу 8 његових прозора бјаше 8 светаца разних, а ниже ових у четири врсте једне испод друге беху начичкани и уписани све краснији од краснијих и дивнији, од дивнијих, свеци. Више горњег места, у округлини олтара, уписана је и овде прекрасна мајка божија, а спрам, и ниже, ње су многи дивни светитељи и угодници. У очи пада и овде престављена црква христова у изгледини дађе, а иза ове опет болник надпостели у српском оделу, и круни; око њега су владике неке српске и то у неким белим шиљатим капама, и један у зеленој исте изгледине као и у оне тролице. Ниже умирућег, у царско-српском оделу, стои гробница његова. Око ове су многе владике, митрополити, сам патријарх у црном оделу, многи свештеници са запаљеним свећама и ђакони са кадионицама гологлави и т. д. Више њих, у полукружној дуварној засечености пише: „Късѣоскѣиѣни Архиепископъ Милѣвски Теодоръ срѣвскѣи. Даље се виде трагови од још многих српских светаца духовна и светска чина, а нарочито падају у очи двојица, са бившим полукружним натписима, кои су сасвим утамањени које од воска и свећа отуда лепљених и прилепљиваних, а које од времена, нарочитог обијања и нечувања. Ова су оба лица у српском царском црвено-рујном оделу. На западном дувару ове црквице, у самом олтару њеном, стои уписана цела повеља краља Милутина, дата овоме манастиру. Она је истина напечатана у прекраном делу г. Миклошића, а снимео ју је г. Верковић, некада бивши српски а сада бугарски бугарско-руски и чији хоћеш о српском новцу

само не српски, тако звани старинар. При нашем поласку на пут, ми смо је добро прочитао, овде свимили, и како се у многоме и знатно разликује овај наш снимак, стављамо најбрижљивији препис ове хрисовуље, држећи: да ће се он са највећом радошћу примити. Писана је загасито плавим мастилом на белом пољу, крупним $\frac{1}{2}$ уставним писменима. † царь царствоуишимъ и господь господьствоуиимъ святъ живимъ и непристивимъ небеси владан и землею царьствоуд и пренисподьнимъ господьствоуен живитомъ и смьртнью овладан и вьшедшоу юмоу на гороу Олворскую яко оуказати хоте оуеникомъ своимъ святлостъ божьственине слави своею потычимъ сия късимъ срьдцемъ и оумомъ на высотъ божьствьнаго вьсхожденна некли оузримъ славоу бога нашего вьсхотъвешемоу юмоу за прьмного яго милосрьдние помилкати рода улькѣта и оживити оумьрщкленихъ грѣхми, и оьртаетъ себъ изьщюуиимъ яго тьмъже и изъ плуе вьсѣхъ тьн... тьн... Стефанъ краљ Оурошь втори правноукъ светла Господина Симеона Немля прькаго господоу юмоу христоу и прьнстан яго матери, юсть застоупница рода ристльнскомоу да је и вапню: вьздвигни ме изъ глаоуени грѣховнине и просвети ми оуи срьдечьни, прьнстан владичице богородице боуди ми помощьница и покровъ вь страшное и вь торое прьшдьствие, и по божию изволенню господа бога и спаса нашего исоуса христа вьцарьствоуицоу ми краљу Стефану вьторому Оурошу правноукоу светла Симеона прькаго и светла господина оутьустволювца и просветителя срьпскаго... видѣвъ разроушение и падение храма светние богородице градъуаньские ипнскоупне диплянские, сьздэхъ оть оьснованиа и попислахъ и оуукрасихъ вьноутрь и изьвѣда Син оубо вьсимъ разоумети пислахъ вьцарьство ми яко хрисокоуле сьтворени прародители и родители скетон бога городици Градъуаньскон, ипнскоупне диплянскон, къ нимъже села и хаселниа и наше лѣтища и зимища... оьвертъ вьцарьство ми юдно патъдено а друго погоуелено вь истини дани прародители и родители и азъ грѣшнынъ Стефанъ краљ Оурошь втори и съ Богомъ самодръжець вьсѣхъ срьпскихъ земель и поморьскихъ вьпислахъ хрисокоуль сии... села и имень: Градъуаница и Соушица и Селце... хаселниамъ ихъ и мегамъ ихъ и Стоуденець Ина прько по полю оу Брѣстие къ Вьрстовъ црькве прьсь полъ прьво оу Скоудлиноко водьвинуше прьво оу рѣкоу Градъуаньскоу и Ковъ прьво оу Млмсленде водьвинуше и прько оу кроушкоу оу вьлѣтъ и одъ кроушке прько оу Броушеваць, и одъ Кроушевца яко настаетъ

право оу Боутоваць и по делуу на ораноу поланоу на Коуманоу главоу, на Неделю по делуу право на Броусь, и одь Броуса по делуу право на Остриврхь и одь Острогьврха на Велетень иегю Соушицоу и иегю Гоуцерицоу и по делуу право на Бродь како дѣла настаеть и оть Брода поутемь велимь по полю право на поуть кон греде изь града Прищине поутемь на прьви везельгь право на Жоупань Стоуденьць. а се людие нихъ ие привель иепискоупь Игнатие одьирьвь одь властитель оу Савково и Триньи, братвици Филипъ съ синови, Стефанъ синови Богданъ синови, Радъ синови и два братвица кои приидоу кралеество ми Милосава и Деснира и Добрава съ синомь и съ оульми, и оу Соушици два братвица Радь и Долгославъ. а се що соу Градъульци одьирьви одь Фливера Любля синови, Гьургь синови, Ранувъ и Ранко синови и со братомь. и да кралеество ми цркви иепискоупни Липлявской рыбинке вьсе одь изьвора Родимьскаго дори како оутнхе оу Ситницоу, вси рыволоки празинкоу и семоу що ие доста и що се илходе кодвинце по томь изьводуу на Плоуци одь горитга рыбинка до Ситнице и одь вьсаке кодвинце дае цркви иепискоупни Липлявской, а одь поправке цркви да стави вьскон кодвинци гвоздие и камьнъ иединъ и цркови кои иеть на Плоуци подлежить вь оубласть иепискоупни липлявске съ пономь Добромиромь и съ дѣтню и що ие оу те црвке два ульвекя Храма и Радославъ оуба съ дѣтню и сьнокошъ що ие косило кралеество ми ниже Сокольники и съ землею одь тога сьнокоса право доломь горе съ тьшизи ивкли на архиепискоупново ново станше, и одь тоу горе оу полъ, и кодвинца кои иеть ниже рыбинка долнега да ие цркви плочискон и иепискоупь да ставить калоугера или попа коюга моу хотение и ивд кои иеть ста. по и страиз и цр да ие цркви плочискон. И видѣ кралеество ми иере бѣше Близка оу полакъ оуписаид одь оутиникъ ми госьнодѣвниши хрисовоулъ и ию взехъ изь оутиника ми хрисовоулъ и сьздахъ црковь светаго Стефана прькомоуееника одь основаниа и пописахъ и оукрасихъ а зато дахъ ея вь зливноу црковь проѣе тоу близью светие Богородице съ вьсми иегими правими Соуходоломь, Скоулановимь, Машляномь и Батоусимь и одь тоу — обрѣти на цркови светие. . . . на село Ланоклѣ полемь право поутемь по делуу иегю Молтухиль и иегю Кроушекаць право по делуу и на Боутоваць. И такожде оу униихъ замьноу одь моихъ оуцацъ кралеь кон възлюбихе Господа црвке Градъульнице липлявской иепискоупни градъульской цркви

храниоу ієіє съ господинома и братомъ Стефаноу и съ братомъ по плоти съ архієпискоупоуиоу Слкомъ Богомъ възлюблєнаго и преосвященнаго просветитєльнѣи оуунѣльнѣи сръбьскѣи и изколєннѣи Божѣи великоу дєкроу игоумєннѣи свєтаго и великєго прькомоуучєника Стефана тнє сєла — . . . и мєнєл поць Тоумани и Шапрлѣи, Хранислєвѣ съ дєтнѣю, Милослєвѣ съ Болємиромъ и съ Нинѣоушомъ, Радѣмирь братаньцѣ съ дєтнѣю, Болинѣ, Свєтослєвѣ смьнѣ съ братомъ, Богданѣ Радѣмислєвѣ и съ братомъ и съ дєтнѣю, Гонинѣ смьноки, Братослєвѣ, Гюргъ съ братомъ, Прикислєвѣ съ братомъ, . . . Окоупаричинѣ, Дончинѣ съ братини, Прькє съ братомъ, Предикѣ съ смьномъ, Дѣбрило съ братомъ, Нигєгошѣ съ братомъ, Радѣвнѣ съ братомъ, Тоудѣорѣвнѣ Дмитрь съ братини, Битѣмнѣ и съ братиницѣ, Дьржлѣ съ братомъ, Бердшѣ съ дєтнѣю, Дрлгоуиѣ съ дєтнѣю, Дрлгьулѣ, Миханѣ, Уєслєвѣ, Уєть, Станимирѣ, Страхинѣ съ дєтнѣю, Дѣбрихнѣи и Блєнє. Оу Соухоградо нѣи бѣхоу такождє зписани въ оуиє ми хрисѣкоуѣи и кзєхѣ и дахѣ свєтошѣ Николѣ єпискоупинѣ дьбьрѣскои и за нѣю дахѣ змьвнѣю скєтѣи Богородици Грлдулѣйскои з Полозѣ Одринѣскои црькѣи свєтаго Дмитрия съ людѣи и съ пдлиннѣи и мєгмѣи, пдлиннѣи коєє сє имєло тоу оуѣи нєхѣи и Барково мьєто цѣо сє нахѣди оу Подєврєзѣхѣ и двѣрь съ людѣи и оуланьцѣ кєє цѣо сє нахѣди нєдѣ Барково и злє влєхѣ Дрлгобратнѣи коєє дахѣ свєтомоу Стефанѣоу дахѣ за нєнє змьвнѣю єпискоупинѣи липлєнскои, Комлєнє влєхѣ, а сє влєси имєнєл: Нѣгослєвѣ съ братомъ, Дрлговлєцѣ съ дѣцѣи, Дрлжлѣ съ братомъ, Дрлгослєвѣ съ дѣцѣи, Коукнѣ съ дѣцѣи, Гонинѣи жємѣ съ дѣцѣи, Дрлгослєвѣ съ дѣцѣи, Станислєвѣ съ братнѣомъ, Берислєвѣ съ дѣцѣи, Нєсклєвѣ съ дѣцѣи, Тоудѣоръ съ братомъ, Брлгослєвѣ, Мартинѣ, Берислєвѣ зєтѣ Гюргъ съ братомъ, Доубрѣвѣцѣ съ братомъ, и съ сєстрѣомъ, Хрлєнє Грлбєшинѣ, Китѣдѣ, Дѣбринѣи братѣоуѣєдѣ, Дѣбрє съ братомъ, Тоуиє смьноки, Дрлжѣи съ братомъ, Любє, Брлгослєвѣ съ дѣцѣи и Болѣнѣи смьноки, Радѣмирь и Мрьшлѣ, а сє людѣи коиѣхѣ оудрє оуѣ Стрлзѣ, влєхѣ: Коиѣи смьнока и братѣи моу Станислєвѣи и Соушнѣулєи трѣи братєнѣи Радѣвнѣи Станѣ смьноки, Болєслєвѣ, Дѣбрѣослєвѣ смьноки, оу Марѣкѣ сєло Жєграмъ съ мєгмѣи оу Тѣпѣлици сєло Корєтинѣи и мєгмѣи моу и Мрлморѣ прлєко прєлєзѣ Лѣкѣи оу Роудинѣи и оу Грѣутлєнєкнѣицѣи нє Длєкѣ до сєла прєлєзѣ рѣкѣи од . . . потѣкѣ, оу Рѣдинѣи кодѣицѣи съ нлѣвѣстнѣи и съ оуѣицѣи. На Ситинѣи Снлєкѣ, Тишинѣ, вѣиє грлдѣ Липлєнѣи, оуѣи мѣста до Широкогѣ Брѣда и дахѣ ієіє оуѣицѣи имєнємъ Радѣвнѣи съ оуѣи и съ дєтнѣю дѣ

соуть цркви до вѣкъ диниъ, и по Анладноу и по Топольницѣ а по Моракѣ вса села съ мегими ихъ како је било ѿдъ исхонл . . . И по Враню и по Слоквицоу и по . . . и по Злетовоу и Морозкиздоу и по . . . и неже ѿдъ ѿбласти грѣхские господьстоуен краљ несмь и крадект земли Злетовѣ, Самоковѣ и Шоуменѣ ѿтѣхъствнѣ и дѣднии ми при Нбрѣ, Марицѣ зокомн, възехъ то и дахъ ѿбладати иенискоупни или диницискои, или призрѣиискои и по Анладноу и по Моракѣ и по Топольницѣ понове и попокъси сьмоке и съ братнзми и нмѣстнѣ ихъ и леблми ихъ, тѣмъ да ѿбладаетъ вѣстмъ иенискоупнѣ динициски скетон богородици Градѣхуанскои. Кон въ призрѣиискои иенискоупни законъ старн срьблехъ и здѣ Мерисъ оре ѿ. шти, а ськолинкъ s. и зминицомъ, вѣдъбоу плуга г̄. шти да ороу и тако да га носью, пожию и одвезоу по вѣрхоу и оу роупоу оуснилю. И пакъ издаде и ливадоу надъ Жрѣвиномъ Оудѣлске да косе вѣдъбоу навосницомъ силлсти и здѣтн. Меронхъ силлс сладе трица оу години и да га хмели и ако боуде кеке трѣбе цркви слада да га ѿхмели и да носн Меронхъ по поносѣ до крадект етлн, ко коне нмѣ рождъствоу христокоу вслки Меронхъ да довози по возоу дрѣкы и да носн лоуѣл рождъствоу христокоу и праздъникоу скетнѣ богородице и да локе г̄. днѣ замѣе замлицомъ. Разкѣ попокъ послохъ цркви д̄. динари, а роука s̄. динари и гдѣгоде се при цркви на крадектски соудѣ улькекѣ води, да је глоба црквикил и послохъ и роука, а ако улькекѣ оувраде ѿдъ дроутога да палти г̄. пернерѣ цркви глови ил г̄. пернере, мѣхоскоувиил s̄ динарѣ, а улькекѣ кон краде црковиъ и краждоу оуупни цю реуе господниъ краљ. Или кто нмѣ оуаниникъ да даде оуанилн праздъникоу светнѣ Богородице, ко ли неда, а нмѣ, да оузме попь смѣ. И на всѣхъ трѣзѣхъ, кон соуть въ земли крадектства ми цю се продае црквикино, или се нмѣ коунокати цю цркви да се неоузнал цдрил на иъ; да реуетъ попь ил скою доушоу влко иестъ соуце црквикино . . . И видѣ крадектство ми насилнѣ ил людехъ прескетнѣ Богородице ѿдъ ѿколинѣхъ и междоусовниѣхъ улькекѣ и стѣорнѣхъ илностѣ цркви скетнѣ богородице и людехъ иеи при иенискоупѣ Игнатнѣ кто је прѣлѣ, ѿдирѣлъ и нзвѣлъ и прикѣлъ люди. По сѣмъ сегда да ивѣсть прѣчи соуди за люде и нзводе разкѣ мене господнил крали и дѣкамъ и працамъ сини всл храмоу светнѣ Богородице. И приложи крадектство ми трѣгъ панлагирѣ иеже иестъ илздъникѣ калговетеннѣ светнѣ богородице. Кто или снѣ пристоупнн, или повтори, или разори, да је проклетъ ѿ Господа Бога

кседръжителю и ѿды пресветице Богородице и да боудеть поклоненъ ѿды
 сили уьснаго и животворещего креста господня и ѿды т̄. ӣ. г̄. све-
 тыхъ ѿтць никен . . . и ѿды к̄. г̄. апостолю и ѿды всехъ скетихъ
 Христоу Господоу оугодившихъ, аминь. И предателю Юды да есть при-
 утьтъ и ѿды мене грѣшнаго Стефана Оуроша краля да есть проклетъ
 въ кѣи боудоуци аминь. Създахъ си храмъ въ лето миробитна † с̄. ѿ. ѿ.
 изъ Стефанъ Оурошъ втори Милоутии краль и съ Богомъ самодръжьць
 въсехъ сръбскихъ поморскихъ и подзавльскихъ земляхъ, ктиторъ и при-
 ложникъ скетаго храма сего, а писа въ лето † с̄. ѿ. ѿ.

Што се тиче старихъ кѣига, оне су скоро све развучене
 разнимъ странцима, а нарочито нашомъ драгомъ и миломъ браћомъ
 Русима; те ихъ је сада остало до 80. раз. комада све самихъ пр-
 венихъ. Осимъ овихъ неразумно месно свештенство и калуђерство,
 кадъ је приметило, да оне нешто вреде, развукло ихъ је свуда
 и по свима крајевима, нерачунајући оне које су грчке владиче
 спалиде, које су одъ нечувања и незнања пропаде, и т. д.
 Кадъ напоменусмо спаљивање кѣига, неће згорегъ бити навести
 и овај препис доцније прибедешке, са једне старе грачаничке кѣиге,
 писане на кожи, коју намъ кришомъ показа калуђер овогъ монастыра. На
 њој одъ речи до речи писаше ово: † лето † а̄. ж̄. ӣ. з̄. възирн-
 аль прѣстолю сръбскихъ патриархъ и немъ подложни и ѿ него злици-
 нири подхавши мою дльнъ въ вичдине годише, т. тисоуци диваръ свзаркь
 сръбско-охриски, патриархъ сръбско-болгарски згро-влахиски и цедлаго
 илирина господинъ киръ Викентие, а прежде бикши митрополитъ Бѣль-
 градски. Сенъ Викенти рожденъ бысть въ племени Дрокилци иже есть
 въ ерцегокии и прѣстакисе отрокленъ, въ царствоуиоушемъ градоу и
 великоу жалость остакис сръбскомъ, болгарскомъ, згровлахискомъ и арби-
 нлшскомъ, сирѣчь хелбенескомъ изродъ; понеже по смрти его люди
 ѿздоблени быше ѿт проклетихъ и дьккихъ гръкохъ, насилни коимъ не-
 може увекъ и ниховъ безаконъ дѣла оукора ради и пороуге на писмо
 ставенти. Олѣ велика бѣда настѣ къ ксеі, сръбскоу земли а манпаче,
 около Охрида, Битола, Прилепа и Призрена ради столицъ сръбскихъ
 преимившихъ скетихъ и богодрлинимихъ цдренъ и проклетъ Грци
 сагорѣша скетна моци. о̄. ӣ. сръбскихъ светителѣи и много книгъ.
 Ово преписасмо изъ кѣиге, која је сада у оца Агатагедѣ,
 конъ намъ се страшно вајкаше, жаљаше и тужише на управу мо-
 настирску у светскимъ рукама и т. д. Нарочито се тужаше на

општинаре приштинске, епитрофа неког Димка и т. д. Обирака од прекарне некадашње старине наше остало је још свега у новијим одломцима, као што напоменусмо, за једно 80. комада, које смо све претурили, на неке оставили квите да их пошљу и т. д.; али друге вредности никакве немају до за језик. Све је оплачано и развучено на све стране божијег света. само ништа не оста у нашим глупим и невољним српским чемерним рукама. Нешто учињеник при-бележака из ових остатака од пабирака наших старина, нису од толике важности колико би се могло изискивати. Грачаница је била отворена и пуста, па ко је хтео тај је и улазио и плачкао све, а нарочито оно што је водео и шта му је воља била. Кад се боље и тачније промотри не само она са своим зазидотинама, но и све старине наше врло је могуће: да ће се наћи огромна сокровишта из прошлог живота нашег. Ово ће тек онда бити, кад све те старине падну у наше руке, и то не садање глупе но доцније паметније — ако буду — и изображеније. А да је то одиста тако, питамо: која је старина у кнежевини испитана и проучена како ваља и треба? На једној књизи „Правнични проповеди“, на крају ово пише, готово, као и горње: Пришѣдъ здѣ в сѣю еше юнѣ съ зунтелѣмъ скоимъ или плѣе реци старцемъ еромондохомъ Герхснмомъ игзмномъ дѣкнучкиѣ ѡвители вѣ лето † а. ж. л. при патрирхоу илирско-срѣбскомоу курѣ Їюлин-кѣю, а пришѣдъ плки оу Соколирѣ вѣ лето † а. ж. н. з. тогда въз-приидѣ бѣше прѣстоѣ срѣбскѣи господѣи Викентѣи патрирхѣ и митрополитѣ прѣжде бѣши бѣлѣградскѣи. Сѣи Викентѣи рождѣнѣ вѣмѣстѣ вѣ плѣмени Дрѣвнѣци еше естѣ во Срѣгѣвнѣи и прѣстави се вѣ цѣр-сткоуѣщемъ градѣу и великоу жалѣостѣ остаки срѣбскомъ родѣу, понеже во сирѣти егѣ люди ѡздоблѣни вѣше ѡ проклетѣиѣ Грѣкоуѣ насилѣи, кое неможе уоверѣ нихоуѣ бездѣвѣи дѣлѣ зѣора ради ни писмоу прѣдати! Из друге кѣѣиге: „вѣ лета † а. ж. з. в. вѣмѣстѣ поморѣ великѣ, тогда изѣумрѣше ѡт Исидилѣски родѣ Д. тѣсѣце и тогда по-идѣше спѣхѣ ѡт Роумѣлиѣ на Бѣлѣградѣ и ѡт Дилѣтола на Мосѣока, а мы оубѣзи тожде лето вѣсѣмо в болѣзинѣ. На крају треће кѣѣиге: „вѣ лето † з. и. д. месеца сѣктемѣи сѣю кнѣгоу ме-сеѣ Оѣтокрѣи коупѣиѣ азѣ смиренѣи митрополитѣ новѣбрѣдскѣи Ни-кѣиорѣ и приложи егѣу црѣкви Градѣлици дѣлѣдѣисѣи митрополѣиѣи. На 4. „Вѣ лето † з. н. г. сѣю кнѣгоу глѣголеми прологѣ месеца дѣв-

гоуста купиць смиренни митрополитъ новобрѣдски Никаноръ и приложи егѡ цркви Градъулинци липалискои митрополији⁴. На 5. „Къ лето † з. у. е. месеца мая к̄. 5̄. днь сѣо книгоу прологъ месеца септември до месеца марта въ немже приложихомъ стихоси ѡт митрѣи и фарисеа до недѣли сиропоустыи. Исписа се црвию и ѡткупномъ ксѡскеренатѡ митрополита новобрѣдскаго курь Василія и приложихъ егѡ цркви градъулинци липалиске митрополији, и хто га хоцетъ ѡтети ѡт семъ цркви да моу е соупрѣница прехистаа Богомлти на страшнѣиъ соудѡу.“ На 6. „къ лето † з̄. р̄. г̄. месеца Февроуара к̄. г̄. днь престависе владика новобрѣдски Василіе, коудѣ смѡу веула паметь“. На 7. „Къ лето † з̄. р̄. в̄. ѡбрѣтохъ сѣо книгоу глаголемѣи мниси исподноуиъ азъ грѣшнѣи и недостойнѣи Писси митрополитъ градъулинцкы.“ На 8. „къ лето † з̄. р̄. ӣ. прѣдстави се блаженнѣи нашъ владика курь Анани месеца Априла днь а̄. і.“ На 9. „къ лето † а̄. ф̄. ӣ. з̄. когда помыре слоуице да се зил а̄. г̄. юли“. На 10. „въ лето † а̄. ф̄. з̄. а̄. паде снегъ велики въ днь свѣтаго великомоуѣеника Геѡргѣ.“ На 11. „месеца Ноемвриа с̄. г̄. днь придохъ въ Витиноу азъ игоумень пекски Геѡргіе и дигохъ ӣ. улѣра жита и однесохъ оу Радеко оу монастирскоу софинцоу, тогда азъ и царско брахъ оу Косовоу и тогда вьсть келники поморъ по Косовоу, оу Прициноу помре више нежелѣ † а̄. и ф̄. кое тоурака, а кое христѣиа. Ко то време и царъ Махмоудъ наста царовати и топлаа Османъ паша вьсть везиръ и подавише Јаниударе и дроуге зле люде цѡ се идлазе оу Цариградоу и по вьсѣмоу царствоу веише нежелѣ † р̄. и † ӣ.“ На 12. „къ лето † з̄. р̄. ӣ. с. да се зил продадохъ Симоноу Врѣслѣкѡу никоу Лазъ Владинъ ѡт поута кодевициа до доуба Иноуевнѣа и на среди ликадицоу Жиккоу Покауевнѣоу за с̄. а̄. а̄. едиоужъ на животоу, а дроугомоу додахъ на смръть попоу за опело. Тоу кыше сведоци Петръ Петровиѣъ, Тома Врѣслѣкѣъ, Андрей Врѣслѣкѣъ, Никола Липожеѣъ, Дмитръ Коудревъ и Петръ Врѣслѣкѣъ и сѣе запислхъ азъ грѣшнѣи попъ Стефанъ бьки тогда попъ селоу Смолоуше и кси вьетоки слѡворѡи месеца Геноуара з̄. г̄. днь тако кыле въ разоумъ“. Сад је ово сво село све сам потурица и Арнаутин. Знатно је овде ово: што има много овакових уговора тога седа прибедеженѣи на крају кьига црквених и што је писме ѣ још тада писано. На 13. „Къ лето † з̄. р̄. ӣ. слоуи се мнѣ грѣшномоу попоу Маркоу зди прити въ село Смолоушоу рѣди прѣдрѣжамъ скеренатѡ прѣкиаа въ храмъ св: и

сакрално архиепископа и уоудотворица Николе; тогда престољ српски придржешоу прѣосвещенному патрирхоу крѣю крѣю пицелюкныи црккеныи ѡмлокателю ликоу свещеннѣскомоу тѣшителю и оуцителю и указателю яко неѡбрети къ нилшнх времена такомоу проскети-телю“. Идући од Грачанице за 1¼ час право у Вељетјен планину на-лазе се развалине бившег огромног и прекрасног манастира, ако не дешег, а оно као и Грачаница, тако званог „Царица“ или „Васиље-вица“, Цркву је ову, сву од прекрасног и углађеног мрамора, била подигла царица Симонида, али је сада у самим урвинама. Њу је оборно помњати Јашар паша и тесани камен из ње и бив: огромних ћелија вукао на своје воденице. Ово су исто чинили од остатака и римокатолици Срби из Јањева подижући своју сада лепу-нову цркву. Бивше манастирско воће на дворшћу и ливади око манастира и сад стои што сведочи: да је овај, по причању некада бившији женски, манастир скоро запустио и да је скоро порушен. Сав је био изидан од прекрасног и прекрасно углачано ружичасте и беле боје мрамора. Око ових урвина на-лазили су многе и разне црквене и свѣтске скупоцене, ствари.

Сутра дан, такође нејављајући се нико ме, вренусмо се у Јањево, стару епископију нашу. Од Грачанице па до Јањева рачунају добра три часа, по високоравним хумићима и брдима. Кад се човек попне на огранке Вељетена и са овога погледа на дивну и прекрасну светињу прошлости српске, на успомену славе и моћи српске, дике и поноса, слободе и изображења српског Грачаницу: — мидна га обузме гледајући у њена дивна и пре-красна кубета главна, иза којих се тек једва види на дозиданој препрати, оно мало и незнатно спрема 5. главних и великих. Ово прекрасно кубенце као да је још у времена нашег св. Милутина софиског, показивало оно доба, у коме се Србија гу-паше у разним сектама и јересима, а сада налази погажена, потла-чена и гушећи се и издишући у мухамеданству и под његовим пре-ставницима. Подигнуто над храмом за одлучене од цркве, кајуће се неправославне и јеретике, у оно доба показиваше надмоћност праве и чисте вере над заблудама људским, а у ово показује уни-женост, нејач и слабост српску. Негледајући на доба која нам указује, и негледајући на црно и чемерно, очајаничко стање наше, ипак је оно за нас — као што смо и сами — од неоцениме

важности, од неописане милине и блага: оно је наша: „и ако си турска удворица, и опет си српска перјаница“ што је народ за Марка казао. Ко хоће, да види оно што човека узвишава и подиже више кола и круга људског; ко хоће да осети сва блага, дивоте и лепоте, које нам се у рају обећавају; ко хоће да појми ову божанствену красоту, насладу, светињу и светост, која је за праведнике и све напојене вишијим појмовима: нека дође и види нашу дивну Грачаницу, са осталим старинама у царици и краљици Србији, а ми му их нити умемо, нити можемо, нити хоћемо описивати и описати. Што тумарамо по световима да видимо ваљда Вавилоне, Содоме и Гоморе туђе; боље би било да путујемо по нашим дивним и светим земљама, да их гледамо, да се у њима напајамо животом, знањем и светлошћу, које нам туђин тлачи, при утамањује и сатире. — Одиста после 3. часног путовања по дивној и најлепшој земљи на свету, заишав планину Вељетен поче смо се са његових прекрасних и неописаних огранака спуштати скоро у провалију, која између њега и његовог огранка Црног врха лежи. На дну те провалије хујаше планинска речица Јањевац, а на њој, са обе стране, лежаше Јањево некада православно и сво српско, а сада српско, али римокатоличко и српско мухамеданско. Са западне стране подиже се више њега горди Вељетен са раз. старог српског града Вељетена и 8. цркви, међу којима се највише види у своим урвинама св. Василије, тако звана Васиљевска. Од југа и сјеверо-истока такође се подиже исти Вељетен, који се са своим крилима опире на брда у срезу Лаблану, а од истока план: Сопот. Испод самог Вељетења виде се урвине и развалине некада бивше огромне српске вароши, у којој су и фабрике биле, а нарочито свите, и фабрике рудне или металне. Ова планиница Сопот, са окрајцима своим, допире на једно 50 хвати до самог Јањева и обрастао је ситном шумицом. На њојви су три заздана извора, који се зову Сопоти. Кад се над један дође чује се како унутра под земљом нешто бубња и тутња. Прича се да су ову воду зазидали српски цареви, што је врло велику штету по Косову чинида. Јашар паша заповеди, да се у једног извора правили зид и насилно пусти на ужегу мајстора једног у тај заздани кладенац. Зидара овог извуку... мртва, и Јашар заповеди: да се одма та рупа опет зазиди, као

што је и била и да се затрпа земљом. Издалека се види пре-
 красна римокатоличка црква са 5. кубета савршено по свему и
 свачему озидана и подигнута у изгледиви православне цр-
 кве. Њен олтар, ширина и дужина у неколико одговора потпуно
 темељу од старе прав: цркве св. Николе, на којој је и поди-
 гнута. Шта више православна прастара икона св: Николе,
 још из доба српске царевине, и данас стои у олтару, а тако
 исто св. Богородице на западном дувару, више западних
 врата. Одма спрам ње подиже се стара кула, а крај ове
 са сваким давом руше се све више и више урвине, још од
 једне такође куле старе, за које причају да су некада смештаде
 штампарију српску. Остатака од ове налази се по у којег
 овог Србина римокатолика; али, благодарећи дошавшем од
 пропаганде западне италијанском и у Италији изображеном
 свештенику, нама нико нехтеде показати баш ништа од овога.
 Осим овога, недадоше нам да видимо прастара звона наша
 са натписима нашим, која су нашли у развалинама бив: наше,
 а сада подигли на своју нову римокатоличку, цркву. Један пре-
 красан младић кујунџија — а сви су саме кујунџије, — кои
 је пре 2. год. дошао из Београда нашег и сад овде ради, —
 хтеде на сваки начин да нам покаже звона; али поп недопу-
 сти разво увијајући и завијајући. По другим преговорима
 сам поп каза: „Звона су била српска, кад је овде била и
 црква српска, имају истина натписе српске; али су ливена у
 Мљетцима, чиме се доказује: да су и стари Срби били римокато-
 лици!“ Неколико стараца, и онај младић из Београда, рекоше
 у глас: „Не је тако попо! Наши су стари некада сви били
 Срби; па смо се полатинили од зулума турског. Ти незнаш то,
 јер си скоро дошао, а стари попа, бог да му душу прости, знао
 је и причао и сам ово што ти рекосмо“. На ово попа, као ва-
 спитаник јежавана одговори: „Па нека џанум! Све једно је, све
 једно! Бог је један“. Негледајући ни на то, ни на већ дове-
 шене, истина пократке, стубље, или лествице, ми немогасмо видети
 звона и свимити са њих натписе. Попа говораше, да ће сам сви-
 мити, предати оном бив: у Београду, а он да ће нам послати;
 али је то мрка капа, а зла прилика. Да знадијасмо италијански и да
 се умедосмо понашати као какав римокатолик, могло би се све учи-

нити. Са драгом вољом попа нам показиваше све што имађаху у цркви, мрштећи се на оне две иконе православне, које народ особито поштује и сматра за чудотворне. Он нас вођаше у потпуном смислу римокатолички олтар, у коме у највештијој нагрди и накаради беху поређани дрвених 12. кипова апостола и тринајести Ис. Хрис. Ове је светиње попа вели, донео чак из Рима — што неверујемо би ће их сам овако невешто направно, или бар донео из ког села италијанског — и сам их је, вели, Намесник Христов, особито водећи и благосиљајући ову општину дао, из особите наклоности према овд: становницима и њиховој правој вери; поклонио им и своим светим рукама предао му, да их овде смести! При овим речима, клечећих неколико римокатолика, ницом попадаше љубећи голу земљу цркве још непомоћене; а неколико падајући на земљу љубише обућу пошину, од чега се он јако застиде, и као тобож својски отресао се. Сам наш бив: београђанин, неучини другчије; но клече и пољуби прострту на земљи овчију кожушину. У целој цркви, као у памији каквој, стоје прострте овчије коже, на којима клече наша браћа римокатолици Срби, кад се богу моле. Десивши се туне један наш калуђер опљуцкиваше се погледајући на оне кипове, и уколико римокатолички попа беше у потпуној финоћи брезобразан, у толико овај у потпуној простоти. Он мољаше са свим просто, да види своја прастара звона, ама узалуд; навађаше живљење своје и братства му са старим попом, и како је овај ноћивао у Грачаници и т. д., рекав: „ти кад прођеш покрај моје цркве пљујеш на њу и билазин је 6. часова хода, само да је не видиш.“ Попу римокатоличком и свима беше ово одвећ тешко и он у место грдње у тисућу пута беше још учтивiji, разво изговарајући се: да је увек био болестан, да ће доћи, да он презире св. цркве и т. д. Светина рече: „вала калуђере, ако је тако, није лепо од нашег попе, домна, а и теби домне кажемо: ми нећемо тако; нама је свеједно, а ова наша црква, а света Богородица — Грачаница. — Колико год има овде старца, сви смо се у њој покримали и повенчавали. Ми то неможемо трпети.“ Попу римокатолички на све ово осмејкиваше се као света бова, ништа противно и ружно неговорећи. Наш калуђер погреша, те јавно знацима, презирући и опљуцкујући

се на кинове, гласно поче наводити неки текст, да се свет неклања еумирима. Кад већ виде, да се никако неможе доћи до звона и да попа римокатолички остављаше то до другог пута, наш ти каде поче гребати уз дувар, као да се попне, па уздишући завика: „ах, кукавац си њи! кад немогу да вас видими целкивам, а оно да учиним све што се може. Грех на душу онима коб недају да вас видим и целкивам.“ По овоме докопа уједанпут за ужета од звона и одпоче звонити, колико му душа хоће. Он сиромаш никад није ни видео, а камо ли звонио; тему дође, по овоме, срце на место. Једва га отргоше са прекорима и скоро претњом од ужета и ми одосмо, мољени управо од попа римокатоличког, у његову кућу. Кућа му је у оградџи црквеној, спретна, скромна и уљудна. Један орманчић књига на немачком, латинском, а нарочито италиском језику, показиваху: да је попа довољно избражен човек. Прегледајући књиге видесмо да су све духовног садржаја, изузевши неких песмарица на италиском, које показиваху, да попа није с раскиде покрај духовног и светски проживети. Нама се чињаше, да и телесно није далеко од обичног живота; јер му свака домаћица из 200 кућа, редом, по недељу дана готови јела и осталу послугу врши. Кад и овде наш калуђер виде још кипова, престављајући Ис. Хр: на крсту, св. Богородицу кукајући за њим и друге, њему се скоро стужи и неможе да попије сву кафу; али ракију изкапи. Чувши звона цела се напанчица Јањево слеже у дворште црквено, држећи да је сутра дан некакав велики празник. Попа им објасњаваше зашто је се звонило проицки изсмејавајући дивљака шизматика, а светини беше то у место неповољно, још као дика: што они имају звона; што су им ова допуштена да се дигну а Србима православним недаду и т. д. Клекнувши сваки пред попом при доласку и одласку, они се враћаху савршено спокојни и задовољни. Видело је се, да им сада попа није давао окрајак своје долме и обуће да пољубе, као што је то обично чинио. Потурице Срби такође нису седеле са прекрштеним рукама. Оне су изтуриле своје хоце не само на једну целу и подуразорену мунару; но још и на двоје урвине од некадашњих своих богомоља. Вјџда су и саме хтеле својом виком, да одрже достојанство, доброту и превасходство своје вере над ђаурском; те је се био подигао страшан урнебес, каквог можда одавно нечу Јањево. Бла-

годарећи овој узрујаности, моралисмо се што пре враћати из Јањева, а ипаче имало је се још много старог и знатног да се види. Нарочито смо мислили ноћити, код оног Срба римокатолика бившег у Београду, и сутра дан видети звона; јер нам он обећаваше, да ће се ово на сваки начин учинити. При поласку нашем римокатолички свештеник превијајући се, клањајући се и увцијајући, као прави европејац, а нарочито јежован, нехтеде нас пустити, док невидесмо старе натписе на две римске надгробнице, које ми, користећи се овом изненадном домовном љубавношћу и снимисмо са ова оба, надгробна римска споменика. Ово је нарочито хтео зато, да нам и неисказујући докаже: да је Јањево од искони припадало римокатолицима и то не Србима но Римљанима. Са особитим задовољством, пошто нас је умодио слушање како пред народом читасмо натписе, и кад казасмо да су римски, пуђаше нас и вуцпаше да части. Он тада говораше, да су звона са таквим истим натписима, што му светица, разуме се по себи, и вероваше и невероваше. Једно му само загорча, што му казасмо да су одиста Римљани владали овим земљама, али од 1000 и неколико-стотина година бјаху њени прави господари само Срба и т. д: На ову његову муку, коју и народ одобраваше, дође му још гора, што онај младѣ, кои је радио у Београду, причаше: како у Београду иде свако у коју хоће цркву; како је једно гробље за све; како се не разбира ту много о верама; како смо сви браћа од једног народа српског, а да смо одиста то, питаше попа: „па што данум незборимо римски; но српски?“ Овој попној невољи дође још једна што многи рекоше: „на звонима неписе римски, но влашки — т. ј. српски — и писе светог Николаје звона за краљ Мидутина ливена у Јањево“. Попа све ово гуташе педавајући лица дага се што тиче. Благодарећи дакле његовој римској души и срцу, ми прекрасно снимисмо натписе са поменутих споменика на лепом белом прекрасно урађеном мрамору, од коих први ово каже у 6. врстица. 1. D. M. 2. PVBLIVSN: 3. SEVERIAN VS VIX: 4. AN: XIX ET VALERI 5. ANA FIL: PVBL: VIX: AN: VXIII. други у 5. врста: MIIXXVIII DIE XIV NIIII COS PVS FECIT FERIPLEIEBANVS STEPHANVS ET MARCIZVRANVS DEPBOTASA. 8. Пошто сађосмо са страшне узбрдице, на којој је црква, доле на обаљу Јањева, гомила светице обе вере угледаше се у нас зашт-

квивајући, по свом обичају : ко смо, од куда смо, шта смо, шта ћемо? и т. д. Нас вођаше оно прекрасно момче, о ком говорасмо, да је било у Београду, и целим путем јасно говораше и причаше: како попови и фратри двоје и мразе једну и исту браћа, шта му и остали сви одобраваху. По кои би из громилнице шапутао: „и они питамо“ указујући на хоће. Од ових пос: двоица, црни као цигани дођоше, частише нас, лукаво и подмукло испитивајући нас за сваку ситницу. Њима одговараху браћа римокатолици Срби, да смо даскал — учитељ, — „Е, ђејџ му је ага, да вида оно мало наше богомоље, па ето дође из Гилана!“ Ови одговараху: „Е, Е, пеки џанум, пеки! Ништа, ништа, царева земља слободна, ето виде, оно велиш ваше мало, а бог ме, неје ти мало, богомоље по цео град. Па, ако, ако, цар је дао слободу нека гледа ја“. Обе хоће, и ако су добиле овакве одговоре: да смо њихов човек и учитељ, нису толико исто у ово веровале; колико ове њихове комшије христјани у њихову љубав и тобожње одобравање њихове цркве. Да се нису конзули, а нарочито аустријски, заузели за ову њихову цркву, неби, по Турцима, од ње било ништа. Праштајући се са овом нашом правом и још непоковареном браћом, која хоће да се учи на свом српском језику из срп: књига, неможемо пропустити, а да нерекнемо: да потпуно и у сваком смислу заслужују ове изразе. Они су осим тога доста изображени, доста су света видели, јер су сви занатлије — кујунџије — и од тога живе. Обишли су кнежевину Србију, Румунију, били у Аустрији, Русији и другим земљама, у којима православни живе; јер они, као и ђаковци, највише раде крстове, окивају црквене књиге и т. д. Ми напоменусмо: да је и овде била епископија, што нам сведоче записи на неким књигама. Као свуда што су у разним неприликама пренашане столице владика и владоца из једних места у друга, тако је и овде из Грачанице пренашана епископија у Дилџан, из овог у Јањево, из Јањева у Новобрдо, где је сасвим и пропала и утаманџила се. Тако је она из Моравице у Кумановској нахији пресељавала се, од насиља турског, у Жеглигово, из овог у Криву паланку, из ове у манастир св. Јована Претече у кум: нахији; из овог у Матејчу такође у Кумановској нахији, из овог у Врању где је и пропала, предивши се у Скупљанску, као горња

у Призренску и т. д. Тако се дакле морадосмо вратити из Јањева несвршивши посао, за који смо били отишли; а како је већ доцкап било морали смо се опет вратити у свету Грачаницу на конач; јер од Јањева до ње беше нам у пола ближе, но до Приштине, до које је требало ићи пуних 6. коњаничких ча сова. Јањево је од искона било рударско место; оно је се особито славило онда, кад и Новобрдо. А кад је српска држава, раздирана у своме сопственим срцу изродима и утворама своје сопствене деце, гибала се и љуљала, час на једну, а час другу страну, — тада је Јањево губило, своју важност, те с тога видимо: да га владоци наши дају под закуп дубровчанима и осталим, да из њега ваде богатства. Сва брда и планинице око њега усејана су самим јамама рударским, развалинама, урвинама и осталим, из чега се закључује: да је негда било одвећ живо и радничко место. А да су у њему од искони седели само чисти и православни Срби, то и садањи његови становници и стари споменици тврде. На последку саме урвине православних цркви, пренос епископске столице и т. д. такође то исто тврде. Да Јањево није каква нова паданчица, такође јемчи нађени натпис над вратима бивше православне цркве св. Никоде, кој, по причању наше браће сада римокатолика, гласи: „да је ову цркву наново и на месту старе у Јањевоу граду подигао свети краљ своме даваоци очију св. Николи.“ Цео овај натпис чува и данас један стари писмени Србин римокатолик; ама га на поискавања наша не даде, одговарајући се: да га је сада негде затурио. Кад се изађе из Јањева и пође, од овог 1½ час југу вељетјенском планином, дође се у село тако звано Оклоп, у ком је сада 20. к. пот. и само 2. Срба римокатолика. И ово је село, у којем су се до Косова ковали оклопи, од којих се радионица — и сада виде развалине, — ферманима Муратовим ослобођено од сваког данка. Фермане су те, стари претци ових садањих становника, добили овако: кад је Мурат дошао на Косово до спрам Грачанице, разређивао је своју војску по овога планинским орајцима; те тако возећи се на колима, њ ових се сломије стражњи рукавац. Мурат уморан од тешка пута тешко је слазио са ових. Прекрасна једна девојка из овог села опазивши то притрчи и задржи кола од пада, *и однекла их је све дотле, докле нису притрчали Муратови*

људи; те их тако под њим оправили. Мурат опази ову прекрасну девојку, допадне му се и узме је у свој харем; те постане зет, Оклопничана, кој се и данас диче говорећи: „Ми смо сви шураци цара Мурата; јер је он узео нашу девојку.“ Мало даље од овог села почињу се тако зване Голачке планине, које припадају приштинској нахији, узевши неколико села гиланске, а допиру чак до лесковачке нахије и имају 12. часова дужине и скоро толико ширине. Становници су овог предела били пре, 80 год. Срби, а сада су сви Арнаути мухамеданци. Арнаути из тих крајева говоре, да ту има преко 500 које разорених цркви, а које манастира. Од ових су неке скоро са свим читаве, а тако и манастири са кубетима и ћелиама. Путници, кој су овуда путовали ово све тврде, а нарочито: да има и прастарих српских, огромних гробља са натписима, и ми смо чинили кораке да до ових натписа, и натписа са разорених цркви манастира дођемо. Овим је пределом до Косова владала мајка царице Милице, а неки веле сестра, која је седела час у Лесковцу, час у Курвином граду тако званом сад: разв: близу Ниша, а час и највише у развалинама једног Голачког града тако званог Годупца, одкојег је и овај предео име добио, а он је недалеко и то идући сјеверу од Врање. Близу Лаба је село Ордан са развалинама цркве и дворова, Ордовића Павла, кој се у српским и у арнаутским песмама пева; али у ових последњих, као непокорник цару Мурату. А даље су двори опет Шајновића Дамјана у селу Шајиновце. Овуда се највише у земљи налази скривница, које се, са сваким даном откривају. Тако је скоро једну пуну блага, причају, развалила и одкрила речница једна, а у авлији једнога Арнаутина стајао је огроман камен којег он помери и под њим појави се на свод зид. Арнаутин развали овај, и кад тамо . . . соба пуна блага и златних змија! од којих се Арнаутин престрави и опет зазида ту рупу!. Нек се незаборавља да је овај Арнаутин од оног истог племена људског, које за 20. пара убија човека, рескирајући у исто време и своим животом. Баш при нашем путовању одкрила су се грдна блага на српским рудницима на Корабу, Копаонику и овде. Не може се веровати, да су сва блага нађена на овим голачким планинама; али је свакојако истина: да су се у њима копале златне, сребрне и оловне руде, за време наших владоца и да их ваљда ч

сада има. — Враћајући се из Јањева и пењући се опет на огранке вељетенове, није нам другчије, а да некажемо коју и о дивном погледу са ових на голу Голеш планину, која је једина у овом крају тако рећи наги гола, без најмањег дрвцета, или бар каква џбуна и шибљака. Голеш је сав гб обрастао травом зеленом; није тако висок, али је окољен равницом скоро са свију страна: да се сво Косово и сва околина с њега види, као што се и сам види са свију страна. Дугачак је преко 2. а широк преко 1. часа на својој површини и скоро сав припада приштинској нахији, изузевши малог дела, које припада Дреници, с којом се код села Ариљаче и Слатине везује малом честом шумицом. Одавде извире више малх извора, кои се сливају у малу речицу. На врху Голеша стои још и данас мало језерце, које никада неотиче и око којег су видни гробови турски још од Косова од Стр: Бана. На површини је широк, те је с тога могао ту боровита Силан Влах Алија, са свих 12000 војника. Народна прича у изгледини епа у кнежевини, Босни и Ерцеговини као: да је тобож на Голешу Вук издао, нема смисла и ту је Голеш земену право име и планиницу Грдеч. То није могло бити ни с тога, што је од Самодрже па до Голеша ваљало добрих 5. часова ићи кроз турску војску. Један час од Голеша је, код села Враголице, тако звани Враголиски мост, српских владоца, преко ког је тада водно пут у Босну, кад је ово сво Косово густо засељено било српским народом. Недалеко од овог места утиче Дреница у Ситницу. Идући од Јањева мимо православна српска села Д. и Г. Гуштерицу, Сушицу и Чифлик један турски, имасмо прилику видети једну жалосну и опалу тељају, или манастир турски, кои је на огранку Вељетена, а из међу Јањева и Грачанице. Неколико надгробних турских споменика, развалина од старих српских цркви, остатака од прастарог српског гробља, — украшавају тако рећи урвину текије правоверних. Како су овде старешине њене потурнице са потпуним фанатизмом мухамедове вере, немогасмо промотрити све како треба и ваља. Само нам један сељак Србин рече: да је ту некада био светац српски, а Турци обрнуше га у свога, подигнувши му ону избу над гробом његовим и разоривши све оно што беше надик на цркви и српске споменике. У Тењији, и свему око ње, беше само ђубре и смрад, што одговараше

појмима вере мухамедове; а урвине показују ону израженост, коју само мухамеданство проповеда. Неколико бивших кладенаца, које ранне руке подигоше, и воћака, које раја сађаше и каламљаше, најжалосније изгледаху. У првима воде нема, а у другим животних сокова; те и једно и друго показиваше одживеле дане свога живота са преставницима мухамеданизма. Но негледајући на све то потурице не дају ни погледати, а камо ли гледати и видети њихову теке, док сваки дан попише и поједоше црно иза покта у Грачаници. Теке ову издржава неколико српских кућа око ње, које јој све и сва дају. Ми свратисмо у ове кућице, или боље развађене и опале колебице, дивећи се правом српском поносу и животу садање раје, господара њихових, ако се тако може назвати у сваком обзиру потпуно робље турско. Има смо прилике чути неколико песама и нешто запамтити обичаја месног, које ћемо после навести. Овде нам причаше, прилично у годинама старица прекрасна и дивна српкиња: како је на месту, где је данашња, тако рећи урвина од текије, био у време Јашар паше гроб неког српског свеца; како су овај тада на силу потурчивши се Срби задржали, као своју светињу и у мухамеданству; како су је до неког времена поштовали и то све дотле, док недође један хоџа потурица, кој је се у Цариграду учио, светињу ову утаманио и т. д. Ту је била црква св. Николе, коју је обновио св. краљ Дечански, као што је гласно бивши на њој напис, а подигао ју је веле најстарији брат Немањин и т. д. У недалеком растојању око ове дан: текије, која је почела опадати, како јој овај поменути хоџа утамани св. мошти; налазе се 8. ре развалине од старих српских цркви. А сјеверу на вршку крајка Вељетјена стоје развалине и урвине од града Вељетјена — и Вељетина — са трим развалинама старих српских богомоља. Причаше нам се још: о насљама од Турака, њихових власти, Арнаута, а нарочито Черкеза и т. д.

Ми се несмо могли дуже овде бавити и због времене и околних потурица; те по прекрасним и дивним оградницама Вељетјена, десно мимо Г. Гуштерице на Јањевцу речици и Ливађе, а лево Сушице, српских села, — дођемо далеко чувеном и знатном Дрену дрвету, које је још од Косова овде. Ово је дрво одвећ знатно и чувено у свију народа живећих на Косову, и око овога, ван

Червеза. Старица његова, историски догађаји, успомена о прошлости красној и слободној српској, вера у помоћ његову и светињу у свима невољама и неприликама Срба православних, римокатолика, мухамеданаца, сад: Арнаута и правих Турача учинило је то: да је се он до данашњег дана сачувао и ако савршено сух, без коре, огранака и животних сокова. Народ српски у њему види светињу своју, која му у свему и свачему помаже; види и чита некадашњу прекрасну и славну прошлост своју; свој независан, слободан и прави српски живот, а види и дан своје несреће и туге. Он је двојако важан и свети за њега; јер у исто време казује му доба слободе и независности, као и доба пропасти, унижењсти и почетак тешког и чемерног ропства свога. Напротив Турци у њему виде: почетак своје славе, силе, величине и дан од ког су тврдом и здравом нагом стали на челично, за њих, земљиште у својој новој постојбини, у Европи и европском земљишту. Подједнако га дакле поштују, и благодарити томе: он је с до данашњег дана сачувао. Код, и сирам, њега је се решио бој за Турке славан, а за Србе стидан и несретан. На пољу његовом беше усредоточена сила Муратова од 80.000 коњаника Арапа и 20.000. Черкеза. Овде је био најглавнији и најзнатнији убојни стег Муратов. Место, на ком је био пободен, још се и дан данашњи види и показује. Оно је рукама војника Муратових насуто округло и узвишено. Овде је и Косово најравније и најшире; јер захвата преко 6. часова ширине. Одма сирам њега, на западној страни, подиже се гола тако звана Годеш планина, на којој је била Потурица тако звана Силам Влах Алија са своих 12.000, као и он, одиадника и срамних потурица. Као што смо напоменули: Дрен је овај светиња и неприкосновена ствар за све становника Косова и околине. А као такови, он, заједно са такође прастарим и од Косова Студенцем и Кладенцом, лечи и вида од сваких боља и напасти, па и вражјива, гатбина, чива, урока и т. д. С тога је, као и кладенац, коп се зове „Студенац“ окићен и начичкан сав, од врха па до дна, са свима своим деблама, гранама, огранцима и пригранцима, разнобојним пантљикама, кончићима, крпницама, остатака од марама, чоја и т. д. парницама, иглама, оптокама, чинодама, шљокама, салворкама, жућацима и осталим стварима.

Са места, на коме је, види се цела околна у наоко докле очи човечије виде; види се Липљан и остале знатије месности. Но негледајући на његову светињу; на моћ лечења и видања од свију болести; на силу и снагу; на успомену и старину; на толике завршене уџ болести и несреће људске: погане су га и скрњаве руке Черкеске засецаде и у мад што га нису обориле. Ово је био узрок, као и још неколико посечених и јединих грмова на Косову, што је неколико оваквих безбожника пало на оном месту, на ком су њихови праоци 1589 год. ухватили у замку бегалућег нашег цара Лазара. Од то доба Черкези су се страшно уплашили од Срба и боје их се, као живе ватре. Око овог Дрена народ околни највише надази, вели, костију изгинулих на Косову јунака српских. На 200 хвати од Дрена стои рукама људским за 2½ хвати насуто брдашце, на коме је био турски санџак барјак, као стег 80.000 Арапа. Даље за једно 50 хвати виде се развалине од некакве зграде, у којој је Мурат седео, пре но што је дошао до Лаба. Одатде је веде гледао своју војску. Место се то зове стога „Гласовик“ јер је из њега викач викао и давао налоге. Преко речице Грачанице још се и данас виде два гроба турска од Косова. Кад смо већ дошли на најшире и најравније место Косово клето, ваља нам да коју кажемо и о њему самом. У овом казивању, већемо наводити причања разних путника, иноплеменика и туђинаца, кои пролазише преко Косова и описиваше га. Ово нарочито нечинимо с тога, што се ни с једним описом њиховим неслажемо; јер нам се ни један невиди да је како треба.

Косово, ово дивно и прекрасно земљиште искључно и право српско, протеже се сјеверно од Баранске реке — Ибра — иза Митровице ново-пазар. нахије па све југо источно до Црне планине, или тако званог Карадага у гиланској и скопљанској нахији. Дружина му је око 18 часова, а ширина како где почев од 3. па скоро до 7 часова, а скупа узето износи до 30 четвороуголних часова. Од сјевера ограничавију га и губе се у њему огранци Рогожђе планине: Звечан планина, Кошутовица и Корњца; а од нашег Конаоника: Соколица, Шаља, предел Конаоник, Грдеч, Самодрж Пропаштица, Бајагора или Сувороб старц; а преко Лаба продужење Конаоника под именом планина: Пруговац, Бутовац, Мрамора, Бичча планина, Гадимља, Велегјен, Жеговац, Бутовац

и т. д. до новобрдских планина, или тако зване Старе и Големе планине више Новогбрда. Ово је идући од запада истоку и југо-истоку. Од запада и то идући од сјевера југу и југо-истоку, оикољавају га и заклањају од равне Метохије велике планине: Девич, Чичавица, Грабовац, Голеш, Дреница Црнојево, Сливово, Језерац, Гатске, Неродимске и Сирињске, планинице, огранци. Шара Од запада идући истоку, а са јужне стране огранци поменуће Шаре Сирињске планине коих се највишијих врх зове Љубетен од неких Љубетри, а главица овога Округлица, вечно и увек покривена снегом и ледом. Даље: Качаник, и Црна Гора. Од сјевера идући сјеверуистоку и истокојужно онет огранци прешавшег преко Лаба Копанника нашег: Пруговац, Бутовац, Мрамор, Вељетен, Козница, Жеговац, новобрдске, Орма и онет Карадаг или Црна, планина. Од свију ових поменутих планина највишији је Љубетен, као један и то источни највишији крајичак огромног, простирућег се од више Орида Шара па све до крај Виточа у правој Србији; па Неродимка, Бутовац, Чичавица, Вељетен, Голеш, Шаља, Језерце, Сливова, Црнојева, Жеговац, и. т. д. Све су оне, ван Голеша, који је савршено го, покривене шумом, буковом, грмовом и грабовом. Цео овај простор Косова поља изпреседају је сав млим речицама, поточићима и рекама. Ток је њихов тако рећи на све стране. Баранска река или наш Ибар, кои извире из Ројажских планина, тече средином малог Колашина од југо-запада, а дошав на окрајак Косова тече право сјеверу у предел Мала Боњска тако исто и Ситвица, која је и највећа и најзлитнија Косовска река. У њу се све остале реке и с једне и друге стране Косова улевају, које извире из околних планина, ван Љуште. Ток јој је од почетка у неколико југо-западна, а после све прав од југа сјеверу, док се код Митровице, а спрам Звечана не улива у Баранску реку. Она извире од Качаника 6. час. из Рабовичког блата — језера — које лежи у сред Косова; те 12 час. тече кдетим Косовом. Где јој је баш глава незна са; јер се у то блато улевају: Неродимка, Гадимка, Смољуша, Црнољевка и Шљивовка. Блато је ово сво обрастло трском и ваљавам се издалека чувати од њега; јер на неколико 10. хвати не дошав равним обалима његовим пропада се у земљу. С тога овчари и други

се на кипове, гласно поче наводити неки текст, да се свет неклања кумирима. Кад већ виде, да се никако не може доћи до звона и да попа римокатолички остављаше то до другог пута, наш ти кале поче гребати уз дувар, као да се попне, па уздишући завика: „ах, кукавац сињи! кад немогу да вас видими целкивам, а оно да учиним све што се може. Грех на душу онима кои недају да вас видим и целкивам.“ По овоме докопа уједанпут за ужета од звона и одпоче звонити, колико му душа хоће. Он сиромаш никад није ни видео, а камо ли звонио; те му дође, по овоме, срце на место. Једва га отргоше са прекорима и скоро претњом од ужета и ми одосмо, мољенци управо од попа римокатоличког, у његову кућу. Кућа му је у оградџи црквеној, спретна, скромна и уљудна. Један орманчић књига на немачком, латинском, а нарочито италиском језику, показиваху: да је попа довољно изабражен човек. Прегледајући књиге видесмо да су све духовног садржаја, изузевши неких песмарица на италиском, које показиваху, да попа није с раскиде покрај духовног и светски прожвети. Нама се чињаше, да и телесно није далеко од обичног живота; јер му свака домаћница из 200 кућа, редом, по недељу дана готови јела и осталу послугу врши. Кад и овде наш калуђер виде још кипова, преставаљајући Ис. Хр: на врсту, св. Богородицу кукајући за њим и друге, њему се скоро стужи и не може да попије сву кафу; али ракију изкапи. Чувши звона цела се наданчица Јањево слеже у дворште црквено, држећи да је сутра дан некакав велики празник. Попа им објасњаваше зашто је се звонило пронички изсмејавајући дивљака шизматика, а светини беше то у место неповољно, још као дива: што они имају звона; што су им ова допуштена да се дигну а Србима православним недаду и т. д. Клекнувши сваки пред попом при доласку и одласку, они се враћаху савршено спокојни и задовољни. Видело је се, да им сада попа није давао окрајак своје долме и обуће да пољубе, као што је то обично чинио. Потурице Срби такође нису седеле са прекрштеним рукама. Оне су изтуриле своје хоће не само на једну целу и подуразорену мунару; но још и на двоје урвине од некадашњих своих богомоља. Вљда су и саме хтеде својом виком, да одрже достојанство, доброту и превасходство своје вере над ђаурском; те је се био подигао страхан урнебес, каквог можда одавно нечу Јањево. Бла-

камен воденички; јер је она литица пробијена на којој је стајао олтар од цркве, те је витло право сашло у корито реке. Цркву је ову, као и скоро све остале у околнини овој још Бајазет, по битци косовској, разорио, а проклети Јашар паша урвине њене утаманио и воденицу на месту цркве подигао. Од тесаног њеног, као и многих других цркви и манастира, камена правно је мостове, помосте, — каадрме — воденице, куле и остале насилничке грађевине, које су се све одма, по подизању, и рушиле; јер су биле насилнички одузете од светиња и богомоља. 6. Добродучка речница, извире такође из Конаоника, а имено огранка његова Соколице па се ниже свињарског хана улива у Ситницу. Од западне стране, почев од сјевера па идући југу, обливају Косово: 7. Митровица речница, ова извире из Девичких планина, а ниже Митровице улива се у Баранску — Ибар — реку. 8 Свињарка такође извире из Девич планине, а улива се у Ситницу ниже Свињарског хана; 9. Невољачка река, 10. Стреоц извире у Чичавици, а улива се у Ситницу више села Бивољка, 11 Дреница извире из планине Дренице, близу села Црнолева и протиче око Голеша са 3. стране; тече још између Грабовца и Чичавице планине и 2. часа Косовом; те се, више врагодиског моста улива у Ситницу; 12 Црнолејка извире из планине тог имена, а улива се у блато — језерце. — Рабовачко; 13; Сливовка извире из Црнолејке, а улива се у поменуто блато. 14. Неродимка извире из планине Језерца и Неродимке више града Неродимља; тече кроз сред Неродимља и код Фатића ар: села раздваја се у два крака. Први крак протиче кроз Сазлиско блато и улива се такође у поменуто Рабовачко блато. Други крак, јужно код Качаника улива се у Лепенац. Од туда се види: да је ова страна Косова нај-узвишенија кад се воде од једне и исте реке деле; те једне уливају у Црно, а друге Егејско море. Као што је речено Љубетјен је увек покривен снегом, а на самом вршку је језеро, коме иду свештеници из тетов. и окол. нах. у сушне године, свет водицу да буде киша ит.д. а тако и на ово Блато и Неродимку. Потурци и Срби сваког Турфевадне кољу јаганце а о св. Илији кољу по 4. овна и кров пуштају у језера. Вода из овог језера кроз планине пролази и излази чак више Призрена; те се улива у Јадранско море. Кад се што баца уњ, оно то изнесе на сирам Призрена. Тако се прича за сирочад

живајући, по свом обичају: ко смо, од куда смо, шта смо, шта ћемо? и т. д. Нас вођаше оно прекрасно момче, о ком говорасмо, да је било у Београду, и целим путем јасно говораше и причаше: како попови и фратри двоје и мразе једну и исту браћа, што му и остали сви одобраваху. По кои би из громилнице шапутао: „и они питамо“ указујући на хоће. Од ових пос: двоица, црни као цигани дођоше, частише нас, лукаво и подмукло изпитивајући нас за сваку ситницу. Њима одговараху браћа римокатолици Срби, да смо даскал — учитељ, — „Е, ђејф му је ага, да вида оно мало наше богомоље, па ето дође из Гилана!“ Ови одговараху: „Е, Е, пеки данум, пеки! Ништа, ништа, царева земља слободна, ето виде, оно велиш ваше мало, а бог ме, неје ти мадо, богомоље но цео град. Па, ако, ако, цар је дао слободу нека гледа ја“. Обе хоће, и ако су добиле овакве одговоре: да смо њихов човек и учитељ, нису толико исто у ово веровале; колико ове њихове комшије хришћани у њихову љубав и тобожње одобравање њихове цркве. Да се нису конзули, а нарочито аустријски, заузели за ову њихову цркву, неби, по Турцима, од ње било ништа. Праштајући се са овом нашом правом и још непоковареном браћом, која хоће да се учи на свом српском језику из срп: књига, неможемо пропустити, а да перекнемо: да потпуно и у сваком смислу заслужују ове изразе. Они су осим тога доста изображени, доста су света видели, јер су сви занатлије — кујунџије — и од тога живе. Обишли су кнежевину Србију, Румунију, били у Аустрији, Русији и другим земљама, у којима православни живе; јер они, као и ђаковци, највише раде крстове, окривају црквене књиге и т. д. Ми напоменусмо: да је и овде била епископија, што нам сведоче записи на неким књигама. Као свуда што су у разним неприликама пренашане столице владика и владоца из једних места у друга, тако је и овде из Грачанице пренашана епископија у Лицљан, из овог у Јањево, из Јањева у Новобрдо, где је сасвим и пропала и утамањила се. Тако је она из Моравице у Кумановској нахији пресељавала се, од насиља турског, у Жеглигово, из овог у Криву паланку, из ове у манастир св. Јована Претече у кум: нахији; из овог у Матејчу такође у Кумановској нахији, из овог у Брању где је и пропала, предивши се у Скуљањску, као горња

у Призренску и т. д. Тако се дакле морадосмо вратити из Јањева несвршивши посао, за кој смо били отишли; а како је већ доцкан било морали смо се опет вратити у свету Грачаницу на конач; јер од Јањева до ње беше нам у пола ближе, но до Приштине, до које је требало ићи пуних 6. коњаничких ча сова. Јањево је од искона било рударско место; оно је се особито славило онда, кад и Новобрдо. А кад је српска држава, раздрана у своме сопственим срцу изродима и утворама своје сопствене деце, гибала се и љуљала, час на једну, а час другу страну, — тада је Јањево губило, своју важност, те с тога видимо: да га владоци наши дају под закуп дубровчанима и осталим, да из њега ваде богатства. Сва брда и планинице око њега усејана су самим јамама рударским, развалинама, урвинама и осталим, из чега се закључује: да је негда било одвећ живо и радничко место. А да су у њему од искони седели само чисти и православни Срби, то и садањи његови становници и стари споменици тврде. На последку саме урвине православних цркви, пренос епископске столице и т. д. такође то исто тврде. Да Јањево није каква нова паланчица, такође јемчи нађени натпис над вратима бивше православне цркве св. Николе, кои, по причању наше браће сада римокатолика, гласи: „да је ову цркву наново и на месту старе у Јањеву граду подигао свети краљ своме даваоци очију св. Николи.“ Цео овај натпис чува и данас један стари писмени Србин римокатолик; ама га на поискавања наша недаде, одговарајући се: да га је сада негде затурио. Кад се изађе из Јањева и пође, од овог 1½ час југу вељетјенском планином, дође се у село тако звано Оклоп, у ком је сада 20. к. пот. и само 2. Срба римокатолика. И ово је село, у којем су се до Косова ковали оклопи, од којих се радионица — и сада виде развалине, — ферманима Муратовим ослобођено од сваког данка. Фермане су те, стари претци ових садањих становника, добили овако: кад је Мурат дошао на Косово до сирам Грачанице, разређивао је своју војску по овога планинским окрајцима; те тако возећи се на колима, у ових се сломије стражњи рукавац. Мурат уморан од тешка пута тешко је слазио са ових. Прекрасна једна девојка из овог села опазивши то притрчи и задржи кола од пада, и држала их је све дотле, докле нису притрчали Муратови

људи; те их тако под њим оправили. Мурат опази ову прекарасну девојку, допадне му се и узме је у свој харем; те постане зет, Оклопничана, кој се и данас диче говорећи: „Ми смо сви шураци цара Мурата; јер је он узео нашу девојку.“ Мало даље од овог села почињу се тако зване Голачке планине, које припадају приштинској нахији, изузевши неколико села гилавске, а допиру чак до десковачке нахије и имају 12. часова дужине и скоро толико ширине. Становници су овог предела били пре, 80 год. Срби, а сада су сви Арнаути мухамеданци. Арнаути из тих крајева говоре, да ту има преко 500 које разорених цркви, а које манастира. Од ових су неке скоро са свим читаве, а тако и манастири са кубетима и ћелнама. Путници, кој су овуда путовали ово све тврде, а нарочито: да има и прастарих српских, огромних гробља са натписима, и ми смо чинили кораке да до ових натписа, и натписа са разорених цркви манастира дођемо. Овим је пределом до Косова владала мајка царице Милице, а нека веле сестра, која је седела час у Десковцу, час у Курвином граду тако званом сад: разв: близу Ниша, а час и највише у развалинама једног Голачког града тако званог Годупца, одкојег је и овај предео име добио, а он је недалеко и то идући сјеверу од Враће. Близу Лаба је село Орлан са развалинама цркве и дворова, Орловића Павла, кој се у српским и у арнаутским песмама пева; али у ових последњих, као непокорник цару Мурату. А даље су двори опет Шајновића Дамјана у седу Шајиновце. Овуда се највише у земљи налази скривница, које се, са сваким даном откривају. Тако је скоро једну пуну блага, причају, развалила и одкрила речница једна, а у авлији једнога Арнаутина стајао је огроман камен којег он помери и под њим појави се на свод зид. Арнаутин развали овај, и кад тамо . . . соба пуна блага и златних змија! од којих се Арнаутин престрави и опет зазида ту руку!. Нек се незаборавља да је овај Арнаутин од оног истог племена људског, које за 20. пара убија човека, рескирајући у цето време и своим животом. Баш при нашем путовању одкрила су се грдна блага на српским рудницима на Корабу, Копанику и овде. Не може се веровати, да су сва блага нађена на овим голачким планинама; али је свакојако истина: да су се у њима копале златне, сребрне и оловне руде, за време наших владоца и да их ваљда ч

сада има. — Браћајући се из Јањева и пењући се опет на огранке вељетенове, ни је нам другчије, а да некажемо коју и о дивном погледу са ових на голу Голеш планину, која је једина у овом крају тако рећи наги гола, без најмањег дрвцета, или бар каква цбуна и шибљака. Голеш је сав гђ обрастао травом зеленом; није тако висок, али је опкољен равницом скоро са свију страна: да се сво Косово и сва околина с њега види, као што се и сам види са свију страна. Дугачак је преко 2. а широк преко 1. часа на својој површини и скоро сав припада приштинској нахији, изузевши малог дела, кои припада Дреници, с којом се код села Ариљаче и Слатине везује малом честом шумицом. Одавде извире више малих извора, кои се сливају у малу речицу. На врху Голеша стои још и данас мало језерце, које никада неотиче и око којег су силни гробови турски још од Косова од Стр: Вана. На површини је широк, те је с тога могао ту боровита Силан Влах Алија, са свих 12000 војника. Народна прича у изгледини епа у кнежевини, Босни и Ерцеговини као: да је тобож на Голешу Вук издао, нема смисла и ту је Голеш земену право име и планиницу Грдеч. То није могло бити ни с тога, што је од Самодрже па до Голеша ваљало добрих 5. часова пћи кроз турску војску. Један час од Голеша је, код села Враголије, тако звани Враголиски мост, српских владоца, преко ког је тада водио пут у Босну, кад је ово сво Косово густо засељено било српским народом. Недалеко од овог места утиче Дреница у Ситницу. Идући од Јањева мимо православна српска села Д. и Г. Гуштерицу, Сушницу и Чифлије један турски, имасмо прилику видети једну жалосну и опалу тевију, или манастир турски, кои је на огранку Вељетена, а из међу Јањева и Грачанице. Неколико надгробних турских споменика, развалина од старих српских цркви, остатака од прастарог српског гробља, — украшавају тако рећи урвину текије правоверних. Како су овде старешине њене потурице са потпуним фанатизмом мухамедове вере, немогасмо промотрити све како треба и ваља. Само нам један сељак Србин рече: да је ту некада био светац српски, а Турци обрнуше га у свога, подигнувши му ону избу над гробом његовим и разоривши све оно што беше надик на цркви и српске споменике. У Текији, и свему око ње, беше само ђубре и смрад, што одговараше

појмима вере мухамедове; а урвине показују ону изобразеност, коју само мухамеданство проповеда. Неколико бивших кладенаца, које ранне руке подигаше, и воћака, које раја сађаше и каламљаше, најжалосније изгледаху. У првима воде нема, а у другим животних сокова; те и једно и друго показиваше одживеле дане свога живота са преставницима мухамеданизма. Но негледајући на све то потурице не дају ни погледати, а камо ли гледати и видети њихову теке, док сваки дан попише и поједоше црно иза ноқта у Грачаници. Теке ову издржава неколико српских кућа око ње, које јој све и сва дају. Ми свратисмо у ове кућице, или боље развађене и опале колебице, дивећи се правом српском поносу и животу садање раје, господара њихових, ако се тако може назвати у сваком обзиру потпуно робље турско. Има смо прилике чути неколико песама и нешто запамтити обичаја месног, које ћемо после навести. Овде нам причаше, прилично у години ма старица прекрасна и дивна српкиња: како је на месту, где је данашња, тако рећи урвина од текије, био у време Јашар паше гроб неког српског свеца; како су овај тада на силу потурчивши се Срби задржали, као своју светињу и у мухамеданству; како су је до неког времена поштовали и то све дотле, док недође један хоца потурица, кој је се у Цариграду учио, светињу ову утаманио и т. д. Ту је била црква св. Николе, коју је обновно св. краљ Дечански, као што је гласно бивши на њој напис, а подигао ју је веле најстарији брат Немањин и т. д. У недалеком растојању око ове дан: текије, која је почела опадати, како јој овај поменути хоца утамани св. мошти; налазе се 8. ре развалине од старих српских цркви. А сјеверу на вршку крајка Вељетјена стоје развалине и урвине од града Вељетјена — и Вељетина — са троим развалинама старих српских богомоља. Причаше нам се још: о насиљама од Турава, њихових власти, Арнаута, а нарочито Черкеза и т. д.

Ми се несмо могли дуже овде бавити и због времене и околних потурица; те по прекрасним и дивним огранцима Вељетјена, десно мимо Г. Гуштерице на Јањевцу речици и Ливађе, а лево Сушице, српских села, — дођемо далеко чувеном и знатном Дрену дрвету, које је још од Косова овде. Ово је дрво одвећ знатно и чувено у свију народа живећих на Косову, и око овога, вац

Черкеза. Старина његова, истораски догађаји, успомена о прошлости красној и слободној српској, вера у помоћ његову и светињу у свима невољама и неприликама Срба православних, римокатолика, мухамеданаца, сад: Арнаута и правих Турача учинило је то: да је се он до данашњег дана сачувао и ако савршено сух, без коре, огранака и животних сокова. Народ српски у њему види светињу своју, која му у свему и свачему помаже; види и чита некадашњу прекрасну и славну прошлост своју; свој независан, слободан и прави српски живот, а види и дан своје несреће и туге. Он је дасјако важан и свети за њега; јер у исто време казује му доба слободе и независности, као и доба пропаста, унижењсти и почетак тешког и чемерног ропства свога. Напротив Турци у њему виде: почетак своје славе, силе, величине и дан од ког су тврдом и здравом нагом стали на челично, за њих, земљиште у својој новој постојбини, у Европи и европском земљишту. Подједнако га дакле поштују, и благодарени томе: он је с' до данашњег дана сачувао. Код, и сирам, њега је се решио бој за Турке славан, а за Србе стидан и несретан. На пољу његовом беше усредоточена сила Муратова од 80.000 коњаника Арапа и 20.000. Черкеза. Овде је био најглавнији и најзнатнији убојни стег Муратов. Место, на ком је био пободен, још се и дан данашњи види и показује. Оно је рукама војника Муратових насуто округло и узвишено. Овде је и Косово најравније и најшире; јер захвата преко 6. часова ширине. Одма сирам њега, на западној страни, подиже се гола тако звана Годеш планина, на којој је била Потурица тако звана Силан Влах Алија са своих 12.000, као и он, однадника и срамних потурица. Као што смо напоменули: Дрен је овај светиња и неприкосновена ствар за све становника Косова и околине. А као такови, он, заједно са такође прастарим и од Косова Студенцем и Гладенцом, лечи и вида од сваких боља и напасти, па и вражбина, гатбина, чина, урока и т. д. С тога је, као и гладенац, кој се зове „Студенац“ окићен и начичкан сав, од врха па до дна, са свима своим деблама, гранама, огранцима и пригранцима, разнобојним пантљикама, кончићима, крвицама остатака од марама, чоја и т. д. парницама, пглама, оптокама, члодама, шљокама, салворкама, жућацама и осталим стварима.

Са места, на коме је, види се цела околина у наоко докле очи човечије виде; види се Дипљан и остале знатније месности. Но негледајући на његову светињу; на моћ лечења и видања од свију болести; на силу и свагу; на успомену и старину; на толике завршене уџ болести и несреће људске: погане су га и скрњаве руке Черкеске засецале и у мад што га нису обориле. Ово је био узрок, као и још неколико посече них и јединих грмова на Косову, што је неколико оваквих безбожника пало на оном месту, на ком су њихови праоци 1589 год. ухватили у замку бегалућег нашег цара Лазара. Од то доба Черкези су се страшно уплашили од Срба и боје их се, као живе ватре. Око овог Дрена народ околни највише налази, вели, костију изгинувших на Косову јунака српских. На 200хвати од Дрена стои рукама људским за 2½хвати насуто брдашце, на коме је био турски савцак барјак, као стег 80.000 Арапа. Даље за једно 50хвати виде се развалине од некакве зграде, у којој је Мурат седео, пре но што је дошао до Лаба. Одатле је веде гледао своју војску. Место се то зове стога „Гласовик“ јер је из њега викач викао и давао налоге. Преко речнице Грачанице још се и данас виде два гроба турска од Косова. Кад смо већ дошли на најшире и најравније место Косово клето, ваља нам да коју кажемо и о њему самом. У овом казивању, нећемо наводити причања разних путника, иноплеменика и туђинаца, кои пролазише преко Косова и описиваше га. Ово нарочито нечинимо с тога, што се ни с једним описом њиховим неслажемо; јер нам се ни један невиди да је како треба.

Косово, ово дивно и прекрасно земљиште искључно и право српско, протеже се сјеверно од Баранске реке — Ибра — иза Митровице ново-пазар. нахије па све југо источно до Црне планине, или тако званог Карадага у гиланској и скопљанској нахији. Дружина му је око 18 часова, а ширина како где почев од 3. па скоро до 7 часова, а скупа узето износи до 30 четвороуголних часова. Од сјевера ограничавију га и губе се у њему огранци Рогожње планине: Звечан планина, Кошутовица и Кориња; а од нашег Копавника: Соколица, Шаља, предел Копавник, Грдеч, Самодрж Пропаштица, Вајагора или Сувобор стари; а преко Лаба продужење Копавника под именом планина: Пруговац, Бутовад, Мрамора, Бинча планина, Гадимља, Велегјен, Жеговад, Бутовад.

и т. д. до новобрдских планина, или тако зване Старе и Го-
 леме планине више Новогбрда. Ово је идући од запада исто-
 току и југо-истоку. Од запада и то идући од сјевера југу и југо-
 истоку, опкољавају га и заклањају од равне Метохије велике пла-
 нине: Девич, Чичавица, Грабовац, Голеш, Дреница Црнојево, Сли-
 вово, Језерац, Гатске, Неродимске и Сиринићске, планинице, огран-
 ци. Шара Од запада идући истоку, а са јужне стране огранци
 поменуте Шаре Сиринићске планине коих се највишијих врх зове
 Љубетен од неких Љубетри, а главица овога Округлица, вечно и
 увек покривена снегом и ледом. Даље: Качаник, и Црна Гора. Од
 сјевера идући сјеверуистоку и истокојужно опет огранци пре-
 шавшег преко Лаба Копанника нашег: Пруговац, Бутовац, Мрамор,
 Вељетен, Козница, Жеговац, новобрдске, Орма и опет Карадаг
 или Црна, планина. Од свију ових поменутих планина највишији
 је Љубетен, као један и то источни највишији крајичак ог-
 ромног, простирућег се од више Орида Шара па све до крај Ви-
 точа у правој Србији; па Неродимка, Бутовац, Чичавица, Веље-
 тен, Голеш, Шаља, Језерце, Сливово, Црнојево, Жеговац, и т. д.
 Све су ове, ван Голеша, који је савршено го, покривене
 шумом, буковом, грмовом и грабовом. Цео овај простор Косова
 поља изпресецају је сав мидим речицама, поточићима и рекама.
 Ток је њихов тако рећи на све стране. Баранска река или
 наш Ибар, коју извире из Ројажских планина, тече средином
 малог Колашина од југо-запада, а долаз на окрајак Косова
 тече право сјеверу у предел Мала Боњска тако исто и Сп-
 твица, која је и највећа и највишња Косовска река. У њу
 се све остале реке и с једне и друге стране Косова улевају,
 које извиру из околних планина, ван Љуште. Ток јој је од по-
 четка у неколико југо-западна, а после све прав од југа сје-
 веру, док се код Митровице, а спрам Звечана не улива у Ва-
 ранску реку. Она извире од Качаника 6. час. из Рабовичког
 блата — језера — које лежи у сред Косова; те 12 час. тече
 кретањем Косовом. Где јој је баш глава незна са; јер се у то
 блато улевају: Неродимка, Гадимка, Смољуша, Црнољевка и
 Шљивовка. Влато је ово сво обрастао трском и ваљавом се из-
 далека чувати од њега; јер на неколико 10.хвати недонав равним
обалама његовим пропада се у земљу. С тога овчари и други

непрестано одбијају стадо од њега за $\frac{1}{2}$ часа хода далеко свуда унаоколо; иначе приближљиву се стока, она пропадне и више је нико неможе извадити. Дугачко је за $1\frac{3}{4}$, а широк 2 час. Многи мисле и држе да се Ситница тако зове с тога: што оданде излази из пом: блата, где се поменуће реке уљ уливају, а ми држимо да је се прозвала тако због својих бистрих и свтних вала. Широка је од извора до улива у њу Дренице до 5. а код улива у Барању 7. хвати. На сјеверном крају Косова кваси га у неколико 2. Лаб доста велика река, која тече од сјевера југу до Косова, а по овоме од истока западу; те се више села Предлужја и Главотине улива у Ситницу. Он извире на окрајцима Копаоника или тако званх Косаоничких планина или званог Духа или Добра планине. За њим иде 4. Самодржа река, која извире из сред Копаоника, и стаче се у Ситницу више села Пестова за $3\frac{3}{4}$ часа. 5 Вучитрица извире такође из Копаоника, а стаче се у Ситницу више Вучитрна. На њојзи је град Вучитрн, а на Самодржи трагови развалина Самодрже цркве. Више српског села Самодржа за $\frac{1}{2}$ часа на једној литици, испод које протиче река Самодржа, стајала је славна и далеко што се вели чувена наша Самодржа, у којој су држани многи духовни и свети сабори: као што вели нар. песма:

„Састала се четири табора,	Треће табор војевode Гојка,
На убаву на пољу Косову,	А четврто царевих Уроша;
Код бијеле Самодрже цркве,	Цареви се отимљу о царство,
Једно табор Вукашина краља,	Међу се хоће да поморе,
Друго табор деспота Угљеше,	Злаћепима да пободу ножи,

А незнаду на коме је царство.

Ту је цар Лазар пречестио војску пред бојем косовским.	
Кад кнез Лазар причешћива војску,	Сва се српска причестила војска
Код прекрасне Самодрже цркве,	Најпослије 3. војводе бојне:
Три недеље 30. калуђера.	Једно јесте Милошу војвода,
	А друго је Косанчић Иване,
	А треће је Топлица Милане:“

Самодржа, а не Самодреза, зове се ово место, а пређе црква с тога: што речница Самодржа протиче испод оне литице, на којој је била црква. Сад је на том месту, где је био св. олтар,

камен воденички; јер је она литица пробијена на којој је стајао олтар од цркве, те је витло право сашло у корито реке. Црква је ову, као и скоро све остале у околини овој још Вајазет, по битки косовској, разорно, а проклети Јашар паша урвине њене утаманио воденицу на месту цркве подигао. Од тесаног њеног, као и многи других цркви и манастира, камена правно је мостове, помосте, — каадрме — воденице, куле и остале насипничке грађевине које су се све одма, по подизању, и рушиле; јер су биле насипнички одузете од светиња и богомоља. 6. Добролучка речница извире такође из Копаоника, а имено огранка његова Сокољацица се ниже свињарског хана улива у Ситницу. Од западне стране, почев од сјевера па идући југу, обливају Косово: 7. Митровица речница, ова извире из Девичких планина, а ниже Митровице улива се у Баранску — Ибар — реку. 8 Свињарка такође извире из Девич планине, а улива се у Ситницу ниже Свињарског хана; 9. Невољачка река, 10. Стреоц извире у Чичавици, а улива се у Ситницу више села Бивољка, 11 Дреница извире из планине Дренице, близу села Црнолева и протиче око Годеша са 3. стране; тече још између Грабовца и Чичавице планине и 2. часа Косовом; те се, више враголиског моста улива у Ситницу; 12 Црнолејка извире из планине тог имена, а улива се у блато — језерце. — Рабовачко; 13; Сливовка извире из Црнолејке, а улива се у поменуто блато. 14. Неродимка извире из планине Језерца и Неродимке више града Неродимља; тече кроз сред Неродимља и код Фатића ар: села раздваја се у два крака. Први крак протиче кроз Сазлиско блато и улива се такође у поменуто Рабовачко блато. Други крак, јужно код Качаника улива се у Лепенац. Од туда се види: да је ова страна Косова најувизишенија кад се воде од једне и исте реке деле; те једне уливају у Црно, а друге Егејско море. Као што је речено Љубетјен је увек покривен снегом, а на самом вршку је језеро, коме иду свештеници из тетов. и окол. нах. у сушне године, свет водиду да буде киша ит.д. а тако и на ово Блато и Неродимку. Потурци и Срби сваког Бурђевадне кољу јаганце а о св. Илији кољу по 4. овна и кров пуштају у језера. Вода из овог језера кроз планине пролази и излази чак више Призрена; те се улива у Јадранско море. Кад се што бацни уњ, оно то изнесе на спрам Призрена. Тако се прича за сирочад

неку, брата и сестру, да је се брат погодно код неког призренског трговца да му овде чува, а са сестром уговорио: да ће јој слати по љубетењском језеру сваке недеље по једну овцу за храну. То и учиви, и бацајући у поменуто језеро сваке недеље по овцу, ону је те овце сестри износио у Јабланцу виш Призрева. Трговац дознавши за то отера свог овчара. Одтуда је пословица: љубетенског језера овца, кад за кога каже да краде, и Рабовичког и Сазлиског кад што пропадне без трага игласа— Све ове реке теку од запада истоку. 15. Лепенац извире из Шаре планине, протиче кроз Сирнишки предео, а више Скопља улива се у Вардар. Главни ток Неродимке улива се у њега са 16 Гатском реком и још 6. мањих речица 17. Каменоглавска река извире из Карадага, а улива се више Качаника у Неродимку. 18. Од истока западу теку, и у Ситницу уливају се, почев од југа па идући доле сјеверу: 19. Сазлија, која са Неродимком гради Сазлиско језерце 2 часа дуго, а 1 час широко и са још другим Рабавачко $1\frac{1}{2}$ часа дуго а $\frac{1}{2}$ часа широко. 20 Гадимка извире на Жеговици пл., а улива се у Рабавачко језерце; 21. Жеговац извире из поменуте планине, а стаче се у Ситницу више Глоговца, 22 Јаћевац извире у Вељетену, протиче крај Липљана код ког се и улива у Ситницу 23. Градчаница извире из Новобрдских план: а улива се више села Добријева у Ситницу. У Градчаницу се улива Сутјска река, на којој имају развалине од три старе-српске кузнице, у којима су се ковали новци. Кузнице су ове биле за 1 час пред изливом њеним и све са стране Вељетена пл: или леве њене стране. 24. Приштевац извире из Бутовца, а тако исто 25 и Брњичка или Бутовка речица. Око 30. које речица, а које поточића са поменута два језерца, или блата, као што их овде зову, квасе клето Косово; те га тмве чине одвећ плодним, скоро вавек зеленим и правим европским земљиштем. Оно је било врло важно по своје положају и то стратегијском у Србији, или место, за војну у стара и најстарија времена. По положају оно је лежало, а и сада скоро лежи у срцу, или средина праве Србије и срп: земаља. Тако од средине Косова па на југ до Прилепа има 32. до Битоља и Орида по 40. Котора 40. Ихтимана на Балкану 40. утока Искра у Дунав и границе бугарске 48. до Саве

и Дунава, 40. до границе Србије на Балкану сирам Тракије — Рашке старе дан Илиџе — 50: до Радовића 40. до Штина 36. до Бање и Разлога 40. Поменути му стару стратегијску важност сведоче по свима околним планинама и оградницама ових развалине градова. Тако су на сјеверу, с леве стране Баранске реке — Ибра — 1. Звечан, с десне Соколица и 3. Вучитрн. Са западне стране на Чичавици 4. Стредац и 5. Градина; на Грабовцу: 6. Госпођин град на Дреци: 7. Милоша Облићића град, а оградници Чичавице доприрући до Ситнице између Бивољака и Кузмина зову се 8. Милоша Облићића врата, где се виде трагови од развалина, на Језерцу па: 9. Јелеч. На Неродимљ: па: 10. Неродимље или старо Родимље. 11. Качаник и 12. Чечан развалине града у малом Колашану од Митровице западно, а над селом Чечево такозваним. Од истока: 13. Бугавац, 14. Вељетјен, 15. Жеговац 16. Градац, а даље Новобрдо, Морава, Градац и т. д. Осим ових 18 градића, да нас су на њему још ове паланке: 1. Митровица, 2. Вучитри, 3. Приштина. 4. Јањево, и 5. Качаник. Качаник је садања једна мала паланчица арнаутска, а пре 70 година чиста српска са својх 130 кућа, које са сваким даном све више и више опадају и пропадају. Становници су му до тога доведени, да по кој велики бег, у урвинама каквог бившег хана, помало механише и на тај начин, кад већ неможе с пушком, глоби пролазећу мало богатију светину. Качаник овај лежи југо-западно на дну Косова поља и њега је подигао старина Новак са сином Грујицом, братом Деди Радивојем и синовцем, а по неким сином. Татомиром. Да је одиста ово новији Качаник сведочи село са развалинама градића, тако звано сада „Стари Качаник;“ преко планине Црне-Горе — Карадага, — а и Качаника. Кроз овај „Стари Качаник, причају да је ишао стари српски пут, а не низ Лепенац крај овога новог Качаника, или града — Кале — Старине Новака. Прича се, да је од Скопља један део Муратове војске прошао први пут овуда уз Лепенац, па од то доба туда се и иде; али је то невероватно. Као што смо рекли, овај је Качаник основао Старина Новак, наш тако звани први хајдук, и у њему је тек 1611 год. савршено угашена слобода Српска. Причају, да је Старина

Новак био из ове околине, а дели Радивоје од Тетова. Због њиховог страшнoг јунаштва, а нарочито Дели Радивојевог, Турци су, пошто су већ сасвим утаманили устанке српске у Правој Србији, прозвали Тетово „Калкандели“ што ће рећи од великог јунаштва прејуначна па већ и луда крв или порекло. Осим овог значи још и такво јунаштво, које голим прсима разбија оклопе на тур: јунацима и зидине око градова. И једно и друго турски значи поменути „Калкандели“. Такве су убоице били наши славни Тетовци и околни по Шарпланини Срби. Пошто је око 1511. год., а по некима 1611., сасвим пропала српска моћ, овде се угњезди у Качанику некаква потурица Муса Кесеџија, која је многа чуда чинила. Прича се: да је Татомир у борби, са овим уљезом Мусом Кесеџом, истина убио га и надвладао; али од његове силне војске погинуо са својима. Муса је, по свој прилици био освоио Качаник, па га Татомир, или који његов потомак, од овога отимао и повраћао. Сад још стои једна караула из које, као гладне хијене, извлаче се и нападају на путнике грабљиви разбојници под именом заштија — жандара — и прегледања попутница — пасоша. — Осим ове разбојничке куле, или боље хијенске у урвинама јазбине, има и тако звани кадилак или тобожњи срески суд, који са целим овим срезом припада скопској нахији. С друге стране прекрасног и престуденог Лепенца још се и данас познају трагови од урвина огромне српске цркве, са огромним старим-српским, већ скоро утамањеним, гробљем. Даље од црквине и гробља познају се трагови од развалина неке повеће паланке и њених кућа. На 400 хвати одавде идући Скопљу стои и дан: данашњи полуразорена мада турска тећи — текија — у којој је гроб турског свеца којег именују: „Муса“. Једни причају да је ово гроб Мусе сина Бајазитова, други Мусе Кесеџије, а трећи и то прави Турци и већина њих: да је то гроб оног паше турског, који је овуда први пут, по налогу Муратову, провео мали део његове војске на Косово. Ово је веле заповедник оних 20.000 Черкеза који гнаше побеђење Србе и ува-тише жива кнеза Лазара, с тога хоће овај гроб да зову и: „Черкез пашин“ или паше Черкеза. Што је тај паша овде сахрањен види се из приче, коју у главном наводимо: Пролазећи овуда допадне му се ово место и рекне својима: „Ако погинем у овом боју, да ме овде

сахравите.“ Пошто погине на Косову, оставша му војска, одиста овде га и погребе. У Турака је овај гроб и дан данашњи „шеита“ т. ј. светитељ и сви они кои се поклоне муратовим цревима на Косову, поклоне се и овоме овде. Али сада раз: град Новаков; породица и потомци његови, који су овде живели до пре 100 год. и тек тада одавде изтерани; разорене цркве, и баш спрам овог гроба и над њим теће или теклија, оставше огромне урвине и развалине од огромног здања, само још две собе новакове издубљене у риду и литици, у којима се још српски живопис по где где види; као и разорене 3. цркве и све остало сведоче: да је овде погребен, по свој прилици, Старина Новак, или ко од његове породице. Ово нека се не учини никоме чудноватим што би Турци поштовали за свеца свог диндушмана, јер скоро сви садањи тако звани турски свеци и нису ништа друго: до стари српски, које потурице примивше на силу мухамеданство и у овоме поштоваху и уважаваху, а деца и потомци њихови и незнајући за то узимају ове свеце као своје и из своје вере. Нама је за сад свеједно био тај гроб поменутог паше Черкеског, још од Косова, или Старине Новака, или и кога члана од доцније његове породице, кад другчије није и кад није у нашим рукама; али свакојако верујемо и држимо, са свима нашим: да је баш одиста, ако не Новаков, за чијег га тврде, а оно бар његовог ког потомка. Осим поменутих соба издубљене су у литицама и огромне коџушаре у којима су коџи Новакови били. Неки све ово погрешно и без икаквих основа, препишују, што смо за Новака казали, Краљевићу Марку. Кои овако држе, а мало их је, они тај гроб зову: гроб Мусе Кесеџије, којег је Марко распорио. Да би поткрепили своје наводе позивају се на једну смокву, која сваке годне из жила своих изтерује, а она је веде постала овако: Муса ненадајући се Марку, ишао је из Скопља рано на коџу и јео смокве, које је особито водео, Марко га нападне, распори и како се смокве нису биле још свариле у стомаку, кад из овог изпадне, упадне у ону јаму у којој је Марко од удараца мусиног пропао до колена у земљу, и из ове изникну. Али се све ово не може однети на Марка, као и причање: да је из овог града Марко убио на Косову Арапина и опростио српски *косовски* народ тешке свадбарине. Све то није учинио Марко, — као

што нису и све урвине и развалине од оволиких овде и у свима срп. зем: градова дело руку тако зване „Проклете Јерине“ — но они борци народа српског, кои поникоше у срцу и језгри Србије праве, као и бивша краљевина и царевина српска; кои поникоше прво на Шар планини и њеним огранцима од Горње и Доље Дебрце охридске нах — 5. часа од Орида сјеверу — па све Шаром до Виточа планине и његових окрајака, и које Турци називаху хајдуцима с тога: што немадоше свога владаоца, свога краља и цара; но само народом месним срп: избараног вођу и представника, главара, целог тог појединог устанка и покрета народњег у борби противу дивљих и азиских разбојника и пустахија. Што се тиче самог Краљевића Марка, њега треба двоити у Марка сина краља Вукашина, дакле правог и историског, управо краља Марка сина проклетог Вукашина краља, и Кр: Марка српског, или народњег у песмама народним, кои је у свом имену оличео тад. срп: народ и његово стање. Тако је исто и тако звана Проклета Јерина сама измишљотина, у којој је оличено тадање стање народа срп: Од ове ваља разликовати другу историску и праву Јерину, жену Деспота Ђурђа Бранковића, поштену и честиту, благу и добру душу, која за целог свог века, о свом трошку једва подиже само једно једито наше Смедерево. Да су све то били народни покрети и борбе противу Турака, а не хајдуци и одметници, као што Турци зову и као што у песмама певамо сведочи град Качаник, Градац дибарски, градић бив: Тетовски и т. д. А да су власти турске сваку борбу народа српског, од Косова па до данас, звали само хајдуклуком сведочи: Кочина крајина, Карађорђева, Милошева и тисућама других, о којима се и зна и незна, па и све црногорске, које су у њих само хајдучке њетице; те их тако и наш народ прозва. — Истоку од овог Качаника идући моравском пределу за 2 часа хода на огранку планине Качаника, стои и данас село тако звано Каменаглава, у ком је до 80 кућа. Све су ове куће до пре 30 и неколико год. или до доба Јашар-пашиног, биле српске римокатоличке и говориле су само српски и т. д. али због тешког насиља и упропашћења 100. кућа, све се изтурчише, и данас им младеж говори само арнаутски, а они се сви зову не Србима, но Арнаутима. Ето одкуда су и како ко-

Черкеза. Старина његова, историски догађаји, успомена о прошлости крсној и слободној српској, вера у помоћ његову и светињу у свима невољама и неправдама Срба православних, римокатолика, мухамеданаца, сад: Арнаута и правих Турача учинило је то: да је се он до данашњег дана сачувао и ако савршено сух, без коре, огранка и животињих сокова. Народ српски у њему види светињу своју, која му у свему и свачему помаже; види и чита незадашњу преграсну и славну прошлост своју; свој независан, слободан и прави српски живот, а види и дан своје несреће и туге. Он је досјако важан и свети за њега; јер у исто време казује му доба слободе и независности, као и доба провасти, унижењсти и почетак тешког и чемерног ropства свога. Напротив Турци у њему виде: почетак своје славе, силе, величине и дан од ког су тврдом и здравом нагом стали на челачно, за њих, земљиште у својој новој постојбини, у Европи и европском земљишту. Подједнако га дакле поштују, и благодарити томе: он је с до данашњег дана сачувао. Код, и сирам, њега је се решно бој за Турке славан, а за Србе стидан и несретан. На пољу његовом беше усредоточена сила Муратова од 80.000 коњаника Арава и 20.000. Черкеза. Овде је био најглавнији и најзватнији убојни стег Муратов. Место, на ком је био пободен, још се и дан данашњи види и показује. Оно је рукама војника Муратових насито округло и узвишено. Овде је и Косово најравније и најшире; јер захвата преко 6. часова ширине. Одма сирам њега, на западној страни, подиже се гола тако звана Голеш планина, на којој је бида Потурица тако звана Силин Влах Алија са своих 12.000, као и он, одадника и срамних потурица. Као што смо напоменули: Дрен је овај светиња и неприкосновена ствар за све становника Косова и околних. А као такви, он, заједно са такође прастарим и од Косова створеним денцем и Кладенцом, лечи и вида од сваке болести, и вражбина, гатбина, чина, урока и т. д. Кладенац, ког се зове „Студенац“ оклићу на до дна, са свима своим деблама, гранама, разнобојним пантљикама, остатака од марама, чоја и т. д.

ЧУВДАМА, ШЛОКАМА, СЛАВНОКАМА,

они, са околном браћом, борили против Турака пуних 6 година, док се нису под неодоливом силом страшно и ужасно саломнили. Саломни их ова ужасна сила, не обичном силом и јачином телесном, но својом умном турском лукаштином и подлошћу. Старешине брњич. после шестогодишње борбе преваре се и на ласкања турска: да преговарају о миру, оду Турцима под вером: да им ништа бити неће, и да престаје борба. Турци их, по свом обичају, похватају и побију, а у исти мах на одмарајуће се у селу и околини нападну; те тако ужасно изсеку и изкасапе: да је од 1700 само брњичких кућа остало нејачи за 7 кућа, а остало је све утамањено. Од Брњице до Приштине за добар час хода и с једне и друге стране пута, бораху се са најужаснијим мукама живи набијени на коље српски бранници и српске узданице. Говоре, да је тада, на самом кољу умрло у најтежијим мукама, преко 2000. мученика. Турци још данашњег дана ова два сеоца називају: „асија“ што значи непокорни. 10. *Дреновац* 8. ар: до Јашара 50. ср: 11. *Пруговац* 8. ар: до Јашара 30. с. 12. *Бакшија* 16. $\frac{1}{2}$ с. ар: до Јашара 20. ср. 13. *Расково* 8. с. 7. пот. до Јашара 50. Срба. Ово је се село у старо доба звало Трновац, а кад је баба Милена — народ вели шокица т. ј. српкиња римске вере, коју сваки дан на Синаи пашиној џамији у Приврену и осталим џамијама овуда, а нарочито у вече петкова спомињу, — казала: како ће са увањена Милоша Облића оклоп свући и разковати, па Турци то и учинили; Трновац прозове се Расков, што је у њему раскован оклоп на Облићу. Мало ниже овог села, а при Лабу, стои и данас подигнут од Турака овој баба Милени надгробни споменик. За ово добро Турцима њу је уморио Облић овако: пошто су га ухватили Турци и баба им казала: да је у оклопу, да се неможе другчије убити, док се овај са њега не свуче и т. д. Милош последњом снагом јурне напред, шчепа бабу зубима за нос, овај јој баш до очију из главе изчупа; те од тога она и умре, а ово село и мост, где је се све то догодило као и месност прозове се: „Бабиннос.“ Гроб јој је са надгробним спомеником, кои су још на Косову Турци под Бајазитом подигли, више Бабиног Моста — Ћупраје, а не села, — а ниже села Раскова, баш скоро при самом Лабу. Он се и данас зове „Баба Миљеце, — шокице — гроб“! Даље мало идући

Приштини иза села Мазгита и споменика газиместанског стои чудбе Муратово и од овог идући Приштини „Газиместан, на ком је био сахрањен кнез Лазар, Бошко Југовић и многи српски и турски павши на Косову знатнији јунаци. Овако Срби и Арнаути са потурицама причају, а прави Турци веле: да је Милош бабу домамио себи говорећи јој да јој хоће на ухо да пришапље и каже своју оставу. Баба га је добро познавала, подако ми се на новац, дође му и он јој у место шапугтања одкине и изчупа зубима из главе нос. Због овога сада Срби зову село преко Лаба „Бабиннос,“ а Турци „Бабинност.“ 14. *Азизиа* Черкеско село од 200 и више к., 15. *Племетина* 30. с. а до Јашара 150. с. 17. *Глободерица* 20. с. и 2. п. до Јашара 80. с. 18. *Крушевац* 15. с. до Јашара 35. 19. *Накарад* 5. с. до Јашара 120. 20. *Брест* 20. с. до Јашара 45. 21. *Угљаре* 20. с. до Јашара 73. 22. *Добријево* 18. с. до Јашара 38. 23. *Преходице* 25. ср. до Јашара 30. 24. *Чаглавица* 30. с. до Јашара 230. 25. *Черкеско село* 180 и више к. 26. *Липљесело* 30. до Јашара 56 с. 27. *Авалипоток* преко 100. Черкеск. к. 28. *Грачаница* 40. с. до Јашара 260. 29. *Сушица* 15. с. и 2. п. до Јашара 40. с. 30. *Ливађе* 25. с. до Јаш: 56 31. *Г. Гуштерца* и 32. *Д. Гуштерца* 70. с. до Јаш: 280. 33. *Конух* 20. ср. до Јаш: 48. 34. *Липљан* 38. ср. к. до Јашара 500. варошица. Овде је била прва епискупија, па у Грачаници, из ове пренета у Јаћево, из овог у Приштину, из ове у Новобрдо, из овога у Мораву и тамо пропала. Липљан, до пропасти српске на Косову палања, а од Косова урвина и село, јер га још Бајазет разори, — удаљен је од Кочаника 7. од Звечана 9. од Приштине 3., а од Неродимља 4. часа хода. Лежу тако рећи у најлепшој равници косовској, која даје најбољу и најпитомију траву, од свију трава косовских. На крају овог сеоца, које је у самим урвинама, а са јужне стране, још стои прастара сри: црква, храм Ваведења. Она је старија од Грачаничке и ради ње је Бог, преко оног момчета, учинио чуда за време Јашар наше, о којем се говори код Грачанице. Неколико од ове прастаре цркве, којој је, веле, више од 900 година, а готово на сред села, стои прекрасан тако исто прастари, и од доба цркве бунар, кои се никако нечисти, а и не квару. Воду су му довели српски владоци, веле, још пре Неманића, из неког планинског извора, која овуда кроз

земљу протиче; те с тога често захватају из бунара букова
лишћа, којега нема за 6 часова даљине одавде. Осим ове две
старинице и старине Лицљанске као места епископије основале
св. Савом и града отетим његовим оцем од насилника Грка, — за нас
су користније ове две ствари и ако поготову још тужније и јадније
и од сад: Лицљана. Прва је од њих та: што је се у данашњој породици
Воинчића до данашњег дана сачувала крв Воиновића, кои у
време наши краљева и царева беху тако силни: да се и сами краљеви
и цареви наши са њима пријатељише и сурођаваше. Доказ о томе до
скора је се чувао, а он је се састајао у томе: што је се у овој поро-
дици, до пре неколико година, као највећији аманет, чувала чи-
туљу Воиновића; још неке старине, са једним пуним сандуком
копаља, стрела и огроман зелени мач старога Воина, на коме је
веде и натпис био, кои је казивао име војводе и господара
старог Воина. Ово је се све чувало до 1810. год: Од те године,
пошто је ова породицама, арањем, отимањем, мучењем, нарочитим
глобљењем и т. д. од стране турске власти у Турака дошла
до крајњег разстројства и последњег пада; сво је ово оружје и
сва ова старица мадо, по мадо, изпродавана, а само је био остао
мач старога Воина. А на велику нашу и општу, за изображене људе,
жадости и несрећу, пре 8. година и тај је мач, којег су сви
сељани виђали и кои је се непрестано по тавану повлачио — пре-
кован у раоник, и тако у тамањен и последњи знак Воино-
вића старине, чије је дворе у Лицљану још Бајазет био разорно,
као што каже тадањи летописац. Да л' је тај мач одиста био
прастарог Воиња, или његових потомака З. брата: Вукашина,
Петрашина и Милоша; или је можда ових потомака и т. д. ствар
је остала нерешена? А да су дан: Воинчића одиста од тих
Воиновића цео народ прича, а утамањене ствари, као и тра-
јућа читуља још и данашњег дана потпуно сведоче. Друга
је старина у једној породици, која вуче своје порекло од Дели
Радивоја, Стариње Новака, Грујице и Татомира. Она има, из
тога доба, и читуљу, коју као највећу светињу храни. Од исте
породице и данас у једном . . . месту има и свештеник један
коме је и Новаковић, а по оцу Стаменков, сада Стаменковић,
презиме. Од овог имамо и неколико лепих народних песама.
Изван села, а код ситничког моста, налази се још данашњег

дана прекрасан из доба царевине српске „*Синџак* или *Тишина*“ у коме се преко целог лета хвата најбоља и ввуснија риба. Још је једна знатност, о којој вам најрадије сви Липљанци причају, као о догађају савршено неподлежећем никаквој сумњи. Ствар је врло занимљива, а нарочито односећи се прекрасном само српског народа обичају слави, или ономе: „*Кѓ крсно име слави, томе и помаже*“. Беше то 25. Октомбра 1849. год. и то у вече св: Димитрије, којег један Липљанац слављаше. Као што је ред и обичај, домаћин је дозвоа био на вечеру госте у вече свога светог; али не лези ђаволе, пре ових, рупе му неке аге са своим слугама и розквартире се на сред кујне *свечареве*. Аге простру у кујни своја седакета и настане се слободније и безбрижније, но у својој сопственој кући. *Узовници* су већ почели били долазити, ама их домаћин није могао дочекати, па шта више ни пресрести како треба. Он је морао само аге дворити, а о гостима није смео и могао ништа ни помисљати. *Узовници* незвајући беду и невољу домаћинову, одпочну непреставо долазити. Домаћин је морао напослетку изаћи из куће и сваком казати: „Идите ми драга браћо и добри пријатељи! Ја сам вас истина помиловао позвати; али ми је велика беда и невоља у кући, којој кад св. Димитрије неће, и ваљда неможе, ништа да учини, немогу ни ја?“ Пошто су аге појеле све цицваре, коњи одморили се, нахранили се зоби, слуге турске одведу своје и своих ага коње горепоменутом бунару да напоје; а кад тамо . . . човек на коњу, са копљем, претрави слуге, а коње преплашене разагна којекуда! Слуге нису могле никако видети куд одоше њихови и њихове госпoде коњи, те у страху долете и јаве агама све шта је се збило. Аге оспу срч на домаћина говорећи му: да је све његово масло, да је он подговорио неког Липљанца да тако учини са њиховим коњима и т. д. Бадава је се сиромах извнџавао и свакојако их преклињао наводећи: да није ни помислио, а ни могао то учинити; јер није знао да ће они доћи, није ни излазио никуда од кад су му дошли и т. д. Све то беше узалуд и сирома домаћин морао је сву ноћ престајати везан док су се аге, са слугама своим, частиле, спавале, и како су хтеле башариле. После свега овог слуге рекну агама: да ће познати

оног које уплашио коње. Аге дигну сво село исту ноћ да им траже коње; али коња неби нигде ни од корова. Заповеде за тим да се сутра рано сви мушки становници тог седа од 16. па докле их има у животу на више година, дођу са своим коњима; е да би слуге познале оног неваљалца кои уплаши и разтера коње спахијске Лицљански становници од 16. па на више свију година и узраста дођу сутра дан са своим коњима; али не беше ту онога, кои је разтерао коње ага и њихових делија. Кад то виде аге наљуте се још већма не само на домаћина но и на сво село. Јадни Лицљанци, у тузи и невољи, досете се и рекну агама и делијама: „Е ако је човек на коњу са копљем у руци, ми аге наше, копаља немамо, а готово и незнамо што су, ви то добро знате, — аге одобре ово — па онда, ако није кои Турчин то учинио, — делије ага пресеку речи и рекну: не, не, не — влах је!“ — онда је то морао бити св. Димитрије!“ Сиромаси лицљанци, поведу и слуге и аге у цркву да виде св. Димитрију на коњу; па ако још он небуде учинио поменуто чудо, они одоше сви, са целим селом... у прогонство можда чак у Азију и то кад им изсеку и поробе све што је лепших жена и деце, и отму и разграбе оно мало вајне и чемерне сиротињице и убожства! Од бунара па до цркве сво је село ишло гологлаво и молило се Богу и св. Димитрији, да их спасе од ове беде и невоље. Као побијени идућиј тако дођу до цркве и онако сви уђу у ову; па кад слуге и делије агине опазе живописаног св. Димитрија на коњу, они се бегајући напоље, продеру . . . „Ово је, ово тај што је синоћ коње поплашио и разтерао!“ Аге приморају своје делије, да још једном уђу у цркву и оне то исто потврде. Лицљанци благодаре Богу и св. Димитрији, што их је тако спасао, а аге видећи то чудо рекну домаћину: „Море Влаше! кад ти тај твој светац Димитрије помаже, и кад је он наше коње разтерао, онда нека ти је просто што је то учинио само моли му се да нам коње поврати; јер ћемо иначе опет учинити оно што смо намислили“. Сиромаси домаћин, са целим селом, знао је шта Турци хоће, па су се сви молили Богу и св. Димитрији. Напослетку домаћину прејини, па рекне: „Вада аге, ако је св. Димитрије, којегла славим, још свети, и ако је код правог Бога, он ће ме и сво село спасти и од ове беде; те ћевам коњи доћи, а ако није

чините што сте наумили. " Ово потврди сво село и аге уплашене од оваквог оштра израза, а и сумњајући се много и о томе: да одиста није у ово дело помешан св. Димитрије, преседе се у другу кућу, која није славила св. Димитрију. Цео дан Турци су преседили у Липљану недајући да и један свечар слави своје крсно име, а зато су и дошли били да укину славу. Већ је и ноћ наступила била, а Турцима још нема коња и ако су њихове делије са Липљанцима тражили их цео дан тако рећи и под трном и каменом. У исти час, кад су коњи прошле ноћи били разтерани од бунара оног, опет дојуре исти коњи од некуда онако исто преплашени фркајући на нос и престрављено хрзајући. Али коњи недођу првом домаћину и свечару, него овом новом код ког су Турци били, и у својој престрављености недочекају да им се вратнице отворе; но онако прескоче преко ограде, што Турке страшно изненади. Целом се седлу, које је било пало ницом на земљу, и делмама ага, учини, да коње... јури св. Димитрије! Сви то потврде викајући гласно, и аге видевши и то чудо, обдаре у страшној трзавици цркву св. Димитрије, и тај час оду из села. Тако се Липљан спасе од коначне пропасти; јер су Турци тражили повода само да га свог изкасапе. Повод би им био у томе: што су дошли с намером да забране славе, при чему би се родио заплет, из ког би Турци изашли као прави господари целог Липљана, а Липљанаца Срба неби било више на овој божијој земљи. Све ово још и дан: дан: и сами Турци признају. 25. *Суводол* 2. с. 18 п. до Јашара 60 ср. 36. *Скулањово* 25. с. до Јаш 150. 37 *Батуси* 30 с. до Јаш 100. Ово село лежи баш при самој Ситници од Липљана 1. час сјеверу, од Приштине 3 $\frac{1}{2}$ часа југозападу и од Грачанице скоро сасвим западу 2 $\frac{1}{2}$ часа. Оно је на помињатом најширем месту Косова поља, на коме је 15 Јуна 1389 год. пропало царство српско. Од њега је поменутог дана и године оних 20.000 одморних Черкеза, дошавши од села Бабуша изненадно нападо са 80.000 Арапа и 12.000 потурица Силог Влаха Алије са Голеша, на кнеза Лазара и његову раћаву и уморну војску. Они су напали са деђа од Ситнице на нашу војску и тако рећи утаманили је. То су учинили вијугајући се по малим придолицама и дољачама косовским. Турци још и данас уважавају, поштују и унеколико светвују ово месташце, а Срби га куну и

проклињу. Знатно је овде још и то што се код овог села налази онај бели камен, о ком се у народ. косовским песмама спомње. Камен је овај бео, округло, над земљом висок 7. стопа, а дебео је у пречнику око 3. стопе. Познаје се да је сав био исписан, а свет мисли: да је он означавао међу разним деловима земље појединих господара им. Прича се да је оваквог камења, у старини, по Косову много било и да је сво служило само за међе, а не за шта друго. Све што је, од овога утамањено, као што су овуда утамањене и све остале старине, утаманили су само Турци употребљујући све на разне своје грађевине које им бадава ради раја, а не ко други. Камен је овај сада накривљен на једну страну, јер су испод, и око, њега тражили новце неке. Што је се до данас задржао, код све и сва утамањујуће силе, то баш и јесте дивно и велико чудо, које се може само тим протумачити: што су Турци добили битку косовску по од Србима сирам њега, оном војском, која је овде одморна и изнепада долетела. 38. *Лепиња* 20. с. до Јаш: 85. 39. *Черкеско село* има преко 200. в. 40. *Радево* 15. с. до Јаш. 70. 41. *Слатиње* 14 $\frac{1}{2}$ п. ар. до Јашара 30. с. 42. *Ариљача* 15 $\frac{1}{2}$ п. а. до Јаш: 80. с. 43. *Помазетин* 20. ар. до Јаш. 20. с. и 30. п. 44. *Руица* 18. ср. до Јаш: 40. 45. *Чучуљага* 20. ар. до Јаш: 50 $\frac{1}{2}$ с. п. 46. *Краиште* 15. с. 10. п. до Јаш: 50. с. 47. *Рибаре* 8. с. 30. п. до Јаш: 150 с. 48. *Муџићани* 4. с. 10. а. до Јаш: 48. ср. 49. *Црнолево* 10. с. 20. а. до Јаш: 150 с. 50. *Штиља* 12. с. 25 $\frac{1}{2}$ а. п. до Јаш: 100 $\frac{1}{2}$ с. п. 51. *Кошаре* 30. а до Јаш: 75. с. Овде су биле ливаде и ергеле срп: крајева од дозе Неманића. Прекрасна равница око свог села, од своих 600 дана орања зове се „Крајева ливада“. Пре овде неје било села, но само ливаде крајевске са кошарама са конх је тако и прозвано. 52. *Воиновце* 15. с. и 16. а. до Јаш: 50 $\frac{1}{2}$ с. а. 53. *Толичан* 15. с. и 6. п. а до Јашара 50. с. 54. *Черкеско село* са преко 180. в. 55. *Смолуша* 3. с. 18. а до Јаш: 60 $\frac{1}{2}$ с. п. 56. *Словиње* 2. с. 15. а до Јаш: 50. с. 57. *Добротин* 35. с. 58. *Бандулић* 28. а. до Јаш. 50. с. 59. *Гумносело* 20. а до Јаш: 60. с. 60. *Глоговце* 5. с. 9. п. до Јаш: 100. с. 61. *Робовац* 18. с. до Јаш: 30. 62. *Бабуи* 10 с. до Јаш: 75. Овде је Мурат оставио оних 20.000 *коњаника* Черкеза кои су решили битку. Село је ово готово под

омом планином тако званом „Гадимка“ Удаљено је 4 часа од Грачанице, 4 од Качаника и 2 од Неродимља. Кад је Мурат на Косово дошао, застао је био у овом селу, са главном својом силом, цео месец дана и нешто више док није одавде покорио и разорио Неродимље, Лицљан, Призрен освојио и разорио стари Качаник и још неке градиће у моравском сиринићском и карадачевом пределу. А кад је већ и то учинио, кренуо је се даље и захватио оно Косовско поље, које је спрема Грачанице и на ком је закопана српска, царевина, оставивши овде помињатих 20.000 Черкеза коњаника резерве, која је са оних 80.000 такође коњаника Арапа, спрема Грачанице, и решила битку у корист Турака. Док је се Мурат бавио ту, за поменути месец дана и више, из овог села једна богата српска породица, приморана, хранила је бесплатно, његову свиту са свим људима и коњима за своје потребе. За такву насилну услугу овој породици Мурат изда ферман у којем јој је поклонно 2000 дана орања најлепше земље на Косову, а за коју, док је год турске царевине: да не даје ни цару ни брата, ни богу колача. Данашњи потомак те породице, по имену Жива, чува још тај ферман и држи у сопственисти своје ове земље, а до 1832. год. држала је ова породица још два српска села на Косову, као своју сопственост. Турци га зову „Жива от Бабушанин“. Од тог доба па до данашњег данка обичај је у овој породици, да свакога без разлике вере и народности, дочекују, угосте и поште по 3 дана бесплатно. С тога у свом дворишту та породица, или садањи њен претставник Жива, има особену гостиничку кућу, са одвојеним двориштем. Самој овој кући веде има више од 300. година. 63. *Мираж* 12. а. до Јаш: 50. с. 64. *Папаз* 20. а. до Јаш: 350 с. 65. *Гадимља* 30 п. до Јаш: 50 ср. 66. *Бабљак* 20 с. до Јаш: 40. 67. *Косин* 16. ср. до Јаш: 40. с. 68. *Трн* 5. с. 10. п. до Јаш: 50 с. 69 *Сливово* 5. с. 10 п. до Јаш: 45 с. 70. Прелез 11. п. до Јаш: ср. 71. *Влашки-костур* 20. п. и 5. с. до Јаш. 72. ср. До пропасти српске овде је пала велика паланка, у којој су сами седлари, сарачи, самарџије и сви они били, кои су орме коњске израђивали, и још данас означају се трагови од бив: ове паланке, кућа, зграда помоста и др. Паланку је ову разорио, по битки косовској, Бајазет, и издао ферман: да Србин не може бити ни седлар, ни ормар и ни

један рукоделац, оног рукодеља које израђује оружје и овим припадајуће ствари, а тако исто и остала знатнија рукодеља и т. д. Ова је се наредба до скоро код Турака испуњавала. 72. *Фатић* 25. а. до Јаш: ср. 73. *Сазлија* више од 100. черкеских к. 74. *Некудим* 30 $\frac{1}{2}$ п. а. пре Срба 80. Некудим је пре била паланка у којој су махом живили рудари, кои су руде вадили из сиринићских, варадажских, голакских и моравских брда. Цела околнина зове се „Некудимски предео“, кои је некада морао бити велики захватајући све поменуте пределе. Некудим је оно наше знатно место, које је по једној хрисовуљи Деспот Ђурађ Бранковић уступио дубровчанима за 1000. дук: ц: год: данка. Ова се хрисовуља и данас чува у једнога; али нам је недаде да је препишемо. Ово је овде оно место које г. Милићевић у једном свом спису погрешно помиње да је у Смедер: нахији данашње кнежевине 75. *Варош* о којој је казано код Качаника 28. п. пре 100. с. 76. *Г. Неродимље* 10. п. до Јаш: 200. с. 77. *Језерце* 125 $\frac{1}{2}$ п. а. до Јаш: 200 с. 78. *Засељак Неродим* 15. п. а. 79. *Пљесимна* или *Пљешина* 20 $\frac{1}{2}$ а. по. до Јаш: 160. с: лежи југо-источно за 1. час од Неродимља, на прекрасном и најпријатнијем земљишту, баш на устима при уласку у неродимљске планине. У целом Косову нема не само лепшег места, него и више разноврсног и најблагороднијег воћа, које доводи своје порекло још од српских владаоца. Од овог воћа и село се невиди док се год неуге у њега. Поред села протиче бистра каменита речица Пљешимица, са прекрасном царском рибом, још из доба Неманића. У самом селу и око њега налазе се разорених 6. црква српских, са огромним старим српским гробљама са натписима, које садањи Арнаути мухамеданци — а до пре 80 година, а нарочито помињатог Јашар паше Џинића бив. Срби — недаду прегледати и натписе снимити, 80. *Д. Неродимље* има сада само 48. кућа срп: а до преношаја моштију св. Уроша у Аустрију било је преко 1800 кућа. Од то доба број кућа српских непрестано је опадао, докле није у време помињатог Јашар паше Џинића сведен на овај садањи. Пошто Јашар паша утамани неколико десетина, ако не и стотина кућа, у овом српском селу, које се нехтедоше потурчити; тада се они кои се насиљем овога потурчише изселише из Д. Неродимља и као

потурице населише: 1. у *Језерцу* 60 к. 2 у *Фатићу* 20. 3. у *Г. Неродимљу* 10 и 4 у *Засеоку* 11. к. Давде је број самих изсељеника, а тада већ потурица преко 101. кућа, а колико је Јашар прождрљо, то бог једини зна. Сви се ови, данас већ зову Арнаутима, осим горњег Неродимља, који су тако још и сада православни. Нема лепше места у целом Косову од овога на коме је *Д. Неродимље*. Оно шег је баш при самом уласку у неродимске планине, које се више уздижу и као господаре над Косовом клетим. Са јужне стране протеже се прекрасан огранак неродимске планине скоро за 2. часа хода, сав обрастао још у време царева српских нарочито засејаном прекрасном буковом, кленовом и јасеновом шумом. Са сјеверне стране, истог, а и обраслом таком истом шумом, брдашцу, стон прастара црква св. Аранђела, задужбина Неманића, но у урвинама, а пред њом је огроман бор још св. Симеуном ту пресађен. Борова нигде у околини нема; те једно с тога, а друго и што га је још св. Симеун пресадио, овај се овде поштује, као највећа светиња. Због њега Неродимци и на урвинама св. Аранђела свете водике и остале требе чине. Од ове исте стране, само на другом узвишенијем брдашцу као греда каква, обрастлом редком, некада нарочито сејаном и гајеном растовом шумом, стоје урвине цркве св. Богородице, тако зване „Источнице“. Само то брдо, или дивна планиница ова, зове се „Језерце“, с тога, што је негда на врху његовом било дивно и прекрасно језеро. Са источне стране седа, а за пуна 2. часа, простиру се прекрасни најплоднији брежуљци, на којима се виде још троје развалине од бив: св. божијих храмова, међу којима је један св. Николе, задужбина св. Дечанског краља српског. Од западне стране протиче дивна и чудновата, лековита, река Неродимка, стара Родимка, пуна пастрмки и других царевима српским добављеним, веле чак из Китаја, рибама, које се још и дан данашњи налазе у њој. Речица се ова разликује од свију косовских с тога, што се никада, немрзне; те с тога од њена извора, па до улива код Качаника у Лепенацима више од 120 воденица, које и лети и зими без престанка међу. Већином су сада скоро све ове воденице Јашарпашиних синова и насљедника, међу овима су најзнатије и то: она, која је била српских царева цркве Грачанице, цркве св. Уроша тако звана „Калуђерка св. Уроша“. Међу напоменутих воденицама једна је и помњак-

тог Живе од Бабуша, коју је још Мурат поклоњено његовом тадашњем претку. Више од једног часа од седа идући све уз поменуто реку Неродимку, уздиже се за 1. четвороуголни час, такође четвороуголно брдо, највише од свију неродимских брда и планина. На врху његовом био је такозвани Родимљски град, а од убиства св: краља Дечанског и св: Уроша тако прозван Неродимљски, од којег и данас стоје урвине и развалине. При сјеверном зиду, испод кога вечно жубори Неродимка, или стара Родимка, а у граду био је огроман краљева српских дворац, опкољен јаким и ужасно високим више округлим, по четвороуголним кулама. На јужној страни, и при јужном зиду, такође је опкољен по у неколико слабијим кулама, бив: српских краљица, дворац. Од кула и зидова око дворца краљевског и између краљевских и краљичиних двораца, био је огроман сад напуњен разним воћем и дрвима. Цео овај прекрасни четвороугаони брег, са три стране обливају речице и то: са западне и сјеверне Неродимка, а од источне и нешто југоисточне једна мања без имена речица, која се и Маларека зове. Она се са источне стране под самим овим брегом и градом — јер је град колики је и брег — улива у Неродимку, па одатле заједно протичу мимо поменуто село Неродимље. Пред ушћем ове Малареке у Неродимку види се огроман зид, који је затварао, у време нужде, воду; те је ова градила огромно језеро за 1. час широко, 3. дуго а неколико десетинахвати дубоко, које је се савијало око целог града и ове планине Неродимља. Планина ова Неродимље, на којој је град, види се да је човечијим рукама овако стесана и дотерана. Са сјеверне стране од ове планине и града на дивној и прекрасној високоравни дугачкој и широкој од прилике до 40. хвати, стоје и данас урвине манастира св. Богородице, у ком су лежале преко 300 година негљене мошти последњег императора, Срба, Угро Влаха, Маџара, Бугара, Грка, Руса и Срба. Црква је ова била око 14. х. дугачка и 7. широка, без кубета, а на троје преграђена. Ако се може веравати причи дан: Неродимаца, која је по свему и по свој прилици верна и истинита, њу је сазидала мати посл: срп: императора Уроша царица, и импер: жена Душанова и то наврло брзу руку. Спрам саме ове цркве, преко

речице Неродимке, а уз помињату четвороуголну планину, на којој су развалине града Неродимља, налази се, испод једне огромне и прастаре букве, огроман кладенац, који одатле извире и који се зове „Царевац“. У овоме је, вели, цар Урош мртав окупан. Овај кладенац или извор, „Царевац“ до данашњег дана је, због што је мртво тело последњег цара и импер: српског у њему окупано, лековит, и лечи од свију болести не само православне, него и мухамеданце и римокатолике. С тога је овде сваки дан огромна светина свију вера и народности. Једни од њих захитају воду и умивају се, други се истом мажу, трећи ране перу, четврти купају и т. д. и свима помаже. Ову светињу су српску, пре неколико година Неродимски Срби мало поправили, а и св. цркву св. Уроша почели да подижу; ама немају довољно средстава да је подигну. Ваљало би им помоћи, као и другим нашим светињама и другој нашој браћи; па и помозимо браћо за времена, јер доцније може бити да се неће имати коме помагати и ако би се хтело! Са источне стране од села Неродимља за 1½ час добра хода, а поред Неродимке речице, подиже се један брежуљак, сада сав обрастао ситном шумицом, а некада самим цвећем и благородним воћем. Брег се овај зове „Света Главица“ с тога, што је овде проклети Вукашин, код једног извора испод огромног шупљег дрвета, убио св. Уроша. Цео овај брег, као и околина му, био је сад пли вртоград Неманића, сав засејан најразличнијим цвећем и најблагороднијим разним воћем. На врху његовом и данас се познају трагови развалина од тако званог „Увеселителног дворца“ Неманића, који је такође био сав зидовима и кулама опкољен. Дворац је овај разорио још Мурат, кад је дошао на Косово и то пре битке, а по битци опет је Бајазет разорио град Неродимље. Народ српски, свију вера и сада језика о смрти св. Уроша, као и цркви његовој, а нарочито Неродимци, овако прича: „Краљ Вукашин, пошто је лукаво и злоковарно, после смрти Душанове, кривоклетнички обвладао земљама српским уступајући ове своим пријатељима и страним државама, само да би се сам утврдио на царском императорском српском престолу, и пошто је у прилепској нахији поправио дворца св. Симеуна у Чепинову, где је непрестано Уроша под притвором држао, а мајка

му је седела у Серезу и тамо владала, — намисли већ једном и свога господара и импер: Уроша смаћи са овог света и сам за-
 владати свом српском државом. С тога некако превари царицу и
 имп. да из Сереза дође у Призрен и под стражом од своих
 људи, као тобож пратњом, пошље и цара и имер. Уроша у
 Призрен, да види српских царева дворе. Он је већ пре тога
 у целом Призрену, које побио, а које разагнао све оне који
 су волели правог цара и импер. и кои су мукао законитом били верни
 и населно је тамо саме своје људе. Ови су морали пазити да ко
 недође Урошу и царици и импер. матери му, а међу тим окоњих су
 ласкали, као да су рођени за цара и импер. и да ће за њега и умрети.
 Овако сваки дан лагајући Уроша и мајку му они кои су их окружа-
 вали, лагали су још и друго: да ће скоро доћи у Призрен и
 сам Вукашин из Прилепа — т. ј. сада разореног града вука-
 шиновог више манастира Зрзе, у ком је и крунисан за краља, а
 кои је 5 ч. сјеверозападу од Прилепа, — и да ће ту положити своју
 власт, а Урош да ће се за цара крунисати. Али је Вукашин, са сво-
 има намислио био и већ уговорио да убију светог Уроша. За ово
 недељу одредили су Неродимље и земље око Призрена, а не
 око Прилепа, зато: да би још боље траг заварали. Урош никад
 није био у Неродимљу, на Косову и Паунољу, које је све била
 сопственост царска и на којем су царске ергеде и разне дивље
 звериње, становале. Сви су Урошу сладили ова места, а нарочито
 лов, кои су на њима његови претци чинили и навраћали
 га да иде тамо пре крунусања. Урош је наваљивао смајком: да се
 прво сабере сабор, рад чега је из Чепигова сад. прилеп: нахије,
 у Призрен и дошао и да се прво крунише, па после да иде у лов.
 Кад је и ово видео проклети Вукашин са своим друштвом он на-
 пише књиге и разашље за сабор, а некако наговори Уроша: да
 оду у Неродимље до доласка господе на сабор. Урош се пре-
 вари и пође, а и да није пошао, он би га ма како убио и у самом
 Призрену. Они дођу у Неродимље и то Урош са свитом пре,
 а Вукашин после, јер је заостао био, да уреди све што треба
 за сабор. Урош је међутим излазио, са оном свитом, у лов
 и ловио; али га ни један од те свите није могао, или смео,
 убити. Вукашин дође и онако љутит што Уроша нису убиле
до његова доласка, позове овога: да иду, у вече св. Првозва-

ног Андреје, једноме Неродимљцу, кад којег су и остали царени српски долазили, а одатле опет да одпочну лов наново. То вече стигну код тог пријатеља, где и предане. Тек први дан, по св. Ардреје, а то је 1. Децембра, пођу, обонца сами самцити заједно у лов, тобож на Пауновопоље. Осталу сву дружину оставе ту да се весели. Вукашин је нарочито, цео тај дан задржавао Уроша у лову и забављао, само да нестигну у Неродимље; те тако доцкан дођу у ове увеселителне или тако зване Летње дворце и ту ноће. Сутра у јутру, а то је било 2. Децембра, пошто се пробуди св. Урош, заште од Вукашина воде да се умије, а овај му похвали онај извори кладенац под поменутиим дрветом и Урош оде тамо да се умије. Вукашин је полако за њимишао са буздованом и кад је се св. Урош онако сагнут умивао... удари га Вукашин са траг буздованом у главу и убије, и ту у оно шупље дрво метне, затим узјаше коња и одма оде у Призрен, да разтера са сабора оне, кои су му били противни, а да на овоме задржи своје пријатеље. Свита бив: у Неродимљу, такође се врати у Призрен други дан, пошто дођу послужитељи из увеселителног двора и кажу како је нестало цара и краља. Вукашина и Уроша није нико видео кад су и куд су отишли до једног старца, кои је преко у брду чувао овце. Он је видео, кад су обонца изашли из дворца, а видео је и кад је Вукашин сам на коњу отишао. Тај одлазак учини му се подозривим; те одма јави своим пријатељима у седу, оставивши, за неко време, своје стадо. Пријатељи се следе, али нико није смео ништа да говори. Вукашин како дође у Призрен, јави парици, мајки Урошевој: да је се вратио тако брзо због сабора и да је оставио Уроша здрава и читава, а ишао је у Неродимље само зато: да престави цара добрим људима, те да га чувају. Сабор се започне и на њему погину сви они кои нису хтели Вукашина, па и сами патриарси. Вукашин је сабору говорио, да је Урош побегао изземље зато, што неће да је владаоц, а другога до Вукашина нема. Осим овог њему је то дао и сам цар Душан. А ко неверује да Урош неће никако да је цар, јер хоће онако слободно да живи, тај нека га нађе на пита. Његови су људи ово исто говорили које и Вукашин и она свита из Неродимља потврди: да је Урош од њих само зато побегао, што је чуо: да хоће сабор да га зацари. Многи су говорили, да свему

томе неверују и да ваља сам Урош да дође, па, ако одиста неће, онда дадођу његов стриц или браћа му од стрица и т. д. Ове је Вукашин, које побрио, а које потровао; те тиме почну подозревати на њега. Сабор пошље једне, на све стране да траже Уроша а друге да из Грчке доведу његова стрица; али је ове последње које све побрио, а које подмитио Вукашино, те су донели лажне књиге: да се неће на стричеви ни браћа од стрица Урошева да приме царске круне. Они који су тражили Уроша врате се и кажу једни, да је побгаао, а други да им је дао и само неко писмено, како неће да је цар. Многи су ово држали за истину, а многи опет знајући лажу Вукашинову нису ни једно ни друго, како за Уроша, тако и за стрица му и браћу од стричева, веровали. Међутим, од оног старца и пријатеља, све се даље и даље и више и више прочује: како је сам Вукашин са Урошем отишао у лов; како су сами ноћили; како су сутра дан изашли, па је се сам Вукашин без Уроша вратио у Призрен. И они, кои су били са стране Вукашинове, кои су му све лажи веровали сад се згрозе и почну сумњати, а непрестана убиства и умирања главаша још више се разпросте. Поштени људи оду царици матери и кажу јој да како сама оде у Неродимље и онако преобучена испина ондашње људе; еда ли се неће што дознати? Вукашин је и њу не само лагао, него под именованом свите држао готово у затвору. Сад се она није могла никако избавити од свите и изаћи из двора. Напослетку дође глас: да је Вукашин убио Уроша, а овај је неко од покајане оне неродимске свите казао, ког је Вукашин одма убио. Сад цео сабор почне још више сумњати. Царица мати пресвуче се у просто одело и побегне из дворца бив: у призренском Душановом граду „Вишеграду“, а Вукашин нареди потеру за њом. Она пешке и у простом оделу целим путем од 7. часова хода кукајући дође у Неродимље и почне разпитивати, а да је не би познали није удавила у град. Њојзи, држећи да је нека проста жена, кажу све што су знали и она кад разабере: да су Урош и Вукашин сами ноћили у оном дворцу, изјутра устали заједно и изашли, па Вукашин сам отишао у Призрен и т. д. за кука тако, да је се сва гора у плач обрнула. Она потрчи право тамо већ непрестао овако кукајући: „О Родимље до сад мене *славно*, а од сада тужно и жалостно! До сада си ти Родимље

било ; а од сада црно Неродимље ; јер у теби јединца изгуби,
 кога више никад родит нећу. Ти ми уби мојега јединца, мог
 јединца, а српскога цара“. Тако кукајући цео је дан неједући
 и непијући ништа, тражила и дутала по пољу. Она омркне код
 оног извора и ту ноћи на голој ледини. Сутра-дан тако дута-
 јући и тражећи Уроша наиђе на оног истог старца чобанина,
 који је једини видео Уроша и Вукашина и стане га преклињати
 и молити, а он јој све каже што је знао и видео. Пошто он
 изприча све што је знао, царица врисне и рекне: „Ту је мој син
 од проклетог Вукашина погинуо.“ Тако је она и тај цео дан
 тражила Уроша око тога извора; али га немогоше наћи. На по-
 следку на њења кукања; „Уроше дико моја, Уроше круно Ср-
 бије, Уроше украсе Неманића, Уроше јарко сунце српско, Уроше
 узданицо земље и царевине и т: д: где си сине и царе мој?
 јави се мајки својој, ако си овде гдегод?“ и т: д: у једанпут
 зачује глас: „Ево ме, овде сам мајко царице! Овде је цар срп-
 ски и једино чедо твоје!“ На тај глас царица полети дрвету
 узнеће се узањ и видећ Уроша, извади га и рађаву а крваву
 главу, почне љубити, кукаати и нарицати: „Авај мене, слатка
 главице моја!“ и т: д: те се то место стога прозове „Главица“.
 а кад се св: Урош посвети: „Света Главица“. Док је тако цар-
 рица мати кукали над св. Урошем, а није му главу од крви
 умивала, прође један сељак са празним колима и царица га
 замоли да је и на тим простим воловским колима са Урошем
 одвезе у Призрен мислећи: да га тако мртва покаже сабору и
 погребу у цркви св. Аранђела, код оца му Душана. Сељак по-
 тера кола, али кад дође до спрам града Неродимља и оног кла-
 денца у брду његовом, кола стану, волови нису могли ни маћи,
 запрегну више гала, али све бадава. Царица видевши то до-
 сети се шта је, скине тело и окупа у том кладенцу, који се од то доба
 прозове „Царевац“ и ту одма близу на брзу руку на поменутом брду
 сазида ону споменуту цркву, код које насели калуђере и да многе
 земље и испусте. Да је одишта и сама црква на брзу руку прав-
 љена познаје се: што је најмања од свију целих и разорених св-
 храмова српских Неманићских што је слабо зидана, што је без вубета
 и што је била покривена са неугдаћеним црним каменним пло-
 чачама, којима и данас обилжњи Срби покривају своје јадне и

чемерне садање нове прквице. Види се, да су се сви храмови у старо доба зидали од тесаног камена, међу којим су по где где уметали ради разних шара опеке; тако је и овде, и сав тај камен Јашар паша однео је и од њега зидао своје воденице“. О селењу св. Уроша у Аустрију такође исти причају ово: „Пошто ће настати љута турчења и гоњења од стране турске, по српском народу, од којег и патриарх Арсеније III. са првим и главним људима, из све Србије побеже у Аустрије, а то је кад су Турци завладали градом старине Новака Качаника, градом Дели Новака Тетовом, градом Татомировим Островицом на Руднику код Неманић планине више Велеса, градом Грујице Малога, Кратовом и другим многим градовима; тада се јави у сву светог Урош једноме ваљаном, здравом, храбром и поштеном момчету тако званом „Галапу“ — Голубу — рекавши му: „Галапе! носи ме одавде у Француску гору“. Овај кад се пробуди, помисли у себи: како да га носим, кад је тежак, а и не знам на ком је крају света та француска гора, несам је никад ни чуо?“ Другу ноћ, опет му се јави свети, рекавши му: „Галабе! ја ћу ти бити ласан, и пут ћу ти показивати, само ме одавде носи“. Галап кад се пробуди оде настојатељу и све по реду изкаже. Овај сезапаче и рекле: „Мора бити, да се наш народ нвш још није опростио греха, да је наново грешио Богу и да ће настати тешка и зла времена; кад хоће одавде наш свети да иде“. С тога повери све Галабу, једног празника увије мошти, св: у чисто бело платно и преда Галабу, који их упрти и као перце однесе по показујућем му се светлошћу путем, преко самих планина, преко које нога људски није још газила. Народ кад се сабере и виде да нема св. моштију, разјари се на настојатеља, и овај га умири докле се сабере цео народ и тада им каже, али не како је било, бојећи се да овај нестигне Галаба, него: да су саме мошти некуда отишле. Кад то чује бедан и жалостан народ, почне сав запевати, кукати и говорити: „Ми смо нешто много пред Богом сгрешили, код нас је и св: Урош оставио! Народ изађе из цркве кукајући, а од жалости које за Косовом, а које св. Урошем, обрне плаве обтоке на доламама и осталом оделу у црне, које још једном од Косова оврани, преврне капе и одело и тако до данас чини у овој, скопској, те-

товској, делу кумановске и велешке нахије. Овај Гадаб Проић живио је после тога, пошто је се оиет из Фрушке горе вратио у Неродимље, још много година, а после њега његов син 100 година, кои је пре 17. год. умр'о, и до смрти Неродимцима осталим околним Србима ово све и овако причао“.

Овдашњи и околни, а нарочито пећски Арнаути и Турци о бегству патриарха нашег у Аустрију Арсенија III. ово и овако причају: „Патриарх грчки једном оде цару на посету, цара је лепо разговорио; те га овај задржи на ручку. Кад је патриарх видео, да је цар добре воље одпочне: „Честити, једини и најмоћнији на земљи царе! послушај ме роба твога, а за твоју корист и срећу, па ако је добро учини, а ако је лудо немој ме казнити.“ Цар му се обећа, да му неће ни влакно с главе фалити. Патриарх настави: „Твоје је царство једино на земљи највеће и најсилније; јер си покорио царевину српску, која је једина и најмоћнија на земљи била; али је неси сасвим утукао. Ти си убио змију; ама је неси сасвим утукао. Та змија има главу у Пећи у сред срца те Србије, и док је год она и народа српског неће твоја царевина бити мирна; него ме послушај шта ћу ти рећи: Патриарха сасвима првим љидима у земљи, или уби, или протерај, или и изтурчи. Ако остане што од бегства главних људи, све изтурчи или поби, само остави од ових главних и простог народа нејач нека се моле богу по свом закону и мени их предај; па се никада и ничега не бој. Земља ће ти бити увек мирна, а ако баш nebude ја сам ту и моја је глава ту; ту су владике које ћу тамо слати у место српских па их увек можеш погубити. Небој се да ће оне са Србима ићи па те и ове противу тебе дизати. Ми се одавна мрзимо и никада се неможемо воleti. Моје су све владике Грци и Бугари а од Бугара и Грка, а нарочито првих, нема већија непријатеља Србима. И ми би се могли кадгод са Србима само помирити, али не воleti, а Бугари никад ни до века. Кад изтегаш, или исечеш, патриарха и прве људе, ти тај сав народ прозови Бугарима; па се ништа на свету небој. Цар је се дуго мислио и премишљао, док му није дошао велики хоџа и везир Ђуприлић паша. Он каже све овоме, а то Ђуприлићу nebude мило; јер је и сам био од српске краљевске крви, па да би одвратио султана, рекне му да узме закун од Грка, а

судтан зовне грчког патријарха и заште му 40.000 ђеса годишњег закупа, а патријарх му да за сву српску патријаршију 100.000 ђеса годишњег закупа. И ово небуде мило Ђуприлићу, али шта ће, цару буде драго. Тада Ђуприлић, да би одвратио цара и патријарха, рекне цару да иште плату и за српског Митрополита у Ориду и за митрополита бугарског у Трнову. Цар и то једва дочека, дозове патријарха и заште и за оверекав му: „ако ми недаш паре за ове; ондати недам ни пећског!“ Патријар је се дуго увијао и превијао говорећи: да је бугарски у Трнову под њим, а оридски митрополит под пећским, па како два пута да плаћа за се и за пећског? Цар није хтео да слуша, и патријар мораде пак дати још за ову двојицу паре или би остао и пећски. Немаде куд и додаде још 60.000 ђеса годишњег закупа. Кад цар узме паре, он одма пише паши у Пећ, да на превари погуби и патријарха и прве људе свуда у земљи, од Солуна па до Београда и од Једрене па до Драча, Дубровника и Авлоне. Ђуприлићу то буде жао, па пише патријарху у Пећ, да бега без обзира; али је писмо царско пре његовог дошло паши пећском! И пећском паши није ово мило било; али није имао куд, јер је цар послао 300.000 из преко мора некаквих Татара, кои незнају ни Србе ни Турке, и запов. му: да кад погине патријар, сав народ српски, а не само главне, или изтурчи или исече. Паша прочита то писмено пред својом једном булом, коју је најбоље водео, а она је била тајна хришћанка, и пошто је дознала: да ће паша одма сутрадан да обеси патријарха, опије слуге и ноћу пресвучена оде у патријаршију и све каже патријарху, па се тако исто те ноћи тајно врати натраг у пашин харем. Кад се врати паши, она бојећи се да патријарх није могао побећи и јавити своим главарима, одврати сутра у јутру рано пашу од намере рекав му: „Није лепо ни по Србе ни по Турке, да патријарха рано данас обесиш, док несврши своју молитву; нег о после ове.“ Паша је послуша; али кад пошаље војску по патријарха, а овај је био тек тада измакао на мали Колашин у Вучитрнску нахију и то у планине очекујући тамо главаре своје. Баш је у то доба Немац краљ хтео да војује на цара, а чује све шта је заључено и у Цариграду и шта је се учинило с патријархом, па му пише у Мали Колашин и позове га: да што може више при-

купи први људи у народу и њему оде рекав му: „да ми помогнете противу силе царске сада, а ја ћу вама свагда и до века!“ Док је ту патриарх чекао да се паша умилостиви, па да се опет врати у Пећ, — дође му писмо од Ђуприлића хоће, у ком му каже да иде 500.000 Татара некаквих, да сав народ или изсече или изтурчи: „зато бегај куд те очи воде, а ноге носе!“ Патриарх кад то чује и пошто му дођу поглавари из свију срп. земаља: Шивић од Авдоне и Бакић од Солуна, Милорадовић од Ерцеговине, а Кутузов од Далмације; Станишић од Једрене, а Марковић од Прилица и други, крену се, кроз земљу, прођу и јоду Немцима; ама их и они слажу. После патриарха и првих 40.000. људи остане сама самохрана сиротиња, коју Татари, поробе, изсеку и изтурче, највише у Гиланској, Скопљанској, Тетовској, Призренској, Дибарској и Ђаковичкој нахији; али када дођу до Дечана и почну га палити и турчити, св. Краљ и св. Јелена сакруше га. Татари, кои су туда пролазили, прегазе и Неродимце, а од ових почну их све више мучити спахије и друге потурнице; те се тако и сами раздробе и разделе у разне породице, а тиме још више послабе. Ове породице, доцније се, због нужде скупе у племена и свако племе, или сродство, избере себи старешину, кој ће са њима управљати и тако се ове старешине једни с другим сближе и увате веру. Неродимци, као прости и без великаша, а тако исто и сви у старој Србији прости људи, остану где су и пре били. По бегству патриарховом паша сутра дан после службе божије потражи патриара а он је већ био побегло. Тако преварен паша одма се сети да је само жени казао и да га је ова преварила; па је на сред Пећи спали живу“. Причају Неродимци: да су се са Турцима, Татарима, доцније Арнаутима и своим потурницама спахијама, дуго и дуго борили, после бегства оба патриара и првих људи и кад су ови хтели да поруше цркву св. Уроша, скоро сви изгинули, а Турци цркву срушили Нејач оставша још невзтурчена незнајући ни за какво сродство одели се и оснује Г. Неродимље, а оставша у Дољем до данашњег дана не узима се. Дуго су и без свештеника били; те су се и с тога много њих, осим већине насиљем, изтурчили, а и сада ниједан свештеник не може остати међу њима, кој незна обичаја њихових. Осим урвина св. Уроша имају још троје и четвртаје го-

тово цела св. Аранђела у којој служе. Други дан ускрса и Тронца од најмањег, па до највећег и мушког и женског, па ма какво време било, излазе и носе крста. Крста почну носити од урвина св. Уроша па све редом код сваке урвине свете водвицу, момчад носе црквене а и онако барјаке, а девојке јело. Код сваке развалине мора се ма колико јести и вино у славу божију пити. Кад се из једне цркве св. Николе пође за у други такође св. Николе, онда се мора проћи кроз воденицу пређе бившу манастира св. Уроша тако звану „Калуђерску“, а сада Јашарпашиних свнова. Изпочетка и за дуго време овде је падало по 100. срп. глава, јер Турци нису допуштали, да се кроз њихову, отету насилино од Срба земљу и воденицу, проносе крста и да раја продази; али су доцније, немогући одолети сили, попустили мало и сад дотле дотерали да још и врата од воденице сами отварају и проводе светину. За ову воденицу Неродимљанци давали су скоро сва своја убоштва Турцима, али је Турци за инат неће да продају Садањи. Јашарпашинићи хоће да продаду; али свромаси Неродимци немају ни паре, па је зло. Требало би. богатија браћа да је одкуле и поклоне манастиру св. Уроша који се леним прилогом два три брата из далека подижу. Код урвина св. Уроша сече колач породици Даиња, која је то одпочела одма по убиству светог, а код осталих урвина сви редом. Сва земља бив. српска сад је у рукама турским, и Неродимци су, као и сви у Правој Србији кметови — т. ј. чиччије — које газде Турци увек могу са земље отерати кад год хоће. Једнио их овде задржавају урвине св. Уроша. Неродимци су махом сви сачували права српска и прастара имена као: Драгуш, Драгор, Деан, Тројан, Владета, Борашин, Бојан и т. д. која ћемо у сборнику имена напоменути. 81. *Гребно* 20. с. 20 п. 82. *Гајно* 30 $\frac{1}{2}$ с. п. 83. *Пестово* 30 $\frac{1}{2}$ п. а. до Јаш: 200 $\frac{1}{2}$ с. п. 84. *Д. Брњица* 20 с. до Јаш. 46. 85. *Шаи-ковац* 6. с. до Јаш. 86. 86. *Алаш* 7. с. 8. п. до Јаш 30 с. 87. *Јенце* 20 $\frac{1}{2}$ с. п. 88. *Медведце* 20 $\frac{1}{2}$ п. а. 89. *Черкеско село* са преко 80. к. 90. *Ћићево* 15 $\frac{1}{2}$ п. а. 91. *Вранидол* 15. а. до Јаш ср. 40. 92. *Белопоље* 15. а. до Јаш 36. с. 93. *Штрбце* 130. с. 94. *Готовуша* 75. с. 10. п. 95. *Беревце* 65. с. 93. *Врбештица* 50. с. 97. *Вича* 35. с. 98. *Витиње* 40. с. 99. *Грковце* 20 с. 100. *Грајковце* 26 с 2 п. 101. *Сушица* 20. с. 102. *Фираја* 60 $\frac{1}{2}$ п. а. 103. *Брод* 200 $\frac{1}{2}$

п. а. 104. *Коштањево* 75 $\frac{1}{2}$ а. п. Ова су сва села приштинске нахије на Косову, а има их на окраинама овога још 29. дакле свега око 132. села у приштинској у којима Срби живе у 2450. к.; у 10. села ар. по 30. к. = 300. к.; у 16. села п. по 20. 320. к. и у 7. села Черкеза по 100. к. 700. к. Овоме броју кад се дода у Приштини 350. к.: Срба онда је свега у овој нахији¹ и Баланди му 2800 к. српских. Потурица у Приштини 2600 и 320 по селима то је: 2920. к.; Арнаута у Приштини 70 и 300 у селима свега: 370. к. Черкеза 740. к. Османлија у Приштини 260 и војске са џандарима 2180. момака. Али Косово осим 132. села приштинске нахије има вучитрнске ових 76. села: 1. *Крајтировце* 26 $\frac{1}{2}$ п. а. 2. *Лапушник* 18 $\frac{1}{2}$ п. а. 3. *Градинце* 15. а. п. 4. *Љубча* 10. а. 5. *Пропаштица* 15. а. 6. *Лужане* 30 $\frac{1}{2}$ п. а. 7. *Ковачица* 30. с. 8. *Јањенце* 10. с. 9. *Прелез* 10. с. 11. *Угларе* 15. с. 12. *Читлук* 10. с. 13. *Велибрег* 20. с. 14. *Лучкарека* 15. с. 15. *Медвеђипоток* 10. с. 16. *Бурлате* 10. с. 17. *Клечка* 12. с. 18. *Витковићи* 15. с. 19. *Бања* 10. с. 20. *Табалија* 8. с. 21. *Струмце* 15. с. 22. *Драгачево* 15. с. 23. *Варјаге* 10. с. 24. *Зубин поток* 8. с. 25. *Јасеновик* 8. с. 26. *Газиводе* 15. с. 27. *Ковачи* 11. с. 28. *Резала* 10. с. 29. *Тушићи* 15. с. 30. *Лајчићи* 12. с. 31. *Вуковићи* 10. с. 32. *Драгалићи* 33. *Брњак* 12. с. 34. *Оклади* 6. с. 35. *Бабићи* 10. с. 36. *Пресека* 18. с. 37. *Чечево* 25. с. са развалинама града Чечана. 38. *Орнице* 8. с. 39. *Каљуга* 15. с. 40. *Малоје* 15. с. 41. *Јабuka* 20. с. 42. *Црецуље* 20. 43. *Стрмац* 10. с. 44. *Сухогрло* 25. с. 45. *Новосело* 19 $\frac{1}{2}$ с. п. 46. *Слагине* 17. с. 3. п. 47. *Букош* 15. с. 48. *Пестово* 12. с. 49. *Белаћевац* 16 $\frac{1}{2}$ п. а. 50. *Кузмин* 12. с. 51. *Враголија* 5. с. 9. п. 52. *Добридуб* 15. с. Лежи западу од Приштине за 1 $\frac{3}{4}$ часа преко Ситвице. Сво је село у самим траговима од разорених кућа и зграда. Прича се да је у овом селу било 2000 кућа све зиданих, кад је Мурат дошао на Косово 1389 год. Кад је српска војска од Грачанице бегала испред турске и сво је ово село разбегло се у планине, а док су Турци били на Косову није бегало с тога што их Мурат није као и остале дерао. После косовског разбојшта на неколико дана прође кроз ово село један Приштевац и нађе га свршено опустелим и пустим; куће су све стајале читаве, само што су Турци све и сва оплаћкали и одвели. Ваљда је

од тог доба у овд: народним песмама ово неколико изрека: „А кад дођо Добромдубу, куће су му од камена, ал' у кућам' ни камена.“ Одавде идући западу за 1. час долази се на брежуљак тако зван „Милошева — Обилића — врата“ на планини Грабовцу, која је опкољена источно, западно и сјеверно реком Дреницом. Она, као и Чичавица и Голеш, гради границу међу Приштином и Дреницом. Осим Голака и Голеша, све планине око Косова обрагле су прекрасном и разном шумом. На највишем врху Грабовца, а спрам села Помазетина, стоје и данас развалине од града тако званог Госпођина, жене Милоша Обилића, а свуд околу и на целој овој планини стоје тако рећи једне до других урвуне и развалине од цркви и манастира наших.

53. *Првенаводица* 19. с. 1. п. 54. *Аде* 8. а. 55. *Грабовац* 15 $\frac{1}{2}$ п. а. 56. *Лесковчић* 15. с. 57. *Сибовац* 8. с. 58. *Стреоце* 10. а. 59. *Бивољак* 1. п. а. 60. *Предлуђе* 25. с. 61. *Главогина* 15. с. 62. *Бенчуг* 11. п. а. 63. *Барилево* 12 а. 5. с. 64. *Бабаннос* 30. с. 65. *Грац* 5. с. 8. п. 66. и 67. *Д. и Г. Станци* 15. а. 12 с. 4. п. 68. *Новосело* 15. п. а. 69 *Самодржа* 8. с. 6. п. 70. *Судимља* 12 с. 4. п. 71. *Растик* 6. с. 72. *Невољане* 18. с. 2. п. 73. *Кичићи* 28. п. а. 74. *Врбница* 8. с. 75. *Бања* 2. с. 24. п. 76. *Добралука* 12. с. 8. п. 77. *Вучитрн* 250. с. 600. потурица. Све је ово на Косову. А у осталих — са овим наведеним — 220. села вучних: живи Срби у 6600 к. и у Вучитрну 250. свега 6850 Срба: у 30. села потурица 900 са наведеним у Вучитрну 600 к: свега 1500 к. пот. у 30. села Арнаута са наведеним 900 к. и џандара 80. момака.

Сва су ова села на Косову назначена, до Јашир паше имала од 50—100 сред: број кућа српских, погде где мешана са потурицама; но Арнаута нијенигде било. Али је Јашар савршено утаманно у приштинској нахији, међу побројаним селима 32., а у вучитрнској 22. свега; у обе нахије 54. села и у осталим нахијама који захватају Косово 25. свега дакле 79 села. Осим овога више је од стотине у $\frac{3}{4}$ сатарно. Још је на Косову 12. села и варошица Митровица новопазарске нахије и то: 1. *Рибари* 19 $\frac{1}{2}$ п. а и 20 с. 2. *Старчевићи* 10. п. 3. *Пресло* 20. п. *Зубче* 10 с. 5. *Чабар* 12 п. 6. *Кошутово* 12. п. 7. *Винарце* 15 п. 8. Рударе 5. с. 10. п. 9. *Кориља* 10. с. 10. *Свињаре* 10. с. 25. п. 11. *Черкеско село са преко* 50. к. и 12. Рибире 8. с. 30. п. 13. Митровица 80. с.

340 п. Са побројаним седима српским у која улазе још до 210. села са 7630. к, у *Новом-Пазару* 150 и Митровица 80 к има свега Срба у овој нахији 7860 кућа срп. Потурица 900 и у Ново-Паз: 600 свега: 1500 к. Арнаута 900 к. и 2. 3. села Черкеза са по 50 к. свега 200; војника и џандара у Новом: Пазару и Митровици веде, 2000 и 12. топова. На Косову има 9 села гиланске нахије: 1. *Мрамор* 15. п. а. 2. *Сливово* 8 с и 11. а. 3. *Кукавица* 18. п. а. 4. *Дабљан* 10. а, 5. Андравац 20. п. 6. а. 6. *Оклоп* 15. п. а. и 3. с. р. 7. 15. *Жеговац* 22. п. а. 8. *Јањево* вар: 200. Срба римокатолика и 60 потурица 9. Вадовац 10. с. Скопске нахије: 1. *Качаник* 130 а. 2. *Стари Качаник* 25 а. 3. *Каменоглава* 25. а и 4. *Провалија* 16 и *Привзренске* нах. 1 *Јажиниц* 65. с. 2. Севце 50 с. Свега дакле села и паланчица 206. На Косову налази се много и много остатака од наших старина и онога што нам разсветљава нашу прошлост. Пре доласка Османлија у Неродимљу су били летни и увеселителни дворци Неманића; на реци Неродимки неколико њихвих воденица; мало даље поља где су им ергеле коња становале; а између старог Качаника и Жеговца планине поље се и данас зове Пауново с тога: што су ту Неманића фазани и паунови држани. Оно је дуго 3 а широко око $4\frac{1}{2}$ часа и на средини му је село тако звано „Варош“ са огромним развалинама веде коњушара старих српских царева и т. д. Косово поље није свуда једнако и равно, као што се о њему пева и приповеда; јер има по себи брдашца, а и околне планине, са своим огранцима понегде су се увукле у Косово чак до дивне Ситнице. Најравније је код Вучитрна поред Лаба и срам Грачанице, где је и најшире, Лапљегседа, Преходца па све до Липљана. Тако је исто равно и Пауновопоље све до Новогхана. За садањи начин војевања оно не вреди ни по паре: јер би топови са свију огранака поменутих планина, као и олучасте пушке, сву војску, која би на Косову била, тако рећи засули и упропастили. Косово сада, за војене ствари, као и Качаник, не вреди скоро ништа и то су све врло добро. Турци су врло добро све то спазили; па су по окрајцима косовских планина населили потурице и Арнауते, а на самом Косову јадне и жалостне Србе. У стара времена, Косово је било душа коњаничким војнама, а тако исто и пешачким; јер су ови обои, а нарочито последњи, по и из-

ајући се и пресвучени спасу у земљи Деспота Ђурђа Бран-
 нића, која је и сво Косово па чак до иза, Кичева захватила. По-
 штно се каже као: „Јанко на Косову“ јер је он са своим
 свим Угрима измакао, а пропала је до ноге војска оставша
 брани његово срамно бегство, која је се састајала: из
 Мађака, Словака, нарочито Срба и других аустр: Словена. Од
 то доба остао обичај код свију косовских народа, а наро-
 чито мухамеданаца: да крава, водећи за собом блка, ако учини
 какву и колику ма коме, па ма и самом Судтану, штету ова се
 накнађује никоме. У свима другим случајевима и ма какво
 живинче да учини штету и најмању Турчину, Арнаућину и Поту-
 ци, оно одплађује собом, а ако је још и србско; онда осим што се
 живинче одузима, газда му даје и глобен прима бојеве и каквих
 ту још нема јада и покора. У уопште је Косово несретно
 сваку и свачију војску, која долази са сјевера; јер је јужа-
 ма и исто онима оваква војска увек под ногу. Прича се, а и по-
 жељесе, да је у старо доба сво Косово, ван Пауновогпоља, било
 омеђено, а по огранцима косовских планина да су марву и
 коњу пасли. Богаштиња је његова, тада таква била, да је се
 доварало, на питања пријатеља: хвала Богу! хране за
 кућу, чељад па и за све пријатеље и познанике имам
 више преко продајне; али сам оскудан са травом за стоку
 и не знам, како ћу је овог лета изхранити. Сбог овога је
 ри пут ишао од Скопља, преко старог Качавица, садањег села,
 големског Моста и Чачавице зау Босну; а пошто Косово осип-
 таше и опусте тако рећи, под владом турском, сада иде по
 ред Косова, кроз Приштину преко Бабиног носа, или моста, на
 Бу, Вучитрна, Митровице и т. д. кои је пут и много дужији
 опшији од помемутог старог. Узрок је запустелости Косова
 м, бојева, ратова и т. д. још и тај: што је оно цело соп-
 ственост, митровицких, вучитрнских и приштнских потурица,
 а се за њега и изтурчише; што Срби немају сопствености, и
 о се увек морају седити, са ових потурица земаља, само кад
 овим издавцама српства прохте. Ево ћемо ставити кратак пре-
 д урађеног и неуррађеног Косова. Сада је од Митровице, са обе
 стране Ситвице све до спрам Самодрже, урађено и одавде за 2
 а дужине и толико ширине све до реке Лаба зарастла ч само

трње, чечер и андрак. Од Лаба до Муратова тубета и села Крушевца скоро цун час ширине и дужине, стои скоро савршено гола пољана. Од Бабиногноса, или моста, па све уз Лаб, а са обе његове стране, преко 2 час. лежи необрађено, ко је у трњу и андраку, а које онако голо и пусто. Од Крушевца па до Брњице $\frac{1}{2}$ часа дужине и ширине зарастло је такође у само трње. Кад се сваког, продећа Лаб по овој пустињи и пољани издије, израсте, по опалој и тргнутој води, нека прекрасна трава виша од појаса човечијег. Трава је особито вкусна, слатка и гојазна, али је нема ко ни да коси, ни марве да пасе; те тако пропада. Од Муратова тубета, села Крушевца, па све до села Угљара, Бреста, и око Приштине, изузев само село Ливађе, а тај је простор 2 час. дужине и толико ширине, лежи пусто и неурађено Косово, са својом најбогатијом земљом. Одавде такође толико ширине и дужине, па све до спрам Грачанице, Лапљегсела и Преходца, такође је пусто и неоре се. Ово се поље зове „Ветерник.“ На 300 хвата од Грачанице и поменуто друга два села, па све до Ливађе, Коњука и Лпљана, а то је до 3¹/₂ часа дужине и преко 5¹/₄ ширине, такође је пусто и неоре се. Од Лпљана за 1 ч. до села Робовца и робовачког блата, једне и друге стране Ситнице, оре се и урађује, а тако истовремено врло слабо, и међу селима: Бабушом, Бабљаком и Косово, но од Сазлије и ових села за 6 часова дужине и 3 ширине, такође је савршено пусто и неурађује се. Ово је поље такође звано Шаунопоље. Ширина му је од Сазлије идући у село Варош па до Гребна и планина, а од Гребна покрај Пљешна Г. и д. Неродимља, Шљивове, Трна, Воиновице, Фатића и Некудима. Оно је сво зарастло у трње, чечер и андрак; али се опет познаје да је се по њему некада радило и орало. Окрајци косовских планина од саме су природе створени за сва блага и богатства; али се и они нигде, ван код Приштине и Митровице, по два часа неурађују. Земља је у ових црноцрвенкаста у којој роди прекрасна: пшеница, јечам, крупник, зоб, кукуруз, проја и грожђе, а на Косову, по равницама, земља је црна и мастна. На целом Косову и његовим окраинама, Турци су утаманили сва *благородна воћа*. Тек од пре 30 год. почела је се лоза око Приштине *садити*, па у парложеним и пропалим прекосов: сри: кивоградима.

Stanford University Libraries

3 6105 011 991 473

DR
312
M5
Y.1

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(415) 723-1493

All books may be recalled after 7 days

DATE DUE

SEP 22 1997
SEP 22 1997 - W

